پلەیەک لە سەرووی زانستەوە

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسەر: بەدران ئەحمەد حەبیب

***

ناونیشان:
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ناراس، گەڕەکی خانزاد، هەولێر

فرانک ئیدواردز - جیهاش براینان

پلەیەک لە سەرووی زانستەوە

سەرسوڕهێنەرترین کتێبی سەدە

وەرگێڕانی:

کامەران غەریب - مەریوان غەریب

ناوی کتێب: پلەیەک لە سەرووی زانستەوە
نووسینی: فرانک نیدواردز - جیهاش براینان
وەرگێڕانی: کامەران غەریب - مەریوان غەریب
بڵاوکراوەی ناراس- ژمارە: ٤٤٢
دەرهێنانی هونەریی ناوەوە: ناراس نەکردم
هەڵەگری: شێرزاد فەقێ نیسماعیل
سەرپەرشتیی چاپ: ناوڕەحمانی حاجی مەحموود
چاپی یەکەم، هەولێر- ٢٠٠٦
لە کتێبخانەی گشتیی هەولێر ژمارە (٢٢٥)ی ساڵی ٢٠٠٥ی دراوەتێ

شاری (جینا) ساڵی ١٧١٥ی زایینی

جوتیارێک بەناوی (گەسنەر) خەریکی کارکردن بوو لە ڕەزدکەیدا تاکو بەرهەمەکەی لە بەرامبەر سەرمای دژواری (ئەڵمانیا) بپارێزێ بەڵام شتێک سەرنج ڕاکێشتر لە هێشوود ترێکان سەرنجی بۆلای خۆی ڕاکێشا. ئێمە لە ناودرۆک و ناسنامەی دروستی ئەو شتەی کە دۆزیویەتیەوە ناگادارنین جگە لەوەی کە دراوێکی کۆن و لەوانەشە پارچە زێڕ یا زیوێک بووە.. بەهەرحاڵ بەدڵنیاییەوە نەوەندە بەنرخ بووە کە دەست لە کارەکەی هەڵبگرێ و بەشوێن ژمارەیەکی زیاتردا بگەڕێ. پشکنینەکەی تا ڕادەیەک سەرکەوتوو بوو. یەک دوو دراوی تری لە ڕەزدکەدا دۆزییەوە!

لەوانەیە (گەسنەر) بڕوای بەوە هێنابێت کە ئەو ڕۆژە ڕۆژی بەختەوەری نەوە.. بەڵام ئەو بەتەواوی لە هەڵەدابوو و ئەو بارودۆخەی کە هاتە پێشەوە بەنرخی گیانی گوندییەکی تر و سەلامەتی عەقڵی قوتابییەکی زانکۆ تەواو بوو. هەروەها ئەم دۆزینەوەیەی ئەو بەخێرایی بەردو مەرگێکی پڕ لە توندو تیژی و لە سەر سوڕهێنەرترین بارودۆخدا کە چاوەڕێی نەبوو پەلکێشی کرد و بووە هۆی ئەوەی کە پاسەوانێک بەشێوەیەکی نادیار گیانی لەدەست بدات. ئەو دراوانە ئەوەندە شووم بوون کە کۆتایی نەبوو و تەنانەت بووە هۆکارێک بۆ دڵەڕاوکێ و ترسی لە ڕادەبەدەری دوو کەسی تر بەشێوەیەک کە ئەو ڕووداوەیان تا کۆتایی تەمەنیان لەبیر نەکرد و ئەم بابەتە لەسەر بنەمای وتەکانی ئەوان و چەند شاهیدێکی تر نامادەکراوە، (گەسنەر) کەسێکی سادە بوو و یاخود تەنیا مرۆڤێکی هاوجووتی سەردەم و فەرهەنگی خۆی بوو. ئەو بڕوای وابوو کە ئەو چەند دراوە نابێت تەواوی ئەو شتەبێت کە لە ڕەزدکەدا دۆزراوەتەوە. بەڕای ئەو ئەم چەند دراوە نیشانەی خەزێنەیەکی شاراوە بووە. خەزێنەیەک کە دەتوانێ دەولەمەندی بکات.. بەڵام ئەگەر بیتوانیایە بیدۆزێتەوە! گرفتی ئەو ئەوەبوو کە ئەو خەزێنە مەزەندەکراوە چۆن بدۆزێتەوە! ڕێگە چارەکەی..!

لە سەرەتای سەدەی ١٨ی زایینی بڕوا بەسیحرو جادوو لە سەرانسەری ئەوروپادا لە بڕەودابوو، ئەڵمانیاش لە مە بەدوور نەبوو. زۆربەی چاپخانەکانی ئەڵمانیا لە بواری بڵاوکردنەوەی چەندین کتێب دەربارەی سیحر بازی و بانگهێشت کردنی ڕۆح و شەیتان بازاڕیان لە بڕەودا بوو.. ئەو کتێبانەی کە بۆ سیحربازە تازە کارەکان نامادەکرابوو تاوەکو چۆنیەتی ناشکراکردنی نهێنیی هونەرە قەدەغەکانیان فێر بکەن. ئێمە دەزانین کە

(گەسنەر) لەو کاتەدا یەکێک لەم کتێبانەی هەبووە، کۆمەڵێک لە نەفسوون و تەلیسمەکان لە ژێر ناونیشانی (ڕۆحی عیرفان).

پێدەچێ کە بەرادەیەکی باش بۆ بەدەستهێنانی ئامانجەکەی سوودی لەو کتێبە وەرگرتبێت بەڵام بەو ڕێژەیە نا کە بتوانێ پارێزگاری لێ بکات. زۆربەی ئەم کتێبە سیحریازییانە گرنگییەکی تایبەتی بەشوێنی خەزێنە شاردراوەکان دەدەن. لەو کتێبانەدا هاتووە کە ڕۆحەکان پارێزگاری لە خەزێنەکان دەکەن و تیایدا زانیاری هونەری دەدرێتە خوێنەر کە بە چ شێوەیەک بانگهێشتی ئەم بوونەوەرانە بکات و بۆ سوود وەرگرتن لە هاوکاری ئەم ڕۆحانە بە چ شێوەیەک هانیان بدات. لە بەڵگەنامەکاندا وا دەردەکەوێ کە (گەسنەر) بەدڵنیایی بڕوای بەئەم ئەفسانە سەیر و سەرسوڕهێنەرانە هەبووە و لەم بڕوایەشیدا بەتەنیا نەبوو. پاش دۆزینەوەی دراوەکان (گەسنەر) بینی کە هیچ هۆکارێک لە نارادانییە بۆ شاردنەوەی ئەم هەواڵە دڵخۆشکەرە. ئەو ئەم هەواڵەی لای هاوڕێیەکی بەرگەدرووی خۆی بەناوی (هایشلەر درکاند). (گەسنەر) بەئەنقەست گازندەی دەکرد کە کتێبی سیحریازی نییە تاوەکو بەهاوکاری ئەو بتوانێ بەڕێگە جادوویییەکان شوێنی پاشماوەی خەزێنەکە بدۆزێتەوە. (هایشلەر) لەگەڵ ئەودا یەکدەنگ و یەکڕابوو ئەویش بڕوای بەسیحر و جادوو هەبوو لە ڕاستیدا وا دەردەکەوێ کە هایشلەر لە کەسانی تر زیاتر شاردزایی ئەم هونەرە بووە چونکە ئەو توانیبووی سیحریازێکی تازەکار بەناوی (ویبەر) بەناسێنێ (ویبەر) بەوە بەناوبانگ بوو کە کەرەستەی جۆراوجۆری سیحریازی هەیەو گرنگتر لە هەمووان ئەودبوو کە ئەو کتێبێکی نایابی وەکو کتێبی Key of sal-omon کەی ئۆف سالومۆن کە ئەمڕۆکە بەکتێبی (کلیلی سلێمان) بەناوبانگە و هەروەها کتێبی گرانبەهای (کەی توو فاوست تریفۆلد هارۆڤینگ ئۆف هێل) یا (ڕێگەچارەی چنگالی سێ شاخەی جەهەنەمی فاوست)ی هەیە. چاوپێکەوتن لە ژوورەکەی (ویبەر)دا ئەنجامدرا کە لە وێدا لاوێکی تر بەناوی (ڕێشە) لە گەڵیدا دەژیا. (گەسنەر) داوای یارمەتی لەو سیحریازە کرد. بەڵام (ویبەر) سەرەتا دووڵ بوو. تەلیسمەکانی پەیوەندیدار بەڕۆح چەندین قۆناغی بێزارکەریان هەیە و ئەو هیچ حەزی نەدەکرد کە ئەو داوایە قەبووڵ بکات مەگەر دڵنیابوایە لەوەی کە سوودێکی زۆری چنگ دەکەوێ، (گەسنەر) بەتێگەیشتنێکی کاریگەر لە دەروونناسی مرۆڤ ڕاستییەکەی بەشێوەیەک گەورە کرد تاوەکو بارودۆخ بەسوودی خۆی وەرچەرخێنێ ئەو گوتی کە پێشتر لە مەراسیمی بانگهێشت کردنی ڕۆحدا بەشداری کردووە لەوانەشە ئەم قسەیە دروست بێت بەڵام

بەسەرنجدان بەو ڕووداوەی کە لە پاشاندا ڕووی دا هیچ ڕێگەیەک بۆ زانینی لە نارادانییە. بەپێی وتەکانی ئەو خەزێنەکەی بەشێوەیەک لە ڕەزەکەدا بینیوە.. یاخود بەلایەنی کەمەوە ڕۆحی پاسەوانی خەزێنەکەی بینیوە! بەو شێوەیە کە دەیگوت لەکاتی دۆزینەوەی دراوەکاندا ڕۆحی پاسەوان هەوڵی داوە پێشی پێ بگرێ و بۆ سەلماندنی وتەکەشی دراوەکانی پیشانی ویبەر دا. (گەسنەر) بەپێی وتەی خۆی ڕۆحی تریشی لەو ناوچەیەدا بینیوە و دەیتوانی بەوردەکارییەکی کەمەوە باسیان بکات بەسەرنجدان بەلایەنە ترسناکەکانی ئەو بابەتەی کە لێی نەدوان دەبێ توانیبێتی ویبەری شارەزا قەناعەت پێ بکات کە پێویست بوو گەسنەر ئەو شتەی کە باسی لێوەدەکات بینیبێتی.

سەرەنجام ویبەر ڕەزامەندی دەربڕی تا کەڵک لەتوانای پێشبینی خۆی وەربگرێ بۆ پەیوەندی کردن بەمردووەکانەوە بۆ گەڕان بەشوێن خەزێنەدا. بەو مەرجەی کە بەشێک لە خەزێنەکەی پێ بدرێ. لەم قۆناغەدا کەسێکی تر بەناوی (زینەر) هاتە نێو ئەم ڕووداوەوە. ئەو وەکو (گەسنەر) گوندی بوو و لەسەر ئەوەی کە خاوەنی ڕووەکی (سەگ کوژ)ە هاتە نێو ڕووداوەکەوە. سەگ کوژ ڕەگی جۆرە گیایەکە کە بەشێوەیەکی تایبەتی نامادە دەکرێ. بەو شێوەیەی کە باس دەکرێ هەڵتۆقینی سەر ڕەگی گۆشتنی ئەم گیایە خاوەن مادەی ژاراوی و بێهۆشکەرێکی بەهێزە و ناوبانگێکی تۆقێنەری لە نێوان خورافات پەرستەکاندا هەیە، ئەوان لەو بڕوایەدان کاتێ کە ئەم گیایە لە ڕەگەوە هەڵدەکێشرێ لە تاو نازاردا هاوار دەکا و ئەم هاوارە بەڕادەیەک ترسناکە کە هەر بوونەوەرێکی زیندوو گوێی لێ بێت دەسبەجێ دەمرێت. ئەم بڕوایە لە سەدەکانی ناوەڕاستدا بەڕادەیەک بەهێز بوو کە کەسانێک بۆ بەدەستهێنانی ئەم جۆرە گیایە سوودیان لە سەگ وەردەگرت. سەرەتا سەگەکە بۆ ماوەیەک برسی دەکرا پاشان بەو گیایەوە دەیانبەستەوە لە کاتێکدا کە خاوەنەکەی لە شوێنێکی دووردا خۆی حەشاردابوو لە کاتێکدا کە سەگەکە بۆ بەدەستهێنانی خۆراک تەکانی دەدا گیاکەی لە ڕەگەوە هەڵدەکێشاو و لە زۆربەی کاتەکاندا سەگەکەیان بەتۆبیوی دۆزیوەتەوە. ئەم گیایە تایبەتە بەنیشوکاری سیحریازی. گەسنەر بەبانگهێشت کردنی ڕۆحەکان بۆی دەرکەوت کە پاسەوانی خەزێنەکە ڕۆحی کەسێکە بەناوی (ناتانل) و کاتێ لەبار بۆ بانگهێشت کردنی شەوی کریسمەس یا سەری ساڵە، هایشلەر ژوورێکی چۆڵی لە ماڵەکەی خۆیدا پێشنیار کرد بەڵام گەسنەر نارازی بوو و شوێنێکی چۆڵ و دوور کەوتووی بۆ ئەنجامی ئەم کارە دەستنیشان کرد کە لەسەر ماڵۆچکەیەکی هایشلەر کە لە ڕەزەکەدا بوو

ڕێکەوتن. لە پاش نیـوەڕۆی ئەو ڕۆژەدا گـەسـنەر و ویبـەر چوونە لای زینـەر بەڵام زینـەر بیرێکی تری لە مێشـکدا بوو. ئێستا ئەو ئەزموونە دژوارە زۆر نزیک ببۆوە..

سەرەنجام کاتی ئەنجامدانی کرداری دۆزینەوەی خەزێنەکە دەسـتی پێکرد ئەوان فانۆس و چەندین تەلیسـمی پارێزگاری کردن و بەچەندین جۆر دوعای جۆراوجۆر بەرەو ماڵۆچکەکە بەڕێ کەوتن. بەر لە چوونە ژوورەوە ویبەر وشەی (تتراگراماتۆن)ی لەسەر دەرگاکە نووسـی کە بەواتای خواوەند و خاوەن دەسەڵات دێت.

بەخەڵووز ناگریان کردەوە و بازنەیەکی جادوویییان لە دەوری خۆیاندا کێشـا کە وەکو قەڵایەکی جادوویی پارێزگاریان لێ بکات. ویبەر بازنەیەکی گەورەتری لەسـەر سەقفەکە کێشـا پاشان دەسـتی کرد بەخوێندنی دوعاو سیحر لەسەر کتێبی (ڕێگەچارەی چنگاڵی سێ شاخەی جەهەنەمی فاوست) لەم کتێبەدا بەسـووکایەتی کردن بەپیرۆزترین شـتەکان بانگهێشـتی شەیتـان دەکەن شەیتـانێک بەناوی سـیلوت. وێبەر تووشی سەرگێژەبوو و شەپۆلێکی تاریکی لە نامێزی گرت و بەبێهۆشی کەوتە سەر زەوی و دوایین شت کە بینی دوو هاوکـارەکـەی خـۆی بوو.. کـە ویبـەر چیـتـر بەزیندوویی نەیبـینینەوە. ڕۆژی دوایی هایشلەر کە نامادەی مەراسیمەکە نەبوو لە کەنیسـەدا وەکو نەوەی لە خەو هەستابێت بەرەو مـاڵۆچکەی ناو ڕەزەکـە بەڕێ کـەوت بەڵام کـاتێ کـە چووە ژوورەوە.. گـەسـنەر و زینـەر هەردووکیان مردبوون بەڵام ویبەر گیانی تێدامابوو و قسـەی بێ سـەروپێی دەکرد.

هایشلەر پۆلیسـی ناگادار کردەوە و سێ پاسـەوانیان لە ماڵۆچکەکەدا دانا.. بەڵام بەیانی ڕۆژی دوایی پاسـەوانێک مردبوو و دوو پاسـەوانەکەی تریش بەبێهۆشی کەوتبوون و کاتێ کە بەناگاهاتنەوە بەسـەرهاتێکی زۆر ترسـناک و تۆقێنەریان گێڕایەوە..

دکـتـۆر نی. نێم باتلەر پرۆفـیـسـۆری بەناوبانگی نەڵمـانی دەڵێ بەڵگەنامـەکـان زۆر ڕاسـتەقـینەن و پێـویسـتـە بڕوا بەم ڕووداوە بکەین. هەندێ لەو بڕوایەدا بوون کە بەهۆی دوکەڵی ناگرەکەوە ئەو کەسـانە خنکاون بەڵام ئەوەی لێرەدا بەبابەتێکی زۆر ترسناک دێتە پێش چاو ئەوەیە کە ویبەر هەموو لەشی جێگەی داخکردن و سـووتانی پێوە دیارە و لاشەی زینەر جێگەی لێدانی جەڵدەو دارو جێگەی چڕنووکێکی گەورەی پێوەدیاربووە. زمانی لە دەمی هاتبووە دەرەوە و دەموچاو و ملی جێگەی سـووتانێکی پێوەدیاربوو کە لە هیچ جۆرە سـووتانێکی ناسـایی ناچێت. هیچ کەرەسـتەیەک لە مـاڵۆچکەکـەدا نەدۆزرایەوە کـە بۆ ئەنجـامـدانی ئەم جۆرە داخکردنانە بەکـاربێ. سـووتاوی دەموچاو و ملی زینەر لەوانی تر

جیـاواز بوو نەوەی کـە هەمـووان لەسـەری یەک ڕا و یەک بڕوان نەودیە کـە نەو چوار پیـاوە لەلایەن بوونەوەرێکی لە ڕادەبەدەر بەهێـز کـە خـاوەنی چڕنووکـێکی زۆر دڕندانە بووە هێرشـیان کراوەتە سـەر و کوژراون بەڵام نەم بوونەوەرە بەدڵنیاییـیەوە ناژەڵ نەبووە چونکە هیچ ناژەڵێک ناتوانێ ناگر بەدەسـتەوە بگرێ چونکە دەموچاو و ملی زینەر بەنەنقەسـت سـووتاوە.

بەڵام نەوەی کە ناشکرایە نەم ڕووداوە پەیوەندی بەجیهانێکی جیـاواز لە جیهانی نێمەوە هەیە و تا نێسـتـا زانـسـت نەیتـوانیـوە وەڵامێکی دڵنیـاکەر پێشکەش بکات کەواتە نەم ڕووداوە پلەیەک لە سـەروو زانـسـتەوەیە.

هەنگاوەکانی شەیتان

نیـوارەی ڕۆژی ٧ی شـوباتی سـالی ١٨٨٥د و سـەرانسـەری ناوچەی (دوان شـایر) بەفـر دایپـۆشـیـود و بەبەردەوامی دەباریّ. بارینی بەفـر تا کـاتژمـێر ١١ی شـەو درێژەی هەبوو و بەماوەیەکی کەم ئەو ناوچە گـوندنشینەی بەریتـانیا سـپی پۆش بوو. هەموو شـوێنێک لە سپێتی بەفردا دەدرەوشایەوە. سـەرمایەکی بێ وێنە ناوچەی (دوان شایر)ی گرتبۆوە.

لە مـاوەی نێوان کـاتژمـێر ١١ی شـەو تا ٦ی بەیانی بوونەوەرێکی نەناسـراو ڕێگایەکی زیاتر لە ١٠٠ مـیلی لەم سـەر تا ئەوسـەری ئەم پارێزگـایە بڕیوە ئەویش بەپێی پیـادە.. جێگەی قـاچەکـان ئەوەندە سـەرسـوڕهێنەر بوون کە دانیـشـتوانی ناوچەکە گەیشـتنە ئەو ئاکامەی کە شەیتان هاتووە بۆ دیدەنییـان... بەم جۆرە هیچ کەسێک نەیدەویرا لە مالەکەی خۆی بێتـە دەردەوە.. یەکەمین بینەری ئەم جێگە قـاچانە نانەوایەک بوو بەناوی (هێنری پیلک) کە خەڵکی ناوچەی (تۆپشـام) بوو کە لە کـاتی گەڕانەوەی بۆ دوکـانەکەی چاوی پێ کەوت. بەپێی وتەی ئەم نانەوایە ئەمە سـەرسوڕهێنەرترین جێگەی قاچە کە تا ئەو کاتە لە ژیانیـدا بینویەتی. شـوێن پێکان ڕاسـتەوخۆ بەرەو دوکـانەکەی ئەو ڕۆیشـتبـوو و ئەم بابەتەش بووە هۆی ئەوەی کە سـەرسـوڕمانەکەی زیاتر بێت. ئەو بەشوێن جێگەی قاچەکاندا ڕۆیشت بەڵام چەند هەنگاوێکی مـابوو بگاتە دوکـانەکەی خـۆی بینـی کە هەنگاوەکـان سـووڕانەوەیەکی توندیان بەرەو لای ڕاسـتدا هەیە و بەرەو دیوارێکی لە خشـت هەڵچنراو کە بەرزاییـیەکەی چەند پێیە ڕۆیشـتووە و لەوێدا وەسـتاوە. ئەم نانەوایە بەرەو ئەو جێگەیە ڕۆیشـت و پاشـان سـەری هەڵبـڕی... بەفـرێکی زۆر لەسـەر دیوارەکـە باریبـوو و لە قـەراغ دیوارەکە جێگەی هەنگاوەکان بەرچاو دەکەوت پاش هەندێکی تر لە گەڕان بۆی دەرکەوت کـە لەودیو دیوارەکـەوە تا چاو بڕ دەکـات جـێگەی هەنگاوە سـەرسـوڕهێنەرەکـانی ئەم بوونەوەرە نەناسراوە درێژەی هەیە...

لەگەڵ هاتنی سـپێدەی ڕۆژی ٨ی شـوبات ناشکرا بوو کە بەڕاسـتی ڕووداوێکی سـەیر ڕوویداوە سـەرەتا چەند کەسـێک و پاشـان سـەدان و سـەرەنجام هەزاران کەس لە خەڵکی ناوچەیەکی فراوانی باشووری بەریتانیا ئەو هەنگاوە سـەیرانەیان لەسـەر بەفرەکە بینی. تۆ بڵێی ئەم هەنگاوانە جێگەی قاچی چ ئاژەڵێک بێت؟

ئەو بوونەوەرە لەسـەر هێڵـێکی ڕاسـتدا ڕۆیشـتووە و هەر کـاتێک کە خانوو یا دیوار و یا

هەر شتێکی تری هاتبێتە سەر ڕێگە بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر بەسەریدا ڕۆیشتووە و بەناسانی لێی تێپەڕیوە.

شوێنی هەنگاوەکان لەسەر یەک هێڵی تاک بوون و گرێیانی نەوە ڕەتدەکاتەوە کە ئەم شوێن پێیانە لەلایەن ئاژەڵێکەوە لەسەر بەفرەکە دروست بوون... کەواتە ئەم بوونەوەرە تەنیا دوو قاچی هەیە و لەسەر دوو قاچ ڕۆیشتووە بەڕاستی ئەمە دەبێت مرۆڤ بووبێت؟ یا ورچ؟ یا یاخود مەیموون؟ یا بەو شێوەیەی کە نووسەرێکی بەناوبانگ بەزیرەکییەوە باسی باڵندەی کردبوو.

بەپێی ڕوونکردنەوەیەکی ئەم نووسەرە جۆرێکی نایاب لە باڵندەی دەریایی کە لە جەمسەری باکووردا دەژین ئەو باڵندانەی کە قاچی گەوردو درێژیان هەیە ڕێگەیان لێ هەڵەبووە تاوەکو لە بەریتانیا نیشتۆتەوە و لەو شەوەدا پانتایی پارێزگای (دوان شایری)ی بەپێ بڕیوە. ئەمە بیرۆکەیەکی هەڵخەڵەتێنەرە چونکە بۆ ئاڵۆزترین بەشی ئەم ڕووداوە ڕوونکردنەوەیەکی زۆر سادەی پێشکەش کردووە.. ئەو ڕاستییەی کە جێگەی هەنگاوەکان لەسەر سەریان و دیوارەکاندا ماوەتەوە!... ئەم هۆکارە پێشنیاری ئەوە دەکات کە شوێن پێکان لە بوونەوەرێک بەجێ ماوە کە توانای فڕینیشی هەبووە. بەڕاستی سەیرە ئەوە بێننە پێش چاوی خۆتان کە باڵندەیەک توانای فڕینیشی هەیەو دەتوانێ بەسەر خانوو و دیوارەکاندا بفڕی و ئەم هەموو ڕێگایە بەپێ ببڕێ.

ڕاپۆرتەکانی پەیوەست بەئەو سەردەمە و لێکۆڵینەوەکانی پاشتر شوێنی هەنگاوەکان بەجێگەی سم دەزانن لە کاتێکدا کە ئەم ڕاستییە لە نارادا بێت بە چ شێوەیەک بڕوا بەبیرۆکەی (باڵندەی گەورە) دەکرێت و خاڵە لاوازەکانی پشتگوێ دەخرێت. بۆ نموونە بۆچی باڵندە بەپێ دەڕوا لە کاتێکدا کە توانیویەتی بفڕێ و لە کوێوە ئەم خێرایی و توانایەی بەدەست هێناوە کە ئەم ماوە دوورودرێژە تەنیا لە یەک شەودا ببڕێ. بەهەر حاڵ باڵندە ناتوانێت وەڵامی ئەم پرسیارانە بێت ئەو نیگارانەی کە لەسەر جێگە هەنگاوەکان هەڵگیراون و کۆپی کراون بەڵگەنامەیەکی نکۆڵی لێ نەکراوی بۆمان بەجێ هێشتووە کە بچووکترین هێمای بەشوێنی بەجێماوی چنگی ئاژەڵ نەکردووە. هەر بوونەوەرێک کە لەو شەوە سامناکەدا سەرانسەری پارێزگای دوان شایری بڕیوە سمێکی هەبووە کە شەقێکی تێدایە ئەم بابەتە نەوەندە ڕوون و ناشکرا بەرچاو دەکەوت کە جۆرە ترسێکی کتوپڕی خستە دڵی بینەرانەوە.

کەسێک بەناوی (مۆزگراڤ) لە مێژووی ٣ی نازاری ١٨٨٥ لە وتارێکدا کە لە

رۆژنامەی (نیلوسترایتد لۆندۆن نیوس)دا بڵاوکراوەتەوە لەم باردیەوە نووسیویەتی: نیستا نیمە لە بەرامبەر دوو بیرۆکەی گرنگ و سەرسوڕهێنەردایین. جێگەی هەنگاوەکان بەدڵنیاییەوە یا جێگەی قاچی باڵندەیەکی نەناسراوە و یاخود جێگەی هەنگاوەکانی شەیتانە و بەسەرنجدان بەوەی کە تیۆری باڵندەکە زۆر لاوازە کەواتە ناچارین کە بڕوا بەم ڕاستییە بێنین کە ئەم هەنگاوانە هەنگاوی شەیتانە.

هەروەها (برینان) نووسەری ئەم ریپۆرتاژە لەو بڕوایەدایە کە:

لەو ڕۆژگارەدا وتەی (مۆزگراف) لە لایەن ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی تۆقیو سەرچاوەی گرتووە چونکە (مۆزگراف) جلوبەرگی قەشەی لەبەر دەکرد و لە وتاربێژانی کەنیسە لە قەڵەم دەدرا!

هەروەها لە ١٦ی شوباتی ١٨٨٥ ڕۆژنامەی (تایمز)ی چاپی لەندەن لە ریپۆرتاژێکی تایبەتیدا بەم شێوەیە نووسیویەتی:

لە شارەکانی (تاپشام)، (لیمفستۆن)، (نێکسموت)، (تینماوس) و (داولیش) کە هەموویان لە پارێزگای دوان شایر دان خەڵک بەبینینی ژمارەیەکی زۆر جێگەی پێ کە دیمەنێکی ناوازەو سەرسوڕهێنەری هەیە لە ترسێکی بێ وێنەدا دەژین.

ئەم هەواڵە لەو سەردەمەدا پەیوەندی بەیەک هەفتە لەوە پێش هەبوو و وەکو هەموو کاروبارەکان ڕووبەڕووی سانسۆر بووەوە. ڕۆژنامەیەکی تر لە میانەی ریپۆرتاژێکدا سەباردت بەترس و تۆقینی کتوپڕی ئەم ڕووداوە نووسیویەتی: ژمارەیەکی زۆر لە خەڵک لە شارەکانی پارێزگای دوان شایر بەڕاستی دەترسن و لەپاش خۆرناوابوون لە ماڵەکانیان نایەنە دەرەوە.

ئەو کەسانەی کە بیرۆکەی شەیتان یا باڵندەیان پەسەند نەدەکرد ئەم ڕوونکردنەوە سەیرەیان دەخستە ڕوو کە جێگەی پێیەکان لەلایەن ناژەڵی (کەنغەر)ەوە لەسەر بەفرەکە بەجێ ماوە کە گریمان لەسەر ئەوەبوو کە ئەو ناژەڵە لە سێرکێکی گەڕۆک هەڵاتووە و بەزۆرترین خێرایی کە قاچە بەهێزەکانی ڕێگەی پێداوە بەرەو وڵاتەکەی خۆی واتە نوسترالیا ڕۆیشتووە و ئەو قاچە بەهێزانە شتێک بوو کە بیرمەندانی بەرەو لای خۆی ڕاکێشا. بوونەوەرێک کە باڵی نییە پێویستی بەشتێک هەیە تاوەکو بتوانێ بەسەر بانەکان و دیوارەکاندا باز بدات و ناودیو بێت. بەڵام تەنانەت خوڵقێنەرانی ئەم بیرۆکە تایبەتەش نەیاندەتوانی کەنغەرێک دەستنیشان بکەن کە توانیبێتی ئەم ڕێگە دوور و

درێژەی بەم خێراییەیە بڕیبێت. ئەم بیرۆکەیە پاش ڕامان و هەڵسەنگاندن بەم شێوەیە چاکسازی تێدا کرا کە دوو ناژەڵی کەنفەر دەستیان لەم ڕووداوەدا هەبێت کە ئەمەش بیانوویەکی مناڵانەیە. چارلزفۆرت ئەو کەسەی کە لە کۆکردنەوەی بابەتە سەیر و سەرسوڕهێنەرەکاندا ناوبانگێکی زۆری هەیە بەم شێوەیە ڕای خۆی دەردەبڕێ: من لەو بڕوایەدام کەبە لایەنی کەمەوە هەزار کەنفەری یەک پێ کە هەریەکێکیان نالێکی بچووکی نەسپیان لە پێدا بووە دەتوانن ئەم جێگەپێیانە لەسەر بەفرەکانی دوان شایر بەجێ بێڵن. لەڕاستیدا زۆربەی ئەو بیرۆکانەی کە باس لە ناژەڵان دەکەن لەبەر دوو هۆی زۆر ساکار ڕەت دەکرێنەوە هۆی یەکەم ئەم ڕاستییەیە کە هەموو ئەو ناژەڵانەی کە ناسراون و سمی دووپارچەیان هەیە هەموویان چوار پێن بەڵام جێگەی سمەکان کە سەرانسەری پارێزگای دوان شایری داپۆشیوە لەلایەن بوونەوەرێکی دوو پێ لەسەر بەفرەکان بەجێ ماون و لەوانەیە بەیارمەتی گۆچانێک بەڕێدا ڕۆیشتبێت چونکە لە زۆربەی شوێنەکاندا جێگەی گۆچان لە تەنیشت جێگەی قاچەکاندا بەرچاو دەکەوێ ئەگەرچی بڕواهێنان لێرەدا زۆر دژوارە.

هۆکاری دووەم ئەوەیە کە خاوەنی جێ پێکان لەمبەر ڕووباری (نێستە) تا ئەو بەری بڕیوە بەسەرنجدان بەوەی کە ئەم ڕووبارە دوو میل پانتایی هەیە ئەو بوونەوەرەی کە لە ڕووبارەکە پەڕیوەتەوە دەبێ مەلەوانێکی زۆر بەهێز بووبێت و یاخود توانای فڕینی هەبووبێت. بەسەرنجدان بەوەی کە سەدان جێگەی قاچ لەسەر بانەکان و دیوارە بەرزەکاندا بینراون وا دێتە پێش چاو کە ئەو بوونەوەرە بەڕاستی توانای فڕینی هەبووە. وەکو ناشکرایە ئەو بوونەوەرە قاچی گەورە نەبووە چونکە درێژایی جێگەی قاچەکان لەنێوان ٥ر١ تا ٥ر٨ ئینج بووە و بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر لەگشت ناوچەکاندا ئەم ماوەیە یەکسان بووە. ئەوەی کە بەدڵنیاییەوە دەتوانین بیڵێین ئەوەیە کە ئەو بوونەوەرە ئەگەرچی خاوەنی جەستەیەکی بچووک بووە بەڵام قورساییەکی زۆری هەبووە بەپێی ڕاپۆرتە بەجێماوەکان یەکێک لەو کەسانەی کە جێگەی قاچەکانی بینیوە دەڵێ: هەرگیز شوێن پێیەکی بەو جۆرەم نەبینیوە کە بەتەواوی چواردەوری بەناشکرایی دیاربێت.

لە هەمان کاتدا ئەگەر ئەو بوونەوەرە قورساییەکی زۆری هەبووبێت ئەوەی جێگەی سەرسوڕمانە ئەوەیە کە کەس لەدەنگی تێپەڕبوونی بەسەر بانەکاندا وە ناگا نەهاتووە. هەمووان بەناسوودەیی خەوتوون چونکە هیچ بەڵگەیەک لەبەردەستدا نییە کە پێچەوانەی ئەم بابەتە بسەلمێنێ و تەنانەت بەقبوڵکردنی ئەو کاریگەریە خنکێنەرە کە بەفر بەسەر

دەنگدا هەیەتی بەسەرنجدان بەقورسایی زۆری بوونەوەردەکە بەو شێوەیەی کە لەشوێن قاچەکانیدا بەدەردەکەوێ نەم بابەتە دیسانەوە سەرسوڕهێنەرو ناناسایی دێتە پێش چاو. سەباردت بەناشکرایی و درێژایی و چوار چێوەی جێگە قاچەکان گریمانێکی تریش هەیە. نێستا هەڵەمان نەکردووە کە بڵێین: ڕووداوی دوان شایر بەهیچ شێوەیەک بێ هاوتا نەبووە و نموونەی تریش لەم ڕوودوە تۆمارکراون:

لە ١٧ی نازاری ١٨٨٥ پەیامنێرێک لە ناوچەی (هیدلبرگ) بۆ ڕۆژنامەی (نیلوستردیتدلۆندۆن نیوس) بەم شێوەیە ریپۆرتاژێکی نامادەکردووە: هەموو ساڵێک لە ناوچەی (پیاشواگۆرا) لەنزیک سنووری روسیا و پۆلۆنیادا نەم جێ پێیانە بەرچاو دەکەون کە پاش بارینی هەر بەفرێک بەدەردەکەوێ بەڵام هەندێ کات تا نزیک کەناردکانی دەریاش درێژدی هەیە. خەڵکی نەو ناوچەیە لەو بڕوایەدان کە نەم جێگەپێیانە لەژێر کاریگەری هێزەکانی سەردودی سروشت دروست دەبن. هەرودها لە ساڵی ١٨٤٠ ڕۆژنامەی (تایمز)ی چاپی لەندەن باس لەوە دەکات کە جێگە پێی هاوشێودی نەودی کە خەڵکی ناوچەی دوان شایری ترساندووە لە ناوچەیەکی شاخاوی لە نسکۆتلەندا بەرچاو کەوتووە. جگە لە بیرۆکەی باڵندەی دەریایی و ناژەڵی کەنفەر چەندین ڕێگە چارەی تر لەو سەردەمەدا خرایە ڕوو وەکو: گۆڕ هەڵکەنە... سمۆرە... کەرویشک... بۆق و یا هەر شتێکی تر کە توانای ڕۆیشتن و فڕین و مەلەکردن و بازدانی هەبێت. هیچ کام لەم ڕێگە چارانە تەنانەت تۆزقاڵێک لە ڕاستییەوە نزیک نەبوون. ماودیەکی زۆر لە دۆزینەوەی یەکەم جێگە پی تێنەپەڕیبوو کە هەندێک کەس هەوڵیان دا بەشوێنیدا بچن. دەستەیەکی ڕاوچی کە لە چەندین ڕاوچی شاردزا و چەندین سەگی ڕاوکردن پێکهاتبوو بەشوێن هەنگاوە نەناسراوەکاندا ڕۆیشتن کە دەچووە دارستانێکەوە. ڕاوچییەکان لەوێدا و لە دەردودی دارستانەکە ڕاوەستان چونکە سەگەکان نەیاندەوێرا بچنە نێو دارستانەکەوە. سەگەکان بەدەوری یەکتردا دەسووڕانەوە لەترساندا دەودڕین و دەیانلووراند. بەسەرهاتی دەستەی ڕاوچییەکان و سەگەکان کە لە دەردودی دارستانەکەدا دوچاری ترسێکی کتوپڕ هاتن بەبەڵگەوە سەلێندراوە و شتێک نییە کە بتوانرێ بەکەڵک ودرگرتن لە زانستی نەو سەردەمە لێک بدرێتەوە بەهەر حاڵ جەخت لەڕاستییەکەی کراوە. نیمە هێشتا لە بەرامبەر رازێکی بچووکداین کە لە دڵی رازێکی گەورەدا شاردراودتەوە.

نەگەر نەو بوونەوەرە بچووک بووبێت و قورساییەکی کەمی هەبووبێت بە چ شێوەیەک نەم جێگە پێیە قووڵ و ناشکرایانەی بەجێ هێشتووە؟ بە وتەی بینەرێک لەو سەردەمەدا:

جێگە قاچەکان پێدەچوو بەنوتوویەکی زۆر گەرم لەسەر بەفرەکە بەجێ مابن. نەگەر نەم وتەیە بەهەند هەڵبگرین بابەتەکەمان سەرسوڕهێنەرتر دەبێت نەگەر بڵێین کە نەو بوونەوەرەی کە سەرانسەری پارێزگای دوان شایری لە شوباتی ١٨٨٥ بەپێ بڕیوە خاوەنی قاچ یاخود سمێکی ناگرین و سووتێنەربووە. لەگەڵ نەمەدا نەو بوونەوەرەی کە (زینەر)ی لە کێڵگەیەکدا لە شاری (جێنا) کوشت بەشێوەیەک توانیویەتی لەسەر جەستەی نەو جێگەی سووتاوی بەجێ بێڵێ. نایا پەیوەندییەک لە نێوان نەم دوو ڕووداوەدا هەیە؟ هێشتا هیچ وەڵامێکمان بۆ نەم پرسیارە پێ نییە بەر لەوەی کە نەم بیرۆکەیە بەهەر شێوەیەک بێت ببێتە ڕاستییەکی نکۆڵی لێ نەکراو نێمە نەبێ ڕووداو و بەسەرهاتێکی بێ شومار بخەینە ژێر نەشتەری شیکردنەوە و لێکۆڵینەوە. هەموو نەو شتەی کە لەم کاتەدا بەدڵنیاییەوە دەتوانین بەنێوەی بڵێین نەوەیە کە ڕووداوی مێژوویی سەلێندراو بەبەڵگەوە لەبەر دەستدایە کە تیایدا بوونەوەری نەناسراو و نەبینراو کە بەدڵنیاییەوە پەیوەندییان بەسەرچاوەیەکی نەناسراوەوە هەیە ڕۆڵێکی گرنگیان تێدا هەبووە نەم بوونەوەرانە بۆ ماوەیەکی کورت ناشکرادەبن و دەسبەجێ ون دەبنەوە نێمە لە بەشی ڕابردوودا باسمان لە کوشتارە سەرسوڕهێنەرەکەی شاری (جێنا) کرد کە هەرگیزاو هەرگیز بکوژ یا بکوژان نەدۆزرانەوە هەروەها نەو بوونەوەرەی کە لە نەم بەشەی کتێبەکەماندا بەهێزێکی لەڕادەبەدەر و لە ماوەیەکی کەمتر لە ٧ کاتژمێر ماوەیەکی خەیالی بەپێ بڕیوە. بەڵام لە بەشی داهاتوودا چاوەڕێی بەسەرهاتێکی زۆر ترسناکتر و لە هەمان کاتدا سەرسوڕهێنەرتر بن... لە بەشی داهاتوو نێمە ڕووبەڕووی بوونەوەرێک دەبینەوە کە لە بەرامبەر چەندین کەسدا بەدەردەکەوێ بەڵام تەنیا یەکێکیان دەتوانێ ڕوخساری ببینێ... لە بەشی داهاتوو پێویستمان بەوە نییە لەگەڵ شەمەندەفەری مێژوودا بگەڕێینەوە بۆ سەردەمێکی دوور بەڵکو بۆ بەدەستهێنانی ڕاستییەکان دەگەڕێینەوە بۆ ساڵی ١٩٥١ چونکە لەم ساڵەدا بوونەوەرێک دانە تیژ و ترسناکەکانی لە ملی کچێکی لاوی خەڵکی مانیلا چەقاند.. چاوەڕێمان بن تا بەشی داهاتوو و بەسەرهاتی (خوێنمژی مانیلا) بەڵام هەرگیز نەوە لەیاد مەکەن کە نەم ڕووداو و بەسەرهاتانە یەک پلە لە سەرووی زانستەوەن...

بەسەرهاتی ئەمجارە: خوێنمژی مانیلا

خوێنمژەکان بەو شێوەیەی کە لایەنگرانی دابونەریتی دێرین و هەروەها لایەنگرانی سینەمای ترس لێی ناگادارن، ئەو بوونەوەرانەن کە ئامادەن کەلبەکانیان لە ملی قوربانیان بچەقێنن و تا دوا دڵۆپە خوێنی بمژن و ئەم خوێنەش دەبێتە هۆی درێژەپێدان و بەردەوامی ژیانیان.

ئەفسانە ئەورووپییەکان بەم شێوەیە باس لە خوێنمژەکان دەکات کە ئەوانە ئەو مردووانەن کە دەتوانن پاش ناوابوونی خۆر و داهاتنی تاریکی شەو بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر و نادیار لە تابووتەکانیان بێنە دەردەوە و تاوەکو سپێدەی بەیان وەکو بوونەوەرێکی زیندوو هەموو کارێک ئەنجام بدەن. لایەنێکی هەڵکەوتووی ئەم ئەفسانانە جەخت دەکاتەوە سەر ئەوەی کە ئەم خوێنمژانە دەتوانن لە دەرگا داخراوەکان و هەروەها لە دیوار یا هەر بەربەستێکی تر کە دێتە ڕێگەیان بەئاسانی تێپەڕبن هەرچەندە کە ئەم بابەتە بەدژواری لەگەڵ دیاریکردنی خوێنمژێک کە وەکو مردوویەکی جووڵاو وایە دێتەوە یەک.. چونکە جەستە چ لە دۆخی مردووییدا و چ لە دۆخی زیندوویدا تەنێکی هەست پێکراوە. بەڵام مانەوە و پێکەوە گونجان بەلایەنێکی گرنگ و هەڵکەوتووی دابونەریتە دێرینەکان و هەروەها فۆلکلۆر لەقەڵەم نادرێ.

ریچارد ماتسۆن نووسەری ئەمریکی چەندین ساڵ لەمەوبەر بەرهەمێکی هونەرمەندانەی لە زەمینەی ئەدەبیاتی خەیاڵی خوڵقاند کە تیایدا خوێنمژینی وەکو ئەخۆشییەکی واگیر کە بەهۆی ڤایرۆسەوە دەگوازێتەوە وەسف کردووە. ئەم ڤایرۆسە نە تەنیا دەبێتە هۆی خوڵقانی حەزی خواردنەوەی خوێن بەڵکو هەستیارییەکی زۆریش لە بەرامبەر رووناکیدا لە مرۆڤدا دەخوڵقێنێ.

بەو شێوەیەی کە توشبووانی ئەم ڤایرۆسە تەنیا پاش خۆرناوابوون و هاتنی تاریکی شەو دەوێرن لە حەشارگەکانی خۆیان بێنە دەردەوە. رۆمانی ترسناکی ریچارد ماتسۆن لە ژێر

ناونیشانی (من نەفسانەم I am Legend) تەنیا هەوڵێک نەبووە کە دەیویست روونکردنەوەیەکی ڕێژەیی بۆ ئەم جۆرە نەفسانەیە نامادە بکات لە حاڵەتێکی جیدی تردا پێشنیاز کراوە کە ئەم نەفسانەیە لە بینینی قوربانیانی کەم خوێنیدا هاتۆتە ئاراوە. لەمبارەیەوە دکتۆر (جاناتان پرشوز) لە کتێبی (سەرسوڕهێنەرتر لە زانست) لە بەشێکیدا بەناوی (دراکولا یان مرۆڤی خوێنمژ) بەم شێوەیە ڕای خۆی دەردەبڕێ: ئەگەر کەسانێکی تووڕە و توندوتیژ لە شوێنی وەکو کوشتارگەی ئاژەڵدا کار بکەن بەهۆی پەیوەندی بەردەوام لەگەڵ خوێندا تووڕەتر و توندوتیژتردەبن و لەوانەیە کە بەتێپەڕبێکی زۆر بێن بەخوێنمژ. بەو شێوەیەی کە لە ئامارەکاندا دەردەکەوێ لە ساڵی ١٩٩٣ زیاتر لە ٥٥٠ مرۆڤی خوێنمژ لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا هەبووە. لەلایەکی ترەوە ئەم بیرۆکەیە هاتە ئاراوە کە ئەو نەفسانەیەی کە ریچارد ماتسۆن لە کتێبەکەیدا باسی لێوە کردووە لەسەر بنەمای بوونەوەرێکی ڕاستەقینە (واتە شەمشەمەکوێرەی خوێنمژ) خوڵقابێت چونکە شەمشەمەکوێرە بەڕاستی بەخواردنەوەی خوێنی ئاژەڵان دەژی.

ئەم دوو ڕوونکردنەویە چەندین کێشەیان تێدایە. زانستی پزیشکی نوێ لە ساڵی ١٩٦٣ ی زایینی چارەسەری یەکجارەکی کەم خوێنی دۆزییەوە و تا ئەو شوێنەی کە دەزانین بەر لەو مێژووە ژمارەیەکی زۆر لە قوربانیانی کەم خوێنی بەهۆی کەمی خڕۆکەی سوور لە خوێنیاندا دووچاری شێتی دەبوون، بەر لە ساڵی ١٩٦٣ بەداخەوە نەخۆشەکانی کەم خوێنی یا چاک دەبوونەوە و یاخود لەبەرچاوی خۆشەویستەکانیان گیانیان لەدەست نەدا. وەکو هەموو مردووەکانی تر پرسەیان بۆ دەگیرا و کفن دەکران و بەخاک دەسپێردران و هەموو بابەتەکە نەمەبوو! و تاوەکو ئەمڕۆش هیچ کەسێک سەباردت بەهەستانەوەی ئەم مردووانە لە تابووتەکانیان هیچ هەواڵێکی ڕانەگەیاندووە.

بیرۆکەی شەمشەمەکوێرەی خوێنمژ لەسەرەتادا زۆر لە ڕاستییەوە نزیک دەهاتە پێش چاو. خوێنمژی نەفسانەیی لە زۆرەی کاتەکاندا بەو شێوەیە باس کراوە کە عەبا یا پاڵتۆیەکی ڕەش و گەورەی لەبەردایە و ئەمە لە ئاستێکی فراواندا باڵەکانی شەمشەمەکوێرەمان وەبیر دێنێتەوە. بەڵام خاڵی گرنگ لەمەدایە کە شەمشەمەکوێرەی خوێنمژ لەناوچە گەرمە سێرەکاندا دەژی و نەفسانەی خوێنمژ لە ئەوروپای ڕۆژهەڵاتدا سەری هەڵداوە ئەو شوێنەی کە ئەم باڵندە ناشیرین و بچووکە بەتەواوی ئەناسراوە.

لەوێدا هەزاران شەمشەمەکوێرە هەن بەڵام هیچ کامیان خوێن ناخۆنەوە بەم شێوەیە لەوانەیە ئەمە زیاتر لەگەڵ عەقڵدا یەک بێتەوە کە شەمشەمەکوێرەی خوێنمژ لەسەر بنەمای

نەفسانە ناوی لێنراوە تاوەکو ئەم نەفسانەیە لەبینینی شەمشەکوێردەوە سەرچاوەی گرتبێت.

لەوانەیە فایلی ڕووداوە پۆلیسییەکانی شاری مانیلای پایتەختی وڵاتی فلپین سەرەداوێکی ڕاستەقینەی تێدا بێت کە وەڵامی نەوەمان بداتەوە کە: بۆچی چەندین سەدە نەفسانەی مرۆڤە خوێنمژەکان بیری مرۆڤی بەخۆیەوە خەریک کردووە؟!.

لە ١٠ی مانگی نایاری ساڵی ١٩٥١ی زایینی لە پایتەختی فلپین پۆلیس ناگادار کرایەوە تاوەکو کۆتایی بەپشێوییەک بێنێ کە لە شەقامێکدا ڕووی دابوو کاتێ کە پۆلیس گەیشتنە جێ بینیان کە کۆمەڵێک لە دەوری کچێک کۆبوونەتەوە کە هاواری دەکرد و هەوڵی ڕزگاربوونی نەدا بەڵام ڕزگاربوون لە کێ؟ هیچ کەسێک نەو کچەی نازار نەدابوو بەڵام نەو هاواری دەکرد و دەیگوت کە هێرشی کراوەتە سەر. پۆلیس گومانی نەوەیان لێکرد کە شێت بووبێت یاخود فێی لێ هاتبێت و بەناچاری دەسگیریان کرد. لە فەرمانگەی ناوەندی پۆلیس ناشکرابوو کە ئەم کچە ناوی (کالاریتا ڤیلا نیۆڤا)یە کە تەمەنی ١٨ ساڵە و بێ سەریەرشتە.

ڤیلانیۆڤا بەترس و لەرزەوە جەختی دەکردە سەر ئەوەی کە گازی لێگیراوە و ڕایگەیاند کە لە ٨ خاڵی جەستەیدا جێگەی دان بەجێ ماوە. پۆلیس سەرپێچیان لە پشکنینی کرد و خستیانە زیندانەوە.

بەڕووکەش لەم قۆناغەدا دوودڵییەکی کەم سەباردت بەجێگەی دانەکان لە سەر جەستەی ئەم کچەدا لە نارادایە بەتەواوی ئەم گرێانەیە لە نارادایە کە بەڵایەنی کەمەوە ژمارەیەک لە جێگەی دانەکان بەناشکرایی دەرکەوتبن. کاردانەوەی پۆلیسیش لەو سەرەدەمەدا بەتەواوی ناشکرایە: کچانی لاو نەوەندە دەخۆنەوە تاوەکو سەرخۆش دەبن و لە هەندێ کاتیشدا مادە سڕکەرەکان بەکار دەهێنن. ڕووداوێکی بێ شومار لەبەر دەستدایە کە خەڵکانێک بۆ سەرنج ڕاکێشانی کەسانی تر لە خۆیان دەدەن جگە لەوە وەسفی نەو کچە لەو کەسەی کە هێرشی کردۆتە سەر شتێک نەبوو کە بەناسانی بڕوای پێ بکرێت. نەو، هێرشبەرەکەی بەمرۆڤێک دەناساند کە چاوەکانی ناوساون و پاڵتۆیەکی ڕەش و گەوردی لەبەردابوو.. کە ئەمەش نەو وەسفەیە کە لە نەفسانەدا مرۆڤی خوێنمژی پێ بەناوبانگە.. نەو شتەی کە بەدڵنیاییەوە لە سەرنج و تێبینی پۆلیس بەدوور نەبووە. (ڤیلانیۆڤا) ڕایدەگەیاند کە ئەم بوونەوەرە توانیویەتی بەنارەزووی خۆی لە بۆشاییدا بوەستێت و لە دەرگا داخراوەکان و دیوارەکان تێپەڕ ببێت.. بەدروستی بەهەمان شێوەی کە لە نەفسانەکاندا خوێنمژەکان دەتوانن

نەنجامی بدەن. ماوەیەک پاش نەوە کچەکە خرایە ژوورێکی تاک کەسییەوە و سەرلەنوێ دەستی کرد بەهاوارکردن و قیژاندن نەو بەدەم هاوارکردنەوە دەیگوت کە نەو بوونەوەرە دیسانەوە پەلاماری داوە.. نەو زیندانییانەی کە دەنگە دەنگ دەکەن بەلایەکی گەوردن بۆ پۆلیس. نەفسەرێک بەمەبەستی هێمن کردنەوەی کچەکە دەرگای زیندانەکەی کردەوە و مۆلەتی پێدا تاوەکو بێتە دەرەوە... و لەم قۆناغەدا ڕووداوێکی ناسایی بووە ڕازێکی ترسناک. لە بەرامبەر چاوەکانی نەو پۆلیسە کە بەگومانەوە دەیڕوانیە کچەکە جێگەی دانەکان لەسەر قۆڵ و شان و ملی کچەکە بەدیارکەوت. جێگەدانەکان بەتەواوی دەبینران و لە چواردەوریان تف یا ناوی دەم بەرچاو دەکەوت.. لەگەڵ نەمەشدا هێرشبەرەکە نەو بوونەوەرەی کە پاڵتۆیەکی ڕەشی لەبەردابوو لەلایەن نەفسەری پۆلیسەکەوە نەدەبینرا... نەو نەم هەواڵەی گەیاندە سەرووی خۆی. سەرۆکی فەرمانگەی پۆلیس کە لە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ کچێکی هیستریا گرتوو و بینەرێک لە پیاوانی پۆلیس کە دروستی قسەکانی کچەکەی دەسەلماند سەری سوڕمابوو. نەو پەیوەندی بەسەرۆکی شاردوانی شاردەوە کرد و سەرۆکی شاردوانیش پەیوەندی بەسەرۆکی پشکنینە پزیشکیەکانەوە کرد. بەلام نەم پزیشکە پایە بەرزە کە نیوەشەو لە جێگەکەی هێنرابووە دەردەوە ڕایگەیاند کە نەو کچە فێتی لێهاتووە و لە پشکنینی زیاتری کچەکە پاشگەزبۆوە. نەو کچە جارێکی تر نەگەڕایەوە بۆ ناو زیندان و لەسەر تەختێک لە نووسینگەکەدا، نوست. نەسەرۆکی شاردوانی و نەسەرۆکی فەرمانگەی پۆلیس لە پشکنینی لێپرسراوی بەشی پشکنینی پزیشکی رازی نەبوون بەتایبەتی نەم پیشنیازەی دکتۆرەکە قبوڵ بکەن کە نەم برینانە لەلایەن کچەکەوە خۆی لەسەر جەستەی دروستکراوە. نەو کچە جێگەی چەندین دانی لە پشتی شان و ملی خۆی بەنەوان پێشاندا بوو تەنانەت نەکتەرێک کە دەتوانێ لەشی خۆی لەشێوەی سروشتی بێنێتە دەردەوە ناتوانێت دەستی بگاتە نەو شوێنانە. دەزگای یاسا هەمیشە بەدڵڕەقییەوە راستییەکان وردو خاش دەکات سەردەرای نەم ڕووداوە پڕ لە نهێنییە کچۆڵەکە هێشتا لە زیندانداە بوو و بەتاوانی بەردەڵایی تاوانبار کرابوو. زەوی و ناسمان دژی نەو بوو و بڕیاری نەوەیان دابوو کە بدرێتە دەست دادگا... بەڵێ تەنانەت فەرمانبەرانی فەرمانگەی پۆلیسیش لە نەو تێ نەدەگەیشتن و وتەکانی نەویان بەشێوەیەک لە (وڕێنە) دەزانی.

بەلام نەو خوای لەگەڵدا بوو چونکە کاتێک کە فەرمانگەی پۆلیسی بەجێ دەهێشت... جارێکی تر... هێرشی کرایە سەر... پیاوانی پۆلیس نەویان گرت و لە بەرامبەر چاوانی

چەندین شاهید جێگەی دان لەسەر مل و قۆڵەکانی و هەروەها بەری دەستی بەدەرکەوت... و پاش چەند خولەکێک کچە بەستەزمانەکە لەهۆش خۆی چوو...

لە نێوان شاهیدەکاندا سەرۆکی بەشی پشکنینی پزیشکی نامادەبوو کە دەسبەجێ ڕوونکردنەوەی پێشووی خۆی دووبارەکردەوە نەو ماوەیەکی زۆر پاش نەوە رایگەیاند کە نەمە شتێک نەبووە کە بتوانرێ ڕوونکردنەوەیەکی دروستی لەبارەیەوە پێشکەش بکرێ و نەوی دوچاری ترسێکی زۆر کردووە. لەگەڵ نەوەشدا لەو ساتەدا پێویست بوو ڕوونکردنەوەیەکی کۆن و ناباو بێتە مێشکیەوە چونکە پێشنیاری کرد تاوەکو بەمەبەستی گرتنی جنۆکەو شەیاتین پەیوەندی بەنەسقەفی گەوردی مانیلا بکرێت. نیو کاتژمێر پاش نەوە سەرۆکی شارەوانی مانیلا (لاکسۆن) بۆ جارێکی تر هاتەوە نێو بابەتەکە. لەو کاتەدا جێگەی دانەکان بەتەواوی ناوسابوو و بەشێوەیەکی بەرچاو شین ببۆوە.. بەڵام کچەکە هەر لە بێهۆشیدا بوو.. و نەم بابەتە ڕوون بۆوە کە جێگەی نەو کچە نەخۆشخانەیە نەوەکو لە ژووری دادگا!. گەیشتن بەنەخۆشخانە ١٥ خولەکی خایاند. لەمیانەی نەم ماوەیەدا نەو بوونەوەرە دووبارە هێرشی کردەوە سەر کچەکە و نەمجارە یەکێکی تری وەکو خۆی لە گەڵدا بوو یا بەو شێوەیەی کە خاتوو (ڤیلاتیۆڤا) دەیگوت هەردوو نەم بوونەوەرانە لەلایەن کەسانی دەوروبەریەوە نەدەبینران بەڵام جێگەی دانەکانیان بەناشکرا دەبینران.. جێگەدانەکان دووبارە لەسەر قورگ و لەسەر پەنجەکانی و تەنانەت لەسەر نەو دەستەی کە سەرۆکی شارەوانی لەوساتەدا ڕایگرتبوو بەدیار کەوت نەگەرچی هیچ شتێک سەباردت بەم بەسەرهاتە ڕوون نەبۆوە بەڵام بەسەرهاتەکە بەچاکی و خۆشی کۆتایی پێهات.. کاتێ کە کچەکە گەیشتە نەخۆشخانە هێرشەکان راوەستان.. برینەکانی چاک بوونەوە و نەو خوێنمژە ـ نەگەر خوێنمژێک بووبێت - چیتر نازاری نەم کیژۆڵەیەی نەدایەوە؟.. و نەگەر نەمە خوێنمژێک نەبووە کەواتە دەتوانێ چ بوونەوەرێک بێت؟

بۆ بەسەرهاتەکانی وەکو (کلاریتاڤیلاتیۆڤا) ڕوونکردنەوەیەکی پزیشکی لەبەردەستدایە کە دەڵێ: بیرو جەستە زیاد لە پێویست لەیەکەوە نزیکن و بەشێوەیەک کە بەکەسێک کە بەهۆی پاراسایکۆلۆجیەوە خەوێندراوە بگوترێ کە لەشی دەسووتێ، لەڕاستیدا بەبێ نەوەی هیچ تەنێکی گەرم بەر پێست بکەوێ تلۆق دەکات و دەسووتێ. هەرچەندە چەسپاندنی نەم بابەتە سەلماندنی نەم بیرۆکەیەیە کە کاردانەوەیەکی (سایکۆسۆماتیک) دەتوانێ جێگەی دان و ناوی دەم لەسەر جەستە دروست بکات. سایکۆسۆماتیک بەو نەخۆشییە جەستەییانە دەگوترێ کە سەرچاوەی دەرونییان هەیە کە لێرەدا مەبەست کاریگەری بیرو

هۆشە بەسەر جەستەدا. هەروەها کەسانێکیش هەن کە بەهاوکاری بیروهۆش لەسەر جەستەی خۆیان برین یاخود نەخش و نیگار دروست دەکەن. بۆ نموونە چەند ژن و پیاوێکی کەم کە لەشەوی جەژنی پاکدا چەندین برینی وەکو حەزرەتی عیسای مەسیح لەسەر جەستەی خۆیان دەخولقێنن بەلام نەوانیش نیشانەی زۆر جیاواز لە (ڤیلانیۆڤا) دەخەنە ڕوو بەتایبەتی نەوان نالێن کەلەلایەن بوونەوەرێکی نەناسراوەوە هێرشیان کراوەتە سەر.

نایا بەسەرهاتی کوژرانی (گەسنەر)تان لە یادە کە لە بەشی یەکەمی نەم کتێبە باسمان لێوەکرد؟ هەروەها بەسەرهاتی جێگەی قاچە سەرسوڕهێنەرەکانی پارێزگای دوان شایر؟ نێستا نەگەر بەسەرهاتی (کلاریتا ڤیلانیۆڤا)شی بێتە سەر بەدلنیاییەوە دوچاری سەرسوڕمان دەبن. نەم بەسەرهاتانە لەوانەیە بەناسانی بەردو چەندین پرسیاری هەلە ڕاپێچمان بکەن. بەڕوانینێکی هێمن مێشک و ناوەزمان دەسبەجێ بۆ دیاریکردنی جۆری نەو بوونەوەرەی کە دەستی لەم ڕووداوانەدا هەیە دەکەوێتە گەڕان و پشکنین. نێمە لەباسی دێو و شەیتان و مرۆڤە خوێنمژەکان نوقمی سەرسوڕمان دەبین و نەگەر لەم سەردەمەدا کە سەردەمی زانست و تەکنەلۆجیایە نەم بەسەرهاتانە وەکو بیرکردنەوەی سەدەکانی ناوەڕاست و بیانووی منالانە لە قەلەم بدەین دەسبەجێ دەبینە جێنشینی نەوان. نایا بەو شێوەیەی کە (چارلز فۆرت) بەگالتەوە پێشنیاری کردبوو جێگەی قاچەکان لە پارێزگای دوان شایر لەلایەن هەزاران کەنغەری یەک پێ کە هەریەکەیان نالێکی بچووکی نەسپی لە پێدابووە لەسەر بەفرەکان بەجێ ماوە؟ نایا (زینەر) لە لایەن گورگ یا چەقەلێکەوە زۆر بەدڕندانە بریندار کراوە؟ نایا گەسنەر بەمردنێکی ناسایی مردووە؟ بەهێنانە پێشەوەی نەم پرسیارانە هەموو سەرنجی نێمە لەسەر ناوەڕۆکی نەم بوونەوەرانە کۆدەبێتەوە کەواتە لەو پرسیارانەی کە لە پەراوێزدان و بەناسانی وەلام دەدرێنەوە بێ ناگادەبین کەواتە دەبێ چی بکەین؟

وەرن بەیەکەوە بەم ڕووداوانەدا بچینەوە: هەمووەمان دەزانین کە بوونەوەرێک گەسنەر و زینەر و پاسەوانەکەی زۆر بە دڕندانە کوشت. هەروەها دەزانین کە بوونەوەرێکی نەناسراو نەو جێگە قاچە سەرسوڕهێنەرانەی لە سەرانسەری پارێزگای دوان شایر بەجێ هێشت. نێستا لەم بەشەدا نەوەمان بۆ دەرکەوت کە دیسانەوە بوونەوەرێکی نەبینراو هێرشی کردە سەر (کلاریتا ڤیلانیۆڤا) بەلام نەو شتەی کە نەمن و نە نێوە و نە هیچ کەسێک نایزانێ نەوەیە کە نەم بوونەوەرانە کێ بوون؟ تەنیا دەتوانین لە بەلگەنامەکان دلنیابین کە لە هەر ڕووداوێکدا بوونەوەری نا ناسایی و نەناسراو ڕۆلیان بینیوە. نەو بوونەوەرانەی کە لەسەرووی نەزموونی ڕۆژانەی مرۆڤدان. نەوەش دەزانین کە بەرامبەرەکەمان بوونەوەرێکە

کە هەیە و هەستی پێ دەکرێ. لەوانەیە تارمایی یاخود شەبەحێک بتوانی ببێتە هۆی پشێوی و سەرسوڕمان بەڵام بەهیچ شێوەیەک ناتوانی برینێک لەسەر جەستەی مرۆڤێک دروست بکات. تەنیا تەنێکی فیزیکی کە قەبارەو کێشی هەیە دەتوانی لەسەر بەفردا جێگەی قاچ بەجێ بێڵێ. لە لێکۆڵینەوە لەسەر ئەم سێ ڕووداوە ترسناکەی کە لەسەردەتای کتێبەکەوە تا ئێستا باسمان لێوەکردووە کە بەهۆی سنووری زەمەنی و جوگرافیەوە لە یەکتری جیاکراونەتەوە پەیوەندییەکی لاواز خەریکە بەدیار دەکەوێ ئەم پەیوەندییەش لە دوو پرسیاردا بەرجەستە دەبێ :

١- ئایا ئەم بوونەوەرانە لە کوێوە هاتوون؟

٢- ئەم بوونەوەرانە بۆ کوێ ڕۆیشتوون؟

ئەگەر ئەم ڕووداوانە لە یەکتری جیاواز بوونایە ئەم پرسیارانە بەدژواری نرخی ئەوەیان هەبوو کە وەکو پرسیارێک سەنگی خۆیان هەبێت. بەڵام ئەم ڕووداوانە لە یەکتری جیاواز نین چونکە بەو شێوەیەی کە لە بەشەکانی داهاتوودا دەبینین ژمارەیەکی زۆر بەڵگەنامە سەباردت بەو بوونەوەرانەی کە بەپێی ویست و ئارەزووی خۆیان دەبنە تەنێکی فیزیکی و بینراو و پاشان ون دەبن لەبەر دەستدایە. لە بەشەکانی داهاتوودا ئێمە ڕووبەڕووی ئەم دوو پرسیارە سەرەکییە دەبینەوە بەڵام سێیەمین پرسیاریش خۆی دەسەپێنێ کە لە ناخی ئەم دووپرسیارەی پێشوو خۆی حەشاردراوە: ئەگەر شوێنێک بۆ ڕۆیشتنی ئەو بوونەوەرانە هەبێت ئایا ڕۆژێک لەڕۆژان من یا تۆ بەڕێکەوت خۆمان لەوێدا نابینینەوە؟ دووبارە بەو شێوەی کە لە ئایندەدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە ئەم پرسیارە وەڵامێکی بۆ هەیە و وەڵامەکەشی بەڕاشکاوی (بەڵێ)یە نامانەوێ بەجێتان بێڵێن کەواتە لە بەشی داهاتوودا بەسەرهاتی ئەو نافرەتەی کە لە ساڵی ١٩٦٣ توانی حەزرەتی عیسای مەسیح بەچاوەکانی خۆی ببینێ بخوێننەوە.

عیسا دەگەڕێتەوە

لە نێوان ڕووداود باس نەکراودکانی نەم ڕۆژگارد لەوانەیە ناچار بین کە نەم ڕووداود سەرسوڕهێنەرد کە لە پەرستگای گرووپی (گۆلدتیدینگ) لە شاری (ناسانۆ)ی پایتەختی وڵاتی (باهاما)دا رووی دا باس بکەین. هەموو بەسەرهاتەکە بەبێ پێشەکی نەو کاتە دەستی پێکرد کە قەشە (پاول ڕۆبەرتز) لەکاتی وتار خوێندنەودی بەیانیانیدا لە ڕۆژی شەممەی ٢٠ی کانونی دووەمی ١٩٦٣ بوو. نافرەتێکی لاو بەناوی (نیۆنالوڤ) لە ناکاودا هەستایە سەرپێ و هاواری کرد: (عیسای مەسیح) دەتوانم عیسای مەسیح ببینم. بەبەردەوامی هاواری دەکرد: (نەو لێردیە... عیسا لێردیە... مەسیح لێردیە)، نامادەبووان هەموو دوچاری سەرسوڕمان بوون و نیگاکانیان بەردو نەو شوێنەی کە لەسەر دیواری کەنیسەکە تازە بۆیە کرابوو و نافرەتەکە هێمای بۆ دەکرد ودرچەرخاند. دەبێ بڵێین بەداخەود هیچ شتێکی ناناساییان بەرچاو نەکەوت. بەڵام نەو نافرەتە بەبەردەوامی جەختی دەکردە سەر نەودی کە دەتوانێ دەموچاوی مەسیح و نەو کەسەی کە لە تەنیشت مەسیح وەستاود و نایناسێ ببینێ... هەروەها نەو سەری لەود سوڕما کە نامادەبووان ناتوانن نەو دیمەنە بەچاو ببینن... دەنگۆی نەم ڕووداود سەرسوڕهێنەرد بەخێرایی لە شاری (ناسانۆ)دا بڵاوبۆوە و قەشە (ڕۆبەرتز) بۆ خوێندنەودی وتاری نایینی پاش نیودڕۆ کەنیسەکەی پڕ لە خەڵک بینی. هەروەها نەو گەیشتە نەو ناکامەی کە خاتوو (نیۆنالوڤ) لە بینینی نەو دیمەنەدا تەنیا نییە و کەسانی تریش دەتوانن عیسای مەسیح بەچاو ببینن. زۆربەی نامادەبووان جەختیان دەکردە سەر نەودی کە نەوان دەتوانن بەڕوونی روخساری مەسیح و دووکەسی تر بەچاو ببینن کە لە نێوان نەم سێ کەسەدا عیسای مەسیح ڕوونتر و گەشاودتر بەدەرکەوێ.

(لۆتەر نیڤانس) کە نوێنەرایەتی ڕۆژنامەی (شیکاگۆ دەیلی نیوز)ی هەبوو بەپەلە خۆی گەیاندە کەنیسە و رایگەیاند کە نەویش بەڕوونی سێ روخسار لەسەر دیوارەکە دەبینێ کە یەکێکیان روخساری (بوذا)ی پێشەوای نایینی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناسیایە کە لەچاو وێنەی مەسیح کاڵتر دێتە بەرچاو. کاتێ کە (نیڤانس) چوود پاڵ دیوارەکە دیمەنەکە لەبەرچاو ون بوو.. بەڵام کاتێ کە دووبارە چوود نەو سەری ژووری کەنیسەکە و لە دیوارەکە دوورکەوتەود دیمەنەکە بەڕوونی بەدەرکەوتەود. نەو کەسانەی کە دیوارەکانی

کەنیسەکەیان بۆیە کردبوو و دیکۆردکەیان تازەکردبۆوە بوونە نامادەی پرسیاردکانی... بەڵام نەوانیش نەیانتوانی لەم نهێنییە بگەن. هیچ یەک لەوانە بەڕاستی هونەرمەند نەبوو... نەوان تەنیا ڕەنگەکەیان بەفلچەی ناسایی لە دیواردکە دابوو. سەباردت بەم ڕووداوە لەوانەیە گرنگ و جێگەی سەرنج بێت کە بزانین کاتێ نەو نافرەتە سەردتا بەناڵەیەکی لاواز ڕایگەیاند کە دەتوانێ ڕوخساری پێغەمبەری ناشتی عیسای مەسیح ببینێ لەم بینینەدا بەتەنیا بوو بەڵام چەند کاتژمێرێک پاش نەوە دیمەنەکە بەڕوونی لەلایەن هەمووانەوە بینرا و نهێنی نەم ڕووداوەش وەکو ڕووداوەکانی تر ناشکرا نەبوو لەوانەیە تا هەتا هەتایە بەم شێوەیە بمێنێتەوە.

ڕووداوەکانی پێشوو هەموو لەلایەن ڕۆحە شەڕانی و بوونەوەرە نادیاردکانەوە هاتنە ناراوە کە بوونە هۆی نازاردان و ترساندنی کەسانێکی زۆر بەڵام نەم بەسەرهاتە نەو کەسانە ڕۆڵیان تێدا بینیوە کە لە پێشەوا ناینییە مەزنەکانی جیهانن و تا نێستاش سەدان ملیۆن کەس لەسەر ڕێبازی نەم مرۆڤە مەزنانە و بەکەڵک وەرگرتن لە ڕێنماییەکانیان درێژە بەژیان دەدەن.

پەیام هێنەری ناشتی و خۆشەویستی حەزرەتی عیسای مەسیح لە کوێ و مرۆڤە خوێنمژ و ترسناکەکان لەکوێ؟ چ عەقڵێک نەمانەی بۆ شی دەکرێتەوە و دەتوانێ پەی بەم نهێنییانە ببات نەو نهێنییانەی کە پلەیەک لە سەرووی زانستەوەن.

فڕین بەردو هیچ

سەفەر بەهۆی فڕۆکەوە یەکێکە لە ناسوودەترین ڕێگاکانی سەفەر، نووسینگەی پەیوەندییە گشتییەکانی سەرجەم هێڵە ئاسمانییەکان دڵنیاتان دەکەنەوە کە ترسناکترین و پڕ مەترسیترین بەشی سەفەر، سەفەرکردن بەپاس لە شاردەوە تا فڕۆکەخانەیە و ڕووداوی کەوتنە خواردەوەی فڕۆکە نەوەندە ئاناساییە کە کاتێک ڕووداوێکی لەمجۆرە ڕوو دەدات دەبێتە سەر باسی هەموو هەواڵەکان. هێڵە ئاسمانیە نەفەر هەڵگر و فڕۆکە سەربازییەکان لەلایەن شاردزایانی بەتوانا و نەزموون فەرماندەیی دەکرێن... پیاوانی پایەبەرز لە نەزموون پەروەردە و شاردزایی... تەنانەت بڕوانامەی فڕین بۆ فڕۆکەیەکی تایبەتی تا نەو کاتەی کە فڕۆکەوانەکەی نەگاتە پلەیەکی زۆر بەرز لە شاردزایی بڕیاری دەرچوونی لەسەر نادرێت.

کەرەستەکانی پارێزگاری چ لە ئاسمان و چ لەسەر زەویدا بەبێشوماری لەبەردەستدان هەموو بەرهەمە بەدەست هاتوودکانی تەکنەلۆجیا لەو ڕێگەیەدا کەڵکیان لێ وەردەگیرێ کە سەفەر بەفڕۆکە تا نەو ڕادەیەی کە دەکرێ بێ مەترسی بێت و لەم میانەدا بێ تەل و ڕادا ڕۆڵێکی گرنگیان لە پاراستنی سەفەرد ئاسمانییەکاندا هەیە. نەمڕۆ (سندوقی ڕەشو تۆمارکەری فڕین) نامرازێکی ستاندارد لە زۆربەی هێڵە ئاسمانییەکاندا و لەکاتی کەوتنە خواردەوەی فڕۆکە نەم سندوقە یارمەتی شاردزایان دەدا کە تا نەو شوێنەی کە دەکرێ ئاگاداربن کە هەڵەیەکی تایبەت دووبارە نەکرێتەوە. لەگەڵ نەمەشدا و بەم هەموو ڕوونکردنەوانە فڕۆکەکان دوچاری ڕووداوی کەوتنە خواردەوە دەبن نەگەرچی نەم کەوتنە خواردەوەیەش هۆیەکی تایبەتی هەیە و بەبێ هۆ، نییە.

بەپێی چەندین هۆکاری ناراستەکراو و سەلێندراو لایەنی دیاریکراو لە فڕینی فڕۆکەکان بەبەراورد لەگەڵ لایەنەکانی تری فڕین پڕ مەترسیترن، کە هەستان و نیشتنەوەی فڕۆکە لە پڕ مەترسیترین لایەنەکانی فڕین. لەم کاتانەدا لەوانەیە بزوێنەری فڕۆکە لەکار بکەوی

یاخود تایەیەکی بتەقێ هەروەها لە بەشی ڕادار، هەڵە لە دیاریکردن و بڕیاردان دەتوانێ ناکامی زۆر ترسناکی بەدواوە بێت. ترافیکی ئاسمانی لە دەوروبەری فڕۆکەخانەکان زۆر قەرەباڵغە، لەوێدا جێگەیەکی کەمتر بۆ گەشتی ئازادانە هەیە بەڵام کە فڕۆکەیەک زۆر بەرز دەبێتەوە دەتوانین بڵێین کە لە مەترسی ڕزگاری بوود. زۆر بەکەمی ڕوودەدا کە لە کەشێکی ئارامدا فڕۆکەیەک بکەوێتەوە خوارەوە. فڕۆکەیەک کە بێ تەل و کەرەستەی پێوانی ئاسمانی تێدا بێت، بەهیچ شێوەیەک فڕۆکەوانێکی بەئەزموون تیایدا دوچاری هەڵە و ڕێگە، ون کردن نابێت.

کەواتە لەگەڵ هەموو ئەمانەدا لەناو سێگۆشەیەکی جوگرافی بچووک و تایبەتی دوورتر لە کەنارەکانی باشووری ڕۆژهەڵاتی ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا چ ڕووداوێک ڕووی داوە؟

بەروار: ڕۆژی ٥ی کانوونی یەکەمی ١٩٤٥ کاتژمێر: ٢ر٢ خولەکی پاش نیوەڕۆ یا بەو شێوەیەی کە کەسانی سەربازی دەڵێن کاتژمێر ٢ر١٤ خولەک. شوێن: (فۆرت لادریدل) لە ویلایەتی فلۆریدا شوێنی بنکەی ئاسمانی هێزی دەریایی ویلایەتە یەکگرتوەکان.

شەڕی جیهانی دووەم تازە کۆتایی پێ هاتبوو ئەگەرچی بیرەوەرییەکەی هێشتا زیندوو و تازە بوو تەنیا چەند مانگ بەر لەو مێژووە حکومەتی هیتلەر تێکشکابوو و ژاپۆنیش وڕوکاس لە کارەساتی ترسناکی تەقینەوەی بۆمبای ناوەکی لەهەر دوو شاری هیرۆشیما و ناکازاکی چەند هەفتەیەک بوو کە خۆی دابوو بەدەستەوە. چەندین ملیۆن کەس گیانی خۆیان لە دەستدابوو و چەندین شاری گەورە و بچووک بەتەواوی وێران کرابوون... لەگەڵ ئەمەشدا ئەگەرچی لەوانەیە باسکردنی ئەم خاڵە بەشێوەیەکی نامۆ وەکو کفر بێتە پێش چاو کە شەڕ سوود و کەلکێکی زۆری لەگەڵ خۆیدا هێنابوو.

مێژوونووسان چەندین و چەند جار هێمایان بۆ ئەم خاڵە کردووە کە شەڕ کاریگەرییەکی بزوێنەری لەسەر تەکنەلۆجیا هەیە. ئەم بابەتە تەنانەت لە شەڕێکی ناوچەیی وەکو شەڕ لە ئەمریکا و لە باشووری ڕۆژهەڵاتی ئاسیا ئاشکرا بووە. لەو سەردەمەدا دەستێوەردانە نابەجێکانی ئەمریکا لە سیاسەتەکانی ناوخۆی هەندێ لە وڵاتان بووە هۆی بەهێزکردنی تەکنەلۆجیای چەکسازی بەشێوەیەکی ترسناک و ئەمڕۆ پێرستێک لە چەکە کۆمەڵکوژەکان کە کامڵ بووە و لە شەڕەکانی ڤێتنامدا تاقی کرانەوە دەتوانرێ لەگەڵ شێتانەترین چیرۆکەکانی خەیاڵی زانستی بەراورد بکرێ.

بەدژواری دەتوانین لەوە بگەین کە ساڵی ١٩٣٩ سوپای هیتلەر لە پۆلۆنیادا تەراتێنی دەکرد، ڕادار هێشتا لە قۆناغی تاقیکردنەوەدابوو و (سۆنار) یا دەزگای دۆزینەوەی ژێر دەریایی بەهۆی شەپۆلەکانی دەنگ هێشتا زۆر سادە و سەرەتایی بوو و نافرەتان گۆڕەوی ناوریشمیان لە پێ دەکرد چونکە هێشتا موعجیزەی نایلۆن ژیانی وەبەر پیشەسازییەکی جیهانی نەکردبوو و بزوێنەری موشەک هێشتا لە گۆڤارە خەیالیەکاندا نەهاتبووە دەرەوە و زۆربەی زانا بەناوبانگەکان لەو بڕوایەدا بوون کە هێزی نەتۆم خەیالێکی خاوە، تەنانەت رادیۆ و بێتەلیش هێشتا کەرەستەیەکی سەرەتایی بوون و سەفەری ئاسمانیش هێشتا لە قۆناغە سەرەتاییەکانی خۆیدا بوو.

فڕین لەمسەر بۆ ئەوسەری زەریای ئەتلەسی بەشێوەیەک لە گەڕان بەشوێن ڕووداودا لەقەڵەم دەدرا و ئەو کەسانەی کە لەم کاردا سەردەکەوتن وەکو قارەمانێ لەقەڵەم دەدران بەڵام لە ساڵی ١٩٤٥بارودۆخ بەشێوەیەکی تر بوو. فڕین بەشێوەیەکی ناشکرا ببووە سەمبولی سەفەر لە نایندەدا. سوود وەرگرتن لە ڕادار چووبووە قۆناغی پراکتیکەوە ئەگەرچی بەفراوانی وەکو ئەمڕۆ کەڵکی لێ وەرنەدەگیرا. پەیوەندی ڕادیۆیی زیاتر لەوەی کە چاوەڕوان دەکرا پێشکەوتنی بەخۆیەوە بینیبوو. کەرەستەی سەفەری ئاسمانی مۆدێرن هاتبووە ئاراوە و ئەم پێشکەوتنە لە هیچ شوێنێک وەکو وڵایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ناشکرا نەبوو. وڵاتێکی دەوڵەمەند کە وەکو ئەمڕۆ هەموو هەوڵی خۆی لە پێناوی فراوان کردن و پەرەپێدانی تەکنەلۆجیا و دروستکردنی چەک بەهەموو جۆرەکانیەوە خستبووە گەڕ لەوانەشە کە پێویست نەبێت کە بڵێین فڕۆکە سەربازییەکانی، خاوەن پێشکەوتووترین و مۆدێرن ترین کەرەستەو نامرازی فڕین بوون...

شەڕ کۆتایی پێ هاتبوو و زۆربەی فڕۆکەکان لە بنکەی (فۆرت لادردیل) بەمەبەستی کرداری ئاسایی فێرکردنی فڕۆکەوانی دەفڕین. ئەم فڕۆکانە ڕەوتێکی جێگیریان هەبوو و ماوەی ١٦٠ میل بەسەر ئۆقیانوسی ئەتلەسیدا بەردو ڕۆژهەڵات دەفڕین پاشان بۆ پێوانی ٤٠ میلی تر بەردو باکوور ڕێگەیان دەگۆڕی و پاش ئەوە بەردو باشووری ڕۆژئاوا دەگەڕانەوە و بەردو بنکەی (فۆرت لادردیل) دەڕۆیشتن. دۆزینەوەی ئاراستە و ڕێنمایی ئەم فڕۆکانە لەم ڕێگەیەدا بەهیچ شێوەیەک دژوار نەبوو چونکە سەدان جار و بەبێ بچووکترین گرفت لەم ڕێگە سێ گۆشەییەدا فڕۆکەکان هاتوچۆیان کردبوو. لەکاتژمێر ٢ر٢ خولەکی پاش نیوەڕۆی ڕۆژی ٥ی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٥ یەکەمین فڕۆکە لە پێنج فڕۆکەی بۆمب هاویژی مۆدیلی (تی بی. ئێم. ئاوێنجەر) لەسەر باندی فڕۆکەخانەی

بنکەی دەریایی (فۆرت لادردیل) بەردو ناسمان بەرزبۆوە. لە کاتژمێر ٨ر٢ خولەکی پاش نیوەڕۆ چوار فڕۆکەی تریش لە ناسما ندا بوون. هەر پێنج فڕۆکەکە بەنارایشتێکی جەنگییەوە بەسووڕانەوە بەردو ڕۆژهەلات لەسەر نۆقیانوسی نەتلەسی دوورکەوتنەوە. هەریەک لەم فڕۆکانە دوو فڕۆکەوان و ناراستە دۆزدردودیەکی لەگەل خۆیدا هەلگرتبوو. ڕاپۆرتە ڕەسمییەکان نەوە دەردەخەن کە هەموو ئەم پیاوانە لە فڕۆکەوانە بەئەزموون و شارەزاکان لە قەلەم دەدران و هەروەها کەشوهەواش نارام و لەسەرخۆ بووە. لەکاتی بەرزبوونەوەی فڕۆکەکاندا هیچ گرفتێک ڕووی نەدا و پەیوەندی رادیۆیی بەبەردەوامی بەرقەرار بوو.

فڕۆکەکان بەخێراییەکی نزیکەی ٢٠٠ میل لەیەک کاتژمێردا بەسەر نۆقیانوسدا دەفڕین و ماوەی دیاریکراو بەردو ڕۆژهەلاتیان بەسەرکەوتوویی بڕیبوو و بەبێ هیچ گرفتێک بەردو باکوور ناراستەیان گۆڕیبوو. نەوان ٤٠ میلیان کە پێشتر دیاری کرابوو تێپەڕ کرد و دیسانەوە بەبێ هیچ گرفتێک ناراستەیان بەردو بنکەی فڕین گۆڕی. لە کاتژمێر ٤٥ر٣ خولەک دەبوایە سەرجەم فڕۆکەکان لە نزیک بنکەی هێزی دەریایی بوونایە بەلام... بەم شێوەیە نەبوو.. بەلکو نەو کەسانەی کە لە فڕۆکەکاندا نەرکی دۆزینەوەی ناراستەی ڕێگایان پێ سپێردرابوو سەردەرای کەلک وەرگرتن لە نامێر و کەرەستە پێشکەوتووەکان، ڕێگەکەیان ون کردبوو. فەرماندەی کرداری فڕین بەسەر سوڕمان و شلەژانەوە بنکەی فڕینی ناگادار کردەوە. نەوان نەیاندەتوانی زەوی ببینن لەوە دلنیا نەبوون کە لە کوێن. هەروەها لە بنکەکەشدا بەنیگەرانییەوە ناسمانیان دەپشکنی بەلام... هیچ نیشانەیەک لە فڕۆکە بۆمب هاوێژەکان بەرچاو نەدەکەوت... بارودۆخ تا دەهات نالۆزتر دەبوو پەیامە ڕادیۆییەکانی نێوان فڕۆکەکان لە بنکەی فڕیندا دەبیسترا و زیاتر نیگەرانی دەکرد. بەدروستی دەزانرا کە فڕۆکەکان دوچاری کێشەیەکی گەورە بوونەتەوە. فڕۆکەوانەکان شلەژابوون و هیچ کەس بەدروستی لە ناوەڕۆکی کێشەکە ناگادار نەبوو. فەرماندەی کرداری فڕین گەیشتە نەو ناکامەی کە هێزی لێک جیاکردنەوە و دیاریکردنی خۆی لەدەست داوە و فەرماندەیی سپارد بەفڕۆکەوانێکی تر بەلام... فەرماندەی نوێش نەیتوانی کارێکی باشتر لە فەرماندەی پێشوو نەنجام بدات. هێشتا بەبێ بینینی هیچ نیشانەیەک لە زەوی فڕۆکەکان بەبەردەوامی درێژدیان بەفڕینەکەی خۆیان دەدا و هیچ کەسێک تەنانەت نەیدەزانی کە لە کوێن و بەردو کوێ دەفڕن. یەکێک لە فڕۆکەوانەکان بەگریان وتی کە لەوانەیە لە ٢٢٥ میلی باکووری ڕۆژهەلاتی بنکەی دەریایی بن و نەم باردۆخەی بەبێ تەل

بەنکەی هێزی دەریایی ڕاگەیاند بەڵام دروست لەم کاتەدا بوو کە... پەیوەندییەکە پچڕا!...

ئەم بارودۆخە بەواتای بارودۆخێکی فریاکەوتنی زۆر گرنگ لەقەڵەم دەدرا ئەگەرچی بەدوور دەزانرێ بەڵام لێپرسراوانی بنکەی دەریایی وایاندەزانی کە هەر پێنج فڕۆکەکە لەیەک کاتدا لە ناوچەیەک لە نۆقیانوسی ئەتلەسی یاخود نزیک بنکە دەریاییەکە کەوتوونەتە خوارەوە و دەسبەجێ کرداری فریاکەوتن دەستی پێکرد. کە لەسەروو ئەم کرداردا فڕۆکەیەک کە توانای نیشتنەوەی لەسەر ناو هەبوو و ١٣ کەسی لەگەڵ خۆیدا هەڵدەگرت. ئەم فڕۆکەیە بەسەرکەوتوویی لە زەوی بەرزبۆوە و بەسەر نۆقیانوسدا کەوتە فڕین. لەماوەی پێنج خولەکدا لە نێوان ترسی بێ ئەندازەی کەسانی نێو بنکە دەریاییەکە پەیوەندی ڕادیۆیی لەگەڵ ئەم فڕۆکەیەشدا بەشێوەیەکی کتوپڕ پچڕا.

فڕۆکەکانی گاردی کەنارەکان لە گشت کاتەکانی شەودا بەسەر ئەو ناوچەیەدا کەوتنە فڕین، بەڵام هیچ نیشانەیەکیان لە فڕۆکە ونبوودکان نەدۆزیەوە. بۆ سەرلەبەیانی ڕۆژی دواتر ژمارەی فڕۆکە فریاگوزارەکان زیاتر بوو. ئەوان لەسەر کەشتییەکی فڕۆکە هەڵگر کە ڕەوانەی ئەو ناوچەیە کرا بوو چالاکی گەڕان و پشکنینیان ئەنجام ئەدا. بەڵام بەدرێژایی ئەو ڕۆژە هیچ ئاسەوارێک لە ٦ فڕۆکە ونبوودکە ئەدۆزرایەوە... شەو لە ڕێگەوە هات و بەهاتنی شەو ٢٠ کەشتی تر بۆ کرداری پشکنین ڕەوانەی ناوچەکە کرا... زیاتر لە ٣٠٠ فڕۆکەی هەمەجۆر لە ئاسماندا بوون و ١٢ گرووپی گەڕان و فریاگوزاری هێلی کەنارەکانیان دەپشکنی. بەڕاستی کردارێکی فریاگوزاری ئاناسایی و گەورە بوو.. بەڵام سەرئەنجام فەرمانی (ڕاگرتنی پشکنین) دەرچوو. هێشتا چاردنووسی ٦ فڕۆکە ونبوودکە ڕازێکی گەورە بوو. چیتر پرسیاری ئەوە لە ئارادا نەبوو کە فڕۆکەکان لەبەر چ هۆیەک کەوتوونەتە خوارەوە بەڵکو هەمووان دەیانویست بزانن کە فڕۆکەکان بۆ کوێ ڕۆیشتوون چونکە بچووکترین ئاسەوار لە پاشماوەی فڕۆکەکان بەردەست نەکەوتبوو. نە لاشەی فڕۆکەوانەکان، نەپەڵەیەکی ڕۆن بەسەر ئاوەکە و نەچەترێکی فریاکەوتن! بەڵام کرداری لێکۆڵینەوە ڕانەگیرا و پاش پێداچوونەوەی بەڵگەنامەکان گرووپی لێکۆڵینەوە بەڕاشکاوی ئەودیان قبوڵ کرد کە هیچ وەڵامێک بۆ ئەم بابەتە لەئارادا نییە. ئەوان تەنانەت نەیانتوانی هیچ ڕێگەچارەیەکی تیۆری بۆ ئەم ڕووداوە پێشنیاز بکەن. ئەم ٦ فڕۆکەیەی هێزی دەریایی کە لەم ناوچەیەدا ون بوون و بۆ هەمیشە بوونە نهێنییەکی گەورە بەتەنیا نەمانەوە بەڵکو ٣ ساڵ پاش ئەوە لە کۆتایی مانگی کانونی دووەمی ١٩٤٨

فڕۆکەیەکی نەفەر هەڵگری بەریتانی کە ٢٦ کەسی لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتبوو دیسانەوە بەبێ بەجێ هێشتنی هیچ ناسەوارێک یاخود ناردنی پەیامێکی فریاکەوتن لەم ناوچەیدا ون بوو.

لە ساڵی ١٩٤٧ فڕۆکەیەک کە ٣٢ کەسی تێدا بوو لە (تۆهامۆگلاسیێر) کەوتە خوارەوە. تیمەکانی گەڕان و فریاکەوتن لە ماوەی چەند ڕۆژێکدا پاشماوەی فڕۆکە تێکشکاوەکەیان دۆزییەوە... تا نێرە ڕووداوەکە زۆر ناساییە. بەڵام پاش گەڕان و پشکنینێکی زۆر نەیانتوانی هیچ ناسەوارێک لەو ٣٢ کەسەی نێو فڕۆکەکە بدۆزنەوە. هیچ لاشەیەک نەدۆزرایەوە و هیچ کەسیش بەزیندوویی بەرچاو نەکەوت. کەواتە ئەم ٣٢ کەسە چییان لێهاتووە و بۆ کوێ ڕۆیشتوون؟

لە ماوەی شەڕی دووەمی جیهانیدا کەشتییەکی هەوایی هێزی دەریایی ویلایەتە یەکگرتوودکانی ئەمریکا لە دەوروپشتی شاری سانفرانسیسکۆ کەوتە خوارەوە. شارەزایانی کاروباری پارێزگاری نەیانتوانی چ لە بەشی باڵۆن و چ لە بەشی هەڵگرتنی ئەفەردا هۆکارێکی هونەری بۆ کەوتنە خوارەوە بدۆزنەوە... بەهەمان شێوە کە چەند سەدەیەک بەر لە ئێستا بەڵایەکی هاوشێوە بەسەر کەشتییەکی بەناوبانگ بەناوی (ماری سێلێست)دا هاتبوو. بەڕووکەش هەموو شتێک لەجێگەی خۆی بوو، جگە لەو ڕاستییەی کە ئەو کەشتییە هەواییە لەگەڵ ٢ کەسی ڕێنمایی کەردا ون بوون و بوونە نهێنییەکی تر لە کۆی نهێنی کەشتی و فڕۆکە ونبوودکان.

لە ساڵی ١٨٧٢ کەشتییەک کە بەهێزی هەڵم کاری دەکرد بەناوی (نایرۆن مۆنتاین) کەتایبەت بوو بەسەفەری سەر ڕووباردکان و چەندین پاپۆڕی بچووکی بەدوای خۆیدا ڕادەکێشا لە (ویکسبورگ) بەرەو (پیتسبۆرگ) بە(لویسویل) و (سین سیناتی)دا تێدەپەڕی. ئەم کەشتییە ٥٠ مەتر درێژایی و ١٢ مەتر پانتایی هەبوو و لەگەڵ ٥٥ کەس لە خەڵکی ناسایی و فەرمانبەرانی خۆیدا بەبارێکی زۆری (کەتان)ەوە بەرەو (پیتسبۆرگ) دەڕۆیشت، تەنیا چەند کاتژمێرێک پاش ڕۆیشتنی کەشتییەکە، کەشتییەکی تر هەموو ئەو پاپۆڕە بچووکانەی دۆزییەوە کە کەشتییەکە ڕایدەکێشا و هیچ ناسەوارێک لە کەشتییەکە و پەنجا و پێنج کەسەکەی ناوی نەدۆزرایەوە پاش لێکۆڵینەوەیەکی چڕوپڕ دەرکەوت کە ئەو تەنافەی کە پاپۆڕەکانی بەکەشتیەکە دەبەستەوە بەشتێکی زۆر تیژ براوە و نهێنی ئەم ڕووداوەش چووە سەر نهێنییەکانی تر.

هیچ ناسەواری لەکەشتی (نایرۆن مۆنتاین) بەردەست نەکەوت و هیچ نیشانەیەک لە پاشماوەی کەشتییەکە و لاشەی نەو کەسانەی کە تیایدا بوون نەدۆزرایەوە. بەکورتی نەم کەشتییە بەبێ بەجێ هێشتنی هیچ ناسەواری ون بوو. نەم کەشتییە بۆ کوێ ڕۆیشتووە و چی لێ بەسەر هاتووە؟

لە ساڵی ١٩٢٨ی زایینی کەشتییەکی دانیمارکی کە تایبەت بوو بەفێرکردنی هێزە تایبەتەکان و زیاتر لە ٥٠ کەسی هەڵگرتبوو لە بەندەری (مۆنتی ڤیدیۆ) بەرەو دەریا ڕۆیشت و هەرگیز نەگەڕایەوە نەو کەشتیانەی کە دەچوونە نەم بەندەرە هیچ هەواڵێکیان پی نەبوو نە لە کەشتییەکە، نە لە پاشماوە بەجێماوەکان و نە لەلاشەی نەو کەسانەی کە تیایدا بوون. کەواتە نەم کەشتییە بۆ کوێ ڕۆیشتووە؟ نووسەرانی بابەتە زانستی و خەیاڵییەکان زۆر گرنگی دەدەن بەبابەتی جیهانێکی بەرامبەر جیهانی نێمە و هەروەها بوونی کونی گەورە لە بۆشاییدا. نەم نووسەرە خەیاڵنووسانە باسیان لە جیهانێکی کامڵ یا تەنانەت کۆمەڵێک لە جیهانەکان کردووە کە لە دوورییەکی نەناسراو لە دراوسێیەتی جیهانی نێمەدان. نەم جیهانە خەیاڵییانە بەو شێوەیەی کە بەرقەرارن پانتاییەکی بۆشایی و هەروەها پانتاییەکی زەمەنییان کە بەشێوەیەک لەشێوەکان تێکەڵ بەجیهانی نێمە بووە داگیرکردووە. بەپێی نەم گریمانەیە، بەسەرهاتە خەیاڵیەکان هاتنە ناراوە و بەپێی نەم بەسەرهاتانە: لە هەندێک ناوچەکانی جیهانی نێمە پێکهاتەی بۆشایی بەشێوەیەک سست و لاواز دەبێ کە ڕێگە دەدا کە مرۆڤ بەرەو جێگەیەکی جیاواز بڕوات تاوەکو لە جیهانێکی تردا درێژە بەژیانێکی تر بدات. بەسەرهاتە زانستی - خەیاڵییەکان زۆر کات لەمەش زیاتر دەڕۆن و باس لە شێوەی نامۆ لەژیان دەکەن کە لە دوورییەکی بەرامبەر بەجیهانی نێمەدایە و بەسەرنجدان بەوەی کە کونێک لە بۆشاییدا دەتوانێ لە هەردوو لایەنەوە کار بکات نەم نەندێشە ترسناکە دێتە مێشکمانەوە کە لەوانەیە هەندێ کات نەو بوونەوەرە نەناسراوانە بەنهێنی بێنە جیهانی نێمەوە.

نایا لە ساڵی ١٩٤٥، پێنج فڕۆکەی بۆمب هاوێژو فڕۆکەیەکی فریاگوزاری بەرەو نەو کونە نادیارانەی بۆ شایی ڕۆیشتوون؟ نایا لە ساڵی ١٨٧٢ کەشتی (نایرۆن مۆنتاین) بەرەو جیهانێکی تر ڕۆیشتووە؟ و نایا نەم بۆشاییەی لە پێکهاتەی جیهانی نێمەدا هەیە دەسبەجێ پاش ڕاکێشانی کەشتییەکە داخراوە؟ نایا لە ساڵی ١٧١٥ شێوەیەکی نامۆ لە ژیان لە دوورییەکی نەناسراودەوە بەنهێنی هاتە جیهانی نێمەوە و سێ هاوڵاتی شاری

جێنای ئەڵمانیای بەشێوەیەکی دڕندانە کوشت؟ ئایا بوونەوەرێک لە جیهانێکی سەروو جیهانی ئێمەوە هاتووە و جێگەی قاچەکانی لەسەر بەفرەکانی پارێزگای دوان شایری بەریتانیا بەجێ ماوە و یاخود بەپێچەوانەی یاسا فیزیکییەکان لە (مانیلا) هێرشی کردە سەر (کلاریتا ڤیلانیوڤا)؟ بۆ سەلماندنی ئەم بابەتە ڕێگەیەکی دوورو درێژمان لەپێشە. هێشتا زۆرمان ماوە کە بگەین بەدڵنیایی و ناشکرابوونی ڕاستییەکان و لاچوونی پەردەی نهێنییەکان بەڵام ئەو شتەی کە تەنانەت ئێستاش دەتوانین لێی دڵنیا بین ئەوەیە کە کەسانێک جگە لە نووسەرە زانستی خەیاڵی نووسەکان هەن کە بڕوایان بەجیهانێکی بەرامبەر لەگەڵ جیهانی ئێمەو پەیوەندی فیزیکی لەنێوانیاندا هەیە. هەندێ لەم کەسانە سۆفی و هەندێکیان سیحرباز و هەندێکی تریان لە زانا گەورەکان بوون و هەن. ئەوان بڕوایان هەبووە و هەیە کە ئەم ئەندێشە و بیرۆکانە شتێکی خەیاڵی و دوور لە ڕاستی نین.

ئۆتۆمبیلی نەفرەتلێکراو

نەوەی تا ئێستا باسمان لێوەکردووە نەفرەتی نەو بوونەوەرە نادیارانە بووە کە بەسەر مرۆڤی سەر ئەم زەویە خاکییەدا هاتووە بەڵام ئێستا ئەمانەوێ بەراوردێک لە نێوان نەفرەتی نەو بوونەوەرانە و نەفرەتی مرۆڤدا بکەین. تا ئێستا سەباردت بەو کەسانەی کە دوچاری نەفرەت بوونەتەوە زۆرمان بیستووە و خوێندۆتەوە. بەڵام نایا ئەمە تا چەند ڕاستە کە هەندێ تەنی فیزیکی وەکو ئەلماس، ئۆتۆمبیل، یا ئەنگوستیلە بچنە ڕیزی نەفرەت لێکراوەکانەوە؟ لە ڕاستیدا هەموو ئەم دیاردانە بەهۆکاری ڕێکەوت لەقەڵەم دەدرێ بەڵام ئەو بەسەرهاتە سەرسوڕهێنەرانەی کە باسی لێوە دەکەین بەهیچ شێوەیەک ناتوانرێ بەڕێکەوت ڕوویان دابێت. سەردتا ئێوە و ئەو ئۆتۆمبیلەی کە لە مێژوودا خاوەن پێشینەیەکی ڕەشە: ئۆتۆمبیلی (کروکی) سوور کە بۆ (فرانتس فردیناند) وەلیعەهدی ئەمسا لە وڵاتی ئەڵمانیا دروست کرابوو بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ ڕۆڵی لە کوشتنی چەندین ملیۆن کەسدا هەیە. وەلیعەهدی ئەمسا کە بەشانازییەوە بەسواری ئەم ئۆتۆمبیلە سەردانی سوریای دەکرد نەیدەزانی چ چارەنووسێکی ڕەش لە چاوەڕوانی ئەو و جیهاندایە. هەرچەندە کە هیچ کەسێک نەفرەتی لەم ئۆتۆمبیلە نەکردبوو بەڵام ڕووداوەکانی نایندە ئەوەیان دەرخست کە ئەم ئۆتۆمبیلە بۆ خاوەنەکانی بەختەوەری نەهێنا و لە هەموو شوێنێکیدا بەدبەختی پێ بوو و سەیر لەوەدایە کە هەمووانی بەکوشتن دا و خۆی هیچ زیانێکی پێ نەگەیشت. بەسەرهاتەکە لەو کاتەوە دەستی پێکرد کە وەلیعەهدی ئەمسا و هاوسەرەکەی لە ڕۆژی ٢٨ی حوزەیرانی ١٩١٤ی زایینی بۆ بینینی (سارایڤۆ) کە لەو سەردەمەدا بەشێک لە خاکی ئیمپراتۆری (ئەمسا - هەنگاریا) بوو چوون بۆ ئەو شارە. بارودۆخی سیاسی لە کیشوەری ئەوروپا دوچاری قەیران هاتبوو تەنیا پریشکێکی بچووک دەیتوانی شەڕی ماڵوێرانکەر هەڵگیرسێنێ. لەو ڕۆژەدا (فرانتس فردیناند) و هاوسەرەکەی (سۆفیا) سواری ئەو ئۆتۆمبیلە (کروکی)یە جوانە بوون تا لە شەقامەکانی سارایڤۆدا گەشتوگوزار بکەن. لەناکاودا لاوێکی دەمارگیری سربی کە دەمانچەیەکی لە دەستدابوو خۆی گەیاندە ئۆتۆمبیلەکە و بەتەقاندنی چەند گوللەیەک کۆتایی بەژیانی فرانتس فردیناند و هاوسەرەکەی هێنا و خۆی بەدەستی پاسەوانەکان کوژرا. ئەم ڕووداوە مێژووییە دەسپێکی زنجیرەیەک ڕووداو بوو کە وەکو پریشکێک ناگری شەڕی جیهانی

یەکەمی هەڵگیرساند و زیاتر لە ٢٠ ملیۆن کەس لەم شەڕەدا گیانیان لەدەست دا. پاش مردنی وەلیعەهدی نەمسا ژەنەرال (پۆتیۆرک) فەرماندەی بەناوبانگی لەشکری پێنجەمی نەمسا نەم نۆتۆمبیلەی خستە خزمەت خۆیەوە بەڵام زۆری نەخایاند کە لە (ڤال یفۆ) دوچاری شکستێکی گەورە بوو و عەقڵی خۆی لەدەست دا و شێت بوو و ماوەیەک پاش نەوە لەوپەڕی هەژاری و نەداریدا کۆچی کرد. پاش نەوە نەم نۆتۆمبیلە بووە مولکی نەفسەرێکی تری نەمسا کە لە ژێردەستانی ژەنەرال پۆتیۆرک بوو. نەم نەفسەرە بەخێراییەکی زۆر نۆتۆمبیلی لێدەخوڕی و لە یەکێک لە ڕۆژەکاندا کە بەخێراییەکی سەرسوڕهێنەر دەڕۆیشت دوو پیاوی دێهاتی کرد بەژێردەوە و نۆتۆمبیلەکەی لە دەرەختێکی گەورە درا لەم ڕووداوەدا نەفسەرەکە کوژرا.. نەو تەنیا ٩ ڕۆژ خاوەنی نەم نۆتۆمبیلە بوو.. پاش کۆتایی هاتنی شەڕ فەرمانڕەوای نوێی یۆگسلاڤیا بووە خاوەنی نەم نۆتۆمبیلە و فەرمانی دا تاوەکو سەرلەنوێ چاکی بکەنەوە و بیرازێننەوە. لە ماوەی ٤ مانگدا نەم فەرمانڕەوایە ٤ جار دوچاری تامپۆن بووەوە و لە دواین تامپۆندا دەستی ڕاستی خۆی لەدەست دا و لەبەر نەم هۆیە بەڕادەیەک تووڕە بوو کە فەرمانی دا تاوەکو نەم نۆتۆمبیلە نەفرەت لێکراوە لەناو ببەن بەڵام لەم کاتەدا دکتۆرێک بەناوی (سەرکیس) کە بڕوای بەم قسانە نەبوو نەم نۆتۆمبیلەی بەنرخێکی کەم کڕیبووە و بۆ ماوەی ٦ مانگ گاڵتەی بەقسەی نەو کەسانە دەکرد کە لە شوومی نەم نۆتۆمبیلە دەدوان. لەم ماوەیەشدا هیچ ڕووداوێکی ناخۆش ڕووی نەدا هەموو ان خەریک بوو بڕوا بەوە بێنن کە نەم نەسپە چەمووشە مالی بووە و هەموو نەو قسانە درۆ بوون. بەڵام ڕۆژێک سەرلەبەیانی نۆتۆمبیلەکەیان لە چاڵێکدا دۆزییەوە کە وەرگەڕابوو. نۆتۆمبیلەکە زیانێکی کەمی پێگەیشتبوو بەڵام لاشەی دکتۆر سەرکیسیان بەنەنجن نەنجن کراوی لەژێر نۆتۆمبیلەکەدا دۆزییەوە. پاشان زێڕینگەرێکی دەوڵەمەند نەم نۆتۆمبیلەی لە هاوسەری دکتۆر (سەرکیس) کڕیبووە و ماوەی یەک ساڵ بەبێ ڕووداوێکی دڵتەزێن تێپەڕی. بەڵام لەناکاودا بەبێ هیچ هۆیەک زێڕینگەرەکە خۆی کوشت. خاوەنی نۆتۆمبیلەکە نەمجارەیان و بۆ جاری دووەم پزیشک بوو کە هەر لە سەرەتاوە نەفرەتی نۆتۆمبیلەکە یەخەی پێ گرت بەڵام پزیشکەکە دوچاری هیچ ڕووداوێک نەبووەوە بەڵکو هیچ نەخۆشێک نەدەچووە عەیادەکەی لە ترسی نەوەی کە نەفرەتی نەم نۆتۆمبیلە دوچاری نەوانیش بێتەوە. بەم شێوەیە پزیشکەکە دوچاری هەژاری و نەداریەکی لە ڕادەبەدەر بۆوە و بەناچاری نۆتۆمبیلەکەی فرۆشت بەپیاوێکی سویسرایی کە بەشداری لە پێشبڕکێی لێخوڕینی

نۆتۆمبیلدا دەکرد و لە میانەی پێشبڕکێیەکدا کە لە جادەی کۆتستانی (نەلپ) لە نیتالیا بەریا کرابوو لە نۆتۆمبیلەکە کەوتە خوارەوە و پاش نەوەی کە بەتاشەبەردێکدا کێشرا دەسبەجێ کوژرا و نۆتۆمبیلەکەش بەسەلامەتی دەرباز بوو. ئەم نۆتۆمبیلە دیسانەوە گەڕایەوە بۆ نزیک شاری سارایڤۆ و ئەمجارە جوتیارێک کە دەیویست نازایەتی خۆی دەربخات کرییەوە و چەندین مانگ بەبێ ئەوەی هیچ ڕووداوێکی ناخۆش ڕووبدات هاتوچۆی پێکرد تاوەکو ڕۆژێک بەبێ هیچ هۆیەک لە جادەدا کوژایەوە. خاوەنی نۆتۆمبیلەکە داوای لە جوتیارێکی تر کرد تاوەکو بەعەرەبانەکەی نۆتۆمبیلەکەی ڕاکێشێ بەڵام لەبیری چوو کە نۆتۆمبیلەکە بکوژێنێتەوە کە لە ناکاودا کەوتە کار و لە کاتێکدا کە بەخێرایی کەوتە ڕێ لە لۆفەیەکدا وەرگەڕا و خاوەنەکەی ڕەوانەی نەو دنیا کرد. بەڵام سەرەنجام سەردەمی شوومی ئەم نۆتۆمبیلە لە کۆتایی نزیک دەبۆوە. دوایین کرییاری ئەم نۆتۆمبیلە سوورە فیتەرێک بوو بەناوی (تینۆر هێرشفلد) کە چاکی کردەوە و ڕەنگەکەی گۆڕی بۆ شین. چونکە پێشینەیەکی ڕەشی هەبوو هیچ کەسێک نامادە نەبوو سواری بێت بەناچاری خۆی سواری بوو. شەوێک کاتێک کە لەگەڵ ٤ کەس لە هاوڕێکانی لە ناهەنگێکی ژنهێنان دەگەڕایەوە لەناکاودا لە جادەیەکی کۆتستانیدا بەخێراییەکی زۆر پێش نۆتۆمبیلێکی تر کەوت بەڵام نەیتوانی چیتر کۆنترۆڵی بکات و لەگەڵ نۆتۆمبیلێکی تر کە لە بەرامبەردا دەهات لێکیان دا. بەهۆی ئەم ڕووداوە کە لە فایلی شوومی ئەم نۆتۆمبیلەدا بەدوایین ڕووداو لەقەڵەم دەدرێ (هێرشفلد) و هاوڕێکانی کوژران. هاوسەری ئەم فیتەرە پاش پرسەی هاوسەرەکەی ئەم نۆتۆمبیلە مێژوویییەی سپارد بەلێپرسراوانی ئەمسا. ئەم نۆتۆمبیلە تاوانبارە کە ڕاستەوخۆ گیانی ١٦ کەسی گرتبوو لەسەر بودجەی دەوڵەت چاکرایەوە و لە جیاتی زیندان ڕەوانەی مۆزەخانەی (ڤیەننا) کرا و لە ڕاستیدا ئەوێ بووە گۆڕستانی ئەو. ئەم نۆتۆمبیلە کە ڕژانی خوێنی یەکەمین خاوەنی بووە هۆی هەڵگیرسانی شەڕی یەکەمی جیهانی سەرەنجام لە شەڕی دووەمی جیهانیدا بەهۆی بۆمبێک کە لەلایەن هاوپەیمانانەوە فڕێ درایە سەر مۆزەخانەی ڤیەننا بۆ هەتا هەتایە لەناو چوو.

ئێستا با بەیەکەوە بەسەرهاتی ئەم کەشتییە نەفرەت لێکراوە بخوێنینەوە: سەباردەت بەکەشتییە نەفرەت لێکراوەکان یا ئەو کەشتییانەی کە بەچۆڵی لە دەریاکاندا سەرگەردانن بەسەرهاتی زۆر دەگێڕنەوە کە دەتوانرێ لە کتێبێکی جیادا کۆ بکرێنەوە بۆ نموونە دەتوانین ناوی کەشتی (جولەکەی سەرگەردان) یاخود کەشتی (ماری سێلسێت) ببەین کە پێشتر

باسمان لێود کردووە کە تاودکو نێستا نهێنی هیچ کامیان نەزانراوە بەڵام هەندێ کەس لەو بڕوایەدان کە کەشتی (هاین موا) نەفرەت لێکراوترین کەشتییە لە مێژوودا. بەتایبەتی چاردنووسی شوومی کاپیتانەکانی نەم کەشتییە سەرنج ڕاکێشە. کەشتی (هاین موا) سەردتایەکی باشی نەبوو و لە یەکەمین سەفەری لە بەریتانیاوە کە لە ساڵی ١٩١٢ی زایینی نەنجامدرا بۆ پاراستنی هاوسەنگی کەشتییەکە ڕێژەیەکی زۆر بەردیان لێ بار کردبوو کە لە ڕاستیدا کێلی قەبر بوون کە لە گۆڕستانێکی لەندەن کۆکرابۆوە. لەو سەفەرەدا چوار کەس لە کارمەندانی کەشتییەکە بەهۆی نەخۆشییەوە مردن و دەگوترێ کە مردنی نەم چوار کەسە بەهۆی گرنگی نەدانی کاپیتانی کەشتییەکەوە ڕووی داوە. ڕووداوە ناخۆشەکان کە لەپاشاندا ڕوویان دا لە ناو خەڵکدا دەم بەدەم دەگەڕا و بڵاو دەبۆوە.

دەیانگوت کە ڕۆحی نەم چوار کەسە هەوڵی تۆڵەسەندنەوەیان داوە و بۆ هەتا هەتایە کاپیتانەکانی کەشتی (هاین موا)یان گرتووە چونکە هیچ یەکێکیان چاردنووسێکی باشی نەبوو.

کاپیتانی یەکەم شێت بوو، کاپیتانی دووەم بۆ هەتا هەتایە زیندانی کرا، کاپیتانی سێیەم بەهۆی خواردنەوەی زۆر گیانی لەدەست دا کاپیتانی چواردم بەشێوەیەکی نادیار و پڕ لە نهێنی لە کابینەکەی خۆیدا کوژرا و کاپیتانی پێنجەمیش خۆی کوشت.

نایا زانست هیچ وەڵامێکی پێیە بۆ سەرجەم نەم ڕووداوانە؟ نایا نێوەش پێتان وانییە کە نەم ڕووداوانە یەک پلە لەسەرووی زانستەوەن.

ڕازی دوورگەکان

ڕازی دوورگەکان بەسەرهاتی سەرسوڕهێنەری نەو دوورگانەیە کە بەشێوەیەکی کتوپڕ لەبەرچاوان ون دەبن. نەو دوورگانەی کە چەندین ساڵ و لەوانەشە چەندین هەزار ساڵ میوانێکی هەمیشەیی نەم زەوییە خاکییەی، لانکە و گۆڕی مرۆڤ بووبن. بەڵام پێویستە بەرلەودی گوێ ڕادێرین بۆ بەسەرهاتیان، پرسیاری نەود لە خۆمان بکەین، کە چ هێزێک دەتوانێ لە پشت نەم ڕووداوانەود بێت. چ کەسێک دەتوانێ دوورگەیەک کە سەدان و هەزاران جار لە کەشتی یا فڕۆکەیەک گەوردترە، لەبەر چاوی هەمووان ون بکات. دوورگەی (ساکسێمبورگ) چی لێ بەسەرهات؟ دوورگەکانی (نایلاگرند) و (ناوروراس) و (میدا) بۆ کوێ ڕۆیشتوون؟ یاخود چ دەستێک لەپشت ونبوونی نەو دوورگانەیە کە (کریستۆف کۆلۆمبس) بەرلەودی نەمریکا بدۆزێتەود، بەڕێکەوت پێیاندا تێپەڕی؟ لەوانەیە بڕوا نەکەن. بەڵام دەبێ چ هۆکارێک ببێتە هۆی نەودی کە دوورگەی بچووکی (سەنت برێندان) بەبەرچاوی هەمووانەود ون بێت و سەرلەنوێ بگەڕێتەود شوێنی خۆی؟ نایا نەگەر نێود بینەری نەم دیمەنە بن دەتوانن هێمنی خۆتان بپارێزن؟.

دوورگەی (ساکسێمبۆرگ) لە ساڵی ١٦٧٠ی زایینی لەلایەن دەریاوانێکی بەڕەگەز نەڵمانی دۆزرایەود. نەم دوورگەیە لە ٦٠٠ میلی باکووری ڕۆژناوای دوورگەی (تریستان ناکوندا) لە نۆقیانوسی نەتلەسی باشووردایە. بەسروشتی کاتێک کە هەواڵی دۆزینەودی نەم دوورگەیە بڵاوبۆود، چەندین کەشتی تر بۆ لە نزیکەود بینین و ناگادار بوونەود لە پێگەی جوگرافی و هەرودها تایبەتمەندیەکانی تری نەم دوورگەیە بەردو شوێنی دیاریکراو بەڕێ کەوتن. بەڵام سەردەرای زانیاری دروست و ورد سەباردت بەپێگەی جوگرافی نەم دوورگەیە چیتر هیچ کەسێک نەم دوورگەیەی نەبینیود... تاودکو لە ساڵی ١٨٠٤ کەشتی نەمریکی (فانی) بەڕێکەوت خۆی لەو دوورگەیەدا بینیود. پێنج ساڵ پاش نەود کەشتی (کۆلۆمبس) بەدروستی دوورگەکەی دۆزییەود و پێگەی جوگرافی دوورگەکەی تۆمارکرد. بەڵام پاش نەو مێژوود چیتر دوورگەی (ساکسێمبورگ) ڕوخساری خۆی بەدەر نەخست و بۆ هەمیشە لەبەر چاوان ون بوو. لەگەڵ پێشکەوتنی زیاتری زانست و تەکنەلۆجیا ڕێگاکانی زەوی و دەریاو ناسمان بوونەتە شارێگەی هاتوچۆی مرۆڤ و ساڵ لەدوای ساڵ شوێنە نەناسراودکان دەبنە ناشنای مرۆڤ. بەڵام... تا نێستاش هیچ کەشتی و فڕۆکەیەک

نەیتوانیوە دوورگەی ونبووی (ساکسیمبۆرگ) بدۆزێتەوە. کە واتە نەم دوورگەیە کە سەدان کەس بەچاوی خۆیان بینیویانە بۆ کوێ ڕۆیشتووە؟ بەدڵنیاییەوە لەو جیهانەدایە کە دوورگەی (نایلاگراند)ی تێدایە..

***

لە ساڵی ١٦٧٥ی زایینی (نانتۆنیۆ دیلا روچێ) دوورگەی (نایلاگراند)ی دۆزییەوە. لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا بەم شێوەیە باس لەم دوورگەیە دەکات: بەڕاستی (نایلا گراند) دوورگەیەکی زۆر گەورەو دڵکەرەوە بوو. نەم دوورگەیە لە کەناری ڕۆژهەڵاتی خۆیدا خاوەنی بەندەرێکی زۆرباش بوو. نەم دوورگەیە نزیکەی ١٥٠٠ کیلۆ مەتر لە باشووری ڕۆژهەڵاتی شاری (بۆینۆس نایرس)ی پایتەختی نەرجەنتینەوە دوور بوو. لەنیوەی دووەمی سەدەی ١٨ لە فایلی دەریاوانە نیسپانییەکاندا باس لە دوورگەی (نایلاگراند) کراوە. بەپێی نەم ڕاپۆرتانە لەم دوورگەیەدا خەڵکانێک لەهەر سێ ڕەگەزی (سپی پێست و ڕەش پێست و ڕەگەزی سوورپێست) نیشتەجی بوون... بەڵام نەمڕۆ هیچ ناسەوارێک لەم دوورگەیە بەجێ نەماوە و هیچ دەریاوانێک ڕێگەی نەکەوتۆتە نەم دوورگەیە. نایا نەو بوونەوەرە نەناسراوانەی کە دەستیان لەچەندین ڕووداوی دڵتەزێن و تۆقێنەردا هەبوو نەمجارەش هاتوونەتە مەیدان و نەو دوورگەیان لەبەرچاوان ون کردووە؟ یاخود وەکو فڕۆکەکانی هێزی دەریایی ویلایەتە یەکگرتووەکانی نەمریکا مەزندەی نەوەی لێدەکرێ کە بەرەو کونە نادیارەکانی ناو بۆشایی بەرزبووبێتەوە؟ نایا نێوە هیچ کەسێک شک دەبەن کە وەڵامی نەم پرسیارانەی لابێت؟.

***

سەبارەت بەدوورگەی (میدا) زانیاری دروست لەبەر دەستدا نییە بەڵام سەرچاوەکانی سەرەتای سەدەی ١٧ نەوە دەردەخەن کە نەم دوورگەیە لە نێوان (بەرمۆدا) و (باهاما) دا بووە و هەروەها خەڵکانێکی زۆریش تێدا ژیاون. بەڵام نەمڕۆ هیچ ناسەوارێک لەم دوورگەیە بەجێ نەماوە. سەردەمانێک دوورگەی (دوقێرتی) لە ٥٩ پلەو ٢٠ خولەکی باکووری و ١٢٠ پلەو ٢٠ خولەکی ڕۆژئاواییدا بوو. لە بنەڕەتدا نەم دوورگەیە لەلایەن ڕاوچییەکی نەهەنگەوە دۆزرایەوە و بەر لە دووبارە دۆزینەوەی لەلایەن کاپیتانێکی بەریتانیەوە لە ساڵی ١٨٤٢ تایبەمەندییەکانی دەستنیشان کرا. نەم دوورگەیە بەلایەنی کەمەوە لەلایەن کەشتی تردوە بینراوە. بەڵام نەمڕۆ هەوڵ بدەن کەشتییەک بگەیێننە نەو دوورگەیە. سەرەڕای چەندین جار بینینەوەی، لە پاش ساڵی ١٨٤٢ نەم دوورگەیە

بەشێوەیەکی ڕەسمی بۆتە نەفسانەو لەبەرچاوان ون بووە. (جوان دێلاکۆسا) خاوەنی کەشتی (ساناماریا) کە درێژەپێدەری نەو سەفەرە مێژوویییەی (کریستۆف کۆلۆمبس) لە ساڵی ١٤٩٢ بوو، لەسەر بنەمای نەو زانیارییانەی کە بەشێوەیەکی بینراو بەدەست هاتبوون، نەخشەیەکی دروست کرد. ئەم نەخشەیە بریتییە لە چەندین دوورگەی بێ ناونیشان کە نەمڕۆ هیچ کەسێک بەڕێکەوتیش نەیبینیون و پێیاندا تێپەڕ نەبووە و بەبێ بەجێ هێشتنی هیچ ناسەوارێک ون بوون. دوورگەکانی (ناورووراس) نزیکەی ٢٠٠٠ کیلۆمەتر لە دوورگەکانی (فۆکلاند)ەوە دوورە و پێگەی جوگرافییان بەدروستی بەم شێوەیەیە: دوورگەی باکووری لە ٣٧ و ٥٢ پلە باشووری و ٤٣ و ٤٧ پلەی ڕۆژئاوایی، دوورگەی باشووری لە ١٥ و ٥٣ پلەی باشووری و ٥٧ و ٤٧ پلەی ڕۆژئاوایی، هەروەها دوورگەی ناوەندی لە ٢ و ٥٣ پلەی باشووری وە ٥٥، ٤٧ پلەی ڕۆژئاواییدایە. نەگەرچی ئەم زانیارییانە لەلایەنی مێژوویییەوە بەتەواوی دروستن بەڵام هیچ سوودێکیان نییە. چونکە وەکو زۆربەی دوورگەکان، پێدەچێ کە دوورگەکانی (ناورووراس)یش لەسەر گۆی زەوی نەمابن. ئەم سێ دوورگەیە سەرەتا لە ساڵی ١٧٦٢ی زایینی دۆزرانەوە و بۆ جارێکی تر لە ساڵی ١٧٩٠ دا بینراون. چوار ساڵ پاش نەوە واتە لە ساڵی ١٧٩٤ کەشتی (ناترێ ڤیدا) بەمەبەستی دریاریکردنی شوێنی دروستی ئەم دوورگانە لەسەر نەخشە سەردانی دوورگەکانی کرد. ئەم دوورگانە لە ساڵی ١٨٥٦ لەلایەن کەشتی (هێلێن بایرد) و جارێکی تر لە ساڵی ١٨٩٢ لەلایەن کەشتی (گلاردیس)ەوە بینران. بەڵام ئەمڕۆ هیچ دوورگەیەک لەو شوێنەدا بەرچاو ناکەوێت. دوورگە بەو وشکانییە دەگوترێ کە بەتەواوی ناو دەوروپشتی داپۆشیوە بەڵام لێرەدا ئەم پرسیارە خۆی دەسەپێنێ کە: ئایا ئەم دوورگانە لە ناودا نوقم بوون؟ بەدڵنیاییەوە بەهۆی بارودۆخێکی تایبەتییەوە دوورگەکان نوقمی ژێر ناو دەبن. ئەم هەلومەرجە بەپلەی یەکەم (چالاکی گڕکانەکان) لەخۆ دەگرێ. هیچ دوورگەیەک بەهێمنی نوقم نابێت. هەروەها هیچ دوورگەیەکیش بەبێ هۆ نوقمی ژێر ناو نابێت. دوورگەیەکی گڕکانی بەتوڕەیی و جۆش و خرۆشەوە لەدایک دەبێت و بەتوڕەیی و جۆش و خرۆشیشەوە دەمرێ. ئەمە ڕووداوێکی زۆر دەگمەنە و مێژووی جیهان پێمان دەڵێ: کاتێ کە دوورگەیەکی گڕکانی بەپانتاییەکی هەست پێکراوەوە نوقمی ژێر ناودەبێت چ کارەساتێک دەخولقێنێ. لە ٢٧ی مانگی ئابی ١٨٨٣ چالاکییە گڕکانییەکان لەدڵی دوورگەی (کراکاتۆ) لەتەنگەی (سوندا) دەستی پێکرد. لە ڕۆژی ٢٨ی ئاب دوورگەی (کراکاتۆ) تەقییەوە. لەڕۆژی ٢٩ی ئاب دوورگەکە نوقمی ژێر ناو

بوو. بەڵام ئەم دوورگەیە بەهێمنی نوقم نەبوو، بەڵکو شەپۆلێکی لێدەر SHock Ware کە لە هەموو چەکە ئەتۆمییەکان کە تا ئێستا تەقیوەتەوە بەهێزتر بوو سێ جار بەدەوری گۆی زەویدا سووڕایەوە. ئامێرەکانی پێوانی پاڵەپەستۆ لەبەرامبەر گۆڕانکارییەکی کتوپڕ لە سەرانسەری گۆی زەویدا کاردانەوەیان هەبوو. ئەو شەپۆلانەی بەهۆی ئەم ڕووداوەوە دروست بوون بەهەموو جیهاندا گەڕان و کەنارە دوورە دەستەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکان و مەکسیکی گرتەوە. دەنگی تەقینەوە لە نوسترالیادا بیستراو لەگەڵ بڕینی ئەم ماوە دوورو درێژە دانیشتوانی نوسترالیا وایاندەزانی تۆپێکی قورس لە نزیک ماڵەکانیاندا تەقیوەتەوە. بەهۆی ئەم ڕووداو و دیاردە دەگمەنەوە سەدان کەشتی لە دەریاکاندا بزر بوون و هەرگیز نەدۆزرانەوە. هەزاران کەسیش گیانیان لە دەست دا. تاکو ٤ ساڵ پاش ئەم ڕووداوە کەشوهەوای گۆی زەوی ناڕام بوو. ئەو تەپوتۆزەی کە بەهۆی تەقینەوەکە فڕێ درابووە بەشی دەرەوەی ئەتموسفێر، بەدرێژایی هەزاران میل لە شوێنی تەقینەوەکە ڕەنگی ئاسۆی لەکاتی خۆرئاوابووندا گۆڕیبوو بەڕەنگێکی سەرسوڕهێنەر کە تائێستا نەبینراوە. ئەگەر هەموو دوورگە وئبووەکان کە بەسەرهاتی زۆربەیان باسی لێوە نەکراوە، وەکو دوورگەی (کراکاتۆ) نوقمی ژێر ئاو بوونایە بەپێی زنجیرەیەک گۆڕانکاری گەوردو کتوپڕ لە سەر گۆی زەوی، ئەوەکو لە دوورگەکان بەڵکو هیچ ئاسەوارێک لە زەوی بەجێ نەدەما. خۆشبەختانە ئەم ڕووداوانە زۆر دەگمەنن و وەکو باسمان کرد بەدرێژایی مێژوو ئەمە یەکەمین ڕووداوە لەجۆری خۆیدا. بەڵام ئەگەر ئەو دوورگانە نوقمی ژێر ئاو نەبوون ئێمە بۆ جارێکی تر ڕووبەڕووی ئەم پرسیارە نامۆیە دەبینەوە (کەواتە بەرەو چ شوێنێک ڕۆیشتوون)؟

***

بەر لەوەی بیر لەم پرسیارە بکەینەوە دەرفەتی ئەوەمان هەیە کە گوێ لە گێڕانێکی تر بگرین: گێڕانی ئەوەی کە لە بنەڕەتدا لەوانەیە ئەو دوورگانە لەو شوێنانەدا نەبووبن و ئەم بەسەرهاتانە تەنیا بریتییە لەو چیرۆکە خەیاڵییانەی کە دەریاوانە کۆنەکان هۆنیویانەتەوە یاخود لەوانەیە ئەو دەریاوانانە تەنیا سەرابیان بینیبێت!.

من لەو بڕوایەدام کە دەتوانین بەتەواو ڕووبەڕووی ئەم وتەیە ببینەوە و ڕەتی بکەینەوە کە دەڵێ: (هەر دوورگەیەکی ونبوو لە بنەڕەتدا هیچ نییە جگە لە ئەفسانەیەکی خەیاڵی). چونکە ژمارەی ئەو دوورگانە بێ شومارن و لە سەردەمی جیاواز و لەلایەن کەسانی جیاوازەوە بۆ چەندین جار بینراون. هەروەها تیۆری (سەراب) تێبینی زیاتری دەوێت.

بەڵام لە لێکدانەوەی کۆتاییدا بەپێی سەرچاوەکان و بەڵگەنامەکان ناتوانێ وەکو وەڵامێک بۆ ئەم دیاردە سەرسوڕهێنەرە خۆی بسەپێنی. سەراب بەو شێوەیەی کە زۆربەی خەڵکی ئاسایی بیری لێدەکەنەوە، خەیاڵ نییە بەڵکو دیاردەیەکی فیزیکییە کە پەیڕەوی یاسایەکی جێگیر دەکات. بەکورتی: کاتێ سەراب دەردەکەوێ لە هەلومەرجێکی تایبەتیدا و بەشێوەیەکی ئاناسایی وەکو عەدەسە و ناوێنەیەک دەکەوێتە کار و دەبێتە هۆی ئەوەی کە وێنەی شوێنێک لە شوێنێکی تردا ڕەنگ بداتەوە. زۆربەی سەرابەکان لە بیابانەکاندا بەرچاو دەکەوێن... لە ناوچەیەکی بیابانی و زۆرگەرمدا لە دوورەوە وێنەی ئاو و دارستان بەرچاو دەکەوێ بەڵام کاتێک کە دەگەیتە ئەو شوێنە جگە لە خۆڵی گەرمی بیابان هیچ شتێکی تر بەرچاو ناکەوێ. بەسەرنجدان بەوەی کە ئەم دیاردەیە پەیوەندییەکی نزیکی لەگەڵ گۆڕانکارییە گەرمییەکانی کەشوهەوادا هەیە ئەگەری ڕوودانی سەراب لە دەریاشدا هەیە. کاتێ کە ڕووداوێکی لەم شێوەیە ڕوودەدات، هەندێ کات ئەگەری ئەوە لە نارادا هەیە کە وێنەی دوورگەیەکی ڕاستەقینە لە شوێنێکدا جگە لە شوێنە ڕاستەقینەکەی خۆی بەرچاو بکەوێت. کەواتە بۆ بینینی ئەم جۆرە سەرابە ئێمە پێویستمان بەدوورگەیەکی ڕاستەقینە هەیە تاوەکو وێنەکەی لە سەرابەکەدا بەرچاو بکەوێت هەروەها پێویستە لە دوورییەکی دیاریکراو لە خاڵی بینینی سەرابەکەدا بێت. جگە لەوە بەگۆڕینی زاویەی بینین، وێنەی دەرکەوتوو لە سەرابەکەدا بەردەو نەمان دەچێت. بەو شێوەیەی کە پێشتر باسمان کرد کە تینوو لەبیاباندا بەردەو وێنەی ئاو و دارستانەکە دەڕوات بەڵام کاتێ دەگاتە ئەو شوێنە هیچ شتێکی جگە لە خاکی بیابانەکە بەرچاو ناکەوێت. کاتێ کە بۆ یەکجار بەشێوەیەکی بنەڕەتی، میکانیزمی سەراب هەڵدەسەنگێنین، بەخێرایی بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە ڕوونکردنەوەیەکی لەم شێوەیە سەباردت بەدوورگە ونبوەکان ناتوانێ دروست بێت. تەنانەت ئەگەر بمانتوانیایە بەم ڕێگەچارەیە وەڵامی ئەو بەسەرهات و ڕووداوانەی پێشوو بدەینەوە ئەوا ئەسەراب و ئەهیچ واتایەکی ئاسراوی فیزیکی تر، ناتوانێ هەڵسوکەوتی سەرسوڕهێنەری دوورگەی (سەنت برێندان)مان بۆ ڕوون بکاتەوە. دوورگەی (سەنت برێندان) لەڕاستیدا یەکێکە لە شوێنە نیوە ئەفسانەییەکان کە پەیوەندی بەچیرۆکە ئەفسانەییەکانی سەدەکانی ناوەڕاستەوە هەیە. لە سەدەکانی ناوەڕاستدا دەریاوانەکان لە ئۆقیانوسی ئەتلەسیدا بەشوێن ئەم دوورگەیەدا گەڕان، بەڵام هیچ سەرکەوتنێکیان بەدەست نەهێنا. بەڵام لەواتای پەسەندکراوی جیهانیدا ئەم دوورگەیە ئەفسانە نییە. شوێنی ئەم دوورگەیە بەدروستی دیار و ناشکرایە کە دەکەوێتە باکووری

ڕۆژئاوای (هیتڕۆ) لە دوورگەکانی کەناری. بەڵام ئەم دوورگەیە هەمیشە لەوێ نییە. بەپێی ئەو یاسایانەی کە هێشتا ئەدۆزراونەتەوە ئەم دوورگەیە ون دەبێت و بۆ جارێکی تر بەدەر دەکەوێتەوە. بەپێی ڕاپۆرتی ئەو کەسانەی کە بەچاوی خۆیان ئەم دوورگەیان بینیوە، بەشێوەیەکی زۆر خۆش و دڵکەرەوەی لەقەڵەم دەدەن. لە سەدەی ١٨دا ڕێژەی بەدەرکەوتنەوەی ئەوەندە زۆر بوو کە لێپرسراوانی ناوچەکە چەندین جار هەوڵیان دا کە ئەم دوورگەیە بکەنە کۆڵۆنیەک. بەڵام بەر لەوەی کە بتوانن پێ بخەنە ئەم دوورگەیەوە، دوورگەکە بۆ جارێکی تر ون دەبوو. ئەگەر کەسێک زۆر بەدژواری بڕوا بەم ڕووداوانە بکات پێویستە ئەوە بزانێن کە دوورگەی (سەنت برێندان) لەم دواییەدا دووجاری تر بەدەرکەوتۆتەوە و هەزاران کەس لە (هیتڕۆ) ئامادەن تاوەکو ئەوە بسەلێنن کە ئەم دوورگەیە بەڕاستی هەیە. دواین بەدەرکەوتنەوەی ئەم دوورگەیە لە ڕۆژی ٢٦ی نیسانی ١٩٦٧ بووە. لە بەشەکانی پێشوودا باسمان لەو کەشتی و فڕۆکانە کرد کە لەچاوتروکانێکدا وندەبوون و هیچ ئاسەوارێکیان لەخۆیان بەجێ نەدەهێشت. بەڵام ئێستا ڕووبەڕووی ڕووداوێکی ترسناکتر بووینەتەوە: ونبوونی چەندین دوورگە لەگەڵ سەرجەم ئەو شتانەی کە تێیدا بووە.. درەخت... ئاژەڵ... کێو.... تەنانەت مرۆڤیش. بەڵام لەگشت ئەمانە سەرسوڕهێنەرتر ئەوەیە کە دوورگەیەک کە چەندین ساڵ لە ونبوونی تێپەڕیوە سەرلەنوێ و لە چاوتروکانێکدا و لەبەرچاوی هەزاران کەس بەدەربکەوێتەوە. دوورگەی سەنت برێندان دووبارە ون بۆوە. ئایا نوقمی ژێر ئاوبووە؟

هیچ چالاکییەکی گەڕکانی لەم ناوچەیەدا بەرچاو نەکەوتووە و لەکاتی دواین بەدەرکەوتنەوەی ئاوی دەریا هیچ هەڵچوون و دابەزینێکی بەخۆوە نەبینیوە. ئەم دوورگە دڵڕفێنە سەرابیش نەبووە. چونکە بۆ ڕوودانی ئەم دیاردەیە لەو شوێنەداو لەو کاتەدا هەلومەرجێکی زۆر نالەبار لە ئارادابووە. ئەمڕۆ بیرۆکە زانستییەکان سەباردت بەلەناو نەچوونی مادە ڕاست کراوەتەوە، بەڵام بەشێوەی گشتی ڕەت نەکراوەتەوە. هەمووان دەزانن کە جیهان سیستەمێکی داخراوە. ئێوە دەتوانن تەنێکی فیزیکی هەڵبگرن و گۆڕانکاری بەسەردا بێنن بەڵام هەرگیز ناتوانن لەناوی ببەن. کاتێک کە پارچە تەختەیەک دەسووتێنن، کۆی خۆڵەمێش و ئەو غازانەی کە لەکاتی سوتان دا ئازاد دەبن و گەرمای بەرهەم هاتوو لەگەڵ پارچە تەختەکە، کە لە سەردتادا هەتانبووە، بەرامبەرد. پێکەوە نووسانی ناوەکی و درزی ناوەکی لەهەر پرۆسەیەکی ئاسراوی تر لە گۆڕینی تەواوی مادە بۆ وزە نزیکترد. بەڵام ئەمە پرۆسەیەکی بنیادنەرد نەوەکو ڕووخێنەر.

گرنگ نییە کە لە ڕۆژێکدا چەند بۆمبای هایدرۆجینی لە جیهاندا دەتەقێتەوە ئێمە بەدڵنیاییەوە دەزانین کە ڕێژەی ئەو وزەیەی کە لە جیهاندا هەیە جێگیرە و گۆڕانکاری بەسەردا نایەت. دوورگەی سەنت برێندان نەبووە بە وزە. چونکە کاتێک کە لە بەرچاوان ون بوو هیچ دەنگی تەقینەوەیەک نەبیسترا. لەگەڵ نەوەشدا چیتر ئەو دوورگەیە لەوێدا نییە. لەوانەیە بەشێوەیەک لە سیستەمی داخراوی جیهانی ئێمە هەڵاتبێت. بیروهۆشی ئێمە بەبەردەوامی بەشوێن بەڵگەنامەی نوێدا دەگەڕێ. زاناکان دەزانن کە دەکرێ بەشێوەیەک بچینە ناو جیهانێکی تردوە. بەڵام بە چ شێوەیەک؟ ئەوە نایندە دیاری دەکات و ئەمە لە ئەستۆی ئەوەکانی ئێمەدایە. گرنگتر لە هەمووان ئەوەیە کە سەردەنجام کەسێک پەیدا دەبێت کە ئۆتۆمبیلێک دروست بکات کە بەشێوەی هەمیشەیی لە نێوان ئەم دوو جیهانەدا هاتوچۆ بکات. لەوانەیە لەم سەردەمەشدا کە ئێمەی تێدا دەژین ئەم خەونە ببێتە ڕاستییەک. لەوانەیە گەر ڕێمان کەوتە ئەو شوێنە سەر سوڕهێنەرە فرۆکەکانی هێزی دەریایی ویلایەتە یەکگرتووەکان و کەشتی نایرۆن مۆنتاین و ماری سیلێست و گرنگتر لە هەموان دوورگە ونبووەکان لەوێدا بدۆزینەوە. لەوانەشە ئەو بوونەوەرە نادیار و ترسناکانەی کە لە بەشەکانی پێشتردا باسمان لێوە کرد بێنە پێشوازیمان.

***

پێدەچێ کە ئەم ڕووداوانە بەرۆکی مرۆڤیشیان گرتبێت چونکە چەندین ڕووداوی ونبوونی مرۆڤ بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر لە پەرتووکی مێژووی ئەم جیهانە جەنجاڵەدا تۆمارکراوە. هەندێ کات کاتێ کە مرۆڤێک ون دەبێت وەکو ئەوەیە کە بەتەواوی لەسەر لاپەڕەی ڕۆژگار سڕاوەتەوە. بەو شێوەیە (دێڤیدلۆنگ) لە ویلایەتی (تێنێسی) لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بەبەرچاوی پێنج کەس لەکاتی تێپەڕبوون بەسەر پارچە زەوییەکدا کتوپڕ لەبەر چاوان ون بوو. هەروەها فرانک نیدواردز نووسەری کتێبی سەرسوڕهێنەر تر لە زانست لە کتێبەکەیدا باس لە گوندێکی سکیمۆ بەناوی (نانجیکۆنی) دەکات کە تیایدا هەموو پیاوان و نافرەتان و منداڵەکان لەکاتێکدا کە چەکەکانیان لەتەنیشت دەرگای خانووە بەفرینەکانیان بوو و پاپۆڕەکانیشیان لە کەناری ناوەکەدا خەریک بوون دەڕزین و سەگەکانیان لە برساندا لەگیان کێشاندا بوون، بەبێ هیچ هۆیەک ون بوون. ئەوان بەبێ ئەوەی نیشانەیەک لە خۆیان بەجێ بێڵن کە بۆچی، بۆ کوێ و بە چ شێوەیەک دەڕۆن، ون بوون و هەرگیز نەدۆزرانەوە. لەڕۆژی ٢٤ی تەموزی ساڵی ١٩٢٤ کە یەکێک بوو لەگەرمترین ڕۆژەکانی ئەو هاوینە، لە بیابانەکانی خواروی عێراق

عەردەبەکان سەرلەنوێ خۆیان پڕ چەک کردبوو و بەریتانییەکان تا نەو شوێنەی کە پێیان دەکرا ناگاداری هەڵسوکەوتیان بوون. لەو رۆژەدا نەفسەری فڕۆکەوان (دەبلیو. تی دەی) و نەفسەری فڕۆکەوان (نار. ستیوارت) بۆ نەنجامدانی کردارێکی ناسینی ناسایی بەفڕۆکە تاک بزوێنەرەکەیان بەرەو بیابان بەڕێ کەوتن. ماوەی نەم فڕینە بە ٤ کاتژمێر دەخەملێندرێ، بەڵام نەوان تاوەکو نێستاش نەگەڕاونەتەوە. رۆژی پاش نەوە کاتێک کە فڕۆکەکەیان دۆزرایەوە نهێنییەکە دژوارتر بوو. چونکە فڕۆکەکە ڕێژەیەکی زۆر بەنزینی تێدا مابوو و بزوێنەرەکەی بەدروستی کاری دەکرد و بەخێرایی دەکەوتە کار. هیچ نیشانەیەکیش لە بەرکەوتنی فیشەک یا هەر شتێکی تر بەسەر جەستەی فڕۆکەکە بەرچاو نەدەکەوت و هیچ سەرە داوێکیش نەدۆزرایەوە کە بۆچی بەبێ هۆ لەو بیابانە وشک و بێ ناو و بێ بەزەییەدا نیشتوونەتەوە. بەڵام گرووپی گەڕان و بەدواداچوون شتێکی تریان دۆزییەوە کە لەوانەیە هێمای پرسیارێکی نوی بخاتە پاڵ نهێنی فڕۆکەوانە ونبوەکان.

***

لەپاڵ لاشەی فڕۆکەکە جێگەی پۆستاڵی فڕۆکەوانەکان بەرچاو دەکەوت کە دوو فڕۆکەوانەکە لەکاتی خۆ فڕێدان لە فڕۆکەکەوە بەجێیان هێشتبوو. جێگەی قاچەکان نەوەیان دەردەخست کە نەوان فڕۆکەکەیان بەجێ هێشتووە و نزیکەی ٤٠ یارد لەگەڵ یەکتردا ڕۆیشتوون. شوینی قاچەکان نەوە دەردەخەن کە نەوان لە شوێنێکدا وەستاون و لە کاتێکدا کە بە تەنیشت یەکتردەوە بوون هەر لەوێدا و لە هەمان حاڵەتدا ون بوون. چارەنووسی نەم دوو فڕۆکەوانە لەوانەیە هەرگیز ناشکرا نەبێت. چەندین کامێرەی پڕ لە سەرباز و دەیان فڕۆکە و بەلایەنی کەمەوە ٦ مەفرەزەی پشکنین لە خێڵە عەرەبە بەدوەکان بەپانتایی چەندین میل لەو ناوچەیەدا کەوتنە گەڕان و پشکنین، بەڵام هیچ ناسەوارێکیان لە دوو فڕۆکەوانە ونبوەکە نەدۆزییەوە. لەوەدەچوو کە بوونە دووکەڵ و چووبنە ناسمان. لەو شوێنەی کە جێگەی قاچەکانیان لەسەر خاکی بیابانەکە کۆتایی پێ هاتبوو، ژیانیشیان کۆتایی پێ هاتووە و مەتەڵێکی کلاسیکی تر لە مرۆڤە ونبوەکان!؟؟ بەسەرهاتێکی ڕاستەقینەی تر و لەڕاستیدا سەرسوڕهێنەر ترینیان دەستی پێکرد. نایا چ کەسێک لە پشت پەردەی نەم ڕووداوە سەیرانەدایە. نایا بوونەوەرە ناسمانییەکان کە لە بۆشاییەوە هەندێ جار سەردانی گۆی زەوی دەکەن نەم کارانە نەنجام نەدەن؟ یاخود فڕۆکەو کەشتی و دوورگەو مرۆڤە ونبوەکان بەپێچەوانەی هەموو یاسا فیزیکییەکان بوونەتە هەڵم و چوونەتە نێو بۆشاییەوە؟

دەفرە فڕیوەکان ئەفسانەن یان ڕاستن

لەوانەیە زۆر جار بینینی دەفرە فڕیوەکان یاخود نەو شتەی کە بوونەوەرەکانی نێو بۆشایی بۆ هاتوچۆ بەکاری دێنن، بووبێتە سەرباسی هەموو هەواڵەکان. هەزاران کەس تا نێستا نەم دەفرە فڕیوانەیان بینیوە بەڵام کەس نازانێ کە نەم دەفرە فڕیوانە لە کوێوە دێن و بۆ چ مەبەستێک دێن و کێیان تێدایە. کاتێ کە دەفرە فڕیوەکان چەندین ساڵ لەمەوبەر واتە لە ساڵی ١٩٤٧ بۆ یەکەمین جار بەڕێژەیەکی زۆر لە ناسماندا بینران وا دەهاتە پێش چاو کە وەدەرکەوتنیان پەیڕەوی لە نموونەیەکی تایبەت ناکات. بەڵام چەندین ساڵ پاش نەوە لێکۆڵینەوەکان نەوەیان دەرخست کە نەو دەفرە فڕیوانە بەشێوەیەکی ڕێکوپێک دێن بۆ بینینی بنکە گرنگە سەربازییەکان و ناوەندە پیشەسازی و پەیوەندییەکان. نەم لێکۆڵینەوانە جەخت دەکاتە سەر نەوەی کە نەم شتە سەرسوڕهێنەرانە کە بەڕەسمی ناوی تەنە فڕیوە نەناسراوەکان یاخود (یوفو)یان لێنراوە، زیاتر لە وەرزی بەهار و هاویندا لە بەشی باکووری گۆی زەویدا بەدەر دەکەون و لەگەڵ گۆڕانی وەرز لە بەشی باشووری گۆی زەوی کە کەشوهەوایەکی گەرمتری هەیە بەرچاو دەکەون. لە ساڵەکانی ١٩٦٠ ـ ١٩٦١ ـ ١٩٦٢ نەم تەنە ناسمانییە سەرسوڕهێنەرانە بەڕێکخستنێکی پێشبینی کراو لەکاتی ناردنی مانگە دەسکردەکان بۆ بۆشایی وەدەردەکەوتن. کاتێ کە لە ساڵی ١٩٦٢ لە نۆقیانوسی هێمندا تاقیکردنەوەیەک لەسەر بۆمبای هایدرۆجینی نەنجام دەدرا، نەو دەفرە فڕیوانە زۆر نزیک کەوتنەوە. لەکاتێکدا کە نەفسەرێکی فڕۆکەوان بەناوی (جۆواکر) فڕینێکی تاقیکردنەوەیی بەفڕۆکەیەکی جێتی مۆدیل X-15 بەخێرایی چەند هەزار میل لە کاتژمێرێکدا و لە بەشی سەرەوەی نەتمۆسفیری زەوی نەنجام دەدا پۆلێک لەم شتە نەناسراوانە کە بەشێوەیەکی هەماهەنگ بەیەکەوە دەفڕین شوێنی کەوتن. نەو کامێرانەی لەسەر باڵەکانی فڕۆکەکە داندرابوون وێنەی نەو پۆلە دەفرە فڕیوانەی گرت نەگەرچی بەدەزگاکانی ڕاگەیاندن گوترا کە نەو شتانە تەنیا نەو پارچە سەهۆلانە بوون کە لە بۆشاییدا هاتوچۆ دەکەن بەڵام لێپرسراوە پایە بەرزەکان خۆیان لە پیشاندانی نەم وێنانە دزییەوە. نزیکەی کاتژمێر ٨ی شەوی ١١ ی نازاری ساڵی ١٩٦٣ شتێکی دردوشاوە لە بەرزاییەکی زۆردوە لە ناسمانی دوورگەکانی هاواییدا بینرا. سەدان و لەوانەیە هەزاران کەس بۆماوەی ٥ تا ٦ خولەک نەو شتە دردوشاویان بەسەر دوورگەکانی هاواییەوە

بینی. بینەرانی نەم دیمەنە دەیانگوت کە تیشکێکی سپی نەرم لەپشتەوەی دەبینرا. دوو فڕۆکەوانی گاردی نەتەوەیی هاواییش کە نەو شەوە بەخۆیان و فڕۆکە جێتەکانیانەوە لە ناسماندا بوون نەو شتە سەرسوڕهێنەردیان بینی و بەبێتەل بەبنکەی فڕینیان ڕاگەیاند کە زۆر لەو بەرزاییـیـەی نەوان کـە تیـایدا دەفـڕن کـە دەگـاتە ٤٠ هەزار پێ، بەرزترە. نەفسەرێکی ناسمانی بەناوی (جۆرج جۆی) ڕایگەیاند کە دەفرە فڕیودکە بەشوێن خۆیدا هەڵمـێکی ڕووناک بەڵام لاوازی بەجێ دەهێـشت. وتەبێـژێکی نەناسـراوی ناوەندی چاودێری ناسمانی فیدراڵیش بەپەیامنێرانی گوت کە نەوشتەی کە نەو و هاوکارەکانی بینیویانە دەقاو دەق نەو شتەیە کە فڕۆکەوانەکان بینیویانە. نەو شتە بەدڵنیاییەوە مانگی دەسکرد نەبووە و زۆر گەورەتر بووە لەوەی کە موشەک یاخود نەیزەک بێت و لە ناسماندا بمێنێتەوە. بەڵگەنامە کۆکراوەکان لە بینەرانی بڕوا پێکراو جەخت دەکاتە سەر نەوەی کە نەم نامێرە ناسمانییە سەرسوڕهێنەر و نەناسراوە یەکێک لە دژوارترین نهێنییەکانی سەردەمی نێمە بووە. نایا نەم دەفرە فڕیوانە لە کوێوە دێن؟ نایا لە جیهانێکی ترەوە دێن؟ یاخود دروستکراوی دەستی هێزە جیهانییەکانن؟ نایا هیچ پەیوەندییەک لە نێوان فڕۆکەو دوورگە و کەشتی و مرۆڤە ونبووەکان لەگەڵ نەم شتە نەناسراوانەدا هەیە؟ گەر پەیوەندییان پێکەوە هەیە بۆ چ مەبەستێک نەم کارانە نەنجام دەدەن؟ نایا نەم دەفرە فڕیوانە توانای هەڵگرتنی دوورگەیەکی گەوردیان هەیە کە چەندین کێو و دارستان و تەنانەت مرۆڤیشی تێدایە؟ نایا هیچ کەسێکی تر دەستی لەم ڕووداوانەدا نییە و نێمە بەنەنقەست دەیاندەینە پاڵ نەم شتە نەناسراوانە؟. نایا نەو مرۆڤانەی کە ونبوون یا باشتر وایە بڵێین نەو مرۆڤانەی کە ڕفێندراون تا نێستا لەژیاندا ماون؟ گەر لە ژیاندا ماون لەکوێ دەژین؟ نەمانە و سەدان و هەزاران پرسیاری تر لە وێستگەی چاودێرانیدا، چاودێری ودڵامن. ودڵامی ڕوون و ناشکرای نەو ڕووداوانەی کـە تا نێـسـتـاش زانست لە ناسـتـیـاندا دەستەوەستان ماوەتەوە. نەو ڕووداوانەی کە پلەیەک لەسەرووی زانستەوەن. چاودێرمان بن تا داهاتوو نێمەو نێوە و بوونەوەرە کورتە باڵا مەریخییەکان بەیەک دەگەینەوە.

بوونەوەرە کورتە باڵاکانی مەریخ

وشەی (پیاوانی بچووکی سەوز) بەشێوەیەکی گاڵتەجاڕی بۆ وەسفکردنی بوونەوەرە خەیاڵییەکانی تر بەشێوەیەکی فراوان بەکار هاتووە و لەبەر ئەم هۆیەش بەوریاییەکی زۆرەوە مامەڵە لەگەڵ ئەو ڕاپۆرتانەدا دەکرێ کە باس لە بوونەوەرە بچووکەکانی هاو شێوەی مرۆڤ دەکەن کە لە دەوروپشتی کەشتیە ئاسمانیەکانیان بینراون. ئەو هەموو کەسانەی کە ئەم بوونەوەرانەیان بینیوە و ئەو هەموو ڕاپۆرتەی کە لە خاڵە جیاجیاکانی گۆی زەوییەوە گەیشتون نیتر دووڵییەک سەباردت بەنادروستی ئەم بابەتە ناهێڵێتەوە. جگە لەوە ئەم بوونەوەرا بەپێی ڕاپۆرتە جیاجیاکان لە وردەکارییەکانیاندا بەڕادەیەک لەیەکتر دەچن کە بەهی شێوەیەک گومانی ئەوەیان لێ ناکرێت کە دەستکردبن. دکتۆر (هێرمان نۆبێرت) زانا مۆشەکی پایەبەرزی ئەڵمانی کە لە سەردەمی شەڕی ساردی نێوان هەردوو بلۆکی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا سەرگەرمی لێکۆڵینەوە بوو سەباردت بەدەفرە فڕیودکان یاخود (یوفو و بۆ دەوڵەتی ئەڵمانیای ڕۆژئاوا ئەم لێکۆڵینەوانەی ئەنجام ئەدا، یەکێکە لەو کەسانەی کەلەو بڕوایەدایە کە تەنە فڕیود ئەناسراوەکان لەلایەن بوونەوەرانی زۆر زیرەکەوە داڕێژراو و کۆنترۆڵ دەکرێن. بەسەرنجدان بەوەی کە زۆربەی دەفرە فڕیودکان شێوەیان وەکو CDیە ، پانتایی یان نزیکەی ٢٥ پێیەو گومەزێک لە بەشی ناوەندەکەیاندایە کە ٥ تا ٦ پێ بەرز وا دەردەکەوێ کە ئەم بوونەوەرانەی کە لەم دەفرە فڕیوانەدان کورتە باڵان و بەڵگەنامەکانیش ئەم ڕاستییە دەسەلمێنن. سەرلەبەیانی ڕۆژی ٢٨ی تشرینی دووەمی ١٩٥٤(گۆستا ڤۆگۆنزالیس) و هاوکارەکەی (خۆزێ پۆنس) لە کامیۆنێکدا بوون و لە کاراکاسەوە بەرەو (پێتارێ) بەڕێکەوتن. ئەم شوێنە نزیکەی ٢٠ خولەک لە کاراکاسەوە دوورە. کاتژمێر ٢ی پاش نیوەشەو بوو. ئەم دوو پیاوە بەو شێوەیەی کە پاشان لە بنکەی پۆلیسدا باسیان لێوەکرد و بۆ سەلماندنی وتەکانیان سوێندیان بەئینجیل خوارد، پاش

تێپەڕکردنی یەک لەسەر سێی ڕێگاکەو لەکاتی گەیشتن بەلۆفەیەک بینیبوویان کە ڕێگەکەیان لەلایەن شتێکی دردوشاوە کە بەشێوەی نیو بازنەیەک بووە گیراوە. نەم شتە دردوشاوەیە نزیکەی ٤ تا ٥ پێ لە جاددەکە بەرزتر بووە و بەهەمان شێوە لە ناسماندا وەستاوە. (گۆنزالیس)و (پۆنس) لە کامیۆنەکە دابەزین تا لە نزیکەوە نەم شتە ناناساییە ببینن. گۆنزالیس لەوەدا هەڵەبوو کە نەو بوونەوەرە بچووکەی کە بەردو لای نەو دەهات گرتی و وایدەزانی کە پیاوێکی بچووکە. نەو لە پاشاندا بەپۆلیسی ڕاگەیاند کە نەو دەیویست نەو بوونەوەرە بگرێت و بەهۆی سەرپێچی لە یاسا و گرتنی ڕێگە بیدات بەدەست پۆلیسەوە. نەو لەدرێژەی قسەکانیدا سەرسوڕمانی خۆی لە کێشی کەمی نەو بوونەوەرە دەربڕی نەو وتی کە نەو بوونەوەرە بچووکە جگە لە پارچە قوماشێک کە ناو قەدی پۆشاندبوو هیچ شتێکی تری لەبەردا نەبوو و ڕەنگی پێستی زۆر تۆخ بوو و هەموو لەشی بەمووی زبرو کورت داپۆشرابوو. گۆنزالیس لەلایەن نەو بوونەوەردەوە بەشێوەیەک فڕێ درا کە ١٥ هەنگاو لەولاتر کەوتە سەرزەوی. پۆنس بەردو بنکەی پۆلیس کە لەو ناوەدا بوو هەڵات و بەهەمان شێوە کە ڕایدەکرد بینی کە دوو بوونەوەری بچووکی تر بەردو دەفرە فڕیوە دردوشاوەکە دەڕۆن لە کاتێکدا کە چەندین جۆر گیا کە لە ڕەگەوە هەڵیانکەندبوو لە دەستیاندا بوو. بەهۆی کەوتنە سەر زەوی گۆنزالیس هەموو جەستەی خوێناوی بوو و بەردو بێهۆش بوون دەڕۆیشت بەڵام کاتێ کە بینی بوونەوەرە بچووکەکە بەردو لای نەو دێت چەقۆکەی هەڵگێشاو لەشانی بوونەوەردەکەی چەقاند بەڵام چەقۆکە وەکو فەنەر گەڕایەوە و گۆنزالیسی بریندارکرد. بەهەر شێوەیەک بوو نەویش هەڵات و لە کاتێکدا کە بە بەردەوامی دەکەوت و هەڵدەستایەوە خۆی گەیاندە بنکەی پۆلیس. کاتێ کە نەو دووپیاوە بەسەرهاتەکەیان بۆ پۆ لیس گێڕایەوە گومانی نەوەیان لێدەکرا کە زۆریان خواردۆتەوە و سەرخۆشن لەگەڵ هەموو نەمانەشدا تاقیکردنەوە پزیشکییەکان نەوەیان دەرخست کە نەم دوو پیاوە بەتەواوی ناگایان لە خۆیان بووە و هەروەها بەهۆی نەم ڕووداوەوە دووچاری شۆک بوون. دەرمانی نارام بەخشیان پێ دراو مۆڵەتیان پێدرا تاوەکو بەر لەوەی کە ڕووداوەکە بەتەواوی بگێڕنەوە و بۆ سەلماندنی وتەکانیان سوێند بخۆن، بەتەواوی بحەسێنەوە. نەم بەسەرهاتە سەرسوڕهێنەرەی کە دووچاری نەم دوو پیاوە بوو لەلایەن سەرچاوەیەکی چاودێران نەکراوی ترەوە جەختی کرایە سەر. دوو ڕۆژ پاش ڕووداوەکە یەکێک لە پزیشکە گشتییەکان کە پشکنینی پزیشکی لەسەر نەم دووپیاوە نەنجام دا ڕایگەیاند کە کاتێ کە لە سەردانێکی بەپەلە بۆلای نەخۆشێک گەڕاوەتەوە بۆ ماڵەکەی نەم

دیمەنەی بینیوە. ئەو تەنیا بۆ تێگەیشتن لەو ڕووبەڕووبوونەوەیە لەوێدا وەستابوو تاوەکو ئەکەوێتە گێژاوێکی پڕوپاگەندەی ئەخوازراوەوە بەڵام بەهۆی ناوەڕۆک و گرنگی بابەتەکە بڕیاری دا کە ئەگەر لێپرسراوانی کاراکاس ناوی ناشکرا ئەکەن نامادەیە ڕاستی وتەکانی ئەو دوو پیاوە بسەلمێنێ. ئەمە تەنیا لەوڵاتی ڤەنزویلا دا ڕووی نەداوە بەڵکو لە ئەمریکای باشوور ژمارەیەکی زۆر لەم بوونەوەرانە بەخۆیان و دەفرە فڕیوەکانیانەوە سەردانی گۆی زەوییان کردووە. لە ڕۆژی ٧ی ئایاری ١٩٥٥ ڕۆژنامەی (ئێل یۆنیڤەر سال) چاپی کاراکاس بەسەرهاتێکی سەرسوڕهێنەری لە زمانی ئەندازیارێکی بەناوبانگ چاپ کردبوو کە لە ناوچەیەکی چۆڵ لە (باهیا بلانچا) ڕووی دابوو. ئەم ئەندازیارە دەفرێکی فڕیوی بینیبوو کە ڕووناکییەک کە بەبەردەوامی هەڵدەکراو دەکوژایەوە لەسەر گومەزەکەی بەرچاو دەرکەوت. دەرگایەکی بچووک لە تەنیشت دەفرە فڕیوەکە کرایەوە و ئەندازیارەکە بەپاڵەپەستۆ لە دەرگاکە ئاودیو ببوو. ئەو بەلێپرسراوانی ڕاگەیاند کە سێ پیاوی بچووکی لە شوێنێکی بازنەیی ناو دەفرە فڕیوەکەدا بینیوە کە جلوبەرگێکی سەرتاپا قاوەیی و تەنگیان لەبەردا بووە و یەکێکیان لەپشت نامێری کۆنترۆڵەکە دانیشتووە و دوو بوونەوەرەکەی تریش لەسەر قەنەفەیەکی چەماوە و کورت پاڵ کەوتبوون ئەم سێ بوونەوەرە هەرسێکیان مردبوون و هیچ کامیان باڵایان لە چوار پێ درێژتر نەبوو کە خاوەن پێستێکی قاوەیی تۆخ و چاوانی زەرد ڕەنگ بوون. ئەم ئەندازیارە پاش گەڕانەوەی لەگەڵ هاوڕێکانی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو شوێنە بەڵام کاتێ کە دەگەنە ئەو شوێنە هیچ ناسەوارێک لە دەفرە فڕیوەکەو بوونەوەرەکانی ناوی نادۆزنەوە. ئەوان بەشێوەیەکی خەیاڵی وێنەیەکی دەستکردیان لەو بوونەوەرانە کێشا. تەنیا بەڵگەیەک کە بەر دەستیان کەوت مادەیەکی خۆڵەمێشی بوو کە زۆر گەرم بوو و لەسەر داوای دەوڵەت ئەو مادەیان تەسلیم کرد و هەرگیز نەیانتوانی بزانن کە ئەو مادەیە چی بووە و چی لێ بەسەرهات.

***

لە وڵاتی سویددا ڕۆژنامەو بڵاوکراوەکان بەفراوانی چەندین ڕاپۆرتیان لەسەر ئەو بەسەرهاتە بڵاوکردەوە کە لە بەرەبەیانی ٢٠ی کانونی یەکەمی ١٩٥٨ نزیکەی کاتژمێر ٣ی بەیانی بەسەردوو لاودا هاتبوو. ئەو دوو پیاوە کاتێ کە لە ناهەنگێکی سەما دەگەڕانەوە بۆ ماڵەوە بۆ بینینی شتێکی گەوردو درەوشاوە کە لە گۆڕەپانێکی یاری نزیک جادەکە نیشتبۆوە، وەستان. ئەو دووپیاوە کە یەکێکیان شوفێری کامیۆن بوو وتەمەنی ٢٥ساڵ بوو و ئەوی تریان قوتابیەکی زانکۆ بوو کە تەمەنی ٣٠ ساڵ بوو بەردو ئەو شتە

سەرسوڕهێنەرد بەڕێ کەوتن. دەفرێکی فڕیو کە لەسەر چەندین پایەی کانزایی کە نزیکەی ٣ پێ درێژبوو وەستابوو لەو شوێنەدا نیشتبوود. لەپاشاندا نەو دوو پیاود بەلێپرسراوانی ناوچەکەیان ڕاگەیاند کە چوار بوونەوەری ڕەنگ خۆڵەمێشی کە باڵایان نزیکەی ٤ تا ٥ پێ بەرزبوو نەوانیان گرت. قوتابیەکە توانی خۆی ڕزگار بکات و خۆی بگەیەنێتە نۆتۆمبیلەکە و بەشێوەیەکی شێتانە کەوتە هۆرن لێدان بەو، نومێدی کەسێک بەهانایانەود بێت. شۆفێری کامیۆنەکەش تا نەو شوێنەی کە لە توانایدا بوو هەولی خۆ ڕزگارکردنی نەدا بەلام نەودی بۆ ڕوون بۆود کە بەهیچ شێوەیەک ناتوانێ ڕووبەڕووی نەو بوونەوەرد بچووکانە ببێتەود نەو تەنیا توانی بەتوندی هەردوو دەستی بەتابلۆیەکەود بگرێ کە لە قەراغ جادەکەدا بوو بەشێوەیەک کە نەو بوونەوەرانە نەتوانن لەگەڵ خۆیاندا ببەن. پاش ٤ تا ٧ خولەک بگردو بەردد لە نێوان بوونەوەردکان و شۆفێری کامیۆنەکە، بوونەوەرد هێرشبەردکان بەشێوەیەکی کتوپڕ هەلاتن و دەفرد فڕیود دردوشاودکە بەخێراییەکی سەرسوڕهێنەر لە تاریکی شەودا بزر بوو و نەو دوو پیاودیان بەجێ هێشت کە بەردو شاری هالسینگبۆرگ دەڕۆیشتن. شوفێری کامیۆنەکە، کە ناوی هانس گۆستافسۆن بوو گوتی: سەباردت بەم نەزموونە ترسناکە بەهیچ شێوەیەک یەک شتم لەیاد ناچێت، نەویش بۆگەنی پیسی نەو بوونەوەرانەیە کە بەبەردەوامی دێتەود یادم.

لە گوندی (کواروبلیس) لە فەڕەنسا هەواڵێک لە (ماریۆس دێڤیلد)ی ٣٤ ساڵە کە کرێکاری کارگەی تواندنەودی ناسنی بلانک میسێرۆن بوو بلاوبۆود. لە ڕۆژی ١٠ی نەیلولی ساڵی ١٩٥٤ کاتژمێر لە ٥ر١٠ی شەو تێپەڕیبوو کە (دێڤیلد) دەنگی سەگەکەی بەرگوێ کەوت. ماڵەکەی (دێڤلید) نزیک وێستگەی شەمەندەفەر بوو و بەماڵۆچکەیەکی بچووک لەقەڵەم دەدرا. نەو بەگومانی نەودی کە دز هاتوود، لایتەکەی هەڵگرت و لە دەرگای پشتەود چوود دەردود. لە تاریکی شەودا دەیتوانی بەشێوەی تارمایی شتێکی زۆر گەورد لە نزیکی هێڵی شەمەندەفەردکە ببینێ. دەنگێکی بێزارکەر لەوێود بەرگوێ دەکەوت و ماریۆسی داماو تەنیا سەیری نەو شتە سەرسوڕهێنەردی دەکرد. سەگەکە لە کاتێکدا کە خۆی لە زدوییەکە دەخشاند لە خاودنەکەی نزیک بۆود و بەدروستی لە هەمان کاتدا ماریۆس گوێی لە دەنگی قاچێک بوو کە بەردولای نەو دەهات. نەو لە دواییدا بەلێپرسراوانی ناوچەکەی ڕاگەیاند کە بەلەبەرچاو گرتنی نەودی کە نەو لە سنووری نێوان فەڕەنساو بەلجیکادا دژی گومانی نەودی کردوود کە قاچاخچیەکان لەو ناوچەیەود تێدەپەڕن. بەلام ساتێک پاش نەود دووچاری گەوردترین شۆک بوو لە ژیانیدا. کاتی کە

لایتەکەی هەڵکرد ڕووناکییەکەی کەوتە سەر دوو بوونەوەردی بچووک و سەرسوڕهێنەر کە جلوبەرگێکیان لەبەردابوو کە لە جلوبەرگی نەو کەسانە دەچوو کە لە قووڵایی دەریاکاندا مەلە دەکەن و کڵاوێکی گەوردیان لەسەردا بوو کە لە خودەی سەربازی دەچوو. بەهەمان شێوە کە نەو بەردو لای دەرگای باخەکە ڕای دەکرد تا ڕێگە لە هەڵاتنیان بگرێت بۆی دەرکەوت کە بەهۆی ڕووناکییەکی سپییەوە کە لە شتە سەرسوڕهێنەردکەی سەر هێڵی شەمەندەفەردکەوە دەردەچوو لە جێگەی خۆیدا وشک بووە. نەو دەیروانیە نەو ڕووناکییە بەهێزە و نەیدەتوانی بەهیچ شێوەیەک بجووڵێ کاتێ کە ڕووناکییەکە کوژایەوە واتە چەند چرکەیەک پاش نەوە، بوونەوەرە بچووکەکان و شتە سەرسوڕهێنەردکە چیتر لەوێ نەمابوون.

لێکۆڵینەوەکانی پاش نەوە لەلایەن لێپرسراوانی فەڕەنساوە نەوەی دەرخست کە شتێک بەقورساییەکی زۆرەوە لەسەر هێڵی شەمەندەفەردکە نیشتۆتەوە. ناسەوارە بەجێماوەکان زۆر تازە بوون لە کاتێکدا کە نەو هێڵی شەمەندەفەرە چەندین مانگ بوو کە بەهیچ شێوەیەک هاتوچۆی بەسەردەوە نەبووە. هەندێک لە نەو بەردانەی نزیک هێڵی شەمەندەفەردکە بەشێوەیەک سووتابوون کە لە کاتی دەست لێدانیان دەبوونە خۆڵە مێش. نەمە هەموو نەو ناسەوارە بوو کە لەو شتە سەرسوڕهێنەردو بوونەوەرە بچووکەکان بەجێ مابوو.

***

پیاوێک بەناوی (هێرلینکە) سەرۆکی پێشووی شارەوانی (هاسل باخ) لە نەڵمانیا ناگاداری لێپرسراوانی کردەوە کە نەو و کچەکەی نیشتنەوەی دەفرێکی فڕیویان لە گۆڕەپانێکی فراواندا لە نزیک دارستانێ بینیوە لەوکاتەی کە پاش گەڕانەوە لە پایسکل سواری لەو شوێنەدا دانیشتوون. نەو پیاوە و کچەکەی سوێندیان خوارد کە چەندین بوونەوەری بچووکیان بینیوە کە بەتەواوی لەگەڵ نەو بوونەوەرانەی کە لەناوچەکانی تری جیهاندا بینراون لەیەک چوون واتە بالایان نزیکەی ٣.٥ تا ٤ پێ بووە و جلوبەرگێکی سەرتاپای درەوشاوە و کڵاوێکی وەکو خودەی سەربازییان لەسەردا بووە. بەڵام جیاوازی نەمجارە نەوەبووە کە نەم بوونەوەرانە گڵوپی شین لە بەشی پێشەوەی جلوبەرگەکانیاندا بەرچاو کەوتووە. نەو بوونەوەرانە بەر لەوەی کە بگەڕێنەوە بۆ ناو دەفرە فڕیوەکەو لە چاوان ون بن بۆماوەی چەندین خولەک لە بەر ڕووناکی ڕۆژدا بینراون.

بەڵام لە هەموو ڕووداوەکان سەرسوڕهێنەرتر نەو ڕووداوەیە کە لە گۆڤاری ناوخۆی

کۆمپانیای کانگاکانی ناسنی (ستیپ رۆک) کە دەریاچەیەکە لە ویلایەتی (نۆنتاریۆ)ی کەنەدا بەدەست گەیشتوود. بەکورتی نەم هەواڵە بریتییە لە ڕووداوێک کە لەلایەن نەندازیارێکی کانگاو هاوسەردەکەی لە ڕۆژی ٢ی تەموزی ساڵی ١٩٥٠ کەمێک بەر لە خۆر ناوابوون ڕاگەیەندرا. نەوان بەنۆتۆمبیل چووبوونە بەشێک لە دەریاچەکە کە بە کەنداوی (ساوبیل) بەناوبانگە و پەناگەیەکی چۆڵ و دوورکەوتەیە. نۆتۆمبیلەکەیان لەژێر درەختەکان و دوور لە چاوان ڕاگیرابوو. نەوان ناگرێکی بچووکیان کردەوە و خەریکی نامادەکردنی چای بوون کە لە ناکاودا کەشو هەوا گۆڕانکاری بەسەرداهات و بزووتنەوەیەک لە هەوادا دروست بوو. لەوە دەچوو کە تەقینەوەیەک لەو نزیکانەدا ڕووی دابێت. نەندازیاردکە کە نەیتوانیبوو سەرچاوە و شوێنی نەم پشێویە بدۆزێتەوە چووە سەر تاشە بەردێک کە دەیڕوانیە کەنداوەکە و سەیری دەورو پشتی خۆی کرد. لە نێوان درزێکدا کە لەسەر تاشە بەردێکی گەورە بوو نەو دەیتوانی شتێکی گەوردی درەوشاوە ببینێ کە لە سەر ناوەکە نیشتبۆوە. هاوسەردەکەشی سەرکەوتە سەر تاشە بەردەکە و بەیەکەوە نزیکەی ١٠ خولەک دەیانڕوانیە نەو شتە سەرسوڕهێنەرە. نەوان لە وتەکانیاندا جەختیان کردە سەر نەوەی کە چەندین دەرگای بچووک لەسەر گومەزی سەر دەفرە فڕیودکە کراوەتەوە و ٨ یا ٩ بوونەوەری بچووک کە لە مرۆڤ دەچوون لێی هاتوونەتە دەردەوە. نەم دووهاوسەرە وتیان کە دەفردکە نزیکەی ٤٠ تا ٥٠ پێ بەشێوەیەکی بازنەیی گەوردبووە کە بەشی ژێرەوەی ساف بووە. گومەزێکی ١٥ پێی هەبووە کە لە ناو بازنەیەکدا بووە کە نزیکەی ١٠ پێ پان بووە. نەو بوونەوەرە بچووکانە بالایان لە ٤ تا ٥ پێ بەرزتر نەبوو هەموویان کڵاوییکیان بەڕەنگی شینی ناسمانی لەسەردابوو و تەنیا یەکێکیان کڵاوێکی سووری لەسەردابوو و چونکە لە دەرگای سەر گومەزدکەوە هاتبووە دەر تەنیا تاوەکو سنگی بەدەردەوە بوو. نەندازیارو هاوسەردکەی بەلێپرسراوانیان ڕاگەیاند کە نەو بوونەوەرانە بەشێوەیەکی داخراو و میکانیکی دەجووڵانەوە چەند کەسێکیان سۆندەیەکی سەوز ڕەنگیان خستە ناوەکەوە و پاش چەند خولەکێک هەموویان گەڕانەوە بۆ ناو دەفرە فڕیودکە و دەرگاکانیان داخست و بەشێوەیەکی ستوونی لەسەر ناوەکە بەرزبۆوە. بەپێی وتەکانی نەندازیار و هاوسەردکەی نەو دەفرە فڕیودە لە کاتێکدا کە خێرایی زۆر دەبوو ڕەنگەکەی لە تێکەڵییەکی سوور و شینەوە بەرەو سپییەکی درەوشاوە گۆڕا و لە ماوەی نزیکەی ٢٠ چرکە لە چاوان ون بوو.

***

لە نەفریقا، نەوروپا، نەمریکای باشوور و نەمریکای باکوور چەندین ڕاپۆرت سەباردت

بەبینینی نەو دەفرە فڕیوانەو بوونەوەرە سەرسوڕهێنەرە بچووکەکان بەبەردەوامی لە فایلی نەم جۆرە ڕووداوانەدا تۆمار دەکرێ و نەم ڕەوتە بەبەردەوامی درێژەی هەیە. ڕۆژنامەی (مێرکوری) لە (هوبارت)ی ناسمانی لە نوسترالیا لە ڕۆژی ٥ی شوباتی ١٩٦٣ وتارێکی سەرنج ڕاکێشی لەژێر ناونیشانی (پیاوێکی خودە بەسەر لە تەنیشت شتێکی نەناسراو) بلاوکردەوە نەم وتارە دەڵێ: نافرەتێک لە دەورووپشتی (نادێلاید) لە ناوچەی (نۆرڤود) دوێنێ باسی لە شتێکی هێلکەیی درەوشاوە کردووە کە لە نزیک ناوچەی (سالیسبوری) نیشتۆتەوە. خاتوو (ئی، دی، سیلڤێستەر) کە مامۆستای قوتابخانەیەکی دواناوەندییە بەلێپرسراوانی گوت کە نەو و سێ قوتابی بۆ ماوەی نزیکەی ١٠ خولەک شتێکی هێلکەیی درەوشاوەیان بەرلەوەی کە بەرزببێتەوە بینیوە. هەموو نەوانەی کە نەم شتەیان بینیوە لەسەر نەم بابەتە کۆک و هاوڕان کە پیاوێکی زۆر بچووک یا بوونەوەرێک کە لە مرۆڤ دەچوو لە دەورووپشتی نەو شتەدا بینراوە کە بەرێگەدا ڕۆیشتووە. بەڕای نەو کەسانەی کە نەم شتانەیان بینیوە نەم بوونەوەرە جۆرە کلاوێکی درەوشاوەی لەسەربووە و چەند کەپسولێکیشی بەشانەوەبووە کە پێدەچی کەپسولی هەوابێت. خاتوو سیلڤێستەر لە درێژەی وتەکانیدا وتی کە بەهەمان شێوە کە لە جادەی سالیسبۆری نۆتۆمبیلەکەی لێدەخوڕی، نەو منالانەی کە لە گەڵیدا بوون نەو شتە هێلکەییەیان بینی کە خەریکی نیشتنەوە بوو. لەم کاتەدا نۆتۆمبیلەکەی ڕاگرت و بۆماوەی ١٠ خولەک نەو شتە سەرسوڕهێنەرە و بوونەوەرە بچووکەکانیان سەیرکردووە. نەو بوونەوەرە بچووکانە کە لە دەورووپشتی نەم شتە فڕیوە نەناسراوانەدا لەناوچە جیاجیاکانی جیهاندا بینراون و نەو دەفرە فڕیوە سەرسوڕهێنەرانەی کە بەناسانی فڕۆکەکانی نێمە بەجێ دێڵن و هەموو ناوەندە گرنگە سەربازی و پەیوەندییەکانی نێمە لەسەر زەوی بەسەر دەکەنەوە... غوونەیەکی جیهانین لە بێدەنگی لێپرسراوان کە هێشتا توانای ڕوونکردنەوەی ناوەڕۆکی راستەقینە و فراوانی نەم بابەتەیان نییە. هەموو نەم ڕووداوانە بەیەکەوە بوونەتە هۆی خولقانی نەو پرۆژە زەبەلاحەی کە نێمە ناوی (بەرنامەی بۆشایی) مان لێناوە. هەولێکی شێتانە لەلایەن مرۆڤەوە بۆ ڕوونکردنەوەی نەوەی کە نەم میوانە نەناسراو و سەرسوڕهێنەرانە لە کوێوە هاتوون و چیان دەوێ؟ و بۆچی نەوەندە شەیدای نەم زەوییەن؟.

سەرسوڕهێنەرترین بابەتی ڕاگەیاندن لە ماوەی چەند ساڵی ڕابردوودا بلاوکردنەوەی ساڵنامەی چاپەمەنی هێزی ناسمانی نەمریکایە. نەم ساڵنامەیە ڕای گشتی لەوە دڵنیا دەکاتەوە کە هێزی ناسمانی ویلایەتە یەکگرتوەکانی نەمریکا چەندین ملیۆن ڕاپۆرتی

سەباردت بەدەفرە فڕیودکان خستۆتە ژێر لێکۆڵینەوەی ورد، بەڵام هیچ نیشانەیەکی بەردەست نەکەوتووە کە ئەم ڕووداوانە ڕاستەقینە بن. ئەم بڵاوکراوانەی هێزی ئاسمانی بەوردبینینەوە داڕێژراوە و خەڵکانێکی زۆریشی فریو داوە بەڵام نەیتوانیوە تۆزقاڵێک لە ڕاستییەکان بگۆڕێ و تەنیا پەردەیەکی گومانی کێشاوە بەسەر ئەم ڕووداوانەدا. ئایا بەڕاستی شتێک لە ئاسماندا و لە جیهانێکی نەناسراودا بوونی هەیە؟ ئایا بەڕاستی شتێک وەکو دەفری فڕیو و شتە فڕیوە نەناسراوەکان بوونیان هەیە؟ ئایا ئەو بوونەوەرانەی کە بینراون تەنێکی ڕاستەقینەن؟ یاخود دروستکراوی خەیاڵی خەڵکانێکی ساویلکەن؟.

***

وەڵامی هەموو ئەم پرسیارانە لای فڕۆکەوانی فڕۆکەی جێت و سیناتۆری ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا (باری گۆڵدواتەر)ە. ئەو لە بەیاننامەیەکی نووسراو بۆ (کۆمیتەی لێکۆڵینەوەی نەتەوەیی سەباردت بەدیاردە ئاسمانییەکان) ڕایگەیاند کە: دەفرە فڕیودکان یا شتە فڕیوە نەناسراوەکان یا هەر ناوێکی تر کە دەتانەوێ لێی بنێن ڕاستەقینەن. لەم بڕوایەدا یاریدەدەری دەریاسالار (هیلین کوێرتر) خانەنشینی هێزی دەریایی ویلایەتی یەکگرتوەکان و سەرۆکی پێشووی دەزگای سیخوڕی ئەمریکا (سی. ئای. ئەی) لەگەڵ گۆڵد واتەردا هاوبەشە. هیلین کوێرتر لەو کاتەی کە سەرۆکی (س. ئای. ئەی) بوو واتە لە زستانی ساڵی ١٩٥٢ دەیان دەفری فڕیوی بینیوە. دەریاسالار (دێلمار. ئێس، فارنی) خانەنشینی هێزی دەریایی ئەمریکا و سەرۆکی پێشووی پرۆگرامی موشەکە ڕێنمایی کراوەکانی هێزی دەریایی ویلایەتە یەکگرتوەکان دەڵێ:

ڕاپۆرتە بڕوا پێکراوەکان باس لەوە دەکەن کە بەردەوامی شتە نەناسراوەکان بەخێراییەکی زۆردوە دێنە ناو ئەتمۆسفیری گۆی زەوی. مانۆر و بزاوتنی ئەم شتە نەناسراوانە ئەوە دەردەخەن کە ئەوانە لەژێر ڕێنمایی بوونەوەرانی هۆشمەندو زیرەکدا کۆنترۆڵ دەکرێن. (جیمز هۆڤارد) ئەفسەری فڕۆکەوانی لێهاتووی سوپای پاشایەتی بەریتانیا کە لەنێوان هەردوو کەناری ئۆقیانوسی ئەتلەسی بەفڕۆکە هاتوچۆی دەکرد و ئەو کەسە بوو کە هاوڕێ لەگەڵ ئەو کەسانەی کە لە فڕۆکەکەدا بوون بەیەکەوە یوفویەکی گەورە و ٦ یوفوی بچووکتریان بینی دەڵێ: ئێمە لەو بڕوایەداین کە ئەو شتانەی کە بینیومانە جۆرێک کەشتی ئاسمانین کە دارشتن و کرداریان لە توانای مرۆڤ بەدەرە، ئەستێرە ناسەکانیش سەباردت بەم بابەتە لێدوانیان هەیە: (پێری ویلکینز) کە خاوەن ڕایەکی بەناوبانگی جیهانییە سەباردت بەمانگ، شتێکی دردوشاوەی لەنزیک ئەو فڕۆکەیە بینی

کە نەو تیایدا بوو و لەم ڕوودوە دەڵێ: من دەفرێکی فڕیوم بینی کە لە شێوە و شێوەی کارکردندا هیچ لێکچوونێکی لەگەڵ دروستکراوەکانی دەستی مرۆڤ تیادا بەدی نەدەکرا. (فرانک هالستید) کە ماوەی ٢٥ ساڵ سەرۆکی بنکەی نەستێرەناسی (دارلینگ) بوو لە شاری (دولوس) کە بەشێک بوو لە زانکۆی (مینیسوتا) چەندین جار نەم شتە ناناساییانەی بینیوە دەڵێ: نەو شتانە زۆر گەورەبوون کە بینینیان منی دووچاری سەرسوڕمان کرد مرۆڤایەتی دەبێ خۆی بۆ قبوڵ کردنی نەو ڕاستییە نامادە بکات کە نێمە میوانداری میوانانی نەناسراو لە شوێنەکانی تری بۆشاییەوەین.

***

(کلاید تۆمباوگ) نەستێرەناسی پێشووی بنکەی نەستێرەناسی (لۆڤێڵ) لە فلاگستاف کە لەگەڵ هاوسەرەکەی و کچەکەی مانۆری دەفرێکی فڕیوی درەوشاوەیان بەسەر ناسمانی بیابانی نزیک ماڵەکەیاندا بینیوە دەڵێ: لە تەواوی نەو ساڵانەی کە خەریکی پشکنینی ناسمان بووم شتێکم بەو شێوەیە نەبینیوە. نەم شتە کۆنترۆڵ دەکرا و لەمەش دڵنیام. هەستم کرد کە نێمە خەریکی تەماشاکردنی کەشتییەکی ناسمانین. گۆردۆن کوپەر کە یەکێکە لەو کەسانەی کە چەندین سەفەری نێو بۆشایی نەنجامداوە دەڵێ: من بڕوام بەچیرۆکی دێو و پەری نییە بەڵام تا نەو شوێنەی کە پەیوەندی بەمنەوە هەیە ژمارەی ڕووداوی بینینی نەم شتە نەناسراوانەو نیشتنەوەیان لەسەر گۆی زەوی زۆر لەوە زیاترە کە نێمە بمانەوێ ژیانێکی تر لەدەرەوەی هەسارەی زەوی ڕەت بکەینەوە. نەگەر نێمە بوونی نەو بوونەوەر و شتە فڕیوە نەناسراوانە کە بینیومانە و لێکۆڵینەوەمان لەسەر نەنجامداوە و لە سەرانسەری جیهاندا وێنەمان گرتوون قبوڵ بکەین کەواتە پێویستە نەوەش قبوڵ بکەین کە نەم شتە فڕیوە نەناسراوانە کۆنترۆڵ دەکرێن و نەم کۆنترۆڵەش لەلایەن بوونەوەری زیندوو لە شوێنێکی نەم گەردوونەدا بەزیرەکییەوە نەنجام دەدرێ. لە کۆتاییەکانی ساڵی ١٩٦٢ دکتۆر (کارل ساگان) ڕاوێژکاری ژیانی سەرووی زەوی لە ڕاژەی ویلایەتە یەکگرتوەکان لە دانیشتنی کۆمەڵەی موشەکی نەمریکا گوتی: نێمە پێویستە خۆمان بۆ نەو گرێانە نامادە بکەین کە بوونەوەرانی زیرەکی ناو بۆشایی دێنە دیدارمان و نەم گرێانە بخەینە ژێر لێکۆڵینەوەی وردەوە کە بۆ نەم دیدارانە سوود لە چەند بنکەیەکی سەر مانگ وەردەگیرێ. دکتۆر (هارۆڵد سی. نوردی) نەندامی نەنجومەنی مەریخ ناسی و زانای ناودکی بەناوبانگی جیهان لە بەیاننامەیەکی بڵاوکراوەدا بەم شێوەیە دەڵێ: نەم بابەتە زیاتر لە هەموو کاتێک لە نارادایە کە ژیانێکی تر لە جیهانێکی زیرەکتر لە جیهانی نێمە

لە نارادایە. دکتۆر (هارلۆو شاپلی) بەڕێوەبەری بنکەی نەستێرەناسی (هارڤارد) لە بەرامبەر وتەی دکتۆر نوردی دا دەڵێ: نێمە نێستا پێویستە نکۆڵی لەو ڕاستییە نەکەین کە چەندین جیهانی تر بوونیان هەیە و بوونەوەری هۆشمەندیان تێدایە. لە ڕۆژی ٩ی کانونی دووەمی ساڵی ١٩٦٣ (جان مەک دەیڤید) یاریدەدەری فەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکان لە زانکۆی (میلیکین) لەشاری (دیکاتۆر) لە میانەی خوێندنەوەی وتارێکدا بەنامادەبوانی گوت: خەڵک ناچار دەبن لەداهاتوویەکی نزیکدا نەوە قبوڵ بکەن کە هەسارەی زەوی دەنکە گەنمێک نییە لە جیهانی بێ کۆتاییدا. مرۆڤ تەنیا یەکێک لەشێوەکانی ژیانە کە لە ژێر ڕەحمەتی خودایەو نەوە ناشکرایە کە خەڵکانی تر زۆر لە نێمە بەرزترن. کە لێرەدا وشەی خەڵکانی تر تەنیا بۆ نەو بوونەوەرە نەناسراوانە بەکارهاتووە. نەو شتە فڕیوە نەناسراوانەی کە لە ناسماندا دەسووڕێنەوە و خاوەن تایبەتمەندی کرداری زۆر بەرزترن لە نامێرە دەسکردەکانی مرۆڤ، زانایانی گەورەو لێپرسراوانی ویلایەتە یەکگرتووەکانیان بێزار کردووە. نەگەر بمانەوێ بڕوا بەبڵاوکراوەکانی هێزی ناسمانی ویلایەتە یەکگرتووەکان بکەین سەباردت بەنەبوونی نەم بوونەوەرو شتە فڕیوە نەناسراوانە دەبێ وتەی نەم کەسایەتییە بەرزو بەناوبانگانەی جیهان وەکو وتەیەکی ناڕاست ڕەت بکەینەوە سەرەڕای پڕوپاگەندەکانی هێزی ناسمانی، سەدان بەڵگەنامە لە نارادان کە دەیسەلمێنن کە هێزی ناسمانی ویلایەتە یەکگرتووەکان ڕێگەی فڕیودانی ڕای گشتییان گرتۆتە بەر و خۆشیان وتەکانی خۆیان قبوڵ ناکەن و کار بەنامۆژگارییەکانی خۆیان ناکەن. بۆ نموونە هێزی ناسمانی نکۆڵی لەوە دەکرد کە لە شەوی ١٣ی نابی ١٩٥٢ چەندین شتی فڕیوی نەناسراو لە ناسمانی شاری واشنتۆن دی سی دا بینراون. ماوەیەک پاش نەوە دامەزراوی فڕۆکەوانی مەدەنی ڕاپۆرتی (پێشکەوتنی هونەری) بەژمارە CCA- ١٨٠ بڵاوکردەوە کە لیستی ٦٨ دەفری فڕیوی تێدایە کە لەشەوی ١٣ی نابی ١٩٥٢ دا لە ناسمانی پایتەختدا بینراون و هەروەها مانۆری نەم شتە فڕیوانە لەسەر پەردەی ڕادارو لیستی نەو فڕۆکە بازرگانی و فڕۆکەوانانەی کە لەو شەوەدا نەم ڕووداوەیان بینیوە دەخاتە ڕوو. بۆ نەوەی زیاتر دڵنیابین لەوەی کە هێزی ناسمانیش بڕوای بەبوونی دەفرە فڕیوەکان و بوونەوەرە نەناسراوەکان هەیە بەڕوونی لە کتێبی ڕێنمایی زانیاری هێزی ناسمانی بۆ ڕێنمایی کردنی نەو فەرمانبەرانەی کە دەستیان لە لێکۆڵینەوەی پەیوەست بەم شتانەوە هەیە وێنەیەکی دەفری فڕیو دەردەکەوێ و بەڵگەنامەیەک کە بەتوندی نکۆڵی کردنەکانی هێزی ناسمانی سەباردت بەناڕاست بوونی نەم ڕووداوانە دەخاتە ژێر

پرسیاردوه، فەرمانی دەرچوو لەلایەن ژەنەرالی جێبەجێکاری هێزی ناسمانییە لە مێژووی ٢٤ی کانونی یەکەمی سالی ١٩٥٩ بۆ هەموو فەرماندەی بنکە ناسمانییەکان. ئەم بەڵگەنامەیە لەژێر ناونیشانی (شتە فڕیوە نەناسراوەکان ڕاستەقینەن) بەم شێوەیە دەست پێدەکات: شتە فڕیوە نەناسراوەکان کە لە چاپەمەنیدا بەهەڵە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێ و بەدەفری فڕیو ناو دەبرێن پێویستە بەپەلەو بەوردی وەکو بابەتێکی جیدی بۆ هێزی ناسمانی ویلایەتە یەکگرتووەکان لە قەڵەم بدرێ. ناوەڕۆکی ئەم بەڵگەنامەیە تایبەتە بەوەی کە بە چ شێوەیەک مامەڵە لەگەڵ دەفرە فڕیوەکاندا بکرێ و هەوڵدان بۆ کۆکردنەوەی زانیاری و هەروەها ناسەوارە بەجێماوەکانی ئەم دەفرە فڕیوانە. هێزی ناسمانی ویلایەتە یەکگرتووەکان کە نکۆڵی لە بوونی ئەم شتە نەناسراوانە دەکات بە چ شێوەیەک دەیەوێ ناسەوارە بەجێماوەکانیان کۆبکاتەوە؟ بەڵێ دەفرە فڕیوەکان بوونەتە میوانێکی هەمیشەیی گۆی زەوی میوانێک بەنهێنییەوە دێت و بەبێ ماڵئاوایی دەڕوات و تاکو ئێستاش نەیهێشتووە زانست بەرۆکی پێ بگرێ و داوای وەڵامی هەزاران پرسیاری بێ وەڵامی لێ بکات.

***

تابووتەکان بێ ئارامن

دوورگەی (نۆسێل) لە دەریای (باڵتیک) دوورگەیەکی بچووکە و سەرانسەری خاکەکەی پڕ لە تاشە بەردی گەورە و هەمیشە ڕەشەبایەکی بەهێزی هەیە. ناوبانگی ئەم دوورگەیە بەهۆی ئەو خواردنەوە باش و جۆراجۆرانەیەتی کە دەینێرێتە دەرەوە. هەروەها زیاتر بەهۆی نهێنی ئەدۆزراوەی گۆڕەکانی (ئارێنز بۆرگە).

ئارێنز بۆرگ تاکە شاری دوورگەییە لە جیهاندا و دابونەریتێک لە نێوان بنەماڵە دەوڵەمەندەکانی ئەوێ لە ئارادایە کە ئەوان شوێنی تایبەتی بۆ هەڵگرتنی تابووتی مردووەکانی بنەماڵە دروست دەکەن کە ئەم تابووتانە ماوەیەک بەر لە ناشتنی یەکجارەکی و گواستنەوەیان بۆ شوێنی سەردکی ناشتنی تابووتەکان، لەوێدا دەمێنێتەوە.

لەو شارەدا جادەیەک بەتەنیشت گۆڕستانەکەدا تێدەپەڕێ کە دەتوانرێ لەوێوە دەیان شوێنی تایبەتی لەم جۆرە ببینرێ. یەکێک لەو شوێنە تایبەتانە بۆ هەڵگرتنی تابووتی مردووان، شوێنی تایبەتی بنەماڵەی (باکز هۆیدن)ە کە لە هەموو شوێنە تایبەتییەکان لە جادەکەوە نزیکترە و لەوێدا بوو کە یەکێک لە سەرسوڕهێنەرترین پشێوییەکان کە تا ئێستا تۆمارکراوە، ڕووی دا. وەزیری موختاری ئەمریکا لە شاری ناپۆلی لە ئیتالیا (ڕۆبەرت دەیل ئۆڤن) ئەم بابەتەی کردە هەوێنی ڕاپۆرتێکی تێروتەسەل و بەوردبینییەوە باس لە مردووە نا ئارامەکانی ئارێنز بۆرگ دەکات.

***

لە ڕۆژی دووشەمە بەرواری ٢٢ی حوزەیرانی ١٨٤٤ی زایینی هاوسەری بەرگدرووەیەک بەناوی (دالمان) بۆ بەسەرکردنەوەی گۆڕی دایکی چوو بۆ گۆڕستان. ئەو دوو منالی بچووکی لە عەردبانەکەدا لەگەڵ خۆی بردبوو و ئەسپەکەی بەدارێکەوە بەستەوە کە بەرامبەر شوێنی تایبەتی هەڵگرتنی تابووتەکانی بنەماڵەی (باکز هۆیدن) بوو. کاتێ کە چەند خولەکێک پاش ئەوە گەڕایەوە بۆ لای ئەسپ و عەردبانەکەی، ئەسپەکەی لە شڵەژانێکی زۆردا بینی. ئەسپەکە ئارەقەیەکی زۆری کردبۆوە و لەوە دەچوو کە زۆر ترسابێت. خاتوو دالمان پزیشکێکی ناژەڵی هێنایە سەر ئەسپەکە و پزیشکەکەش بڕێک خوێنی لە جەستەی ئەسپەکە دەرهێنا ئەم خوێن دەرهێنانە ئەو سەردەمە وەکو چارەسەرێک لەهەموو جیهاندا پەیڕەو دەکرا.

خاتوو دالمان بۆ گێڕانەوەی بەسەرهاتە سەرسوڕهێنەرەکەی سەردانی (بارۆن دۆگۆلدن ستابی) کرد کە لە کۆشکی هاوینەی خۆی لە نارێنز بۆرگدا نیشتەجێ بوو. (بارۆن) زۆر بەڕێزەوە هەڵسوکەوتی لەگەڵدا کرد بەڵام نەو بەهیچ شێوەیەک گرنگی بەبەسەرهاتەکەی نەدا. نەو هەوڵی دا کە لەو نافرەتە بگەیەنێت کە لەوانەیە زەردەوالەیەک بەنەسپەکەیەوە دابێت یاخود ناژەڵێکی بچووک ترساندبێتی چونکە نەسپی پیر بەسروشتی چەمووش و بێ نارامە. وتوویژی نێوانیان بەبێ نەوەی کە هیچ کامیان بتوانن بڕوا بەوەی تریان بێنێت کۆتایی پێهات. لە ڕۆژی یەکشەمەی پاش نەو ڕووداوە کەسانێکی زۆر کە نەسپەکانیان لەنزیک نەو شوێنەدا بەستبۆوە، پاش کۆتایی هاتنی مەراسیمی کەنیسە نەسپەکانیان بینی کە لەترساندا دەلەرزین و هەناسەیان سوار ببوو. چەند ڕۆژ پاش نەوە نەو جوتیارانەی کە بەوێدا تێدەپەڕین باسیان لەوە کرد کە لە ژێر زەمینی نەو شوێنە دەنگی گرمەیەکی لاواز بەرگوێ دەکەوێ. چەندین ڕۆژی تر تێپەڕی و دیسانەوە نەسپەکان لەو شوێنەداو بەهەمان شێوە دوچاری ترسێکی زۆر دەبوونەوە. شتێکی ناناسایی لە ڕووداندا بوو و نەمە بەدڵنیاییەوە هەموو کەسێک دەیزانی. بەڵام نەم شتە چی بوو؟

سەباردت بەوەی کە پێویستە لەبەرامبەر نەم ڕووداوەدا چی بکرێ قسەی زۆر کرا کە زیادە ڕۆییشی بەخۆوە بینی. لەوانەیە باشترین وەڵام نەوە بووبێت کە لێکۆڵینەوەیەکی ڕەسمی نەنجام بدرێت و بەم شێوەیە بەیەکجاری کۆتایی بەم پشێوییە بهێنرێ. سەرەتا بنەماڵەی (باکز هۆیدن) دژی نەم دەستێوەردانەی کەسانی تر بوون. نەوان پێیان لەسەر نەوە دادەگرت کە هەموو نەم بەسەرهاتە پیلانی یەکێک لەدوژمنەکانی بنەماڵەکەیانە کە ویستوویەتی بەم شێوەیە نەوان بەنەزان و کاڵفام لەقەڵەم بدات. بەر لەوەی کە نەوان تەنانەت بیرۆکەی لێکۆڵینەوەیەکی ڕەسمی بێننە ناراوە چەند کەسێک لە نەندامانی بنەماڵەکەی خۆیان هەڵبژارد تاوەکو سەردانی نەو شوێنە تایبەتیە و ژێر زەمینەکەی بکەن و پاشان مۆڵەت بەلێپرسراوان بدەن تاوەکو خۆیان بچن و ببینن کە هەموو شتێک ناساییە و لە جێی خۆیدایە و نەم بەسەرهاتانە جگە لە پڕوپاگەندەیەکی پووچ هیچی تر نییە. پشکنەرەکانی بنەماڵە بەناسانی تێگەیشتن کەشتێکی ناناسایی و چاوەڕوان نەکراو لە پێشوازیاندایە. بەڵێ کاتێ کە چوونە ژێر زەمینەکەوە بینییان کە هەموو تابووتەکان لە ناوەڕاستی ژوورەکەدا لەسەریەک هەڵچنراون. دەرگای هیچ تابووتیک نەکرابۆوە بەڵام هەموویان ناسەواری جێبەجێ کردنیان لەسەر بوو. گرووپی پشکنینی بنەماڵە بەهێمنی و لەسەرخۆ تابووتە قورسەکانیان دووبارە خستەوە سەر نەو شوینانەی پێشووی خۆیان، نەوان

بەوردبینییەکی زۆردوە دەرگای ژێر زەمینەکەیان قوفڵ کرد و مۆرو مۆمیان کرد و قورقوشمیشیان بەسەردا تواندەوە تاوەکو بەهیچ شێوەیەک نەتوانرێ دەسکاری بکرێ. بۆ چەند ڕۆژێک هەموو شتێک ناسایی بوو و هیچ کەسێک باسی لە دەنگی ناو ژێر زەمینەکەو هەروەها ترسانی نەسپەکان نەکرد. بەڵام لە یەکشەمەی پاش نەوە واتە لە ڕۆژی ٣ی تەمموز بارودۆخ جارێکی تر دوچاری پشێوی بوو، یانزە نەسپ لە کاتێکدا کە خاوەنەکانیان بەشداری مەراسیمی کەنیسەیان کردبوو و لە بەردەم نەو شوێنەدا بەسترابوونەوە، لەناکاودا بەیەکەوە هەوڵی خۆڕزگارکردنیان دا. نەسپەکان بەبێ هۆیەکی دیاریکراو لەسەر هەردوو قاچی پشتەوەیان بەرز دەبوونەوە دەیانحیلاند تەنانەت چەند نەسپێک کە نەیانتوانیبوو تەنافەکە بپچڕێنن خۆیان دەدا بەزەویداو هەوڵی خۆ ڕزگار کردنیان نەدا. تاکاتێ کە خاوەنەکانیان ناگادارکرانەوە ٦ نەسپ کەوتبوونە سەر زەوی و توانای هەستانەوەیان نەبوو ٥ نەسپەکەی تر کە هەڵاتبوون توانرا لەڕێگەی خوێن گرتنەوە لە مەرگ ڕزگار بکرێن. بەڵام لەپاشاندا ٣ نەسپی تر تۆبین بەڵام نەزانرا کە بەهۆی خوێن گرتنی زۆردوە بوود یاخود بەهۆی ترسی لەرادەبەدەر. نەو کەسانەی کە لەم ڕووداوەدا نەسپەکانی خۆیان لە دەستدابوو بوونە لایەنگری هاوڵاتییە تووڕە ونیگەرانەکان و داواکاریەکیان بەرزکردەوە بۆ نەنجومەنی (کاتوزیان)ی نارینزبۆرگ کە دادگایەک بوو بەشێوەی دەوردیی لەکەنیسەدا سازدەکرا و لە پیاوانی نایینی پێکدەهات. نەم دادگایەش وەکو لێپرسراوانی شارەوانی دوچاری سەرلێشێوان بوونەوە و نەیدەتوانی بڕیارێکی یەکجارەکی بدات و لەکاتێکدا کە لە ڕادەربڕیندا کاتی بەفیڕۆ دەدا جارێکی تر چارەنووس دەست بەکار بۆوە.

بەدروستی لەم کاتەدا بوو کە نەندامێکی تری بنەماڵەی باکزهۆیدن کۆچی کرد. پاش مەراسیمی کفن کردنی مردووەکە، چەند نەندامێکی بنەماڵەکە بڕیاریان دا سەردانی نەو ژێر زەمینە بکەن کە بەپێی وتەی خەڵکی ڕووداوی سەرسوڕهێنەری تێدا ڕوودەدا. نەوان قورقوشمی سەر دەرگاکەیان تواندەوە و مۆرو مۆمەکەیان لابرد و دەرگاکەیان کردەوە... بەسەرسوڕمانێکی زۆردوە دیسانەوە بینییان کە ژێرزەمینەکە شێواوە و جارێکی تر هەموو تابووتەکان لە ناوەڕاستی ژێر زەمینەکەدا لەسەریەک هەڵچنراون.. بەڵام نەمجارە هەندێ لە تابووتەکان سەروبن دانرا بوون و یەکێک لە تابووتەکان شکابوو..پێدەچوو کە بەتووڕەییەوە لە شوێنەکەی خۆی هەڵگیرابێت و فڕێ درابێتە ناوەڕاستی ژێر زەمینەکە. کەسێک یا شتێک هەموو تابووتەکانی لەشوێنی تایبەتی خۆیان جێبەجێ کردبوو و بەر

لەودی کە لە ناودڕاستی ژێر زەمینەکەدا لەسەریەک هەڵیانبچنێ یەک بەیەک بەردو نەملاو نەولای ژێر زەمینەکەدا فڕێی دابوون. نەندامە سەرسوڕماوەکانی دەستەی پشکنینی بنەماڵە دووبارە تابووتەکانیان خستەوە جێگە تایبەتییەکانی خۆیان و سەرلەنوێ دەرگاکەیان مۆر و مۆم کرد و قورقوشمی تواودیان بەسەردا کرد بەڵام چاودێ بوون تاودکو ببینن کە چاودنووس چ ڕووداوێکی تری لە هەگبەدا هەیە. دەنگۆی نەم ڕووداوە لە سەرانسەری دوورگەکەدا بڵاو بۆوە و بەدڵنیاییەوە زیادە ڕۆیشیی تێدا کرا. بەخێرایی نەنجومەنی کەنیسەش هاتنە سەر نەو باودڕەی کە پێویستە هەرچی زووتر دەست بەکارین و بەر لەودی کە باردۆخ لە کۆنترۆڵدا نەمێنێ کارێک نەنجام بدەن. نەوان بەپێی دابونەریتی دێرینی خۆیان بڕیاریان دا کە خۆیان لەو شوێنەدا پشکنین و لێکۆڵینەوە نەنجام بدەن. بنەماڵەی (باکز هوێدن) هێشتاش دژی نەم دەستێوەردانە بوون و بەهەڕەشەیەک دژی ناسایشی گشتییان لە قەڵەم دەدا. نەوان بەو شێوەیە بیریان دەکردەوە کە نەم ڕووداوە نەگەر ناشکرابکرێت ناوبانگ و نابڕووی بنەماڵەکەیان دەڕووشێ و لەبەر نەم هۆیەش دژی نەم لێکۆڵینەوەیە بوون. نەندامێکی هێمن و لەسەرخۆی بنەماڵەی (باکز هوێدن) نەودی ڕاگەیاند کە نەوان نێستا لە بارودۆخێکی لە باردان بۆ کۆتایی هێنانی نەم پڕوپاگەندە منالانەیە. نایا نەوان خۆیان بۆ دوایین جار تابووتەکانیان لە جێگەی خۆی دانەنابوو و دەرگاکەیان مۆرو مۆم نەکردبوو؟ کەواتە لە چی دەترسان؟ نەگەر نەوان ڕەزامەندییان لەسەر پشکنینێکی ڕەسمی نەدا بەدڵنیاییەوە بەسودیان بوو. نەو نەودی وەبیرهێنایەوە کە نێستا کە خۆیان هەموو شتێکیان لەجێگەی خۆی داناوە باشترین کات و دەرفەتە تاودکو بۆ هەمیشە ڕێگە لەم پڕوپاگەندانە بگرن. بنەماڵەی (باکز هوێدن) کاتێ کە چوونە ژێر زەمینەکەوە بەسەرسوڕمانەوە بینیان کە تابووتەکان هەموو بەسەریەکدا کەوتوون. نەم سێ کەسە کە دووچاری شۆک هاتبوون تابووتەکانیان لە جێگەی خۆی دانایەوە و دووبارە دەرگاکەیان مۆرومۆم کرد. نێستا بەڕوونی دیاربوو کە پێویستە چی بکرێت. پێویستە دەسبەجێ لێکۆڵینەوەیەکی تیرۆتەسەل سەباردت بەم ڕووداوە و بەبەشداری لێپرسراوە ڕەسمییەکانی ناوچەکە نەنجام بدرێ. بارۆن داوای لە لێپراسراوانی کەنیسە کرد کە نەسقەفێک بۆ بەشداری لەم پشکنینەدا هەڵبژێرن و نەم داواکاریەش لەلایەن کەنیسەوە جێبەجێ کرا کەسانێکی تریش ڕۆڵیان لەم لێکۆڵینەوەیەدا هەبوو سەرۆکی شارەوانی و پزیشکێک بەناوی دکتۆر (لوس) و کاتبێک بۆ نووسینی شتە بینراو و بیسراوەکان.

***

نەم دەستەیەش دەرگاکانیان بەداخراوی بینی بەڵام کاتێ کە چوونە ژێر زەمینەکەوە بینییان کە تابووتەکان دیسانەوە لە ناودڕاستی ژێر زەمینەکەدا لەسەر یەک هەڵچنراون بەو جیاوازیەی کە نەمجارە تابووتی دایە گەورە و دوو منداڵ لە نەندامانی پێشووی بنەماڵەکە بەهیچ شێوەیەک دەسکاری نەکرابوون و لەجێگەی خۆیاندا بوون. تابووتەکان هیچ ناسەوارێکی دەسکاری کردنیان بەسەردوە نەبوو بەڵام نەندامانی دەستەی لێکۆڵینەوە بڕیاریان دا بۆ دڵنیابوون لەوەی کە نەم کارە سەرسوڕهێنەرانە بەمەبەستی دزی کردن نەنجام نادرێن، دەرگای دوو تابووتیان کردەوە بەڵام خشڵی سەرسنگی مردووەکان بەهیچ شێوەیەک دەسکاری نەکرابوو. نەوان دووبارە دەرگای تابووتەکانیان داخستەوە بەڵام نەو پرسیارە لە مێشکیاندا بەبی وەڵام مایەوە کە دەستدرێژیکاران بە چ شێوە و لە چ ڕێگەیەکەوە هاتوونەتە ژوورەوە؟ بەسەرنجدان بەوەی کە دەرگای ژێر زەمینەکە و قوفڵەکانی هیچ دەسکاری نەکرابوون پشکێنەران گەیشتنە نەو ناکامەی کە لەوانەیە کەسانێک تونێلێکیان بۆ ناو ژێر زەمینەکە لێ دابێت و لەو ڕێگەوە پێویستیان بەکردنەوەی دەرگا نەبووبێت و بەناسانی هاتبنە ژوورەوە. نەوان چەندین کرێکاریان هێناو زەویەکەیان هەڵکەند بەڵام هیچ ناکامێکی نەبوو. دەستەی پشکنین کە بەتەواوی ترسیان لێ نیشتبوو وایاندەزانی کەبە هەڵەدا چوون و نەو کەسانەی هاتوونەتە ژێرزەمینەکەوە بەشێوەیەک لەدەرگا سەردکییەکەوە هاتوونەتە ژوورەوە. کەواتە بڕیاریان دا کە داوێک بۆ نەو کەسە نەبینراوە دابنێن. نەوان خۆلەمێشێکی زۆریان لە ژێر زەمینەکەدا بڵاوکردەوە و پاشان دەرگاکانیان مۆرومۆم کردەوە و هەندێک خۆلەمێشی نەرمیشیان بەسەر پلیکانەکاندا ڕشت و پاشان بۆدڵنیایی زیاتر و کۆتایی هێنان بەم ڕووداوە چەند پاسەوانێکی چەکداریان بۆ ماوەی ٧٢ کاتژمێری تەواو لەبەردەگای شوێنە تایبەتییەکە و ژێر زەمینەکەی دانا لەم ماوەیەدا پاسەوانەکان هیچ شتێکی نا ناساییان نەبینی و گوێشیان لە هیچ نەبوو. کاتبەکە هەموو نەم بەسەرهاتانە و ناوی کەسە بەشداربوودکانی یاداشت کرد. پاش تێپەڕبوونی ٣ ڕۆژ دەستەی پشکنین بەدڵنیاییەوە بەپلیکانەکاندا چوونە خوارەوە. خۆلەمێشی سەر پلیکانەکان هیچ دەسکاری نەکرابوو. سەرپەرشتی دەستەی پشکنین قفڵی دەرگاکەی شکاند و دەرگاکەی کردەوە.

***

نەمجارە زۆربەی تابووتەکان لە خاڵی بەرامبەر نەو شوێنەی کە سێ ڕۆژ لەوەوبەر نەندامانی دەستەی پشکنین بەڕێکوپێکی دایاننابوون بەسەردو خواری و بەشێوەیەکی

ستوونی داندرابوون واتە سەری مردووەکان بەرەو زەوی و قاچیان لەناسماندا بوو. نەمجارەش تابووتی دایە گەورە و دوومنالەکە هیچ دەسکاری نەکرابوون و لە جێگەی خۆیاندابوون. دیسانەوە دەستەی پشکنین دڵنیا بوونەوە کە هیچ دزییەک لە ژێر زەمینەکە نەکراوە و دەرگایەکی شاراوە بۆهاتنە ژوورەوە لە نارادانییە. نەوان هەر کارێک کە لە دەستیان هاتبێت نەنجامیان دابوو بەڵام نەیانتوانیبوو لەم هەوڵدانەیاندا نهێنی ئەم ڕووداوە سەرسوڕهێنەرە بدۆزنەوە. نەوان بەیەکەوە پێشنیاریان کرد کە تابووتەکان لەوێ دەربهێنن و لە شوێنێکی تردا بەخاکیان بسپێرن کە ئەمە بووە مایەی خۆشحاڵی بنەماڵەی باکزهۆیدن. بەم شێوەیە بەبێ هیچ بەڵگەو زانیارییەک سەباردت بەنەنجامدەرانی ئەم کردارانە فایلی گۆڕەکانی نارێنز بۆرگ بۆ هەتا هەتایە داخرا.

بەڵام ئەم جۆرە ڕووداوانە تەنیا تایبەت نین بەم دوورگەیە بەڵکو لەناوچەی ستانتۆن لە سافۆلک کانتی بەریتانیا ڕووداوێکی هاوشێوە لە نەرشیڤی کەنیسەی نەو ناوچەیەدا بەرچاو دەکەوێ. لەوێ لە گۆڕستانێکی تایبەتی خێزانێکی فەرەنسی تابووتەکان لەسەر تەختی قورس داندرابوون بەڵام کاتێ لە ساڵی ١٧٥٥ دەرگای ژێرزەمینی گۆڕستانەکە بۆ دانانی تابووتی مردوویەکی تر کرایەوە بەسەر سوڕمانەوە بینرا کە هەموو تابووتەکان جێگۆڕکێیان پێ کراوە و هەریەکەو لە گۆشەیەکدا فڕێ دراون. یەکێک لە تابووتەکان کەسندوقێکی زۆر قورس بوو لە خاڵی بەرامبەر شوێنی سەردکی خۆیدا دۆزرایەوە لەکاتێکدا کە بۆ بەرزکردنەوەی ئەم تابووتە پێویستیان بە ٨ پیاوی بەتوانابوو. لە ڕاستیدا ئەم تابووتەیان لەسەر پلیکانەی چواردەمی نەو ڕێگایەی کە دەچووە دەردەوەی ژێر زەمینەکە دۆزییەوە. ئەم دەستدرێژکاریەش بەبێ نەوەی کە قفڵ و مۆری دەرگاکە دەسکاری کرابێت نەنجام درابوو.

جگە لەم ڕووداوانە لە گۆڕستانی تایبەتی بنەماڵەی (چەیس) لە بار بادۆس و لە گۆڕستانی کەنیسەی مەسیحیەکان لە ساڵی ١٨٢٠ و لە گۆڕی (سێر نەلکساندەر نیڤان مەک گریگۆر) لە مانگی ئابی ١٩٤٣ لەباربادۆس ڕووداوی لەم شێوەیە ڕووی داوە کەتاوەکو ئێستاش نەنجامدەرانی ئەم کردارانە بەشاراوەیی ماونەتەوە و دەستی زانست نەیانگەیشتۆتێ.

***

ئێستاش بەسەرهاتی نەو پیاوە نەناسراوەی لەتابووتیکدا دۆزرایەوە: لە مانگی ئەیلولی ١٩٥٦ برایانی (کالابانی) کە خەڵکی ناوچەی (وێست پۆرت) بوون لە ویلایەتی

(کۆنێکتیکۆت)ی ئەمریکا خەریکی هەڵکەندنی زەوییەک بوون لە گۆڕستانی گشتی (گرین فارمز) کە تایبەت بوو بەبنەماڵەی ئەوان. هێشتا شوێنی قەبرێکی تر لەوێدا هەبوو. لەو خاڵەدا کە هێشتا هیچ یەک لە ئەندامانی بنەماڵەکەیان بەخاک نەسپێردرابوو. بەڵام لەکاتی هەڵکەندنی زەویدا تابووتێکیان لەو شوێنەدا دۆزییەوە. کاتێ کە دەرگای تابووتەکەیان کردەوە، پیاوێکیان تێدا بینی کە نەیاندەناسی و تاوەکو ئەو کاتە نەیانبینیبوو. ئەو پیاوە گۆناکانی سوور هەڵگەڕابوو، تەمەنی نزیکەی ٤٥ ساڵ بوو و چاکەت و پانتۆڵێکی شینی گرانبەهای لەبەردابوو کە پێدەچوو تازە نوتو کرابێت. وایدەچوو کە ئەم پیاوە کەسێکی دەوڵەمەند و تەنانەت گرنگ و بەدەسەڵاتیش بووبێت. چونکە تەنانەت ئەو تابووتەشی کە تێیدا بوو زۆر گرانبەها بوو. برایانی کالابانی لە خۆیان دەپرسی کە ئەم پیاوەی کە لەو تابووتە دایە کێیە و بە چ شێوەیەک لە قەبرێکدا بەخاک سپێردراوە کە بەهیچ شێوەیەک تا ئەوکاتە کەس ناگاداری بەخاک سپاردنی مردوویەک نەبووە لەو شوێنەدا. بەسەرنجدان بەوەی کە ئەو پیاوە ئەناسرایەوە مۆڵەت بەگواستنەوەی بۆ شوێنێکی تر نەدەدرا و برایانی کالابانی ناچار بوون دووبارە و بەپێچەوانەی ویستی خۆیان تابووتەکە بەخاک بسپێرنەوە. سەرەنجام لە بەهاری ساڵی پاش ئەوڕووداوە دوابەدوای ئەوەی کە برایانی کالابانی پۆلیس و لێپرسراوانی گۆڕستانەکەیان بێزار کردبوو، پۆلیس بڕیاریدا کە سەبارەت بەو پیاوە ئەناسراوەی کە لە گۆڕستانی تایبەتی بنەماڵەی کالابانیدا بەخاک سپێردراوە، لێکۆڵینەوەیەک ئەنجام بدات. ئەوان سەر لەنوێ شوێنی گۆڕەکەیان هەڵکەندو تابووتەکەیان دۆزییەوە. بەڵام کاتێ کە دەرگای تابووتەکەیان کردەوە تەنیا نێسک و پروسکی پیاوێکیان دۆزیەوە کە بەپێی ڕاپۆرتی فەرمانگەی تۆمارکردنی مردووان ٥٠ ساڵ زیاتر لە مردنی تێدەپەڕێ. برایانی کالابانی واتە (هاری) و (هێنری) ناڕەزاییان دەربڕی کە ئەمە ئەو تابووتە نییە کە چەند مانگ لەوە بەر دەریانهێناوە و هەروەها مردووەکەش ئەو مردووە نییە کە ئەوان بینیویانە بەڵام پیاوانی پۆلیس گوێیان بەم قسانە نەداو تابووت و مردووەکەیان گەڕاندەوە بۆ گۆڕە داگیرکراوەکەی خۆی. ئایا ئەو جەنازەیەی کە ئەو دوو برایە دۆزیانەوە قوربانی تاوانێک نەبووە کە لە شوێنێکدا شاردراوەتەوە کە کەس گومانی لێ نەکردووە و بەرێکەوت دۆزراوەتەوە؟ ئایا بکوژ لەم ڕووداوە ئاگادار بووە و پیاوە کوژراوەکەی گواستۆتەوە یاخود لەگەڵ جەنازەیەکی تردا گۆڕیویەتی؟ یاخود لەڕاستیدا ئەمە هەمان جەنازە بووە کە بەخێرایی پاش ئەوەی کە هەوا چۆتە ناو تابووتەکەوە شی بۆتەوە و تەنیا نێسک و

پروسکەکەی بەجێ ماوە بەهەمان شێوە کە هەندێ کات ڕووداوی لەم شێوەیە ڕوودەدات. یا بە وتەی هەندێ کەس نایا برایانی کالابانی بەهەڵە بینیویانە؟ پیاوی نەناسراوی گۆڕی کالابانی بەپێی یاسا تا نەوکاتەی کە نەناسرابێتەوە لەوێدا مێوانی نەو گۆڕستانەیە و لەوانەیە بۆ هەمیشە لەوێ بمێنێتەوە چونکە نەو کەسی نەناسیوە و کەسیش نەو ناناسێ.

***

لە شاری (مۆنت گۆمێری) لە (وێڵز) سەدان کەس کۆبوونەوە تاوەکو لەسێدارەدانی پیاوێکی بەریتانی بەناوی (جان دەیڤیس) ببینن. نەو بەتاوانی دزینی جانتایەک لە شەقامی شاردا تاوانبار کرابوو. دەیڤیس هاوڕێیەکی کەمی لەم کۆمەڵەیەدا هەبوو چونکە دانیشتوانی وێڵز خەڵکانێک بوون کە خاوەنی دەمارگیری تایفەیی بوون و نەوان ڕقیان لەو پیاوە دەبۆوە کە بۆ هاوکاری بێوەژنێکی نەو ناوچەیە هێنرابووە کۆمەڵگاکەیان تاوەکو سەریەرشتی کێڵگە پڕ ناژاوەکەی بکات. دەیڤیس بەباشی نەم نەرکەی رادەپەڕاند تا نەو ڕۆژەی کە لە شەقامی شاردا کەوتە بەر هێرشی دوو کەس کە داوای جانتای پارەکەیان لێ دەکرد. نەو سەرپێچی لەم داوایە کرد و شەڕ لە نێوانیاندا دەستی پێکرد. دەیڤیس لێدانێکی زۆری خواردو هێرشبەران پاش لێدانەکەی بەمەبەستی سوکایەتی پێکردن دایانە دەست پۆلیسی ناوچەکە و داواکارییەکیان لەسەر تۆمارکرد بەو تۆمەتەی کە هەوڵی دزینی جانتای پارەکانیانی داوە. نەو دوو کەسە دژی نەو شایەدیان دا و دەیڤیس لەدادگادا گوێی لەوەبوو کە لە سەر قسەی نەو دوو کەسە سزای مەرگی بەسەردا سەپێنراوە. نەو زۆر بەگەرمی دژایەتی و نارەزایەتی خۆی بەرامبەر بەم بوختانە و حوکمی دادگا دەربڕی. بەڵام هیچ سوودێکی نەبوو دەیڤیس لەژێر سێدارەدا بوو و چەند ساتێک لەمەرگەوە دوور بوو. (جان دەیڤیس) دەستی ڕاستی بەنیشانەی سوێند خواردن بەرزکردەوە و بەپاڕانەوە ڕایگەیاند کە بێ تاوانە و وتی: من دەمرم بەڵام پەنا دەبەمە بەر خوا کە هیچ ڕووداوێک لەسەر گۆڕەکەم نەڕوێنی تا بەم شێوەیە پێتان بسەلمێنێ کە من بێ تاوانم. لەهەمان کاتدا جەللاد کورسی ژێر قاچی لابرد و جان دەیڤیس بەرەو جیهانی نەبەدی کۆچی کرد. تەرمی دەیڤیس لە گۆڕەپانی کەنیسەی ناوچەکە بەخاک سپێردرا بەڵام بەزوویی لای هەمووان ناشکرا بوو کە گۆڕەکەی نەو جیاوازی لەگەڵ گۆڕەکانی تردا هەیە. گۆڕی هەموو مردووانی تر بەجۆرەها گژوگیا داپۆشرابوو بەڵام گۆڕەکەی جان دەیڤیس بەتاڵ و بەبێ گژوگیا بوو. خەڵکی سەرنجیان دایە نەم بابەتە و لە بارەیەوە نەدوان. لێپرسراوان بەشەرمەزارییەوە فەرمانیان دا تاوەکو گۆڕی جان دەیڤیس بەچیمەن داپۆشن بەڵام چیمەنەکان بەخێرایی

وشک دەبوون. جان دەیڤیس لە ڕۆژی ٦ی نەیلولی ساڵی ١٨٢١ لە سێدارەدرا و هەمان ڕۆژیش بەخاکیان سپارد. لە ساڵی ١٨٥١ گۆڕستانەکە گۆڕانکاری بەسەردا هات و هەموو گۆڕەکان بەنزیکەی یەک مەتر خۆڵی تازە داپۆشرا و ڕێژەیەکی زۆر تۆوی چیمەنیان تیا چاند.

لە ماوەی ٢ هەفتەدا گۆڕستانەکە یەکپارچە بووە سەوزایی بەڵام گۆڕەکەی دەیڤیس بەشێوەی لاکێشەیەک تەنیا خاکێکی بەتاڵ بوو. دیسانەوە هەوڵدرا تاوەکو بەچیمەن دایپۆشن و پەینێکی زۆریشیان بەسەردا کرد بەڵام نەم هەوڵانە هەمووی بێ ناکام بوون سەرەنجام جێ نشینەکانی نەسقەفەکە بڕیاریان دا تاوەکو بەو شێوەیە وازی لێ بێنن تاوەکو سروشت لە ڕەوتی خۆیدا بەردەوام بێت و بەم شێوەیە بوو کە گۆڕی جان دەیڤیس دیواری بەدەوردا کێشراو بەهەمان شێوە مایەوە نەم گۆڕە تا نەمڕۆش وەکو بەڵگەنامەیەک لەو پیاوە بەیادگار بەجێ ماوە کە بۆ سەلماندنی بێ تاوانی خۆی داوای لە پەروەردگاری مەزن کردبوو کە گۆڕەکەی هیچ ڕووەکێکی لەسەر سەوز نەبێت.

***

نەو باڵەخانە مەرمەڕە گەوردیەی کە مۆزەخانەی مێژووی سروشتی (فیلد)ە لە شیکاگۆ بەڕاستی یەکێک لەو شوێنە سەرنج ڕاکێشانەیە کە لەم شارەدا هاوتای نییە. لە دەورو پشتی نەم مۆزەخانەیەدا پارچە زەوییەکی ساف و سەوزی لێیە کە بەباشیش لە ژێر چاودێریدایە. جگە لە خاڵێک لەم زەوییەدا کە وشک و بێ گژوگیایە. نەم پارچە زەوییەش بەسەرهاتێکی سەرسوڕهێنەری هەیە لەگەڵماندا بن تاوەکو بزانین نەم بەسەرهاتە تا چەند دەمانخاتە دەریای سەرسوڕمانەوە.

***

لە ساڵی ١٩٥٦ پاسەوانی مۆزەخانەکە کە لەوێشدا نیشتەجێ بوو، هاوکارێکی هەبوو کە لە ژێر زەمینە ساردەکەی باڵەخانەکەدا لەگەڵیدا خەریکی کاربوو نەو ڕۆژە بەبێ هیچ هۆکارێکی دیاریکراو زۆر سارد بوو. تەنانەت لەگەڵ نەوەدا کە کۆتاییەکانی پاییز بوو بەڵام هاوکارەکەی گلەیی و گازندەی لە گەرمایەکی بێزارکەر دەکرد و لە کۆتاییدا بەبەڕێوەبەری مۆزەخانەکەی گوت کە دەیەوێ بڕواتە دەرەوە و هەندێک خۆی فێنک بکاتەوە... نەو لە حەوشەکەدا لەسەر زەوییەکە ڕاکشاو چەند خولەکێک پاش نەوە دوچاری نۆبەی دڵ بۆوە. خۆشبەختانە لەم نۆبەی دڵە ڕزگاربوو بەڵام لە پاییزی ساڵی ١٩٦٢ واتە ٦ ساڵ پاش نەوە نەو بەشەی کە نەو لەسەری ڕاکشابوو بەوشکی مابۆوە لە کاتێکدا کە

دەوروپشتی هەموو بەچیمەن داپۆشرابوو. تەنانەت کاتێ کە خاکەکەیان تا قوولایی نزیکەی ٢ مەتر گۆڕی دیسانەوە لەو خاڵەدا بەتایبەتی هیچ گژوگیایەک سەوز نەدەبوو. هەموو ساڵێک لە وەرزی بەهاردا سەرانسەری نەو گۆڕەپانە پڕ دەبوو لە سەوزایی و نەو جێگایەش گژوگیای لێ دەڕوا بەڵام پاش ماوەیەک وشک دەبوو. زانست دەڵێ کە شتێکی لەم شێوەیە نابێت ڕووبدات بەڵام نەمە ڕووداوێکی ڕاستەقینەیە و ڕووی داوە.

***

کاتێ کە (نۆرویل) و (ویلبەررایت) یەکەمین داهێنەرانی فڕۆکە، کە کاری سەردکییان چاککردنەوەی پایسکیل بوو لە هەوڵدانیان بۆ فڕینی نەو نامیرانەی کە لە هەوا قورستر بوون، خۆیان لە ڕەوتێکدا بینییەوە کە بەردو دەمارگیرییەکی کوێر دەڕۆیشت. یەکەمین فڕینە سەرکەوتوودکانیان لە (کیتی هاوک) لە مانگی کانونی یەکەمی ساڵی ١٩٣٠ بوود ڕاستییەکی نکۆڵی لێنەکراوە. بەڵام لە مانگی کانونی دووەمی ١٩٠٦ گۆڤاری (سای تیفیک نەمەریکان) واتە نەمریکای زانا لە بابەتێکدا لەژێر ناونیشانی (فڕۆکەی رایت و نمایشە نەفسانەییەکەی)دا نووسیویەتی: نەگەر نەم تاقیکردنەوە سەرسوڕهێنەرانە لە خاڵێکی بەچەندان دوور لەوڵاتدا و لەسەر بابەتێک کە هەموو کەس هەست دەکات کە گرنگییەکی زۆری هەیە نەنجام دەدرێ نایا باشتر نەبوو کە پەیامنێرە بوێرە نەمریکییەکان لە جیاتی گرنگیدان بەبابەتی لاوەکی، پاش دڵنیابوون لە دروستی نەم تاقیکردنەوانە ماوەیەک بەر لەوە بابەتیان لەسەر بڵاوبکەنەوە. زانست زیاتر لە دوو ساڵ پاش یەکەمین فڕینی برایانی رایت هیچ گرنگییەکی پێ نەدان. بەسەرنجدان بەم خاڵە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە هەموو شتێک لەم جیهانە پان و بەرینەدا خاوەن تایبەتمەندی و گرنگی خۆیەتی و نێمە نابێت بەشێوەیەکی ڕاگوزارانە لەو بابەتانە بڕوانین کە لەوانەیە ڕۆژگارێک بەگەورەترین نهێنی لەقەڵەم درابێت و نێستا بەهۆی پێشکەوتنی لە رادەبەدەری زانستەوە بوونەتە ڕاستییەک کە هەمووان دەتوانن هەستی پێ بکەن بەڵام نابێ نەوەش لەیاد بکەین کە هەندێ لەم بابەتانە تاوەکو نێستاش گرێ کوێرەی سەر دڵی زانستن و نێمە و نێوە و هەمووان لە ناستیاندا دوچاری سەرسوڕمان دەبینەوە. هەزاران پرسیار بەرامبەر بەم بابەتە ناوازەو سەرسوڕهێنەرانە قوت دەبنەوە بەڵام هیچ یەکێکیان زاتی نەوە ناکات کە داوای وەڵام بکات. وەڵامی نەو ڕووداوانەی پلەیەک لە سەرووی زانستەوەن.

(ئایا خەو و خەیاڵ دەتوانن پێشبینی داهاتوو بکەن)

بەو شێوەیەی کە بەم دواییە سەرجەم شارەزایانیش جەختیان کردۆتە سەر دیاردەی خەیاڵە ناگادار کەرەوەکان یەکێک لە فراوانترین شێوەی نەزموونی بیرکردنەوەیە. ئەم دیاردەیە بەهۆی ناوەڕۆکی تایبەتییەوە بەدژواری لێی تێ دەگەن و لێکۆڵینەوە لە سەریشی زۆر نەستەمە. بیری سەرسوڕهێنەری مرۆڤ خاوەن چەندین نهێنی دژوارە کە بەگژ هەر جۆرە لێکۆڵینەوەیەکدا دەچێت و تا ئەم کاتەش کە کەرەستەو ئامێری باشترمان لەبەر دەستدا نەبێت ئەم دژایەتییە درێژە پێ دەدات. چەندین پێشکەوتن لەم بوارەدا هاتۆتە دی بەڵام ڕەوتێکی هێمن و بێزارکەری هەیە. بۆتۆمارکردنی ئەو خەیاڵانەی کە هەموو ساڵێک وەکو پێشەکییەک بۆ کردارێکی ڕاستەقینە دەبینرێن چەندین کتێبی گەورەی پێویستە. ئێمە لێرەدا تەنیا چەندین بەسەرهاتێک دێنینەوە کە شایانی سەرنجی تایبەتین و هۆکارەکەشی نەوەیە بەبەڵگەنامەی بڕواپێکراوەوە سەلماون.

سەرەتا بەسەرهاتی خاتوو (وینی ویلکینسۆن) لەشاری (شفیلد)ی بەریتانیا دەبێتە یەکەمین میوانی ئەم بەشەی کتێبەکەمان. لە پاش نیوەڕۆی ڕۆژێکی هاوینی ساڵی ١٩٦٢ خاتوو (ویلکینسۆن) بۆ ماوەیەکی کورت خەوی لێکەوت کە ئەم خەونەش خەوێکی ناناسایی بوو چونکە ئەو زۆربەکەمی دەیتوانی لە ناوەڕاستی ڕۆژدا خەوی لێ بکەوێت. لەلایەکی تریشەوە ئەم خەوتنە سەرسوڕهێنەر بوو چونکە لە خەوەکەدا دوچاری خەیاڵ بوو کە ئەم شتە زۆرکەم ڕووی دەدا. لە ڕاپۆرتێکدا کە ئەو لەپاشاندا پێشکەشی بەپۆلیس و لێپرسراوە پەیوەندارەکان کرد ڕایگەیاند کە ئەو لە خەیاڵەکەیدا بینیویەتی کە کەسێک بەتوندی و بەبەردەوامی لە دەرگای پێشەوەی ماڵەکەی داوە. کاتێ کە لە خەوەکەدا دەرگاکەی کردەوە ڕووبەڕووی نافرەتێک بۆوە کە تاوەکو ئێستا نەیبینیبوو. ئەو نافرەتە زۆر بەشڵەژاوی دەهاتە پێش چاو. ئەو نافرەتە بەخاتوو (ویلکینسۆن)ی گوت کە هاوسەرەکەی ئێستا لە داربەست کەوتۆتە خوارەوە و زۆر بەسەختی بریندار بووە و داوای کردووە کە هاوسەرەکەی بەپەلە بگاتە لای. لەم کاتەدا بوو کە خاتوو (ویلکینسۆن) لە خەو ڕاپەڕی. ئەگەرچی ئەو و هاوسەرەکەی ماوەی ٦ مانگ بوو کە جیا لە یەکتر دەژیان بەڵام ئەو بەتەواوی بەهۆی بینینی ئەم خەوە دوچاری دڵەڕاوکێ بوو. ئەو سەیری کاتژمێرەکەی کرد کە سێ و دوانزە خولەکی پیشان ئەدا و تەلەفونی کرد بۆ لێپرسراوانی هاوسەرەکەی و لەوە دڵنیابوو کە هیچ ڕووداوێکی دڵتەزێن ڕووی نەداوە. ڕۆژێک پاش ئەوە بەدروستی لە کاتژمێر سێ و دوانزە خولەکی پاش نیوەڕۆ (گوردۆن ویلکینسۆن)ی هاوسەری لەو

داربەستەی کە لە سەری کاری دەکرد بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو کەوتە خوارەوە و دەسبەجێ گیانی دا.

لە بەهاری ساڵی ١٩١٥ی زایینی وتاریێژی هەڵکەوتووی بەریتانیا پرۆفیسۆر (هالبورن) لەکاتی گەڕانەوەی لە زنجیرەیەک وتار خوێندنەوە لە ویلایەتە یەکگرتوودکانی ئەمریکا دابوو. ئەم سەفەرەی پرۆفیسۆر هالبورت زۆر سەرکەوتوو بوو. ئەو ژوورێکی لە کەشتی گەورەی (لویزیانا) گرتبوو کە کەشتییەکی خێرا و جوان بوو. لەهەمان کاتدا واتە لە کاتژمێرە سەرەتاییەکانی بەرەبەیانی ڕۆژی ٧ی مایسی ساڵی ١٩١٥، هاوسەرەکەی بەناوی (ماریون) لەسەر کورسییەک لە کتێبخانەی ماڵەکەیدا دانیشتبوو. (ماریون) خەوی لێ کەوت و لەخەودا بینی کە لەسەر کەشتییەکی گەورەو لە بارودۆخێکی زۆر ناڵەباردایە. کەشتییەکە زۆر بەخراپی خوار ببۆوە و پاپۆڕەکانی ڕزگارکردن بەبەردەوامی فڕێ دەدرانە ناوەکەوە. ئەو لەکاتێکدا کە وەستابوو ئەفسەرێکی لاوی بینی کە لێی نزیک بۆوە خاتوو (هالبورن) لێی پرسی کە ئایا هاوسەرەکەی هێشتا لە کەشتییەکەدایە یاخود نەخێر؟. ئەو ئەفسەرە بەخێرایی وەڵامی دایەوە کە پرۆفیسۆر کەشتییەکەی بەجێ هێشتووە و لە پاپۆڕێکی تردایە. لەم کاتەدا خاتوو هالبورن لە ناکاودا خۆی لە کتێبخانەی ماڵەکەیدا بینییەوە لەکاتێکدا کە بەتەواوی بەناگابوو. لەسەر مێزی نانخواردنی ئەو بەیانییە، ئەو ئەم خەیاڵەی بۆ ئەندامانی تری خێزانەکەی گێڕایەوە بەڵام ئەوان بەپێکەنینەوە وتیان (کابوسێکی ترد) بەڵام چەند کاتژمێرێک پاش ئەوە بڕوایان گۆڕا. چونکە هەواڵێک گەیشت کە کەشتی گەورەی لویزیانا بەهۆی هێرشی ژێر دەریاییەکی ئەڵمانییەوە لەنزیکی کەنارەکانی نیرلەندا نوقم بووە و زیانێکی گیانی زۆریشی بەدواوە بووە. ئەوان لەپاشاندا بۆیان ڕوون بۆوە کە پرۆفیسۆر هالبورن هاوکارییەکی زۆری خەڵکی کردوە بۆ لەبەرکردنی جلوبەرگی تایبەتی بۆ ڕزگاربوون لە خنکان تاوەکو پێی ڕاگەیەندراوە کە بچێتە یەکێک لەو پاپۆڕانەی کە بۆ مەبەستی ڕزگارکردن نامادە کرابوون. پرۆفیسۆر هالبورن لەم ڕووداوەدا بەسەلامەتی ڕزگاربوو و کاتێ کە هاوسەرەکەی تایبەتمەندییەکانی ئەفسەرە لاوەکەی کە لە خەیاڵەکەیدا سەباردت بەسەلامەتی پرۆفیسۆر پرسیاری لێکردبوو بۆ پرۆفیسۆر باس دەکرد، ئەو بەئاسانی تێگەیشت کە ئەو ئەفسەرە هەمان ئەو کە سەبووە کە فەرمانی پێداوە بچێتە پاپۆڕێکەوە و خۆی ڕزگار بکات.. دروست بەهەمان شێوەی کە لە خەوە سەرسوڕهێنەرەکەی خاتوو هالبورندا وەڵامی دابۆوە.

***

دوکانی پینەدروی (جۆزێف نامیر) لە بەشی هەژارنشینی شاری (نیدیانا پۆلیس) لە ویلایەتە یەکگرتوودکانی ئەمریکادا بوو. جۆزێف کاردکەی خۆی بەباشی ئەنجام ئەدا و خۆشەویستی هەمووان بوو. ئەو پیاوێکی هێمن و کورتە بالا و خۆشەویست بوو کە هەمیشە تامەزرۆی ئەودبوو کە هەر کارێک کە دەتوانێ بۆ خەڵکی ئەنجام بدات. هەموو شتێک بۆ جۆزیف و هاوسەردکەی (رۆت)و کوڕدکەیان نۆسکار کە بەشانازییەود لە قوتابخانەی نامادەیی دەرچووبوو و وەرزشکارێکی هەڵکەوتوو و مایەی شانازی باوکی بوو بەخۆشی تێدەپەڕی تاودکو پاش نیودڕۆی گەرم و سووتێنەری ٧ی ئابی ساڵی ١٩٦٢. لەو ڕۆژەدا ئەم پیاوە ٤٧ ساڵەیە کە لە بنەڕەتدا خەڵکی سوریا بوو ودکو هەمیشە بەهۆی کارکردن لە دوکانەکەیدا بۆ نانخواردنی نیودڕۆ نامادە نەبوو. هاوسەردکەی لە خەو راپەڕی. ئەو خەودی کە کابوسێکی ترسناکی تێدا بینیبوو. ئەو لەپاشاندا بەپۆلیسی گوت کە لە خەودکەیدا هاوسەردکەی بینیود کە لەگەڵ پیاوێکی تردا شەڕیانە و ئەو پیاوە بەر لە هەڵاتن بەبەرددوامی بەچەکوشێک ددیکێشا بەسەری جۆزێفدا. هاوسەردکەی جۆزێف سەیرێکی کاتژمێردکەی کرد. جۆزێف بۆ نانخواردنی نیودڕۆ نەهاتبۆود و لەوانەیە ودکو هەمیشە لەسەر داوای موشتەرییەک لە دوکانەکەدا مابێتەود تاودکو کاردکەی بەخێرایی بۆ ئەنجام بدات. هاوسەردکەی جۆزێف نیو کاتژمێری تر ودستا بەڵام نەیددتوانی ئەو خەود ناگادارکەردودیە لە مێشکی خۆی بسڕێتەود ئەو هەندێک خواردنی خستە سەبەتەکەیەود و بەخێرایی بەردو دوکانی پینەدرووی جۆزیف کە چەند شەقامێک دوور تر بوو بەڕێکەوت. دەرگای دوکانەکە بەتەواوی کرابۆود کە ئەمەش لەو هەوا گەرمەدا شتێکی ناسایی بوو. بەڵام لەناو دوکانەکەدا لاشەی (جۆزێف نامێر) کەوتبوو. دەستی بەتەنافێک بەسترابۆود و پاشان بەچەکوشێک کە لە تەنیشتی کەوتبوو بەشێودیەکی بێ بەزدییانە تا مردن لێیاندابوو. ناو دوکانەکەش چۆڵ بوو و پێدەچوو کە لەبەر ئەمەش جۆزێف گیانی خۆی لەددست داود چونکە هەر کەسێک بووبێت بۆ دزی کردن چۆتە دوکانەکەی جۆزێف و ئەویش ڕێگەی پێ نەداود و بەم شێودیە بۆتە قوربانی. پۆلیس بەنابەدڵیەود گوێی لە باسکردنی تایبەتمەندییەکان و شێودی ئەو پیاودی کە لە خەودا هاوسەردکەی خاتوو (رۆت)ی کوشتبوو گرت. بەڕێکەوت ئەوانیان ناگادار کردەود پیاوێک کە تایبەتمەندییەکانی لەو تایبەتمەندییانە چوود کە خاتوو (رۆت) داویەتی بەپۆلیس لەکاتێکدا کە خەریکی شۆردنی خوێنی سەر دەستی، لە ناوددستخانەی مەیخانەیەکدا بوود چەند خولەکێک پاش کوشتنی جۆزێف بینراود. ئەو پیاوە نە تەنیا بەو شێودیەی کە خاتوو رۆت

باسی کردبوو جلوبەرگی پۆشیبو بەڵکو لە هەموو ڕوویەکەوە نەو پیاوە بوو کە لە خەوەکەیدا بینیبووی. دادگایی کردنی (ویلیام نەدمۆندز) بکوژی (جۆزیف نامیتر) لە مانگی مایسی سالی ١٩٦٢ لەدادگای (نیندیانا پۆلیس) دەستی پێکرد. بەڵام خەوەکەی خاتوو (ڕۆت) وەکو بەڵگەنامەیەک لەقەڵەم نەدرا. نەگەرچی ڕۆڵێکی گرنگی لە گرتنی تاوانبارەکەدا هەبوو. پارێزەری بکوژەکە ڕایگەیاند کە ویلیام بەڕادەیەک لەژێر کاریگەری مادە سڕکەرەکاندا بووە کە نەیزانیوە لەکاتی نەنجامدانی تاوانەکەدا چی دەکات. لەگەڵ نەوەشدا دادگا ویلیام نەدمۆندزی بەتاوانبار ناسی و بەپێی یاسا بۆ نەو تاوانەی کە لە خەوی خاتوو ڕۆتدا نەنجامی دابوو سزای بەندکردنی هەتا هەتایی بەسەردا سەپێنرا.

***

هاوسەری (ڕێنێست تۆپ) لەشاری (نیست نۆردنج) لە نیو جەرسی خەوێکی لەشێوەی خەوەکەی خاتوو (ڕۆت)ی بینی. لە مانگی مایسی سالی ١٩٣٨ خاتوو (تۆپ) خەوێکی بینی کە تیایدا هاوسەرەکەی لە لایەن پیاوێکی کورتە بالاو قژدرێژ بەچەقۆیەکی قەسابی دەکوژرێ. (ڕێنێست تۆپ) کە چێشت لێنەرێکی بەنەزمون بوو لە کەشتی (سیتی نۆف نۆرفۆلک) پێکەنینی بەخەوی هاوسەرەکەی هات. نەو بەڕاشکاوی گوێی نەدایە پاڕانەوەی هاوسەرەکەی سەبارەت بەڕەتکردنەوەی نەو سەفەرەی کە بەرنامەی بۆ داڕێژرابوو. خاتوو (تۆپ) کە بەتەواوی لە بینینی نەو کابوسە شڵەژابوو بەخێزان و دراوسێکانی خۆی گوت و ناچاری کردن کە هاوسەرەکەی لەم سەفەرە پەشیمان بکەنەوە. بەڵام هیچ سەرکەوتنێکیان بەدەست نەهێنا. نەو گاڵتەی بەهەموویان کرد و گوتی کە کابوسی هاوسەرەکەی بەدواداهاتنێکی سروشتی گەدەیەکی نەخۆشە. ڕێنێست تۆپ بەپێی بەرنامە سواری کەشتییەکە بوو. لە شەوی ١٦ی مانگی مایسی ١٩٣٨ خاتوو تۆپ دووبارە لە خەویدا بینی کە هاوسەرەکەی لەنەنجامی شەڕێک لەگەڵ پیاوێکی کورتە بالا کەقژێکی ڕەشی درێژی هەبوو بەچەقۆی نەو پیاوە کوژرا. نەو لە کاتێکدا کە هاواری دەکرد (تا جەنازەکەم نەبینیوە دەستی لێ مەدە) لە خەو ڕاپەڕی. لەم کاتەدا کاتژمێر ٥ی سەرلەبەیانی بوو. لەپاش نیوەڕۆی هەمان ڕۆژ نەو بروسکەیەکی لە کەشتی (سیتی نۆف نۆرفۆلک)ەوە پێ گەیشت کە تازە لە بەندەری لەندەندا وەستا بوو. لە بروسکەکەدا هاتبوو کە هاوسەرەکەی لەلایەن پیاوێکی نیسپانییەوە بەناوی (کریست ماگۆریۆ) بەچەقۆ کوژراوە. لە پاشاندا بکوژەکە خۆی فڕێ داوەتە نێو دەریاو سێ کەسی تر کە هەوڵیان دا لەدەریادا بیگرن کاتێک کە پاپۆڕەکەیان لە دەریای خرۆشاندا وەرگەڕا لەگەڵ بکوژەکەدا

نوقمی ژیر ناوبوون.. وردەکاری نەو رووداوە کە لەلایەن خاوەنی کەشتییەکەوە بۆ خاتوو (تۆپ) نامادەکرابوو بەدروستی هەمان شت بوو کە نەو لە خەودکەیدا بینیبووی.

***

(پانۆلۆگریلۆ) جوتیارێک بوو کە هەموو تەمەنی ٦٣ ساڵەی خۆی لە پارچە زەوییەکی بچووک لە نزیکی (تری ویگلانۆ) لە پارێزگای (بیرگامۆ)ی نیتالیا بەسەر بردبوو. لە بەرەبەیانی ڕۆژی ٢٧ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٢ پانۆلۆ وەکو هەمیشە نەچوو بۆ کێڵگەکەی. لە بەرامبەردا نەو بەیانییە چووە لای دراوسێکانی و نەو خەوە سەرسوڕهێنەرانەی بۆ گێڕانەوە کە شەوی پێشتر بینیبووی نەو گوتی: دوێنێ شەو من خەوم بەهاوڕێیەکی زۆر نزیکی خۆمەو ە بینی کە لە ماوەی شەڕی یەکەمی جیهانیدا بەیەکەوە هاوسەنگەر بووین. من بەتەنیشتییەوە بووم کە نەو بەهۆی فیشەکێکی سەربازێکی دوژمن لە باوەشی مندا گیانی سپارد. لە خەودکەی دوێنێ شەودا نەو هاتوو و لە تەنیشت پێخەفەکەم وەستا. نەو دەستی منی گرت و کاتێ کە سەیرم کرد بەمنی گوت: گریلۆ خۆت نامادە بکە، نەمڕۆ دێی بۆلای من. هاوڕێکانی گریلۆ هەوڵیان دا کە پێی بسەلێنن کە نەو بەبێ هۆ نیگەرانە. نەوان گوتیان کە هەموان هەندێ جار خەوی ناخۆش دەبینن. هەندێکیان تەنانەت نەو خەوانەی خۆیان بۆ گێڕایەوە کە هیچ ڕووداوێکی ناخۆشیشی بەدواوە نەبووە. گریلۆ لەکاتێکدا کە سەری با نەدا لەو شوێنە دوور کەوتەوە. نەو ڕۆژە، ڕۆژێکی سامال و گەرم بوو. زەوییەکانی پێویستییان بەکارکردن بوو بەڵام گریلۆ بیری لەوە کردەوە کە لەوانەیە کارکردن لەو ڕۆژەدا باش نەبێت کەواتە بڕیاری دا کە پاش نیوەڕۆی نەو ڕۆژە لە سەر کورسیەک لە پێش ماڵەکەیدا پاڵ بداتەوە... و لەکاتی خۆرناوا بووندا لەسەر هەمان کورسی لە کاتێکدا بەهۆی نۆبەی دڵەوە گیانی لەدەست دابوو، دۆزییانەوە.

***

ناوی (سێرهێنری ویلسۆن) لە کتێبەکانی مێژوودا وەکو فەرماندەی گشتی هێزەکانی بەریتانیا لە سەردتاکانی شەڕی یەکەمی جیهانیدا نووسراوە. قۆناغی پاشتری ژیانی نەو بریتییە لە نەندامی پەرلەمان بەنۆینەرایەتی شاری (نۆرت دۆڤن) لە نیرلەندا. لەوێدا کە نەو بەیەکێک لە هاوڕێیانی خاتوو (لۆندن دری) لەقەڵەم دەدرا کە یەکێک بوو لە کەسایەتییە ناسراو و بەهێزەکانی لەندەن زۆر ناسایی بوو کە نەو خانمە بەمەبەستی شەونشینی لە ماڵەکەی خۆیدا لە مانگی حوزەیرانی ١٩٢٢ بانگهێشتی بکات. (سێر

هێنری)یان لە ماڵۆچکەیەکی دوورکەوتوو کە بۆ مەبەستی ڕاوکردن بەکاردەهات دۆزییەوە. کەواتە ئەو سێزدەهەمین و دواییین میوانی ئەم ناهەنگەبوو. لەوانەیە (سێر هێنری) و خانمی خاوەن ماڵیش بەهیچ شێوەیەک بیریان لەوە نەکردبێتەوە کە ژمارەی سێزدە شوومە چونکە هیچ کامیان بڕوایان بەخورافات نەبوو بەڵام لەوانەیە ئەگەر بڕوایان بەخورافات هەبووایە و ئەوەیان لەبەرچاو بگرتایە باشتر بووایە. لەسەر مێزی نانخواردن (سێرهێنری ویلسۆن) جلوبەرگی مەدەنی لەبەر کردبوو هەروەها لەو شەوەدا ئەو زۆر دەم بەخەندە و دڵخۆش بووە و نزیکی کاتژمێر ٢ی پاش نیوەشەو کاتێ کە خانمی خاوەن ماڵ، ماندوو بەڵام خۆشحاڵ بۆ حەسانەوە چووە ژوورەکەی خۆیەوە، میوانەکانیش ماڵاواییان کرد. ئەو شەوە (خاتوو لەیدی لۆندۆن دری) کە زۆر بەکەمی خەوی دەبینی، خەوێکی زیندوو و لەبیر نەچووی بینی. ئەو لە خەوەکەیدا (سێرهێنری) بینی کە بەجلوبەرگی سەربازییەوە سواری تەکسییەک دەبێ. ئەو لە کورسی دواوەی تەکسییەکەدا بەتەنیا بوو. (لەیدی لۆندۆن دری) لە شەقامەکانی لەندەندا بەشوێنیدا چوو. لەو شەقامانەدا کە زۆر ناشنا بوون.. تاوەکو تەکسییەکە لە پێش شوێنی نیشتەجێ بوونی (سێر هینری)دا وەستا. (لەیدی لۆندۆن دری) لەخەوەکەیدا بەخێرایی ئەو شوێنەی ناسییەوە. (سێر هێنری) دابەزی، کرێی تەکسییەکەی دا و جلوبەرگەکەی ڕێک کرد و پاشان بەپەلە بەرەو دەرگای ماڵەکەی ڕۆیشت لەهەمان کاتدا تەکسییەکە بەڕێ کەوت. (سێر هێنری) خەریکی کردنەوەی دەرگاکە بوو کە لەناکاودا دوو پیاو لە پشت ستونێک کە لەو نزیکانە بوو هاتنە دەرەوە و بەڕاکردن بەرەو لای ئەو ڕۆیشتن. ئەو دوو کەسە ئەناسراوە دەمانچەکانیان لەژێر چاکەتەکەیانەوە دەرهێنا. (لەیدی لۆندۆن دری) هەوڵی دا کە ناگاداری بکاتەوە بەڵام هیچ دەنگێک لە گەرووی نەهاتەوە دەرەوە. ژەنەراڵ گوێی لەدەنگی قاچەکان بوو بەڵام بەرلەوەی بتوانێ بگەڕێتەوە یەکێک لە هێرشبەرەکان لە نزیکەوە تەقەی لێکرد. پەلەیەکی سوور لەسەر جلوبەرگە سەربازییەکەی و لەنێوان نێسکی هەردوو شانی ژەنەراڵدا بەدەرکەوت. ژەنەراڵ شل بوو و بەدەستی چەپی ناسنێکی گرت. پاشان بەدەستی ڕاستی شمشێرێکی بچووکی لە کالان دەرهێنا. بەهەمان شێوە کە ڕوخساری بەرەو هێرشبەرەکان وەردەگێڕا چەند فیشەکێکی تریش تەقی و ژەنەراڵ لەسەر پلیکانەکان کەوت و بەبێ هیچ جوولەیەک لەوێ مایەوە. پیاوە چەکدارەکان ڕایانکرد و لەم کاتەدا (لەیدی لۆندۆن دری) لەکاتێکدا کە نارەقەیەکی زۆری کردبۆوە و هاواری دەکرد لەخەو ڕاپەڕی. هاوسەرەکەی بەخێرایی خۆی گەیاندە لای و ژنەکە بەشڵەژاوییەوە ئەو خەوە ترسناکەی بۆ گێڕایەوە. هاوسەرەکەی هەوڵیدا کە

دڵنیای بکاتەو کە نەود تەنیا خەو بوود و هیچ پەیوەندیەکی بەڕاستییەود نییە لەپاشاندا بۆ نەودی کۆتایی بەم دڵەڕاوکێیەی هاوسەردەکەی بێنێ بەدرۆود تەلەفۆنی بۆ (سێرهێنری) کرد و بە(لەیدی لۆندۆن دری) گوت کە نەو سەلامەتە. بەڵام (لەیدی لۆندۆن دری) نەیدەتوانی نەو بەسەرهاتەی لە خەودکەیدا بینیبووی لە مێشکی خۆی دەربکات. نەو، خەودکەی بۆ چەندین هاوڕێی خۆی گێڕایەود بەڵام هەموویان نامۆژگاریبان کرد کە نەو خەود فەرامۆش بکات و جگەلەود بەم قسانە نەبێتە هۆی نازاردانی مێشکی (سێرهێنری). دە ڕۆژ پاش نەم بەسەرهاتە (سێر هێنری) دەستنیشان کرا تاودکو پەردە لەسەر پەیکەرێک لە (پەدینگتۆن) هەڵبگرێ کە باسی لە سەردەمی شەڕ دەکرد. (سێرهێنری) جلوبەرگی سەربازی لەبەردابوو بەهەمان شێود کە (لەیدی لۆندۆن دری) لە خەودکەیدا بینیبووی. پاش کۆتایی هاتنی مەراسیمەکە نەو بەتەنیا سواری تەکسیەک بوو بەردو ماڵەکەی بەڕێ کەوت. ٦٠ چرکە پاش نەودی کە کرێی تەکسییەکەی دا و لە دەرگای ماڵەکەی نزیک دەبۆود، (سێرهێنری ویلسۆن) بەدەمەود کەوتبوود سەر پلیکانەکان و دەستی ڕاستی لەسەر دەسکەی شمشێردکەی بوو. نەو بەفیشەکی دوو پیاوی چەکدار کە لە شوێنی ڕوودداودکە هەڵاتبوون، کوژرابوو.. بەدروستی بەهەمان شێود کە خاتوو (لۆندۆن دری) لە خەودکەیدا بینیبووی.

***

زۆر بەکەمی، خەوبینین بەکاردساتی ناخۆشەود، نەنجامێکی خۆشی بەدواود دەبێت. بۆ نموونە سەباردت بە(ژولیۆس دیتمان) و نەو خەودی کە لە مانگی نیسانی ١٩٥٦ دا بینی. دوکانی (ژولیۆس دیتمان) لە شەقامی (هۆرون) لە کۆڵانی (نۆنتاریۆ) لەشاری (کلێریلاند) لە ویلایەتی نۆهایۆی نەمریکا بوو. لەو کاتەدا کۆمپانیای (پارکاماتێک کلیۆند) خەریکی دروستکردنی پارکینگێکی گەورە بوو بۆ وەستانی نۆتۆمبیل لە تەنیشت دوکانەکەی (دیتمان). نەو لە خەودا بینی کە نەم پارکینگە گەوردو مۆدێرنە بەسەر دوکانەکەیدا ڕووخاود و بەتەواوی وێرانی کردووە. نەم خەود نەوەندە ڕوون و زیندوو دەهاتە پێش چاو کە بەیانی ڕۆژی پاش نەود (دیتمان) پەیوەندی بەدەڵاڵێکی کۆمپانیای دڵنیاییەود کرد و بەخۆشحاڵیەود بڕوانامەیەکی دڵنیایی بۆ دوکانەکەی کڕی کە لەکاتی گیروگرفت لە کار و کاسبیەکەیدا تا ١٢٠ هەزار دۆلار قەرەبوو بکرێتەود. (دیتمان) لە کاتژمێر ٣ی پاش نیوەڕۆی ڕۆژی ٦ی نیسانی ١٩٥٦ نەم بەڵگەنامەیەی وەرگرت. سەرلەبەیانی ڕۆژی ٧ی نیسان لەکاتژمێری ٧ی بەیانی باڵەخانەی پارکینگەکە بەردو

خواربوونەوە دەڕۆیشت. نەندازیارانی بیناسازی بەپەلە گەیشتنە شوێنەکە. بەشی سەرەوەی باڵەخانە بەرزەکەی پارکینگەکە نزیکەی ٨ پێ لەسەر دوکانەکەی (دیتمان) خوار بوو بوو. شارەوانی فەرمانی دا کە باڵەخانە تازەکە بڕووخێنن و هەروەها فەرمانی بە(دیتمان)دا کە لە ماوەی ڕووخاندنی باڵەخانەکەدا دوکانەکەی دابخات و کۆمپانیای دڵنیایی ناچار بوو قەرەبوویەکی زۆر بدات بە دیتمان کە پێویستە نەویش مەمنونی نەو ناگادارکردنەوە پێشوەختە بێت کە لە خەوەکەیدا بینیبووی.

***

فڕۆکەی زەبەلاحی لەجۆری (کۆنستلایشن) لەسەر ناوەکە نزم بۆوە و بۆ نیشتنەوە لە فڕۆکەخانەکەدا کە نزیکەی ١٠٠ پێ لەوڵاتر بوو ڕەوتێکی ڕاستەوخۆی گرتەبەر. فڕۆکەکە لە ناوەکە درا و بەرەو سەرەوە بەرز بۆوە. باڵێکی چووە نێو زەوییەوە و لەکاتێکدا کە وەکو تۆپێکی ناگرینی لێ هاتبوو تەقییەوە.

خاتوو (والیک) لەشاری (لۆنگ بیچ) بەتەکانێک لە خەو ڕاپەڕی. کاتژمێر لە ٣ی بەرەبەیان تێپەڕیبوو. بەرەبەیانی ڕۆژی ٢٩ی کانونی دووەمی ١٩٦٣ نەو کابوسێکی ترسناکی بینیبوو بەڵام بەترسێکی زۆرەوە بۆی دەرکەوت کە نەو فڕۆکەیەی کە لە خەوەکەیدا بینیبوویەتی، لە هەمان جۆری نەو فڕۆکەیە بووە کە هاوسەرەکەی وەکو فڕۆکەوان تیایدا دەست بەکار ببوو. لەوکاتەدا نەو لە بەشی گواستنەوەی بار بۆ کۆمپانیای هێڵی ناسمانی (سلیک) کاری دەکرد و نەو فڕۆکەیەی کە سەفەری پێ دەکرد لە جۆری (کۆنستلایشن) بوو کە پێشتر چەندین سەفەری بەم جۆرە فڕۆکەیە نەنجام دابوو. بەڵام هاوسەرەکەی نێستا نەیدەزانی کە نەو لە کوێیە؟ و نایا سەلامەتە یاخود نەخێر؟ لەگەڵ نەمەشدا ژنەکەی دەیزانی نەو خەوەی کە بینیویەتی بەشێوەیەکی ناناسایی بەزیندوو دەهاتە پێش چاو و نەیدەتوانی بابەتەکەی لە مێشکی خۆی بسڕێتەوە. نەو، سەرلەبەیانی نەو ڕۆژە لە هەوڵێکدا بۆ دڵنیابوون لە پێگە و تەندروستی هاوسەرەکەی تەلەفۆنی کرد بۆ نووسینگەی هێڵی ناسمانی (سیلک). نوسینگەی کۆمپانیا کە تەنیا دەیتوانی پێی بڵێت کە هیچ هەواڵێک سەباردت بەکەوتنە خوارەوەی هیچ فڕۆکەیەک بەدەستیان نەگەیشتووە. نەو فڕۆکەیەی کە (جان) فڕۆکەوانەکەی بوو لە شوێنێکدا لە بەشی ڕۆژهەلاتی وڵاتدا و خەریکی بارکردنی فڕۆکەکە بوو و تا چەند ڕۆژێکی تر دەگەڕایەوە بۆ بنکەکەی خۆی. خاتوو (والیک) لەگەڵ هەموو هەوڵێکیشیدا نەیدەتوانی خۆی لەو ترسە ڕووخێنەرە کە خەوەکەی پێشەکی کاردساتێکە ڕزگار بکات. نەو سەباردت بەم خەوە لەگەڵ

دۆستان و دراوسێکانی و خزمەکانی قسە و باسی کرد. زۆربەیان گوێیان پێ نەداو هەندێکی تریشیان پێکەنینیان بەقسەکانی دەهات... بەڵام هیچ کامیان نەوەیان فەرامۆش نەکرد کە ئەو جۆرێکی تایبەتی لەفڕۆکە، کە ڕووداوێکی سەرسوڕهێنەری لێ ڕوودا بوو، بۆ ئەوان باس کردووە. بەدواداهاتنی کابوسی ئەو نافرەتە لە ڕۆژی ٤ی شوباتی ١٩٦٣ بووە مانشێتی ڕۆژنامەکان. مانشێتی ڕۆژنامەی (دێ لۆنگ بیچ ئینديپەندنت پرێس) بەم شێوەیە بوو: کاردساتی ئاسمانی هاوسەر هاتە خەوی ژنەکەی. (خاتوو والیک) کە هەمیشە ئەو کابوسە ترسناکە دەبووە هۆی ئازاردانی مێشکی، ڕۆژ لە دوای ڕۆژ بێ ئارامتر دەبوو. سەرلەبەیانی ڕۆژی یەکشەممە ٣ی شوباتی ١٩٦٣ چیتر ئارامی نەما و دووبارە تەلەفۆنی کردەوە بۆ نووسینگەی ئەو هێڵە ئاسمانییەی کە هاوسەرەکەی تیایدا کاری دەکرد. ئەم جارەش دڵنیا کرایەوە کە هیچ گرفتێک ڕووی نەداوە و لەڕاستیدا فڕۆکەی هاوسەرەکەی بڕیار وایە سەر لەبەیانی هەمان ڕۆژ لە فڕۆکەخانەی نێودەوڵەتی سانفرانسیسکۆ بنیشێتەوە. خاتوو (والیک) هەناسەیەکی ئاسوودەیی هەڵکێشا و تەلەفۆنەکەی دانایەوە بەڵام ئەم ئاسوودەییە زۆری نەخایاند. ئەو لە ئاکاو بۆی دەرکەوت کە تەنیا لە ڕێگەی کەنداوەوە دەتوانرێ لە فڕۆکەخانەی نێودەوڵەتی سانفرانسیسکۆ نزیک ببێتەوە و ئەو لە خەوەکەیدا بینیبووی کە فڕۆکەکە بەر لە کەوتنە خوارەوە لە ئاوەکە دراوە. ئایا ڕووداوێک ڕوویدابوو؟ ئەو تەلەفۆنی کرد بۆ نووسینگەی کۆمپانیای ئاسمانی لە سانفرانسیسکۆ بەڵام لەو کاتەدا کە ئەو لە سەرهێڵی تەلەفۆنەکە بوو، فڕۆکەی هاوسەرەکەی کەوتە خوارەوە و لە ئاگردا نوقم بوو. پێنج کەس لەو ڕووداوەدا کوژران و چوار کەسی تر کە یەکێکیان هاوسەرەکەی بوو لە مەرگ ڕزگاریان بوو. بەڵام جیاوازییەکی گەورە لە نێوان کاردساتی کەوتنە خوارەوەی فڕۆکەکە لە خەوی ئەو نافرەتەو لەڕاستیدا هەبوو. ئەو لە خەوەکەیدا بەڕوونی بینیبووی کە فڕۆکەکە لە کەناری فڕۆکەخانەکەدا لە ئاوەکە دراوە بەڵام لە ڕاستیدا فڕۆکەکە لە ئاو نەدرابوو بەڵکو لە لێواری باندی نیشتنەوەی فڕۆکەخانەکەدا دوچاری ئەو کاردساتە ببوو و گڕی گرت. ڕۆژنامەی (لۆنگ بیچ) سەباردت بەم ڕووداوە بەم شێوەیە نووسی: ئەمە هەمان کاردساتی ئاسمانی بوو کە ئەو نافرەتە پێنج ڕۆژ بەر لە ڕوودانی لە خەودا بینیبووی.

***

ئەم ڕووداوانەی کە باسمان لێوەکرد پێشوەخت و لە خەوا ئاگاداریان داوەتەوە ئەو کەسانەی کە بەشێوەیەک پەیوەندییان بەو ڕووداوانەوە هەبووە. بەڵام نێستا باس لەو

ناگادارکردنەوەیە دەکەین کە لەکاتی بەناگابووندا وەک نیلهامێک کەسانێکی ناگادار کردۆتەوە. لەڕۆژی جمژنی کریسمەس لە ساڵی ١٩٥٨ کاتژمێر ١٠ی سەرلەبەیانی خاتوو (هارل لامبرت) لەشاری (پێنسبوری هەیگتز) لە فیلا دلفیا بەنۆتۆمبیلەوە لە شوێنی کاردکەی لە کۆمپانیای (سکاتکس) بەرەو ماڵەکەی خۆی دەڕۆیشت. ئەو وەکو هەمیشە لە جادەی ویلایەتی ژمارە ١٣ بەرەو پێشەوە دەڕۆیشت و لە شەقامی (دێلموور) لەشارۆچکەی (مولیس ویل) وەستا تا ئەو نافرەتە کرێکارەی لە گەڵیدا بوو دابیەزێنێ. پاشان ئەو بڕیاری دا تاوەکو بڕوات بۆ بازاڕی میوە فرۆشتن کە شەقامێک لەو شوێنەوە دوور بوو. بەشێوەیەکی کتوپڕ و چاوەڕوان نەکراو بەهەمان شێوە کە بەرەو بازاڕی میوە فرۆشتن دەڕۆیشت، هەستێکی سەرسوڕهێنەر و نەناسراوی لەخۆیدا هەست پێکرد. کە کاردساتێک لە ڕووداندایە بەو هۆیەی کە خۆشی نەیدەزانی بەرەو شەقامی فرانکلین ڕۆیشت کە بەهیچ شێوەیەک لە بازاڕی میوەوە نزیک نییە و هیچ کاتێک بەو شەقامەدا تێنەدەپەڕی. بەهەمان شێوە کە ئەو لە پاشاندا بەپەیامنێرانی ڕاگەیاند ئەم هەستە پاڵی پێوە نا کە پێویستە زۆر بەخێرایی ئۆتۆمبیلەکەی لێ بخوڕێ تاوەکو گەیشتە بڕگەی شەقامی (هیل ساید) کە بەهۆی کەناڵێکەوە کۆتایی پێ دەهات. ئەو کە لەوێوە کەناڵەکەی دەبینی بەترسەوە بۆی دەرکەوت کە جووتێک دەسکێشی سووری منداڵان بەتوندی بەلێواری کونێکەوە گیرساوەتەوە کە لە سەهۆڵەکەدا دروست ببوو. ئەو ڕاستەوخۆ ئۆتۆمبیلەکەی بەرەو کەناری شەقامەکەو سەر کەناڵەکە لێخوڕی و لە مناڵەکە نزیک ببۆوە کە قورسایی ئۆتۆمبیلەکە بووە هۆی شکانی سەهۆڵەکەو نزیکەی ٤ پێ چووە نێو ناوە ساردەکەوە لەکاتێکدا سەهۆڵ دەرگای ئۆتۆمبیلەکەی داخستبوو و ڕێگەی چوونە دەرەوەی لێ گرتبوو ئەو دەستی بەقیژاندن و هۆڕن لێدان کرد. یەکێک لە دانیشتوانی ئەو گەڕەکە بەناوی (جۆرج تایلۆر) و کوڕە چواردە ساڵانەکەی گوێیان لە هاوارەکەی بوو و بەپەلە خۆیان گەیاندە شوێنی ڕووداوەکە لە کاتێکدا کە دارێکی درێژیشیان لەگەڵ خۆیاندا هێنابوو.. ئەو کوڕە بەهۆی داردەکەوە چووە سەر سەهۆڵەکە و کچە دوساڵانەکەی ڕزگار کرد کە ناوی (کارۆڵ شیز) بوو. ئۆتۆمبیلەکەی خاتوو (لامبرت)یش بەخێرایی لە ناوەکە هێنرایە دەرەوە. ئەو کچە دوو ساڵانەیە بەهۆی ئەو هەستە سەرسوڕهێنەرەی خاتوو (لامبرت) لە مردن ڕزگاری بوو.

کرمی دۆزەخ یان شەیتانی دەریاکان

لە نزیکی ٢میل لە باکووری شاری (بامبورگ) لە ویلایەتی (نۆرتۆمبیرلاند)ی بەریتانیا، تاشە بەردێک هەیە کە بەچەندین نەشکەوتی بچووک و پێکەوە بەستراو داپۆشراوە. ئەم تاشە بەردە زەبەلاحە کە دەڕوانێتە کەنارەکانی دەریا، ئەمڕۆ (بۆدل پۆئینت)ی پێ دەگوترێ. ئەم شوێنە لە سەدەی ١٦ لەژێر ناوی (سپیندلستۆن کراگ) دەناسرا و لە ساڵی ١٥٤٣ زایینی دانیشتوانی ناوچەکە لاشەی بوونەوەرێکی تایبەتییان لەوێدا دۆزیبەوە کە زۆر ناحەزو ترسناک بوو. لە ڕاپۆرتی بەجێماو لەوکاتەدا بەم شێوەیە باس لەو بوونەوەرە دەکات:

هیچ مرۆڤێک ناتوانێت بیر لە هیچ شتێکی ترسناکتر لەم بوونەوەرە بکاتەوە. بوونەوەرێک بەدوو شاخ لەسەر سەری و چاوانی سووری ناگرین و ڕوخسارێکی ناحەز و دەست و قاچێکی پەڕەدار و دەمێکی گەورە کە لەسەر زەوییەکە ڕاکێشرابوو. سەرەنجام ئەو بوونەوەرە بۆگەنی کرد و لەناوچوو. بۆنێکی نەوەندە ناخۆشی هەبوو کە هیچ یەک لەو کەسانەی بۆ بینینی دەهاتن نەیانددوێرا لێی نزیک ببنەوە. بەڵام تا ئەو کاتە سەدان کەس بوونی ئەم بوونەوەرە ناوازەیان سەلماندووە. نووسەری ڕاپۆرتەکە لە درێژەدا دەنوسێ: بەڕووکەش ئەو ئەژدیهایە تا ماوەیەکی دوور و درێژ بووە هۆی خولقانی ترس و دڵەڕاوکێیەکی زۆر لەناو دانیشتوانی ناوچەکەدا. هەمووان بەبێ جیاوازی ناویان لێنا (شەیتانی دەریاکان) بەڵام هیچ کەسێک هۆکاری ئەم ناو لێنانە نازانێ. ئەو بوونەوەرەیان بەکرمێکی گەوردش ناودەبرد. ئەفسانەیەکی بچووکی دانیشتوانی ئەو ناوچەیە باس لە ڕاستییەکی سەرسوڕهێنەر و مێژوویی دەکات. ئەو بەسەرهاتە پێمان دەڵێ کە شاژنێک لە قەڵای (بامبورگ) دەژیا و بەهۆی نەفرەتی باوەژنەکەی بۆتە کرم.

کچە بێچارەکە کە ببووە ئەژدیهایەکی ترسناک و شوێنی نەبوو کە تیایدا بمێنێتەوە پەنای بردە بەر ئەشکەوتێک لە (سپیندلستۆن کراگ) تاوەکو براکەی بەشێوەیەکی ناناسایی واتە ماچکردنی کچەکە تەلیسمەکەی شکاند و کچەکە دووبارە بووەوە بەمرۆڤێکی ناسایی. سپیندلستۆن کراگ تەنیا ناوچەیەک نییە لە بەریتانیادا کە بینینی ئەم جۆرە کرمە زەبەلاحە بۆتە هۆی ترساندنی دانیشتوان. یەکێک لەم کرمانە لەسەدەکانی ناوەڕاستدا لە دارستانێک لەنزیک گوندی (یورکشایر) لەناوچەی (سێکهۆڤ) بینراوە.

نەم کرمە بەپێچەوانەی نەو کرمەی کە بەمردوویی دۆزرابۆوە زۆر لە تەندروستییەکی باشدا بووە و لە لایەنی گلادیاتۆرێکی زرێپۆشەوە کوژراوە.

گوندیەکان پێستی نەم بوونەوەرەیان داماڵی و وەکو دەستکەوتێکی شەڕ بەدیواری کەنیسەی گوندەکەیانەوە هەڵیانواسی. نەم کەنیسەیە هێشتاش هەیە بەڵام ماوەیەکی زۆر بەر لەنێستا پێستی کرمە زەبەلاحەکە لەلایەن کەسێکی نەناسراوەوە دزراوە.

نایا دەتوانین نەم بەسەرهاتانە بەڕاستەقینە لەقەڵەم بدەین؟ و نەگەر راستەقینەن نایا غوونەی تریش بۆ بەراوردکردن لە نارادا هەن؟ قەشەیەک بەناوی (جۆن دی هۆکلاو) لە ساڵی١٤٠٥ی زایینی ڕایگەیاندووە کە کرمێکی زەبەلاح لەنزیکی (بورز) لە سنووری نێوان (نێستیکس) و (سافۆلک) بەدەرکەوتووە کە شوانێکی کوشتووە و چەند مەڕو بزنێکیشی خواردووە. تیرهاوێژەکان بۆ لەناوبردنی نەم بوونەوەرە زەبەلاحە هەوڵێکی سەرنەکەوتوویان دا. بەڵام کاتێ کە داوای هێزی زیاتر بۆ یارمەتیدان کرا بوونەوەرەکە بەرەو زەلکاوێک ڕۆیشت و تیایدا ون بوو. بەپێی بەڵگەنامەکانی نەو کاتە، نەم بوونەوەرە جەستەو کلکێکی گەوردی هەبووە و دانەکانی وەکو مشار بووە و لەسەریشی شتێک وەکو پۆینەی کەلەشێر هەبووە.

لە ساڵی ١٦٦٨ کرمێکی تر لە نزیکی ٤٠٠ مەتری گوندی (هێنهام) لە پارێزگای (نێستیکس) بینراوە. نەم بوونەوەرە پێستەکەی وەکو ماسی بەپوولەکە داپۆشرابوو کە لە بەرامبەر نەو کەردستە کشتوکاڵییانەی کە جوتیاردکان بۆ کوشتنی کەلکیان لێ وەردەگرت بەرگری دەکرد و بۆ ماوەی یەک هەفتە نەو ناوچەیەی لە ترس و دڵەڕاوکێیەکی زۆردا نوقم کرد. نەم ڕووداوە لەو سەردەمەدا سەرنجی زۆرکەسی بۆ لای خۆی ڕاکێشاو چێشتخانەی ماری (نێستیکس) بەناوی نەم ڕووداوەوە ناونراوە.

لە (لینتۆن) و (لامبتۆن)، (پولارد)، (ساکبورن) (هندال) لە باکوری ڕۆژهەڵاتی بەریتانیا،، لە (شرویج) لە باشوور و لە (دێنبینگ) و (سینویچ) لە ڕۆژئاوا چەندین ڕاپۆرت سەبارەت بەبینینی نەم کرمە زەبەلاحانە لەبەردەستدایە. نەم ڕاپۆرتانە بەڕادەیەک لەڕووی

کات و جوگرافیاوە لە یەکتری جیاوازن کە شوێنێک بۆ دودڵی ناهێڵێتەوە. نووسەرێک بەناوی (ئێف دەبلیو هۆلیدای) کە لێکۆڵینەوەی وردی لەسەر ئەم کرمانە ئەنجام داوە چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ پیاوێکی ئێرلەندی ئەنجام داوە کە بەسەرهاتێک لەباوکی خۆی دەگێڕێتەوە کە کرمێکی زەبەلاحی بینیوە کە لەژێر پردێکدا لەناوچەی (بالینا هینج) گیری کردووە. ئەو بوونەوەرە نزیکەی ٩ مەتر درێژ بووە و جەستەی بەقەد جەستەی ئەسپێک ئەستوور بووە.

هەموو ئەم بەسەرهاتانە پەیوەندی بەڕابردوویەکی دوورەوە نییە. بۆ نموونە لە ڕۆژی ١٦ی حوزەیرانی ١٩٦٣ی زاینی بوونەوەرێکی تر لەم جۆرە لە ناوچەی (لان ماسک) بینراوە سەباردت بەمە چی دەڵێن؟

لێرەدا پێویستە باسێکی تر بێنینە ناراوە. مستەر هالیدای پاش لێکۆڵینەوەی وردی بەڵگەنامە مێژووییەکان و ڕاپۆرتەکانی ئەم سەردەمەی خۆمان گەیشتۆتە ئەم ئاکامە: ئەو شتەی کە باپیرانی ئێمە ناویان لێناوە (کرم) بوونەوەرێکە لە هەمان گرووپی بوونەوەرانەی کە ئەمڕۆ بەئەژدیهای دەریاچەی لۆخ نێس بەناوبانگە. ئەو ئەژدیهایەی کە لە دەریاچەی لۆخ نێس لە سکۆتلەندا دەژی تا ئەمڕۆ سەدان جار لەلایەن کەسانی جیاوازەوە بینراوە. ئەگەرچی ئەم بیرۆکەیە وەکو بابەتەکانی پێشتر کەباسمان لێوە کردووە بەتەواوی دڵنیاییمان پێ نابەخشێ بەڵام (هۆلیدای) لەسەر بنەمای لێکچوونەکانی هەر دوو جۆرە بوونەوەردەکە گەیشتۆتە ئەم ئاکامە کە، وشەی ئەژدیهاش بەو بوونەوەرە دەگوترێ. جێگەی داخە کە تەنیا لە کتێبی مندالاندا بوونی ئەژدیها بەشێوەیەکی فراوان جەختی کراوەتە سەر چونکە مرۆڤێک کە لەڕووی تەمەنەوە گەورەیە زۆر دژوارە بتوانێت بوونی ئەم بوونەوەرانە بەڕاستەقینە لەقەڵەم بدات. بەدڵنیاییشییەوە لەوانەیە بەهۆی بەڵگەنامەی بڕوا پێکراوەوە بڕوا بەبوونی ئەم بوونەوەرانە بکەین بەڵام هەندێ کەس لەو بڕوایەدان کە ئێمە ناتوانین بەڵگەنامەیەکی بڕواپێکراوی مێژوویی یا بەڵگەنامەی تر بەدەست بینین تا بتوانێ پشتیوانی لە وێنەی ئەو کتێبە چیرۆکانە بکات کە سەباردت بەخشۆکێکی باڵدارە کە ناگر لەدەمی دێتەوە دەردەوە و خواردنی تەنیا کچانی جوان و ناسکە. لەهەمان کاتدا پێویستە ئەوەش بەبیر بێنینەوە کە هەندێ لە وێنەی چیرۆکە ئەفسانەییەکان زەمینەیەکی ڕاستەقینەیان هەیە. لەوانەیە گلادیاتۆری چیرۆکی (زرێی دردختان) هەرگیز ڕوخسارێکی ڕۆمانتیکی بەو شێوەیە نەبووبێت کە ئێمە بیری لێ دەکەینەوە، بەڵام ڕاستی ئەوەیە کە گلادیاتۆرەکان هەبوون و تەنانەت ئێستاش هەن. ئەو شتەی کە لە ڕابردوودا هەبووە

بەدڵنیاییەوە نێستاش هەیە. تەنیا جیاوازییان لەگەڵ ڕابردوودا نەوەیە. کە ڕوخسارو شێوەی دەردەوەیان گۆڕانکارییەکی زۆری بەسەردا هاتووە. بەهەمان شێوە شازادەکان هەبوون و هێشتاش هەن و بەلێکچوونێکی زیاتر، جادووگەردکانی چیرۆکە نەفسانەییەکانیش، نێستا هاوشێوەی خۆیان هەیە. نەگەر جادووگەرە پزیشکەکان لەبەر چاو بگرین، نەگەر لە فەرهەنگە سەردتاییەکان ورد بینەوە و نەگەر ڕاستییەکان سەباردت بەدکتۆر (جان دی) فاڵچی دەرباری شاژنە ئەلیزابێتی یەکەم بدۆزینەوە کە نەفسانەکان جێگیر بکەن، لەوانەیە چاوێک بەدوا بڕیاری خۆماندا بگێڕینەوە. نەگەر نێمە ئەو وشانەی کە دەبنە هۆی دروستبوونی هەستیاری بخەینە لاوە نەگەری قبوڵ کردنی بوونی ئەم بوونەوەرانە زۆر ناسانتر دەبێت. بەسادەیی داوامان لێ دەکرێ تابڕوا بێنین کە بوونەوەرێکی ناحەز و ترسناک کە ماوەیەکی زۆر بەسەر لەناوچوونیدا تێپەڕیوە جارێکی تر بەشێوەی ڕێکەوت لە ناوچەیەکی گوندنشینی بەریتانیادا بینراوە. ئەم بابەتە زۆر سەرسوڕهێنەر نییە کە بوونەوەرێکی لەم شێوەیە پەیوەندییەکی نزیکی بەگلادیاتۆرەکان یا پیاوە شەڕکەرەکانی سەردەمی کۆندا هەبووە. گلادیاتۆرێک پیاوی شەڕکەری سەردەمی خۆی بووە بەهەمان شێوە کە نێمە ئەمڕۆ لە ڕووبەڕووبوونەوەی ئەم جۆرە گرفتانەدا پەنا بۆ پۆلیس یا سوپا دەبەین لەو ڕۆژگارەدا گلادیاتۆرەکان بۆ بەرەنگاری بانگهێشت دەکران. کاتێ کە بمانەوێ لە بەسەرهاتە خەیاڵییەکاندا بەشوێن شتێکدا بگەڕێین کە بەلایەنی کەمەوە بەڕاپۆرتێکی مێژوویی بڕواپێکراو لەقەڵەم دەدرێ ڕووبەڕووی ئەو خاڵە دەبینەوە کە ئەو گلادیاتۆرە سەدان جار جێگەی خۆی داوە بەدەستەیەک تیرهاوێژ تا هەوڵ بدەن کە ئەو بوونەوەرە بەشێوەیەکی دوور لە مەترسی و لە دوورەوە بیکوژن. ئەگەر دۆزینەوەی ئێسکە بەردێکی مارێکی زەبەلاح بخەینە سەر هەموو ئەو ڕووداو و بەسەرهاتانە ئەوسا بابەتەکەمان دەبێتەوە خاوەن بناغەیەکی پتەو و بنەمایەکی ڕاستەقینە. ئەم بناغەیە بەدڵنیاییەوە زۆر بەهێزترە لەو بابەتەی کە لە سەردەتای بەسەرهاتەکەدا بەدەردەکەوێ. کەواتە ئێستا پرسیارێکی ترمان هەیە: ئایا ڕاستییەکی فیزیکی ڕاستەقینە لەپشت نەفسانەی نەژدیهاوە هەیە؟ وەرن لەسەر بنەمای تیۆری و بەشێوەی تاقیکردنەوە بیر لەوە بکەینەوە کە ئەو خشۆکانەی شێوەی کرمیان هەیە لە سەردەمانی پێشوودا مەترسیدارتر بوون لەو خشۆکانەی ئێستا، کەواتە دەتوانین ئێستا چ زانیارێک لەسەر ئەم بوونەوەرانە بەدەست بێنین؟.

ئەفسانەیەکی ناوچەی (وێڵز) لە بەریتانیا بەسەرهاتێکی سەرنج ڕاکێش سەباردت بە

کـرمی دەریاچەی (سـینۆچ) دەگـیـڕێتـەوە. ئەو بوونەوەرە لە کـەناری دەریاچەکـەدا بەدەردەکەوت و لە کەناری (مونل نافرۆم) بەبزاوتێکی نهێنی بەرەو پێشـەوە دەڕۆیشت. ئەو بەهەمان شێوە کە بۆ بەدەستهێنانی خۆراک بەرەو پێشـەوە دەڕوات جەستە قورس و زەبەلاحەکەی بەشێوەی مار، پێچ دەدات و لە جێگا بەجێ ماوەکەیدا ناوێکی لینج بەجێ دەهێڵێ. بەو شێوەیەی کە لەم نەفسانەیە بەدەر دەکەوێت سیحربازێکی ناوچەکە سەرنجی دایە ئەم بوونەوەرەو دەستەیەک لە تیرهاوێژەکانی بۆ کوشتنی بەکرێ گرت. هەوڵی ئەم پیاوانە هیچ سەرکەوتنێکی بەدواوە نەبوو. ئەو کرمە زەبەلاحە زۆر چالاک و فێڵباز بوو چونکە ئەو کاتەی کە تیرهاوێژەکان دەگەیشتنە کەنارەکە خۆی دەریاز کردبوو. هەمیشە لەم جۆرە کاتانەدا کرمەکە ون دەبوو و بەبڕوای ئەوان چوو بووە نێو دەریاچەکە. سەرەنجام کوڕێکی شـوان بەناوی (مـێرێدید) بەکەڵک وەرگرتن لە تەورێکی سـیـحراوی کـە لە کەنیسـەیەک وەریگرتبوو توانی سەری بوونەوەرەکە بپەڕێنێ.

هەندێ بنەچەک لەم نەفسـانەیەدا هەیە کە شیکردنەوەیان دەتوانێ سوودمەند بێت. بۆ نموونە زانینی ئەم خاڵە (بۆچی ئەو سیحربازە سەرنجی بۆلای ئەو بوونەوەرە ڕاکێشرا)؟ پێویسـتە بەو شێوەیەی کە باس دەکرێ جادووگەرەکان سەروکاریان لەگەڵ سیحرو جادووە ئەگەر ئەو بوونەوەرە لە بەرامبەر شێوە ناساییـیەکانی کوشتندا دەوەسـتایەوە (بۆ نموونە لەلایەن گـلادیاتۆرەکـان یا خـەڵک) ئێـمـە ئەبێ چاوەڕێی ئەوەبین کـە گـوندنشـینە نا ئومێدەکان پەیامنێرێک بنێرنە لای جادووگەرێک.

بەڵام لەم بەسـەرهاتەدا لایەنە خەیاڵییەکان وەکو گلادیاتۆرەکان کەمتر بەرچاو دەکەون و ئەو جادووگەرە بەپێچەوانەی شارەزاییـیەکەی کەڵکی لە سـیحر وەرنەگرتووە. تەنانەت گـومان لە ڕووبەڕووبوونەوەی جـادوگەرەکەش دەکرێت. ئەو وەکو فـیـۆدالێک کۆمـەڵێک تیرهاوێژی بەکرێ گرتووە. ئایا لایەنی ڕاستەقینە لەم بەسـەرهاتەدا بەرچاو ناکەوێت؟ ئێمە لەم قۆناغـەدا تەنیـا دەتوانین باس لە پەیوەندی نێوان کرم و جـادوو بکەین و پێویسـتە ئەوەمان لەیاد بێت کە ئەو شتەی لەو سەردەمەدا ناوی جادوی لێنراوە ئەمڕۆ بەناوی دیاردە ناسـروشـتـیـیـەکـان دەناسـرێن. ئەم پەیوەندیە بەتایبـەتی ئەو کـاتەی کـە تێـدەگـەین چ کـارەسـاتێک بەسـەر ئەو تیـرهاوێژانەدا هاتووە بەهێـزتر دەبێت. ئەوان ئەیاندەتوانی لەو بوونەوەرە نزیک ببنەوە. بەدڵنیاییەوە ئەو بوونەوەرە خاوەن جۆرێک لەهەستی شەشەم بووە کـە لە نزیـک بوونەوەی تیـرهاوێژەکـان ئاگـادار دەبوو. ئەم بابەتە زۆر لەوە گـرنگتـرە کـە لەسـەرەتادا بەرچاو دەکەوێت. ئەگەر بیـرۆکەی هۆلیـدای سەباردت بەوەی کە ئەم ئەژدیها

بەناوبانگەی دەریاچەی (لۆخ نیس) کرمێکی نەم سەردەمەیە قبوڵ بکەین نەوا لەناکامی یەکجاری زۆر نزیک دەبینەوە. چونکە لەهەمان کاتدا کە چەندین بینەری نەم بوونەوەرە لەبەر دەستدان کە جێگەی گومانێک سەبارەت بەبوونی نەژدیها ناهێڵێتەوە وا دێتە پێش چاو کە نەو نەژدیهایە دەتوانێ بەتەواوی خۆی لە گۆشەی بینینی کامێرا پێشکەوتووەکان بەدوور بگرێت و نەو چەند وێنەیەی کە لەم بوونەوەرە گیراون زۆر تاریک و تەڵخن. هۆلیدای لە کتێبەکەیدا باس لە کێشەی نا ناسایی وێنەگرتن لە نەژدیهای دەریاچەی (لۆخ نیس) دەکات. لەچەندین بەش لە کتێبەکەدا نەو بەتەواوی ڕوونی دەکاتەوە کە مەبەستی لە وشەی (ناناسایی) هەمان وشەی (ناسروشتی) یا (سەروو سروشتییە) چونکە هۆلیدای هاتۆتە سەر نەو بڕوایەی کە هەموو نەم دیاردەیە لایەنی ڕۆحی تێدایە. لەوانیەیە وشەی (ڕۆحی) وشەیەکی ورد و دروست نەبووبێت چونکە گەر وا بێت نەوا نێمە ڕووبەڕووی دیاردەیەکی نایینی دەبینەوە. بەم شێوەیە وا دێتە پێش چاو کە نەفسانەی ناوچەی (وێڵز) هێما بۆ شتێکی لەم شێوەیە دەکات. نەگەر نێمە نەو منالە شوانە بخەینە چوار چێوەیەکی سەمبۆلیکەوە نەو کاتە ڕووبەڕووی شێوەیەک لە حەزرەتی مەسیح لە قالبی شوانێکی پاک و ڕاستکردار یا تەنانەت شێوەیەک لە قارەمانێکی نایینی کۆنتر بەشێوەی حەزرەتی داود دەبینەوە و لایەنی نایینی بەسەرهاتەکەمان بەناساندنی نەفسانەیی تەورێکی سیحراوی کە لە پەرستگایەک بەردەستی شوانەکە کەوتووە بەتەواوی دەردەکەوێ. جێگەی سەرسوڕمانە کە بۆچی لەبنەڕەتدا بنەچەکی نایینی هاتە نێو نەم ڕووداوەوە بەهەمان شێوە کە بەر لەمە جێگەی سەرسوڕمان بوو کە بۆچی بنەچەکی جادوو بەشێوەی سیحرباز ێک هاتە نێو نەم بەسەرهاتەوە. نێمە بەبێ نەم دوو لایەنەش بەسەرهاتێکی نەفسانەیی باشمان لە بەردەستدایە بەڵام پرسیاری سەرەکی نەوەیە کە بۆچی خوڵقێنەرانی نەم بەسەرهاتە تا نەم ڕادەیە گرنگیان پێداوە؟ جێگەی سەرسوڕمانە کە پەیوەندی نەم بوونەوەرانە لەگەڵ لایەنی نایینیدا دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێکی زۆر بەر لەم نەفسانەیەی ناوچەی وێڵز. نەم بابەتە لە بڕوانامەی مەسیحیە سەرەتاییەکان بەشێوەیەکی هەڵکەوتوو بەرچاو دەکەوێ. لە تۆماری (دەریای مردوو)شدا هێمایەکی بۆ کراوە و لەهەردوو شوێنیشدا نەم بوونەوەرە بەناوی شەیتان ناوی لێنراوە. نەم بابەتە سەرسوڕهێنەرە تەنیا تایبەت نییە بەنایینی مەسیحیەوە. نەم کرمە زەبەلاحە وەکو سەمبولی شەیتان لە نایینی کۆنی دانیشتوانی سکاندەناڤیا بەدەردەکەوێ کە بەم شێوەیە باس لەم بوونەوەرە و هاوشێوەکانی دەکات کە: نەم بوونەوەرانە لەژێر (نیگ گدرازیل)

واته دردختی جیهان بەنازار و ژانەوە بەدەوری یەکتردا دەسووڕێنەوە. کرم لە سەردەمی دەسەڵاتی کیروس لەلایەن گرووپێک لەشاری نور دەپەرسترا. بەڵام دوابەدوای هێرشی نێرانییەکان و دەست بەسەراگرتنی نەو شارە لایەنگرانی نەم گرووپە بەردو ناوچەکانی ڕۆژئاوای ناسیای بچووک هەڵاتن و لەوێدا ناوەندێکی تریان بەرپا کرد.

کەسایەتییەکی گرنگ وەکو یوحەننای پیرۆز کە یەکێک لە حەواریونی حەزرەتی عیسای مەسیح بوو کاتێ کە بەناوی (شوێنی شەیتان) باسی لەو ناوەندەکرد ڕای خۆی سەباردت بەپەرستشی کرم دەربڕی. بەدڵنیاییەوە نەمە گریمانێکی ترسناکە چونکە لە ڕوانگەی نیلاهیاتەوە شوێنی شەیتان لە دۆزەخدایە. یوحەننای پیرۆز وەکو هەموو مەسیحیانی تر لەو سەردەمەی سەردەتای سەرهەڵدانی نایینی مەسیحی پەیوەندییەکی لەنێوان دۆزەخ و نەو کرمەی کە هەرگیز نامرێ دەبینێ. بەپێی بڕوای مەسیحیەکان لقەکانی نیگ گدرازیل واتە دردختی جیهان دەگاتە بەهەشت. بەڵام بەپێی بڕوای خەڵکی سکەندەناڤیا ڕەگوڕیشەی بەقووڵی لە دۆزەخدا ڕۆچووە و لەژێر نەم ڕەگوڕیشەیە کرمەکان تێک نالاون. لە سەرانسەری نینجیلدا بەتایبەتی لە نینجیلی یوحەننادا بەناوی نەژدیهای گەورە و ماری کۆنەکار باس لە شەیتان کراوە و نەگەر هۆلیدای لە وتەکانیدا ڕاستی بەکارهێنابێت نەم دوو وشەیە هاوواتای کرمن. سرووودێکی نایینی لە تۆماری دەریای مردوودا دەڵێ: هەڵەکانی من، تاوانەکانی من و سەردەڕۆیی دڵی من، من بەهاونشینی لەگەڵ کرمدا مەحکوم دەکات و ڕێپێوانێکی دوورو درێژ لە تاریکیدا....

مادام سەرنجی نێمە بەتەواوی بەردو نەفسانە و مێژووی نەفسانەیی و نایینداڕاکێشراوە کە پڕ لە نموونە نەخلاقی و سیستەمە سەمبولیکەکان گرفتێک لە نارادا نابێت. بەسەرهاتی کرمیش لە ڕیزبەندی نەم ڕاستییانەدایە و بەبێ گومان خاوەن ڕاستییەکی فیزیکیشە و تەنانەت نەو گریمانە لە نارادایە کە هێشتاش بەو شێوەیە بێت. کرم وەکو نەو گورگە بووە کە لە ناوچە گوند نشینەکانی بەریتانیا دەسوڕایەوە و هەندێ کات دەبووە هۆی ڕوودانی چەندین کارەساتی دڵتەزێن. بەڵام لەگەڵ هەموو نەمانەدا ڕووداوی کرم یا نەژدیهـا یا هەر ناوێکی تر کە لەم بوونەوەرە بنرێت تێکەڵ بەنایین و بابەتی سەردکی چاکە و خراپە لە پێوەرێکی جیهانیدا بووە نایا دەزانن بۆچی؟ نێمە دووبارە دەگەڕێینەوە بۆ نەو بیرۆکەیەی کە کرمەکان ناژەڵی درندەی ناسایی وەکو گورگەکان نین و لەڕاستیدا نەوان خاوەن لایەنێکی ناسروشتی یاخود سەروو سروشتین. کەواتە نایا ناتوانین بگەینە نەو ناکامەی کە کرمەکان نیشتەجێی جیهانێکی ترن؟.

تاوانەکانی من، من بەهاونشینی لەگەڵ کرم و ڕێپێوانێکی دوور و درێژ لە تاریکیدا مەحکوم دەکەن.. ئەم سروودە نایینییە مانای چییە؟

کاسپر هاوزر ئەو مرۆڤەی کە لە جیهانێکی تردوە هاتووە دێتەوە یادی کە ساڵەکانی سەردەتا ژیانی لە جیهانێکی تاریکدا بەسەر بردووە. بەڵام ئەگەر کرمەکان لە جیهانێکی تردوە هاتبن، باپیرانی ئێمە کاتێ کە بۆ یەکەم جار بیریان لە دۆزەخ کردۆتەوە دەبێت مەبەستیان جیهانێکی تر بووبێت. لێرەدا دێینە کۆتایی بەسەرهاتی کرم یا نەژدیها یا بوونەوەرێک لە جیهانێکی تردوە بەڵام لەگەڵمان بن بۆ تێڕامان لە بەسەرهاتی ئەو بوونەوەردی کە تاوەکو ئێستاش نەناسراوەتەوە.

***

ئەگەرچی دەیان زانا و پسپۆڕ بۆ ماوەی ٢ ساڵ یا زیاتر سەرگەرمی لێکۆڵینەوەی بەڵگەنامەکان بوون بەڵام هیچ کاتێک نەیانتوانی ئەو بوونەوەرە بناسنەوە کە لە کەنار دەریادا دۆزرابۆوە. ئەم بوونەوەرە لە ناوەڕاستی مانگی تەموزی ١٩٦٠ ئەو کاتەی کە دوورگەی تاسمانیا دوچاری یەکێک لە ترسناکترین تۆفانەکانی مێژووی خۆی بوو لە کەنار دەریادا دۆزرایەوە.

پاش ئەوەی کە دەریا هێمن بۆوە، ناژەڵدارێک بەناوی (بێن فێنتۆن) و چەند کەس لە هاوکارەکانی خەریکی کۆکردنەوەی ناژەڵەکانیان بوون لە خاڵێک لە کەنار دەریا کە نزیکەی ٢ میل لەو شوێنەوە دوور بوو کە ڕووباری نینتەرفێڤ دەڕژێتە دەریاوە. لەم نێوانەدا دوو کەس لە ناژەڵداران بەڕێکەوت ڕووبەڕووی جەستەیەکی زەبەلاح و داپۆشراو لە تووکی ناژەڵێک بوونەوە کە لە کەنار دەریاکەدا کەوتبوو و هەواڵەکەیان گەیاندە (بێن فێنتۆن) ئەویش خۆی گەیاندە شوێنەکەو لە بینینی ئەو بوونەوەرە دوچاری سەرسوڕمان بۆوە و پەیوەندی بەلێپراسراوانی ناوچەکەوە کرد. پاش ئەوەی کە زانایەکی سروشت ناسی وابەستەی دەوڵەت چووە بینینی ئەو لاشە زەبەلاحە سەرجەم زانایانی تر بەپەلە خۆیان گەیاندە ناوچەکە. تەنانەت هەندێکیان بەمەبەستی خێرایی لەگەیشتندا بەهەلیکۆپتەر خۆیان گەیاندە ئەوێ. ئەوان پاشماوەی بوونەوەرێکی زەبەلاحیان لەوێدا بینی کە لە هیچ کتێبێکدا باسی لێوە نەکراوە. شێوەیەکی بازنەیی هەبوو نزیکەی ٢٠ پێ پانی و درێژی هەبوو و نزیکەی ٦ پێ لە ناوەندا ئەستوور بوو. جەستەی بەتووکی سوور و کورت داپۆشرابوو و پێستەکەی نزیکەی یەک ئینچ ئەستوور بوو بەشێوەیەک کە تەنانەت تەوریش لێی کاریگەر نەبوو. بۆ ئەوەی کەبتوانن پارچەیەک لەو بوونەوەرە بخەنە ژێر تاقیکردنەوە

دوو زانای بەهێز ناچاربوون کەبۆ زیاتر لەیەک کاتژمێر بەتەوری تیژ بکەونە وێزەی نەو بوونەوەرە. لێکۆڵینەوە زانستییەکان لە تاقیگەدا تەنیا بووە هۆی زیاتر بوونی لایەنەکانی نەم نهێنییە. چونکە لە کتێبە زانستییەکاندا هیچ نموونەیەک لە مادەی پێکهێنەری جەستەی نەو بوونەوەرە نەدۆزرایەوە. بوونەوەرناسانی هەڵکەوتوو لێکۆڵینەوەی زیاتریان نەنجام دا و ڕایانگەیاند کە نەم پارچە زەبەلاحە ناتوانێت بەشێک بێت لەجەستەی هیچ نەهەنگێک. زانایانی تریش پاش بینینی بوونەوەرەکە ڕایانگەیاند کە نەم شتە سەرسوڕهێنەرە دۆزراوەیە بەشێک نییە لە جەستەی هیچ بوونەورێکی زیندوو کە تا نێستا لەلایەن مرۆڤەوە ناسراوە. کاتێ کە لە پارلەمانی نۆسترالیا لە مانگی نازاری ١٩٦٢ داوای ڕوونکردنەوە کرا سەباردت بەم نەژدیهایەی کەناردکانی تاسمانی، گرووپێک لەزانایانی دەوڵەتی کە بە پەلە کۆکرابوونەوە بۆ کردنەوەی نەم گرێ کوێرەیە بەفڕۆکە بەرەو تاسمانی بەڕێ کەوتن. نەوان ڕایانگەیاند کە تا چەندین هەفتە لەو شوێنەدا دەمێننەوە بەڵام لەڕاستیدا تەنیا ٢٤ کاتژمێر لە ناوچەکەدا مانەوە. ڕاگەیەندراوی ڕەسمی نەوان بریتی بوو لەوەی کە نەو شتە دۆزراوەیە بوونەوەرێکی زەبەلاح بوو. بەڵام نەوان تەنیا لەم ڕایەدا هاوبیر بوون کە تانێستا شتێکی لەم شێوەیە لە هیچ کات و شوێنێکدا نەبینراوە. تا یەک ساڵ پاش نەوە بوونەوەرە زەبەلاحەکەی تاسمانی لەوێدا بوو لەکاتێکدا کە هێشتاش لەڕیزبەندی بوونەوەرە نەناسراوەکاندا لەقەڵەم دەدرێ.

***

نەو بوونەوەرەی کە لە قووڵایی دەریاکاندا دەژیا و لەمانگی کانونی یەکەمی ١٩٥٥ لەلایەن شەپۆلەکانەوە هێنرایە کەناردکانی شارۆچکەی نیس لە کالیفۆرنیا، بەتەواوی لەو بوونەوەرانە دەچوو کە دەریاوانەکان لە سەفەردکانیاندا ڕووبەڕووی ببوونەوە. نەم بوونەوەرە جەستەی نزیکەی ١٦ پێ درێژ و نەستوورییی ١٤ نینج بوو و سەری لەمار دەچوو و نزیکەی ٨٠٠ پۆند قورسایی هەبوو. کاتێ کە (جۆ کۆرهۆمل) خەڵکی ناوچەی (ڕیدڤودسیتی) گوێی لەو باسە بوو بەخێرایی نەو شتەی وەبیرهاتەوە کە لە ناوەکانی نزیک ڕیدڤۆد لە تەموزی ١٩٥٥ بینیبووی. نەو وەبیری هاتەوە کە شتێک لە نێوان تاشە بەردەکانی نزیک کەناری دەریاکە لە هەوڵداندا بوو... کەواتە تا نەو شوێنەی کە پێی دەکرا لێی نزیک بۆوە تاوەکو گۆشەنیگایەکی باشتری هەبێت. بەڵام نەوشتەی کە بینی شتێک نەبوو کە مرۆڤ لە گەڵیدا هەست بەنارامی بکات. (جۆ) لەناکاودا خۆی بەرامبەر بەبوونەوەرێکی زەبەلاح بینیەوە کەشێوەی لەمار دەچوو و نزیکەی ١٦ تا ١٨ پێ درێژ بوو

و ڕەنگی سەوز بوو لەپشت سەری دوو پەرەد بەرچاو دەکەوت نەو بوونەوەرە نزیکەی یەک پی نەستوور بوو و لەکاتی هەوڵدان بۆ رزگارکردنی خۆی کە لە نێوان دوو تاشەبەردا گیری کردبوو بینرهاوسەری (جۆ) بەهاوارکردنەوە داوای لێکرد کە لەو نەژدیهایە دوور بکەوێتەوە کەبە شێوەیەکی شێتانە لە هەوڵی خۆڕزگارکردندا بوون نەویش لەناکاودا هاتەوە سەرخۆی و بەپەلە خۆی دوور خستەوە. لە نێوان نەم دوو بوونەوەردەدا کە یەکێکیان لەلایەن (جۆ)وە بینرابوو و نەوەی تر کە ناو هێنابوویە کەنار دەریاکە لێکچوونێکی زۆر هەبوو و راپۆرتەکانی تر کە باس لەم جۆرە بوونەوەرە دەکات نەم راستییەی دەسەلماند. هەروەها لێکچوونێکی زۆر لەنێوان نەم بوونەوەرە و بوونەوەرێک کە بەناوی (ماسی سەر سەوڵی) ناسراوە و لە قووڵایی دەریاکاندا دەژی هەبوو. (ماسی سەرسەوڵی) بوونەوەرێکی درێژ و پێچاوو پێچە و خاوەن پەڕەیەکە سەردوە هەتاوەکو کلکی و لە سەرسەری دوو شت وەکو ناریەڵ هەڵتۆقیوە کە لەوانەیە ڕۆڵی ناریەلی هەبێت بۆ نەم بوونەوەرە. لە مۆزەخانەی (ساندیێگۆ) نموونەیەک لەم ماسیە بەرچاو دەکەوێت نەم جۆرە ماسییە چەندین ساڵ بەر لە نێستا بەهۆی شەپۆلەکانەوە هاتبوود کەنارەکان و ٢٢ پێ قورسایی هەبوو و یەکێک لە نایابترین جۆری نەم بوونەوەرانە ب دەست مرۆڤ. نەم بیرۆکەیە لەنارادایە کە نەم جۆرە ماسییە نەوە نەو بوونەوەرە ترسناکە و نەگەر نەم بیرۆکەیە ڕاست بێت نەوا وەڵا بینینی نەم نەژدیها دەریاییانە وەردەگرین. زانست گەیشتۆتە نەو ن بەبێ بەجێ هێشتنی ناسەوارێک ون نابێت. سروشت لە ناوچوون کە دەزانێت گۆڕانکارییە لە شێوەیەکەوە بۆ شێوەیەکی تر. نەگەر یاسا بنچینەییەی بۆ هەموو بوونەوەران و لایەنەکانی خوڵقانیان نەم یاسایە شاکاری خوڵقاندنی پەروەدرگار واتە مرۆڤیش دەگرێ فێری کردووین و فێرمان دەکات نەم بڕوایە بەهێزتردەکات کە پا فیزیکی ژیانێکی ڕۆحانی هەیە.

پرۆگرامی بۆشایبگەری یا گەڕان بەدوای کارەساتدا

دیاردەی جیهانی تەنە فڕیوە نەناسراوەکان کە بەناوی (دەفری فڕیو) ناسراون، یەکێک لە سەرسوڕهێنەرترین ڕووداوەکانی سەدە و لەوانەیە یەکێک لە گرنگترین ڕووداوەکانی مێژووی مرۆڤایەتی بێت. نەم شتە فڕیوانە کە شێوەی جۆراوجۆریان هەیە لە ساڵی ١٩٤٧ لە تەواوی ناوچەکانی جیهاندا بینراون. نەو شتانە لە هەموو شوێنێکدا و بەتایبەتی لە ناوچە پیشەسازییە گرنگەکاندا بەدەرکەوتن. لێکۆڵینەوە لەو شوێنانەی کە تیایدا بەدەرکەوتوون نەوەی دەرخستووە کە نەوانە چەندین فڕینی بەرنامە بۆ داڕێژراویان لە خاڵێکی گرنگ و ستراتیژییەوە بۆ خاڵێکی تر نەنجام داوە و گومانی نەوەیان لێ دەکرێ کە لەوانەیە وێنەی نەو ناوچە گرنگانە و هەڵکەوتەی جوگرافی ناوچەکەیان گرتبێت. لەو کاتەوە کە کۆتایی بەدەرکەوتنی بەکۆمەڵی نەم دەفڕە فڕیوانە هاتووە نەم خاڵە بۆ نەو کەسانەی کە سەرقاڵی شیکردنەوەی چالاکیەکانیانن ڕوون بۆتەوە کە نەم نەناسراوانە کە کردارەکانیان لە سەرووی تواناو کۆنترۆڵی نامێرەکانی دەسکردی سەردانی سەرجەم ناوەندەکانی پەیوەندی و پیشەسازی و دەزگا سەربازییە گرنگەکا جیهانەیان کردووە. کاتێ کە نەم ڕەوتە سەرنج ڕاکێشە بۆ هەمووان ڕوون بۆوە، دە ویلایەتە یەکگرتووەکانی نەمریکا فەرمانی قەدەغەکردنی باسکردنی پەیوەندداردەکانی نەم شتە نەناسراوانەی لەلایەن فەرمانبەرانی سوپا و دامودەزگ حکومەتەوە دەرکرد و سزای توندیشی بۆ نەم کەسانە دەستنیشان کرد کە نەم دەبەزێنن.

کۆمپانیاکانی هێڵی ناسمانی بازرگانی و نەفەر هەڵگرەکانیش فەرمانبەرانی ناگادار کردووە کە بەهیچ شێوەیەک لەناو کۆمەڵدا باس لەو شتانە نەکەن سەفەرەکانیاندا دەیانبینن و بەم شێوەیە هاوکاری دەوڵەتی نەمریکایان کر

شوێنانەشدا کە فڕۆکەوانەکان باسیان لە بینینی نەم دەفرە فڕیوانە دەکرد بەشێوەیەکی ناسایی پاش ماوەیەک بەڕەسمی لە قسەکانی خۆیان پاشگەز دەبوونەوە یاخود بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر بێدەنگ دەبوون. فڕۆکەوانێکی لێهاتووی فڕۆکەیەکی نەفەرهەڵگر سەباردت بەبینینی شتێکی نەناسراو کە بەشوێن فڕۆکەکەیدا هاتبوو هەندێ قسەی کردبوو. نەم فڕۆکەوانە پاش نەوە لەلایەن کۆمپانیای هێڵە ئاسمانییەکان ناچار کرا کە بێدەنگ بێت و نەو کۆمپانیایەش قسەکانی نەو فڕۆکەوانەی بەدرۆ خستەوە. ڕەوتی زۆربوونی بینینی دەفرە فڕیودکان بەڕوونی نەوە دەردەخەن کە دەفرە فڕیودکان بەپێی پرۆگرامێکی ڕێکوپێک دێنە سەر گۆی زەوی و نەم ڕەوتە بەدەرکەوتنی ژمارەیەکی زۆر لەم شتە نەناسراوانە لە ئاسمانی واشنتۆندا گەیشتە لوتکە. لەم کاتەدا پەردەی سانسۆر کەوتە خوارەوە و تەنانەت لەو کاتەوە تا ئێستا بەم شێوەیە ماوەتەوە. نەم نەگەرە لە ئارادا هەیە کە بەکۆکردنەوەی بەڵگەنامە بڕوا پێکراوەکان کە ڕۆژ لەدوای ڕۆژ پڕ واتاتر و زۆرتر دەبن لەناوەڕۆکی پرۆگرامەکانی بواری بۆشاییگەری بگەین. بۆچی نێمە نەوەندە هەوڵ دەدەین بگەینە سەرمانگ؟ لەکاتێکدا کە دەزانین مانگ جگە لە هەساردەیەکی مردوو هیچی تر نییە کە بەبێ هیچ زیانێک لە سەرەتای مێژووەوە بەدەوری زەویدا دەسووڕێتەوە. بۆچی سەرەڕای گەیشتن بەسەر مانگ دیسانەوە نەم هەوڵانە دووبارە دەکرێنەوە ؟ بۆچی لەم کارانەدا خێرایی بەرچاو دەکەوێت ؟ جگە لەوە بۆچی ژیان و دارایی خۆمان لەڕێگەی گەیشتن بەهەساردی مەریخ دەخەینە مەترسییەوە؟ نەو هەساردەیەی کە بەپێی سەدان و هەزاران بەڵگەنامەی بڕواپێکراو جگە لەهەساردەیەکی سارد و بەتاڵ لەژیان، هیچی تر نییە. بەڵام پێویستە هۆکارێک... تەنیا یەک هۆکار بۆ نەنجامدانی نەم کردارە شێتانەیەی مرۆڤ لە ئارادابێت. بەڵێ هۆکارێکی گرنگ هەیە کە لەگەڵ تێپەڕینی کاتدا خۆی لەپشت پەردەی سانسۆر دەکێشێتەوە دەردەوە. دکتۆر (کارل ساگان) نەستێرەناسی هەڵکەوتووی زانکۆی کالیفۆرنیا و ڕاوێژکاری نەنجومەنی نەتەوەیی بۆشاییگەری و هەروەها نەندامی نەکادیمیای زانستەکانی نەمریکا و گرنگتر لە هەمووان نەندامی دەستەی ڕاوێژکاری هێزە چەکدارەکانە لەبواری ژیانی دەرەوەی گۆی زەوی. دکتۆر ساگان لە زستانی ساڵی ١٩٦٢ لە کۆبوونەوەی نەنجومەنی موشەکی نەمریکادا گوتی: هەساردی زەوی لەلایەن بوونەوەرانی هۆشمەندەوە کە نوێنەری شارستانییەتە پێشکەوتووەکانی دەرەوەی کۆمەڵەی خۆرن، لەژێر چاودێریدایە. نەو لە درێژەی قسەکانیدا وتی نەم بوونەوەرانە لەوانەیە سوود لە مانگ وەریگرن بۆ بەنەنجام گەیاندنی کردارەکانی چاودێری. .

لە شاری (دیکاتۆر) لە ویلایەتی (نیلی نۆیز) لە بەرواری ٩ی کانونی دووەمی ١٩٦٣ نەفەرێکی پایەبەرز بەناوی (جان مەک دەیڤید) سەرۆکی نامێردکانی پەیوەندی نەلکترۆنی لە فەرماندەیی گشتی سوپا لە واشنتۆن لە کۆبوونەوەی ساڵانەی زانکۆی میلی کین وتارێکی پێشکەش کرد. نووسینگەی پەیوەندییە گشتیەکانی زانکۆ لە سەر نەم وتارە ڕاپۆرتێکی نامادەکرد و تیایدا ڕایگەیاند کە: ژەنەرال مەک دەیڤید ڕایگەیاندووە کە نێمە پێویستە خۆمان بۆ نایندە نامادە بکەین. پەیوەندییەکانی نێمە لەگەڵ جیهانەکانی تردا کە لە بۆشاییدان بەشێکە لە داهاتوو. چونکە نووسەر و زانای بواری بۆشاییگەری دکتۆر (نارتور سی کلارک) لەو بڕوایەدایە کە سەبارەت بەم خاڵە هیچ دوودڵیەک لەنارادانییە کە نێمە سەردەنجام لە بۆشاییدا ڕووبەڕووی بوونەوەری زیرەکتر لە خۆمان دەبینەوە. ژەنەرال مەک دەیڤید لە درێژەی قسەکانیدا وتی: زۆری پێ ناچێت کە خەڵک ناچار دەبن نەوە قبوڵ بکەن کە گۆی زەوی تەنیا هەسارەیەک نییە کە ژیانی تێدا بێت و مرۆڤیش تەنیا بوونەوەری هۆشمەندی نەم گەردوونە نییە کە خودا خوڵقاندوویەتی و بوونەوەرانی تر لەوانەیە زۆر لە نێمە زیرەکتر بن.

مەک دەیڤید لە درێژەی قسەکانیدا جیهان ناگادار دەکاتەوە و دەڵێ: بەڵام نەگەر نەم بیرۆکەیە ڕاست بێت ڕووبەڕووبوونەوەی نێمە لەگەڵ بوونەوەرانی تری خاڵەکانی تری گەردوون بەدڵنیاییەوە دەبێتە هۆی کەوتنەوەی ڕکەبەرایەتی و دژایەتی و نەم بابەتەش بارێکی قورستر دەخاتە سەر نەرکەکانی بەڕێوەبەرایەتی نەوەی داهاتوو.

لێرەدا وتاری نەو لە بەرامبەر قوتابیانی زانکۆدا کۆتایی پێدێت. نایا نەمە زانیاری پشت پەردەیە کە پرۆگرامەکانی بواری بۆشاییگەری لەسەر نەوە دارێژراوان؟ نایا هۆکاری نەم هەوڵدانە شێتانەیەش نەمەیە؟ ودرن بەیەکەوە بڕوانینە مێژوو. لە ڕۆژی ١٤ی کانوونی یەکەمی ١٩٦٢ کەشتی ناسمانی (مارینز) لە تەنیشت هەسارەی ڤینۆس تێپەڕبوو و زانیارییەکانی خۆی گواستەوە بۆ سەر زەوی. نەم سەرکەوتنە بەبڕگەیەکی گرنگ لە مێژوودا لە قەڵەم دەدرێ. بەڵام بارێکی گرانی خستە سەر شانی باجدەرانی نەمریکا. چونکە نەو زنجیرە پەیامە ڕادیۆییە بەگشتی نزیکەی ٥٠ ملیۆن دۆلاری تێچوو پێویستە بڵێین کە پرۆژەی مارینز تەنیا یەکێک لەسەدان نەزموونی لەم جۆرەیە کە پارەیەکی خەیاڵی بۆ سەرف کراوە. نەگەر لە یەکەمین هەڵدانی مانگی دەستکرد لە شوباتی ١٩٥٨ وە دەست پێ بکەین نێمە تا نێستا زیاتر لە ١٥٠ کەرەستە و نامێری جۆراوجۆرمان

ناردۆته نێو بۆشایی یا هەوڵی ناردنمان داوە و تیایدا سەرنەکەوتووین کە دیارترینیان هەوڵی سەرنەکەوتووی موشەکی چالنجەر بوو کە پاش هەستانی تەقییەوە و ٩ کەسی تێدا بووە قوربانی. ئەم کەرەستە جۆراجۆرانە بریتین لە مانگی دەسکرد، پشکنەر، وێستگەی بۆشایی و چەندین جۆری تر. جۆرێکی تر لە مانگە دەسکردەکان تایبەتن بەوێنەگرتن کە نزیکەی ٥٠ دانە لەم مانگە دەسکردە لە بۆشاییدان. ئەگەرچی هەڵدانی ئەمجۆرە مانگە دەسکردانە هیچ کاتێک بەڕەسمی رانەگەیەندراوە. ئەمە بەمانای ئەوەیە کە هاوڵاتی باجدەری ئەمریکی لەنێوان ساڵەکانی ١٩٥٣ تا ١٩٦٣زیاتر لە پەنجا ملیارد دۆلاری لە پرۆژە جۆراوجۆرەکانی بۆشاییگەریدا سەرف کردووە. ئەمە بە چ مەبەستێک ئەنجام دراوە؟ چ پێویستییەکی ژیاری وا لە مرۆڤ دەکات کە ئەم جۆرە کردارانە ئەنجام بدات؟ لەسەرەتادا بەجیهانیان ڕاگەیاند کە ئێمە دەمانەوێ بۆ گەیشتن بەمانگ، پێش ڕوسییەکان بکەوین. پاشان گوتیان کە بەشێوەی گشتی بەهەر شێوەیەک بێت پشتیوانی لە پرۆگرامەکانی بۆشاییگەری بکەین تاوەکو ڕوسییەکان شکست بدەین. بەڵام کەشتی ئاسمانی (مارینز) بەهیچ شێوەیەک لە پێشبڕکێدا نەبوو لە گەڵ ڕوسییەکاندا. چونکە هیچ کەسێکی ڕوسی لەسەر هەسارەی ڤینۆس نەبوو. ئەگەر بۆ ئەم هەوڵە شێتانەیە بەردو بۆشایی، پێویستییەکی ڕاستەقینە لە نارادا بێت کەواتە ئێمە بۆ دۆزینەوەی پێویستە بڕوانینە ئەودیو بەیاننامە ڕەسمییەکان. بەتایبەتی ئەگەر بێتەوە یادتان کە پاش قەیرانی کوبا بابەتی ئاسایشی ئەتەوەیی لە ئارادابێت دەوڵەت مافی ئەوەی هەیە کە درۆ بکات و لە خۆیەوە هەواڵ دروست بکات. تەنیا پاش شەڕی جیهانی دووەمە کە ئێمە گوێمان لە هەواڵی بینینی دەفرە فڕیودکان دەبێت.

***

لە ساڵی ١٩٤٧ کە یەکەمین نموونەی دەفری فڕیو بینرا تا هاوینی ١٩٥٢ چەندین ڕاپۆرت سەباردت بەبینینی دەفرە فڕیودکان لە دەزگاکانی ڕاگەیاندندا دەنگی دایەوە و لاپەڕەی یەکەمی زۆربەی بڵاوکراوەکان لەو سەردەمەدا پڕ بوو لەم ڕاپۆرتانە. بەڵام پەردەی سانسۆر بەشێوەیەکی کتوپڕ و یەکجاری لە مانگی ئابی ١٩٥٢ لا چوو. ئەمە ئەو مانگەیە کە لە شەوی سیانزدەهەمیدا ٦٨ دەفری فڕیو کە دەدردوشانەوە لە ئاسمانی واشنتۆنی پایتەختدا و بەیەکەوە دەرکەوتن. ئەگەرچی ئەم ڕووداوە کەمتر لە یەک مانگ پاش ئەوەی کە دەفرە فڕیودکان بەژمارەیەکی کەمتر لە ئاسمانی واشنتۆندا بەدەرکەوتن گرنگی زیاتری بەخۆوە بینی. بەڵام ڕووداوی شەوی ١٣ی ئاب بەڕادەیەک لەلایەن دەوڵەتەوە سانسۆر کرا

کە تەنانەت هیچ هەواڵێک لەم باردیەوە لە دەزگاکانی ڕاگەیاندندا بڵاو نەکرایەوە. لەگەڵ نەمەشدا سەرجەم ڕووداوەکە لە بەڵگەنامەیەکدا کۆکرایەوە. ئەو بەڵگەنامەیەی کە لەلایەن سەنتەرێکی فڕۆکەوانی ناوخۆوە بڵاوکرایەوە و ئەم ناونیشانەی لە خۆ گرتبوو (لێکۆڵینەوەیەکی سەردەمی لە نامانجە نەناسراوە بینراوەکان لەلایەن ڕاداری تاوەری چاودێری فڕینە ناوخۆییەکان).

لەم بەڵگەنامەیەدا ڕەوتی ئەم دەفرە فڕیوانە و ناوی هێڵە ئاسمانییە بازرگانییەکان کە بەشوێنیاندا ڕۆیشتوون هاتووە و هەروەها بۆ ڕێنمایی فەرمانبەرانی دەوڵەت کە لەوانەیە ڕووبەڕووی ئەم دەفرە فڕیوانە ببنەوە وردەکارییەکانی ڕوون کردۆتەوە. بەڵام پەردەی سانسۆر هێشتا هەر کەوتووە. لەو کاتەوە ئێمە بۆ نەوەی کە خۆمان بچینە ناو بۆشایی پاردیەکی زۆرمان سەرف کردووە و هێشتاش پاردی زیاتر دەکەینە گەرووی ئەم پروژانەوە بەڵام چیتر بەخەڵک ناگوترێ کە بۆ بەزاندنی ڕوسیا ئەم کارانە ئەنجام دەدرێ. ئێستا ئەم کردارانە ناوی زانستییان لە خۆگرتووە کە زانست بۆ پرۆژەکانی بواری بۆشاییگەری وەکو ناییئە بۆ سەلیبییەکان. یەکەمین پرۆژەی لێکۆڵینەوە لە دەرکەوتنی دەفرە فڕیوەکان بەڕۆیشتنی زۆربەی زانایانی وڵاتانی جیهان بۆ جەمسەری باشوور دەستی پێکرد. لەوانەیە ئەمە بەڕێکەوت بێت کە وڵاتانی ڕوسیا، سوید، نەرویج، کەنەدا و ئەمریکا بەشێوەیەکی کتوپڕ پاردو کەرەستەیەکی زۆر بخەنە گەڕ بۆ بەئەنجام گەیاندنی چەندین پرۆژەی جۆراوجۆر. ئەرجەنتین، چیلی، ئۆسترالیا، فەرەنسا، بەریتانیا و ئەمریکا چەندین دەستەی دۆزینەوەیان لە ساڵی ١٩٤٨ ناردە جەمسەری باشوور و ڕوسیاو سویدیش پاش یەک ساڵ گەیشتنە جێ. ئەمە بەواتای ئەوەیە کە لەماوەی ٢٤ مانگ پاش دەرکەوتنی دەفرە فڕیوەکان لەناوچەکانی جەمسەری باشوور زیاتر لە هەر کاتێکی تر لە مێژوودا ئەتەوەکانی جیهان کەشتی و فڕۆکەو کەرەستەی جۆراوجۆریان ڕەوانەی ئەم ناوچەیە کردووە. لەهەر گۆشەیەکەوە کە بڕوانین ئەم سەفەرانەی کە بەمەبەستی پشکنین و دۆزینەوە ئەنجام دراون دوو ئاکامی هەست پێکراوی بەشوێنەوە بووە. یەکەمیان ئەو وێنە جووڵاو و جێگیرانە بوو کە لە لایەن کەشتیگەلی ژێر فەرمانی دەریا سالار (ئۆرێگۆ) کە خەڵکی چیلی بوو، گیرابوو و تیایدا بەڕوونی دەفرە فڕیوەکان بەرچاو دەکەون. دووەمیان ئەو خاڵە بوو کە وابەدەردەخا کە لە بەرهۆکارێکی تایبەتی ئەم دەفرە فڕیوانە لە ڕێگەی جەمسەری باشووردوە دێنە نێو ئەتمۆسفێری زەوییەوە. ئایا ئەمە بەو واتایەیە کە لەمپەری ئەبینراو لەناوچەکانی تری زەویدا هەیە کە ژمارەیەک لە زانایان لە سەردەمی ئەم سەدەیە

بەوریاییەوە ئەم بیرۆکەیان پێشکەش کرد؟ ئێستا هیچ وەڵامێکمان بۆ ئەم پرسیارە پێ نییە. کاتێ کە بتوانین موشەکێک دروست بکەین کە بتوانێ کەرەستەی جۆراوجۆر بگەیەنێتە بەرزاییەکی زۆر دەتوانین ئەم نهێنییە بدۆزینەوە.

لەڕۆژی ٢ی ئازاری ساڵی ١٩٥٨ ڕاگەیەندرا کە دوومانگی دەسکرد پشتێنەیەکی تیشکییان لەدەوری زەوی و لە دووری ٦٠٠ میل لە هێڵی نیستیوا بەرچاو کەوتووە. ئەم ناوچەیە ئێستا بەپشتێنەی (ڤان ئالێن) ناسراوە. ئەم پشتێنەیە لە ناوچەکانی جەمسەری باشووردا نییە. ئەم پشتێنەیە بەو شێوەیەی کە لە ڕۆژنامەی نیویۆرک تایمزدا نووسراوە تیشکدانەوەکەی هەزار جار زیاترە لەوەی کە زانایان چاوەڕێیان دەکرد. کاتێ کە ئەم بابەتە ڕاگەیەندرا کە دەفرە فڕیوەکان تەنیا لەڕێگەی هەردوو جەمسەری باکوور و باشوور دێنە نێو ئەتۆسفێری گۆی زەوی، زانست دەستی بەلێکۆڵینەوە کرد و لە کەشی سەروو ناوچەی نیستیوا پشتێنەی تیشکی دۆزییەوە. ئایا ئەمە بەشێوەیەکی ڕێکەوت بوو؟ بەڵگەنامەکان دەڵێن نەخێر. پاش ئەوەی کە ئاسمانی ئێمە بووە گۆڕەپانی دەستدرێژیکارە ئەناسراوەکان کە دەیانتوانی بەسەر هێزی کێش کردنی زەویدا زاڵ بن، وڵاتی کەنەدا کە ژمارەیەکی زۆر لەم دەفرە فڕیوانە لەئاسمانەکەیدا بینرا پرۆژەیەکی لەژێر سەرپەرشتی دکتۆر (ویلبۆر سمیت) وەگەڕ خست. دامو دەزگاکانیان زۆر پێشکەوتوو بوون. هەروەها دکتۆر سمیتیش ئەندازیارێکی ئەلکترۆنیکی ناسراو و خاوەن ڕایەکی بەتوانای بواری یاسا ئەندازەییەکان بوو. ئەو و هاوکارەکانی بۆیان دەرکەوت کە هەر کاتێک دەفرێکی فڕیو دێتە نێو ئەتۆسفێری زەوی پشێوییەکی توند لە حەوزەی موگناتیسی زەوی لەو ناوچەیەدا دروست دەبوو. بەواتایەکی تر بەهۆی کارکردی تایبەتی ئەو دەفرە فڕیوانە پشێوییەک دەخوڵقا.

دوو ساڵ پاش ئەوە دکتۆر سمیت چووە واشنتۆن تا بەشداری لەکۆنفرانسێکی نێو دەوڵەتیدا بکات سەباردەت بەکێشەی پشێوی لە شەپۆلە کورتەکاندا. ئەو لەم کۆنفرانسەدا گوتی: وا دەردەکەوێ کە دەفرە فڕیوەکان لە بۆشاییەوە دێنە زەوی و بەڕای من دەرکەوتنی ئەم دەفرە فڕیوانەیە کە بەشێوەیەکی کتوپڕ ویستی ویلایەتە یەکگرتووەکانی بۆ ئەنجامدانی سەفەری بۆشایی زیاد کردووە. ئەگەر لە کرداری ئێوە بکۆڵینەوە، دەتوانین بڵێین کە دەوڵەتی ئەمریکا بەشێوەیەکی سەردکی ئاردزوومەندی نهێنییەکانی هێزی ئەم دەفرە فڕیوانەیە.

***

ولاتی نەڵمانیای ڕۆژئاوای نەو سەرددەمە کە ژمارەیەکی زۆر لەم دەفرە فڕیوانە، تێدا بینراوە و هەندێکیشیان لەسەر خاکەکەی نیشتوونەتەوە، زانای بەناوبانگی جیهان و شارەزای سەفەرەکانی بۆشایی پرۆفیسۆر (هێرمان نۆبێرت)ی کردە سەرپەرشتی لێکۆڵینەوەکانی خۆی. ئەم زانا هەڵکەوتووە پاش سێ ساڵ لێکۆڵینەوە و پشکنینی زانیاری و بەڵگەنامەکان لە کۆنفرانسێکدا لە ساڵی ١٩٥٤ بەم شێوەیە بۆ ئامادەبووان دوا: هیچ گومانێک لە مێشکی منداا نییە کە ئەم دەفرە فڕیوانە جۆرێک فڕۆکە یا کەشتی ئاسمانین کە بەمەبەستی سەفەری نێوان هەسارەکان سوودیان لێ وەردەگیرێ. من دڵنیام کە ئەمانە سەرچاوەیان لە کۆمەڵەی خۆردانییە. بەڵام ئەگەری نەوە لە ئارادا هەیە کە سوود لە مەریخ، یا، تەنە ئاسمانییەکانی تر وەکو پایەگایەک وەربگرن. هەروەها نێمە گەیشتووینەتە ئەم ئاکامە کە ئەم دەفرە فڕیوانە بەگۆڕینی هێزی قورسایی بەرەو پێشەوە دەڕۆن. کەمێک پاش ئەوەی کە پرۆفیسۆر نۆبێرت ئەم وتانەی بەپەیامنێران لە فرانکفۆرت ڕاگەیاند سواری فڕۆکەیەکیان کرد و بردیان بۆ ئەمریکاو لەژێر چاودێری توندی هێزەکانی ئاسایشدا وەکو ڕاوێژکاری یەکێک لە قوتابیانی پێشووی خۆی بەناوی دکتۆر (وێرنێر ڤۆن براون) لە بنکەی موشەکی (ڕێدستۆن) دەست بەکار بوو.

ئەم سنوردارێتییە بوود ڕێگر لە بەرددەم ئەوەی کە نۆبێر نەتوانێ تا ساڵی ١٩٥٩ کە گەڕایەوە بۆ ئەوروپا وتەکانی خۆی بۆ جەماوەر ئاشکرا بکات. ئەوکاتەی کە ئەو گەیشتە فرانکفۆرت بەپەیامنێرانی گوت کە هەوڵێکی جیهانی لە ئارادایە کە بە چ شێوەیەک فێری ئەوە بن کە هێزی کێش کردنی زەوی بکەنە وزەیەکی سوود لێ وەرگیراو. ئەو لە درێژەدا گوتی: من وا چاوەڕێ دەکەم کە مرۆڤ بتوانێ لەماوەی ٥ تا ١٠ ساڵی داهاتوو بگاتە سەر مانگ. ئەم پێشبینییەی پرۆفیسۆر دەقاوەدق هاتەدی.

دکتۆر جۆرج گامۆ، ژیۆ فیزیستی هەڵکەوتووی زانکۆی جۆرج واشنتۆن دەڵێ: لێکچوونێکی زۆر لە نێوان هێزی کێش کردنی جیهانی، (نیۆتن) و یاسای (هەمفری گیلبرت) دا هەیە سەباردت بەجەمسەرد موگناتیسیەکان. ئەگەر بتوانین بەکەڵک وەرگرتن لە قەلغانێکی پارێزگاری کردن هێزد موگناتیسی و ئەلکتریکیەکان بخەینە ژێر کۆنترۆڵی خۆمان، بۆچی ئەم کارد بەهێزی قورسایی ئەنجام نەدەین. لە سەردتای پرۆگرامی بۆشاییگەری مرۆڤەوە ئاشکرا بوو کە موشەک بەهێزی بزوێنەری کیمیایی ناتوانێ درێژە بەسەفەرەکانی خۆی بۆ ناو بۆشایی بدات. ڕێژەیەکی زۆر سەرچاوەی وزە پێویستە تا

ڕێژەیەکی کەم وزەی بەکار هاتوو بێتە بەرهەم. بەڵام نەگەر بەهەمان شێوە کە زۆربەی زانایان لەسەر نەو بڕوایەن بتوانین وزەی کێش کردنی زەوی بگۆڕین بۆ وزەی نەلکتریکی نەم گریمانەیە دێتە ناراوە کە بۆ هەر خاڵێک لە بۆشاییدا کە بمانەوێ دەتوانین بڕۆین و نەمەش بەدروستی لەلایەن دەفرە فڕیودکانەوە نەنجام دەدرێ. نایا نێمە دەتوانین نەم کردارەی نەوان نەنجام بدەین؟.

بەوتەی دکتۆر (ویلبۆر سمیت) و پرفیسۆر (هێرمان نۆبێرت) نێمە هەموو هەوڵی خۆمان دەخەینە گەڕ و تا چ ڕادەیەک لەم کاردا سەرکەوتووین نەوە نازانرێ. بەڵام دەزانین کە پارەیەکی خەیاڵی و هەروەها کاتێکی زۆر بۆ لێکۆڵینەوە لە هێزی کێش کردنی زەوی تەرخان کراوە و دەکرێ. لەشاری دایتۆن لەویلایەتی نۆهایۆی ویلایەتە یەکگرتووەکان هێزی ناسمانی دامەزراوێکی چەندین ملیۆن دۆلاری دامەزراندووە کە تەنیا تایبەت بەم پرۆژەیە دامەزراوە. بڕیارە دەوڵەتییە چەند ملیۆن دۆلاریەکانی، تریش تایبەتە بەکارگە و کۆمپانیا جۆراجۆرەکانی پۆلا و کۆمەڵگاکانی لێکۆڵینەوەی پیشەسازی و نەمەش سەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٥٥ و ساڵ بەساڵیش نوێ دەکرێتەوە. مرۆڤ نومێدەوارە نەو هێزە کە لەسەر زەوی ڕایگرتووە بتوانێ بەرەو بۆشایی پاڵی پێوە بنێت.

نەمە لقێکی ترە لە لێکۆڵینەوە زانستییەکان و نەم بیرۆکەیە کە دەفرە فڕیودکان خەریکی بەکارهێنانی هێزی کێش کردنی زەوین بۆ نامانجەکانیان، لەلایەن زانستەوە خراوەتە ژێر نەشتەری لێکۆڵینەوە. پرۆگرامی بۆشاییگەری مرۆڤ پرۆگرامێکی لێدانە. چونکە پرۆگرامێکە کە بەخێراییەکی زۆرەوە بەرەو پێشەوە دەڕوات و هیچ گوێ ناداتە نەوەی کە چ پارەیەکی تێدا سەرف کراوە و دەکرێ.

***

دەرکەوتنی دەفرە فڕیودکان لە هەموو ناوچەکانی جیهاندا لەکۆتایی ساڵەکانی ١٩٤٠ و سەرەتای ساڵەکانی ١٩٥٠ لێپرسراوانی پایەبەرزی خستە سەر نەو بڕوایەی کە زەوی لەلایەن کەسانێکەوە کە لە شوێنێکی نەناسراوەوە دێن لەژێر چاودێری بەردەوام و ڕێکخراو دایە کە بەرنامەی بۆ داڕێژراوە. مرۆڤ بەهیچ شێوەیەک ناتوانێ نەم دەفرە فڕیوانە کۆنترۆڵ بکات و تا نێستا نەیتوانیوە بگاتە ناستی کردارەکانیان. قۆناغێکی پرۆگرامی بۆشاییگەری دروستکردنی تەلسکۆپە ڕادیۆییە گەورەکان بوو. دامودەزگای بیستن بەهێزێکی زۆرەوە بەو نومێدە دروستکران کە بتوانرێ نەو شەپۆلە دەنگییانەی کە لە لایەن

بوونەودرانی تر لە بۆشاییدا بلاو دەکرێن ودربگیرێ و لێکۆڵینەودی لەسەر نەنجام بدرێ. تێسلا و مارکۆنی لە سەردەمی سەددی؟ دا دوو ڕاپۆرتی جیاوازیان سەباردت بەبیستنی دەنگ و هێمایەکی سەرسوڕهێنەر و نەناسراو بلاوکردەوە. زانکۆی ویلایەتی (نۆهایۆ) بەنەنجومەنی نەستێرەناسی نەمریکای ڕاگەیاند کە سیگنالی ڕادیۆیی سەرنج ڕاکێشی لە هەساردی ڤینۆسەوە وەرگرتووە. نەمە لەمانگی نابی ١٩٥٦ دابوو. یەکەمین کەشتی ناسمانیش واتە (مارینز) ناراستەی نەم هەساردیە کرابوو. نایا نەمە ڕێکەوتە؟.

مانگ لە پەنجا سالی ڕابردوودا تیشک و دیمەنی سەرسوڕهێنەری بەخۆوە بینیوە و نەمەش لەلایەن نەستێرە ناسەکانەوە جەختی کراوەتە سەر. مانگ وەکو وێستگەیەکی ناسمانی بۆ گەیشتن بەهەسارەکانی تر لە لایەن مرۆڤەوە کەڵکی لێ وەردەگیرێ. کەواتە بوونەودرە هۆشمەندەکانی تریش دەتوانن بۆ گەیشتن بەزەوی کەڵک لەم وێستگەیە وەربگرن. وا دێتە پێش چاو کە بوونەودرانی تر سوود لە نەودیوی مانگ وەربگرن کە هەمیشە لە نێمەوە دیارنییە. لەوانەیە نەمە نەو بابەتەمان بۆ ڕوون بکاتەوە کە بۆچی کەشتییە ناسمانییەکەی سۆڤیەتی پێشوو بەناوی (لوینک) کە تایبەت بوو بەوێنەگرتن هەموو هەوڵ و چالاکی تەرخان کرد بۆ دیوی نەودیوی مانگ و تەنانەت وێنەیەکیشی لەسەر ڕووی مانگ نەگرت کە وا بڕیار بوو سۆڤیەت یەکەمین پیاوانی بواری بۆشاییگەری خۆی تێدا دابەزێنێ. نێمە لێرەدا بەهیچ شێوەیەک باسمان لە هەموو چالاکییە زانستییەکان نەکردووە کە لە نەنجامی دەرکەوتنی دەفرد فڕیوەکاندا نەنجام دراون. بەڵام ڕووناکی دەخەینە سەر هەندێکیان تا نەوە ڕوون بکەینەوە کە پەیوەندییەکی زۆر سەرنج ڕاکێش لە نێوانیاندا هەیە. بەدژواری دەتوانین بڕوا بەوە بێنین کە سەرجەم پرۆگرامی بۆشاییگەری مرۆڤ تەنیا بەهۆی پێویستی لێکۆڵینەوەیەکی زانستی هاتۆتە ناراوە. نەوەش بەدوور دەزانرێ کە پاش هەزاران ساڵ لەناکاوودا بەپێویستی بزانین کە پلەی گەرمای هەساردی ڤینۆس یا قووڵایی مانگ چەندە.

بەتەواوی ڕوون و ناشکرایە کە سەرجەم پرۆگرامی بۆشاییگەری مرۆڤ ڕەوتێکە بۆ هەوڵدان بۆلاسایی کردنەوەی کاری دەفرد فڕیوەکان و هەروەها هەوڵێکە بۆ دواکەوتن و زانینی شوێنیان لە بۆشاییدا.

نایا لەپشت پەردەوە مەبەستێکی تر لە نارادا نییە کە لە خەڵک شاراوەیە؟ لەپشت پەردەی دۆزینەوە زانستییەکان لە بۆشاییدا چ شتێک شاراوەیە؟ (پاتریک پاورز) کە نەفسەرێکی پایەبەرزو زانایەکی موشەکی سوپای نەمریکایە دەڵێ: لەوانەیە ژیان لە تەنە

ناسمانییەکانی تریشدا هەبێت کە بەدەستێوەردانی نێمە بۆ سەرمانگ نارازی بن و بیانەوێ بەزۆر نێمە لەوێ بکەنە دەرەوە. بۆ نامادەکاری هێرشێکی لەم جۆرە پێویستە کەشتییە ناسمانییەکانی نێمە لە نامادەباشیدا بن. نایا نەم نەفسەرە پایە بەرزەی سویا تەنیا تەعبیر لە سروشتی سەربازی خۆی دەکات یا زانیارییەکی نەوتۆی لەبەردەستدایە کە بۆتە هۆی نەودی کە بەم شێوەیە نیگەرانی بکات؟ کاتێ کە ژەنەرال داگلاس مەک نارتور بانگهێشت کرا تا باس لە نەگەری شەڕی جیهانی سێیەم بکات و وتارەکەشی لە ڕۆژنامەی نیویۆرک تایمزی ڕۆژی ١٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٥٥ دا چاپ کرا بەم شێوەیە دوا: نەتەوەکانی جیهان پێویستە یەک بگرن چونکە شەڕی داهاتوو شەڕی هەسارەی نێمە و هەسارەکانی ترە.

نەتەوەکانی سەرگۆی زەوی پێویستە ڕۆژێک بەردیەکی هاوبەش دژی هێرشی بوونەوەرانی هەسارەکانی تر پێک بێنن.

٧ ساڵ پاش نەوە ژەنەرال مەک نارتور لە زانکۆی (وێست پۆینت) لە بەرامبەر دەرچووانی زانکۆدا جارێکی تر نەم قسە ناگادار کەردی هێنایە سەر زار. لە (نیکاپ بولەتین)ی تشرینی یەکەم و دووەمی هەمان ساڵدا دیسانەوە دەڵێ: نێمە نێستا نەتەنیا بوونەوەرانی هەسارەکانی تر بەڵکو مەودا بێ کۆتایی و شتە سەرسوڕهێنەرەکانی تری گەردوونیشمان لە پێشە. نێمە دەستمان بەردو بەردیەکی نوێ و بێ کۆتایی درێژ دەکەین. نێمە باس لە کۆنترۆل کردنی وزەی بۆشایی دەکەین. باس لەڕکەبەری کۆتایی نێوان نەژادی یەکگرتووی مرۆڤ و هێزە شووم و شەیتانییەکانی کاکێشانێکی تر دەکەین. باس لەو نارەزوو و خەیالانە دەکەین کە ژیان لە هەموو کاتێکی تر شیرینتر و لە هەمان کاتدا سەرسوڕهێنەرتر دەکات.

نایا نەم مەبەستە ڕاستەقینەیە لەپشت پەردەی بەرنامەکانی بواری بۆشاییگەری مرۆڤدا نییە؟ نایا لێپرسراوانی پەیوەندار شتێک دەزانن کە نێمە لێی بێ ناگاین؟ نایا شتێک هەیە کە لە نێمە دەشاردرێتەوە؟ و یاخود نەمە تەنیا ڕێکەوتە لە نێوان زنجیرەیەک ڕێکەوتی سەرسوڕهێنەری تر لە پرۆگرامی بۆشاییگەری نێمەدا؟

لە هەوڵێکی شێتانەی نێمەی مرۆڤدا بۆ دۆزینەوەی سەرچاوەی دەفرد فرەیوەکان لە هەسارەکانی تردا و لەوانەشە پاش نەوە کارەسات؟ کارەساتێک کە بۆ گەیشتن بەپلەیەک لەسەرووی زانستەوە دوچاری مرۆڤ دەبێت...

بارانی خوێن

لە مانگی تشرینی یەکەمی ١٨٤٦ی زایینی لە هەندێ لە ناوچەکانی وڵاتی فەرەنسا بارانی سوور لە ئاسمان هاتە خوارەوە و لەگەڵیدا لاشەی باڵندەکان بەمردوویی دەکەوتە خوارەوە. گۆڤاری (کۆمپتیس ڕیندوس) لە ژمارەی ٢٣ و ٢٤ی خۆیدا وردەکارییەکانی ئەم ڕووداوە سەرسوڕهێنەرە ئاسمانییەی ڕوون کردەوە. زانایان بەهیچ شێوەیەک نەیانتوانی پێکهاتەی ڕەنگی سووری ئەم بارانە شی بکەنەوە و بزانن چ مادەیەکە. لەم میانەدا گرنگییەکی زۆر بەو باڵندانە نەدرا کە لەگەڵ ئەم بارانە سوورەدا کەوتنە سەر زەوی. هەزاران مراوی و چۆلەکە و کۆتر و چەند جۆر باڵندەی تر لە ئاسمانەوە کەوتنە سەر زەوی. زۆربەی ئەم باڵندانە کاتێک کە دەگەیشتنە سەر زەوی مردبوون بەڵام هەندێکیان دەیانتوانی بۆ ماوەیەکی کورت درێژە بەژیان بدەن.

دوو زانای هەڵکەوتوو بەناوی (لیۆن) و (گرێنۆبل) پاش لێکۆڵینەوە و وردبوونەوە لە بەڵگەنامەکان گەیشتنە ئەو ئاکامەی کە ئەمە ناناسابیترین ڕووداوێکە کە تاوەکو ئەمڕۆ ڕوویداوە.

ئەم بابەتە بەپێچەوانەی ڕای ئەو دوو زانایە بێ وێنە نەبوو. لە مانگی تەموزی ساڵی ١٨٩٦ لەناوچەی (باتون ڕوگ) لە ویلایەتی لوویزیانا ژمارەیەکی زۆر باڵندە بەمردوویی لە ئاسمانەوە کەوتنە سەر زەوی. لە ڕۆژێکی ساماڵی هاوین دانیشتوانی ناوچەکە بەسەر سوڕمانەوە لاشەی ئەو باڵندانەیان دەبینی کە بەمردوویی دەکەوتنە سەر زەوی، دانیشتوان کاتێک زیاتر دوچاری سەر سوڕمان بوون کە ژمارەیەکی زۆر باڵندەی نەناسراو و نایابیان لەناو ئەو باڵندانەدا بینی.

لە شەوێکی گەرمی مانگی ئابی ساڵی ١٩٦٠ ڕووداوێکی تر لە شاری (کاپیتۆلا) ڕووی دا، لەو شەوەدا پۆلیسێک بەناوی (ئێد کانینگهام) لە کاتێکدا کە بەئۆتۆمبیلێکی پۆلیس لە شەقامەکانی شاردا دەگەڕا، بەدروستی لە کاتژمێر ٥ر٢ی پاش نیوەشەو لە ناکاودا شتێکی دردوشاوەی لە بەرامبەر ڕووناکی لایتی ئۆتۆمبیلەکەی بینی، ئەو شتە ١٠٠ پێ لە پێش ئۆتۆمبیلەکەی ئەو لە ئاسمان کەوتە خوارەوە، ئایا ئەم شتە بەردو ئۆتۆمبیلەکەی ئەو فڕێ درابوو؟ بەر لەوەی بزانێ ئەم شتە چییە دووەمین و سێیەمین و چوارەمین شتیش لە بەرامبەریدا کەوتنە خوارەوە، لێرەدا بوو کە ئەو ئەفسەرە بۆی

ناشکرابوو که نەو شتانە لاشەی باڵندەی مردووە کە جەستەیەکی گەوردشیان هەبوو، نەمە تەنیا لە چەند ساتێکدا ڕوویدابوو و نەو نەیدەزانی کە چ بڕیارێک بدات، نەو وتی:

کاتێ کە نۆتۆمبیلەکەم ڕاگرت لە ڕاستیدا بارانێک لە جەستەی نەم باڵندانە بەسەرمدا باری، نەوانە باڵندەی گەوردبوون و نەوەندە بەخێرایی دەکەوتنە خوارەوە کە نەگەر لە نۆتۆمبیلەکە دابەزیایە نەوا بەدڵنیاییەوە گەر بەر سەرم بکەوتایە بێهۆش دەبووم، بڕیارم دا کە لە نۆتۆمبیلەکەدا بمێنمەوە و نەم کارەشم نەنجام دا.

کاتێ کە بارودۆخ ناسایی بۆوە نەو نەفسەرە لە کاپیتۆلاوە بەرەو کلیف ساید و پاشان بەرەو شەقامی وێست کلیف بەڕێ کەوت کە نزیکەی ٥ میل لە شەقامی کەنار ناوەکە دوور بوو. نەو بینی سەرجەم شەقامەکەو کەنارەکەو دەوروپشتی شەقامەکە پڕ لەلاشەی باڵندەی مردوو بەیانی ڕۆژی پاشتر دانیشتوانی نەو شارانە دیمەنێکی سەرسوڕهێنەریان بینی. سەرجەم هێڵی کاردباکان بەلاشەی نەم باڵندانە داپۆشرابوو، نەم جۆرە باڵندانە بەناوی (سوتی شیرینگ) دەناسرێن. لەکاتی فڕیندا ماودی نێوان هەردوو باڵەکەی زیاتر لە ٣٠ نینج دەبێت و درێژایی لەشی نزیکەی ١.٥ پێ دەبێت، نەم جۆرە باڵندەیە لەناوچەی نۆقیانوسی هێمندا دەژین و لە هێلانەکانی خۆیان لە کەنارەکانی ژاپۆن و کەنارە ڕۆژناواییەکانی نەمریکای باکوور و باشوورەوە بەرەو نەم ناوچەیە کۆچ دەکەن، شارەزایان ڕایانگەیاند کە نزیکەی ٤٠٠٠ باڵندە لە دەوروپشتی کاپیتۆلا کەوتوونەتە خوارەوە و مردوون و نزیکەی ٢٠٠٠ باڵندەی تریش بەزیندوویی کەوتوونەتە خوارەوە بەڵام نەیانتوانیوە لەزەوی بەرز ببنەوە، کاتێ دانیشتوانی بەبەزەیی باڵندە بریندارەکانیان دووبارە گواستەوە بۆ دەریا زۆربەیان چاک بوونەوە و جارێکی تر توانای فڕینیان پەیدا کردەوە، زۆر بیرۆکە سەبارەت بەبارینی نەم باڵندانە لە نارادایە بۆ نموونە خراپی خواردن، شەوارەی ڕووناکی شاردکان و تەنانەت پێشنیاری نەخۆشییەکی نەناسراویش هاتە ناراوە، لێکۆڵینەوە لەسەر باڵندە مردووەکان هەموو نەم بیرۆکانەی بەدرۆخستۆتەوە و شارەزایان تەنیا لەسەر نەم بابەتە هاوبیر بوون کە باڵندەکان بەهۆی کەوتنە خوارەوە بۆ سەر زەوی مردوون، هۆکاری نەم کەوتنە خوارەوە بەکۆمەڵە هێشتاش هەر شاراوە و نادیارە.

***

لە دووری چەند میل لەشاری (واشنتۆن)ی پایتەختی ویلایەتە یەکگرتووەکانی نەمریکا شارۆچکەی (فیرفاکس کورت هاوس) لە ویلایەتی ویرجینیا هەڵکەوتووە. ڕۆژنامەی (نەلکساندریا گەزەتە) بڵاوی کردەوە کە لە ساڵی ١٨٨٥ لەم شارۆچکەیە بارانێکی سارد

باری کە دەسبەجێ بوود بەفر، بەڵام نەوەکو بەفرێکی ناسایی چونکە سەرلەبەیانی ڕۆژی دواتر هەموو شارۆچکەکە بەبەفرێکی ڕەش داپۆشرابوو، بەفرەکە بەبوونەوەری ڕەشی بچووک کە لە سەرە دەرزییەک بچووکتر بوون داپۆشرابوو کە ژمارەیان لە ژماردن نەدەهات.

دانیشتوانی شارۆچکەکە بەسەرسوڕمانەوە نەوەیان بۆ دەرکەوت کە ئەم بوونەوەرانە زیندوون بەڵام بەفرو سەرما سڕی کردوون، چونکە کاتێ کە دەخرانە بەر گەرما زۆر چالاک دەبوون، سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ئەلکساندریا) بەڕاشکاوی لە ڕاپۆرتەکەی خۆیدا دەڵێ کە دوچاری سەرسوڕمانێکی زۆر بۆتەوە کە ئەمەش لەو جۆرە کاتانەدا کاردانەوەیەکی سروشتییە، بەڵام ئەو لە سەرسوڕماندا ناگاتە سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ڕێپۆبلیکەن) لەشاری ناپا لەویلایەتی کالیفۆرینا.

چونکە سەرسوڕهێنەرترین نەزموونی لەژیانی خۆیدا بینیوە، کاتێ کە دەبینێ ئەو ناوچەیە و بەتایبەتی ناوچەی دەوروپشتی دەریاچەی (کلیر) لە پاییزی ساڵی ١٨٥٧ دا بەوردە شەکر داپۆشراوە، تاشە بەردەکان، درەختەکان، خانوەکان و هەموو شتێک بەم وردە شەکرە داپۆشرابوو و لەهەندێ شوێندا نەوەندە باریبوو کە گەڵای درەختەکانی لێ دەکردەوە. منالان و ناژەڵە ماڵییەکان بەزوویی نەوەیان بۆ ڕوون بۆوە کە ئەم مادەیە شیرینە و تامی نۆقل دەدات، سروشت ناسان بەپەلە ڕایانگەیاند کە ئەم مادەیە بەهۆی بوونەوەرە وردەکانەوە ڕژاوەتە سەر زەوی، بەڵام سەرنووسەری ئەو ڕۆژنامەیە بەلەبەرچاوگرتنی بەڵگەنامە نکۆڵی لێ نەکراوەکان ڕایگەیاند کە: ئەم ڕوونکردنەوەیە تەنیا بیرۆکەو بیانوویەکە بۆ شاردنەوەی نەزانی خۆیان لە بەرامبەر کارە سەرسوڕهێنەرەکانی سروشت. دە ساڵ پاش ئەو ڕووداوە گۆڤاری (نیۆ نۆرلیانز تایم) ڕایگەیاند کە لە لویزیانادا شتێکی سەرسوڕهێنەر ڕوویداوە. کات مانگی ئاداری ساڵی ١٨٦٧ بوو و ناوچەیەک لەدەرەوەی شار لەکەناری ڕووباری سوور تا ٦٠ میل دوورتر و لەهێڵێکدا بەپانی ٣ میل بەمادەیەکی سپی و درەوشاوە داپۆشرابوو. کەشو هەوا زۆر سارد بوو و دانیشتوانی ناوچەکە سەرەتا وایاندەزانی کە ئەمە تەنیا وردە بەفرە، بەڵام لەپاشاندا بۆیان دەرکەوت کە خوێ بەسەریاندا دەباری، خوێیەکی وردو وشک.. بەڵام ئەم خوێیە لە کوێوە هاتبوو و بە چ شێوەیەک لە سەرچاوەی دروستبوونیەوە چۆتە ناسمان و لەم ناوچەیەدا باریوە؟ ئەم بارینە سەرسوڕهێنەرەش هێشتا لە فایلی ڕووداوە نەناسراوەکاندا چاوەڕێی ناشکرا بوونی نهێنییەکەیەتی.

***

کارمەندی تەلگرافی شاری نۆزارک لەویلایەتی نارکانزاس لە ڕۆژێکی مانگی تشرینی دووەمی ١٨٨٠ لە ناکاودا چووە سەر هێڵی تەلەگرافەکە و بەهاوڕێکانی خۆی ڕاگەیاند کە لەو شوێنەد ا کە نەو لێی جێگیربووە شتێکی سەرسوڕهێنەر خەریکە ڕوودەدات؟، نەو وتی هەزاران بەرد کە هەندێکیان قورساییەکی بەرچاویان هەیە وادێنە پێش چاو کە لە زەوی بەرزدەبنەوە و لەهەمان کاتدا هەزاران بەردە وردە لە ناسمانەوە دەبارێن؟ لە ناکامی نەم بەرد بارینەدا هیچ زیانێک بەدانیشتوان نەگەیشت، بەڵام تاماوەیەکی زۆر دڵەڕاوکێ و پشێوی نەو ناوچەیەی گرتبۆوە.

***

بارینی قوڕو لیتاو کە لە ساڵەکانی ١٩٦٠ و ١٩٦١ لە نۆسترالیا و نیوزیلەندا ڕوویدا بەڕای شارەزایان بەهۆی لێکدانی تۆفانی تۆزو خۆڵ و نەو هەورانە دروست دەبن کە بارانیان پێیە، لەوانەیە نەمە وەڵامێک بێت بۆ نەم ڕووداوە. لە مانگی ناداری ساڵی ١٧٨٩ بەهۆی بارینی قوڕ شەمەندەفەرێکی نەفەر هەڵگر لە نزیکی شاری (ستۆن هاوس) لەویلایەتی نێڤادای نەمریکا ناچار بوو تا خێرایی خۆی بگەیەنێتە کەمترین ناست، چونکە بەپێی ڕاپۆرتی ڕۆژنامەی شاری (وێنەموکا) بارینی قوڕولیتاو نەوەندە زۆر بوو کە تەواوی هێڵی شەمەندەفەرەکەی داپۆشیبو، بەشێوەیەک کە چیتر نەیدەتوانی لەسەر هێڵێکی پتەو درێژە بەڕۆیشتنی خۆی بدات. نەم قوڕ بارینە نزیکەی یەک کاتژمێر درێژەی هەبوو کە زۆربەی پێکهاتەکەی قوڕ بوو و هەندێ ناوی بارانی ناساییشی تێدا بوو.

لە ٢٦ی ناداری ساڵی ١٩٤٨ دانیشتوانی شاری دایتۆن لە ویلایەتی نۆهایۆ لەناو ماڵ و نۆتۆمبیلەکانی خۆیاندا زیندانی کران، نەویش بەهۆی بارینی بارانێکی سەوز. نۆتۆمبیلەکان خانوەکان، جلوبەرگی خەڵکانی پیادە هەموو بەم بارانە سەوزە داپۆشرابوو. ڕوونکردنەوەی شارەزایانیش نەیتوانی گرتی نەم نهێنییە بکاتەوە. بارانەکە پاش ماوەیەک وەستا و ڕەنگە سەوزەکە بەهێمنی لە ناوچوو و قسەی شارەزاکانیش پاش ماوەیەک لەبیرکرا.

بەڵام سەرسوڕهێنەرتر لە هەموان لە مانگی نابی ١٨٧٠ لە شاری ساکرامنتۆ لەویلایەتی کالیفۆرنیای نەمریکا ژمارەیەکی یەکجار زۆر لە بوونەوەرێک بەناوی (قۆڕی ناوی) لە ناسمانەوە بەسەر شارەکەدا باری. سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ساکرا منتۆڕپۆتێر) بۆ نەوەی نەم ڕووداوە سەرسوڕهێنەرە لەنزیکەوە ببینێ چووە نەو شوێنەو لە ڕاپۆرتەکەیدا دەڵێ کە هیچ هەڵەیەک لە هەواڵەکەدا نییە و نەم بوونەوەرانەش کە زیندوو بوون لە ٢ تا

٨ نینج درێژ بوون که لەگەڵ بارانێکی زۆردا بەسەر نەم شارەدا ڕژابوون، نەو بەچاوی خۆی بینی کە ژمارەیەکی زۆریان بەسەر سەقفی باڵەخانەی نۆیێرادا بڵاو بوونەتەوە و شەقامەکانیان بەتەواوی داگیرکردووە، کەسایەتییەکی بەناوبانگی ناوچەکە بەناوی قازی سپایسر کە فەرمانی دابوو کە مەخزەنێکی گەورەی ناو دروست بکەن بینی کە لەکاتی تۆفانەکەدا سەدان لەم بوونەوەرە لەو ناوەدا کە لە مەخزەنەکەدا بوو بەزیندوویی ماونەتەوە.

***

بەڵام لەشاری بات کانتی لە ویلایەتی کالیفۆرنیا لەگوندێکدا بەناوی هێل تۆڤن بارانی جۆرێک ماسی کە لە ڕووبارەکاندا دەژین بەسەر نەم گونددا باری، کاتی نەم ڕووداوە بەدروستی ڕۆژی ١١ی نەیلولی ساڵی ١٨٧٨ بوو و ڕۆژنامەی نالمێدا نارگوس بۆ زانینی ڕاستی و دروستی نەم ڕووداوە چەندین پەیامنێری نارده ناوچەکە. نەوانیش جەختیان کردە سەر ڕاستی ڕووداوەکە. لە مانگی تەموزی ساڵی ١٨٤١ دکتۆر تروست پرۆفیسۆری کیمیازان لە زانکۆی ناشڤیل پاکەتێکی لەلایەن دکتۆر سایل کە زانایەکی فیزیازانی لوبنانی بوو لە شاری (تێنێسی) بۆ هاتبوو کە پڕ بوو لە چەوری و گۆشت و بەپێی وتەی دکتۆر سایل لە هەلومەرجێکی سەرسوڕهێنەردا بەسەر کێڵگەکەیدا باریبوو نەو دەڵێ: لە کاتژمێر ١١ تا ١٢ی نیوەڕۆی ڕۆژی هەینی ڕابردوو لە نزیکی ٥ میل لە ڕۆژهەڵاتی لوبنان نەم پارچە گۆشتانە لە هەورێکی زۆر بچووک و سوور کە تەنیا هەورێک بوو کە لە ناسماندا بوود کەوتوونەتە خوارەوە. چەوری و گۆشت و خوێن لە ناوچەیەکدا بەدرێژی نیو میل و پانی ٧٥ یارد باریوە.. زۆربەشیان کەوتوونەتە کێڵگەی تووتنەوە کە پاش نەو ڕووداوە خوێنیان لێ دەچۆڕا. دکتۆر سایل وتی کە لەم ڕووداوەدا بڕێکی زۆر گۆشت و خوێن لە ناسمانەوە باریوە بەڵام نەم وتانەی دکتۆر سایل سەبارەت بەناوەڕۆکی نەو دیاردەیە لە هیچ شوێنێک تۆمار نەکراوە.

پەیامنێرانی دانیشتووی شاری ڕیچموند لە ویلایەتی ویرجینیا لە ڕۆژی (گود فرایدەی) واتە ڕۆژی هەینی پاش یا ڕۆژی هەینی بەر لە هەستانەوەی مەسیح، لە ساڵی ١٨٥٠ لە کێڵگەی (باسێت) لە نزکیک شاری (کلۆڤەرلی) ڕووداوێکی سەرسوڕهێنەریان تۆمار کردووە، لەوێشدا لە کاتژمێر ٤ی پاش نیوەڕۆ بارین بەهۆی دەرکەوتنی پەلەهەورێکی سووردوە ڕوویداوە، لەناکاودا (باسێت) و هاوکارەکانی خۆیان لەژێر بارانی گۆشت و خوێندا بینییەوە، نەوان لە نێوان پارچە گۆشتەکاندا توانییان پارچە جگەر و دڵ و چەندین شوێنی تر بناسنەوە، بەڵام نەیانتوانی بزانن کە خاوەنی نەو پارچە گۆشتانە چ

بوونەوەرێکە، لەوکاتەشدا هیچ باڵندەیەک لە ئاسماندا و بەسەر سەریانەوە نەبوو. ئەو پارچە هەورە سوورە کاتێ کە لەو ئاوچەیە تێپەڕبوو، بارینی گۆشت و خوێنیش وەستا. سەرنووسەری ڕۆژنامەی ئەو شارە لەوتارێکدا نووسی کە بارینی لەو شێوەیە لە کێڵگەیەک لە سیمپسۆن کانتی لەویلایەتی کارۆلینای باکوور لە بەرواری ١٥ی شوباتی هەمان ساڵ واتە ١٨٥٠ ڕوویداوە کە زەوییەک بەپانتایی ٣٠ پێ و درێژایی ٩٠٠ پێی پڕ کردووە لە خوێنی تازە و مێشک و ئەندامەکانی ناوەوەی لەش، لەم خوێن و گۆشت بارینەشدا باس لە پەلە هەورێکی سوور کراوە.

***

لە ڕۆژنامەی سان فرانسیسکۆ هێراڵد لە بەرواری ٢٤ی تەموزی ١٨٥١ ڕووداوێکی سەرسوڕهێنەری تر تۆمارکراوە، لە پایەگای سوپایی لە نزیک شاری بنیسیا هێزد زەمینەکان لەناکاودا دوچاری سەرسوڕمانێکی زۆربوونەوە چونکە خوێن و پارچەی ئاسکی گۆشت بەسەریاندا باری، ئەفسەری فەرماندە سەربازەکانی ناچار کرد تا وەکو پارچە گۆشتەکان کۆبکەنەوە کە لە پاشاندا خرایە بەردەستی پزیشکی پایەگاکە کە ئەویش پارچە گۆشتەکانی خستە ناو ئەسپەرتۆ و هەڵیگرتن.

ئەو پزیشکە لە ڕاپۆرتێکدا دەڵێ کە پارچە گۆشتەکان بەئەستوورایی یەک لە سەر هەشتی ئینجێک دەبوو و بەشێوەیەکی وردبینانە پارچە پارچە کرابوون و لە لێواری هەندێکیاندا مووی زبرو ڕەش و زۆرکورت بەرچاو کەوتوون، لەم ڕووداوەدا باس لە هەبوونی هیچ باڵندەیەک نەکراوە لە ئاسماندا. هیچ بارانێک و تەنانەت باس لە پارچە هەورە سووردکەش نەکراوە.

***

لە ڕۆژی ٢٨ی مانگی مایسی ١٨٨١ بارانێکی بەهاری شاری ڤۆرچێستەری بەریتانیای گرتەوە. باران لەناکاودا دەستی بەبارین کرد و هەموو کەسێک بۆ ڕزگاربوون لە تەڕبوون بەردو ماڵەکانی خۆیان هەڵدەهاتن، ئەوانەش کە نەگەیشتبونە ماڵەکانیان بارانی قرژاڵ و جۆرە بوونەوەرێکی تر بەسەریاندا باری، ئەم بارینە کەمتر لە نیو کاتژمێر درێژەی هەبوو و کاتێ کە وەستا ئەوانەی کە لە ماڵەکانیان هاتنە دەرەوە بینییان کە لەناو ژمارەیەکی زۆر لە قرژاڵی دەریاییدان، چەندین ملیۆن لەم بوونەوەرە ئاوییانە لە هەموو شوێنێکدا بڵاو ببوونەوە و بەدرەختەکاندا شۆڕ ببوونەوە و لەسەر سەریانەکاندا دەخزانە خوارەوە، شەقامی (کرومر گاردنز) ناوەندی ئەم دیاردەیە بوو و بینەران ڕایانگەیاند کە

نەوەی بەو شەوقامەدا تێپەڕیوە بەهۆی زۆری نەو بوونەوەرانە کەوتووە بەزەویدا. زۆربەی نەم بوونەوەرە دەریاییانە دەخوران و خەڵکی کەوتنە کۆکردنەوەیان، نەو لێپرسراوانەی کە سەبارەت بەم دیاردەیە لێکۆڵینەوەیان نەنجام دەدا ڕایانگەیاند کە نەم بارانە سەرسوڕهێنەرە ناوچەیەکی بەپانتایی یەک میلی چوارگۆشە گرتۆتەوە و چەندین تەن نەم بوونەوەرە ناوییانە ڕژاونەتە سەر ناوچەکە.

لێرەدا وەکو ڕووداوەکانی تر شارەزایان هیچ دەنگێکیان نەبوو، یەکەمین کەس کە دەنگی بەرزکردەوە لێکۆڵەرەوەیەکی ناسراو بوو کە خەڵکی سەرسوڕماوی دڵنیا کردەوە نەم ڕووداوە تەنیا بەهۆی نەوەی کە نافوردیەکی دەریایی کە ناوەکانی دەریا بۆ کاری کشتوکاڵی هەڵدەمژێ، نەم بوونەوەرانەی لەگەڵ ناوی دەریادا هەڵمژیوە و چەند ساتێک پاش نەوە بەسەر شەقامەکانی شاردا باراندوویەتی، گۆڤاری تایبەتی سروشت ناسان واتە گۆڤاری (ناو و خاک) پەسەندکردنی نەم ڕوونکردنەوەیە بەکارێکی دژوار لەقەڵەم دەدا، سەرنووسەری نەو گۆڤارە بەپارێزەوە هێمای بۆ نەو خاڵە کرد کە نەوە نافوردیەکی ناناسایی و زۆر مۆدێرن بووە کە بەدروستی تەنیا ٤ جۆر لە دەیان جۆر بوونەوەری دەریایی هەڵبژاردووە و بەسەر شاردا باراندوویەتی، جگە لەوە پاش نەم هەڵبژاردنەش بۆ دابەشکردنی دووبارە نافوردکە سەدەفەکان و گژوگیا و خۆڵی بنی دەریاکەی جیاکردۆتەوە، نەمە بەشێوەیەکی گاڵتە نامێز سەبارەت بەبیرۆکەی نەو زانایە هاتە نوسین، بەڵام کاتێ کە نەم ڕوونکردنەوەیە بەتەواوی ڕەتکرایەوە و بەهێمنی فەرامۆش کرا، ڕۆژنامەی ناوچەی (ڤێر چەستەر دەیلی تایمز) بوێرانە ڕایگەیاند کە وەڵامەکە زۆر ساکارە نەمە گاڵتەیەک بووە لەلایەن ماسی فرۆشێکەوە کە لەگەڵ نێمەی کردووە، نایا نەم بابەتە بەمەبەستی سوکایەتی پێکردن نووسراوە؟ کەس نازانێ، بەڵام نەگەر ڕاستیش بێت هیچ کەسێک ناگای لەو ماسی فرۆشە ملیۆنەرە نییە کە بەلایەنی کەمەوە نیو ملیۆن دۆلار خواردنی دەریایی لە نیو کاتژمێردا بەسەر شاردا باراندووە، لە کاتێکدا کە نەو بوونەوەرانەی کە بەسەر شاردا ڕژان بەکەڵکی خواردن دەهاتن. بەڵام لە ساڵی ١٩٥٧ و بەدروستی لەمانگی حوزەیراندا ژمارەیەکی زۆر ماری ناوی بەسەر شاری (پیاسنزای) نیتالیادا باری کە نەتەنیا بەکەڵکی خواردن نەدەهاتن بەڵکو ترسێکی زۆریشیان خستە دڵی دانیشتوانەوە.

***

نایا بڕوادەکەن! لە پاییزی ساڵی ١٩٥٧ دا ناوچەی (پێن ڤالێی) لەنزیکی فیلادلفیا

بەلاپەڕەی تەنکی کانزایی داپۆشرا. ڕۆژێکی زۆر ساماڵ و خۆش بوو. ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی بەمەبەستی یاری گۆڵف چووبوونە ناوچە سەوزاییەکانی دەوروپشت کە لە ناکاودا نەو لاپەڕە کانزاییانە دەستیان بەبارین کرد، هەندێکیان دڕابوون و هەندێکی تریان بەساغی دەکەوتنە زەوی، هێزی ئاسمانی نەوەی بەدرۆخستەوە کە لەو کاتەدا هەندێ لە فڕۆکەکانی نەم لاپەڕە کانزاییانەیان گواستبێتەوە، بەڵام سەرانسەری نەو ناوچەیە بەو لاپەڕە کانزاییانە داپۆشرابوو و هەندێ لە یاریزانانی گۆڵف دەست و قاچیان لە ناویاندا گیری کردبوو.

کاتێ کە دەڕوانینە نەرشیڤەکان دەبینین کە بارینی بۆق لە هەموو شتێک زیاتر ڕوویداوە. لە ڕۆژی ٧ی نەیلولی ١٩٥٤ شاری لی چەستەر لە ویلایەتی ماساچۆسێتی نەمریکا بووە گۆڕەپانی بارینی چەندین جۆر بۆق، بەدرێژایی یەک میل لە گۆڕەپانی ناوەندی لی چەستەر تا چوارڕیانی پاکستۆن و لە سەرانسەری شەقامی پاکستۆندا کۆڵانەکان و باخچەکان پڕ بوون لەم بوونەوەرە زیندووانە، هەندێ لەدایکو باوکان منالەکانیان لە خەو هەستاند تا نەم دیاردەیە ببینن. چونکە کەمێک پاش نیوەشەو نەمە ڕووی دا و منالەکان بەدەستی بەتاڵ سەتڵەکانیان پڕ دەکرد لە بۆق، لەوکاتەدا نەو ڕوونکردنەوەیە بەجەماوەر ڕاگەیاندرا کە ناوی نەو دەریاچەیەی کە لەو نزیکانە بوو زۆر بووە و نەم بۆقانە لەگەڵ ناوی دەریاچەکەدا ڕژاونە شەقامەکانی شارەوە، بەڵام نەمە ڕوونکردنەوەیەکی بڕواپێکراو نەبوو چونکە بۆقەکان لە سەربانی مالەکانیشدا دەبینران و نەمەش لایەنی ناکۆک بوو لەگەڵ تیۆری زۆر بوونی ناوی دەریاچەکە.

لە مانگی یەکەمی ساڵی ١٩١٢(ویلیام باتلۆت) لە ناوچەیەکی گوند نشین لە (بیڤەرکۆنی) لە ویلایەتی نۆکلاهۆما لە کاتێکدا کە خەریکی گەیاندنی پاکەتەکانی پۆستەبوو دوچاری تۆفانێک بۆوە کە سەردتا هەورد ڕەشەکان ئاسمانی ناوچەکەیان داپۆشی و لە پاشاندا هەورد بروسکە دەستی پێکرد، باتلۆن کە عەردبانەیەکی چوار نەسپی پێ بوو خێرایی خۆی زیاترکرد، نەوان لەم جۆرە تۆفانە زۆریان بینیبوو، بەڵام نەم تۆفانە جیاوازبوو، چەند ساتێک پاش نەوە یەکەمین دڵۆپەکانی باران دەستیان بەبارین کرد، باتلۆت دەنگی تەپەتەپێکی بەڕوونی گوێ لێ بوو و وایدەزانی کە تەرزە دەبارێ، تاوەکو تێگەیشت کە هەزاران شتی بچووک بەسەر پشتی نەسپەکانیدا دەڕژێ و بەهیچ شێوەیەک لەتەرزە ناچێت، لەبەر نەم هۆیەش عەردبانەکەی ڕاگرت تاوەکو سەیرێک بکات، بینی کە هەزاران بۆقی ورد کە بەقەد نینۆکێکی مرۆڤ گەورە بوون لە ئاسمانەوە دادەبارێن. نەو

دەیبینی کە بەسەرپشتدا دەکەونە خواردوە و پاش نەوەی کە چەند نینجێک بەهۆی کەوتنە خواردوە بەرزدەبنەوە بەبێ نەوەی هیچ زیانێکیان پێ بگات دووبارە لەسەر پێ دەکەونە ڕێ، پاش نەوەی کە نەم ڕەهێڵە بۆقە کۆتایی پێهات نەو بۆی ڕوون بۆوە کە سەدان لەم بۆقانە لەنێوان پاکەتە پۆستییەکانی ناو عەردبانەکەیدایە و تا نەو شوێنەی کە چاو بڕ دەکات لە دەوروپشتیدا بۆقی زیندوو لە جووڵاندان، لەوە دەچوو کە زەوی بجووڵێت، لەماوەی بارینەکەدا نەو دەستی خۆی درێژکرد و چوار دانە لەوانەی گرت کە بەهیچ شێوەیەک زیانیان پێ نەگەیشتبوو.

***

لە شاری (یورۆ) لەوڵاتی (هندۆراس)یش ڕووداوێکی لەم جۆرە تۆمارکراوە، بەپشت بەستن بەهەواڵی ڕۆژنامە ناوچەییەکان هەموو ساڵێک لەسەرەتای وەرزی باران باریندا خەڵکی چاوەڕێی کەوتنەخواردوەی ماسین لە ئاسمانەوە، کاتێ کە هەورە ڕەش و گەورەکان بەسەر ناوچەی (سێرۆڤێل مال) لەباکووری ڕۆژهەڵاتدا کۆدەبنەوە، دانیشتوانی ناوچەکە سەبەتەو سەتڵەکانی خۆیان هەڵدەگرن و بەرەو دەشتە سەوزەکانی دەرەوەی شار بەڕێ دەکەون. بەسەرنجدان بەوەی کە شاری یۆرۆ ٥٠ میل لە کەنارەکانەوە دوورە و زنجیرە کێوێک لەنێوانیاندایە کەواتە ماسی تازە، نیعمەتێکی پەروەردگارە. بەڵام یەکەمین تۆفانەکانی وەرزی باران بارین مژدەی بارینی دەیان هەزار ماسی پێیە کە لەنێوان ٣ تا ٤ نینج درێژن. بەپێی لێکۆڵینەوەی لێپرسراوانی هندوراس نەم ڕووداوە ساڵانەیە و تا نەو شوێنەی کە دانیشتوان لەیادیانە نەم ڕووداوە هەموو ساڵێک لەو کاتەدا دووبارە بۆتەوە و پێشینەیەکی مێژوویی هەیە.

***

لەپاش نیوەڕۆیەکی خۆشی مانگی ئەیلولی ١٩٦٠ هاوسەری (ئیکتۆرمی تینز) دانیشتووی پلاکی ٩١٥ لە شەقامی هۆڵاند لەشاری (ساگیناو) لە ویلایەتی میشیگانی ئەمریکا لە ماڵەکەی هاتە دەرەوە و لەناکاودا بەهێواشی شتێک بەرسەری کەوت، نەو دەستی بردو گرتی بەڵام بەسەر سوڕمانەوە دەنگێکی لێ هاتە دەرەوە چونکە دەستی لە شتێکی لیق و سارد درا و بەپەلە فڕێی دایە سەر زەوی، لەسەر زەوییەکە ماسییەکی ٨ نینجی لە جۆری (پرێچ) بەرچاو کەوت کە هێشتا زیندوو بوو، لێکۆڵینەوەکان نەوەیان دەرخست کە هیچ نیشانەیەک لەچنگی باز بەسەر جەستەی ماسییەکەدا نەبینراوە، نەگەر وا بزانین کە بەهۆی بازێکەوە چۆتە ئاسمان و لەوێ کەوتۆتە خوارەوە...

ڕۆژنامەی (ستانلی نیوز نەندپرێس) کە لە شاری ستانلی لە ویلایەتی کارۆلینای باکوور بلاو دەبێتەوە سەرچاوەی هەواڵێکی تری لەم جۆرەیە کە لە هاوینی ساڵی١٩٦١ لە ماڵی (سیسیل موس) لە تەنیشت جادەی (نۆرفۆد) لەنزیکی شار ڕوویداوە، بارانێکی ناسایی کە ئەو ناوچەیە زۆر پێویستی پێی بوو دەستی پێکرد. بەڵام پاش کۆتایی هاتنی کاتێ کە (موس) چووە دەرەوە چاوی بەهەزاران بۆق کەوت کە ناوچەکەیان داپۆشیوە، ئەو و ئەو کەسانەی تریش کە ئەم دیاردەیەیان بینیوە وتیان کە هەزاران دانەلەم بوونەوەرە بچووکانە لە حەوشە و زەوییەکەی موسدا باریوە. دە ڕۆژ پاش ئەوەش ئەوانە هێشتا هەر لەوێ بوون. شارەزایانی ناوچەکەش وەکو هەمیشە هاتنی ئەو بۆقانە لە دەریاچەیەکی نزیکیان کردە بیانوو بۆ داپۆشینی نەزانی خۆیان لەناست ئەم دیاردە دەگمەنە. ئێستا دەچینە شاری نۆرلاندۆ لە ویلایەتی فلۆریدا و دەگەڕێینەوە بۆ پێش نیودەڕۆی ڕۆژی ٢٦ی ئەیلولی ساڵی ١٩٥٣ نزیکەی کاتژمێر سێ و ١٥ دەقیقە نیشانەی ڕوودانی تۆفانێک بەناشکرا دیار بوو، بەڵام ئەم تۆفانە شتێکی جیاوازبوو. چونکە لەگەڵ باراندا بۆق دەباری. سێ کچی بچکۆڵەی (راسل) کە یەکێک بوو لە دانیشتوانی شارەکە لە کاتێکدا لە حەوشەکەدا یارییان دەکرد بارانی بۆقیان بەسەردا باری و ئەمەش بەڕوونی دەبینرا چونکە منالەکان و دایک و باوکیان بینییان کە ئەم بوونەوەرە بچووکانە دەکەوتنە سەر سەقفی ئۆتۆمبیلەکەیان کە لە حەوشەکەدا ڕاگیرابوو. راسل کاتێ کە ویستی ئەم ڕووداوە وەکو ڕاپۆرتێک بداتە ڕۆژنامەکان ڕووبەڕووی قسەیەکی سەیر بۆوە. لەوێ پێیان ڕاگەیاند کە ئەو بۆقانە لەوانەیە لە زەوی دەوروپشتی خانوودکەی هاتبنە دەرەوە. ئەگەر ئەم قسەیە ڕاست بێت بەسەرهاتێکی سەرسوڕهێنەری ترمان دێتە بەردەست، بەسەرهاتی ئەو بۆقانەی کە لە زەوی دەرنەپەڕنە دەرەوە چەندین پێ دەپەڕنە ئاسمان و لەسەر سەقفی ئۆتۆمبیلەکەی راسل دەکەونە خوارەوە.. لە هەمان شەودا و لە میانەی تۆفانێکی تردا ژمارەیەکی زۆرتر لەم بوونەوەرانە تەنانەت ڕژانە سەر سەقفی خانوودکەش. بەچ شێوەیەک ئەم بوونەوەرە بچووکانە بەم خێراییە لەزەوی دێنە دەرەوە و دەکەونە سەر سەقفی ئۆتۆمبیلەکە و خانوودکەی راسل؟ ئەمە ئەهێنییەکە کە هێشتا ناشکرا نەبووە، ئەگەریش لە زەوییەوە ئەهاتبنە دەرەوە بەچ شێوەیەک چوونەتە ئاسمان و کەوتوونەتە خوارەوە؟ هەندێ شت هەیە کەوا باشترە لەتەمی نەزانین و سەرسوڕماندا بمێننەوە، بارینی بۆق و ماسی و قورولیتاو و شەکرو گۆشت و خوێن و سەدان شتی سەرسوڕهێنەری تر نموونەیەکی هەرە زیندووی ئەو شتانەن کەوا باشترە پلەیەک لە سەرووی زانستەوە بن.

مەیموونی زەبەلاح یا مرۆڤی درندە

هەرکاتێک کە بوونەوەرێک لەلایەن بوونەوەرێکی تردوە لە ئەو ناوچەیە وەدەر بنرێ کە ماوەیەکی زۆر تیایدا ژیاوە بەردو ناوچە نالەباردکان کۆچ دەکات، ئەمە لەوانەیە نیشانەی ئەوە بێت کە بە چ هۆیەک هەمیشە هەزاران ڕاپۆرت سەباردت بەبینینی بوونەوەرە زەبەلاح و توکنەکان کە زۆر لە مرۆڤ دەچن لە سەرانسەری دنیا لە ناوچە دارستانی و بیابانییەکاندا دەگەنە لایەنە پەیوەندداردکان. ئەو بوونەوەرە نیوە مرۆڤانە دەیانزانی کە پێویستە پەنا بەرنە بەر کوێ، چەندین ناوی جۆراوجۆریان لەم بوونەوەرانە ناوە، بەڵام هەموو ئەم ناوانە واتایەکی یەکسانیان هەیە:

(لە مرۆڤ چوود وەحشییەکان) جێگەی داخە کە لە ناوچەی هیمالیا بەناوی (مرۆڤی بەفرینی چەپەڵ) لەلایەن سپی پێستەکانەوە سووکایەتیان پێ کراوە. ئەم ناو لێنانە کاتێک هاتە ناراوە کە ئەم بوونەوەرانە لە دۆڵێکەوە بەردو دۆڵێکی تر کۆچیان دەکرد و لەسەر ڕێگاکەیاندا بەناوچەیەکی پڕ لە بەفردا تێپەڕبوون. جێگەی قاچە بەجێماوەکان لەسەر بەفرەکە و بینینی دەیان کەس بوود هۆی ئەوەی کە بابەتی ئەم بوونەوەرانە لەسەر ئاستی جیهانی گرنگی پێ بدرێ. خاڵی سەرنج ڕاکێش لێرەدایە کە ئەو بوونەوەرانە لە بەفردا ژیان بەسەر نابەن. گەشتیارە ئەمریکییەکان کە خوازیاری پرۆپاگەندەن و بەشوێن ناوبانگدا وێڵن بۆ دۆزینەوەی ئەم بوونەوەرانە دەچنە ناوچە بەفرینەکان و بەم کردارەش نادروستی خۆیان دەردەخەن. بەهۆی ئەوەی کە ئەم بوونەوەرانە شەرمن و خۆیان لەناوچە دوورە دەستەکاندا دەشارنەوە زۆر بەکەمی لەلایەن سپی پێستەکانەوە دەبینرێن. دانیشتوانی نیوەدوورگەی مالایا و هەروەها دانیشتوانی مەنگۆلیا و دارستانەکانی سیبیریا و تەنانەت سوور پێستەکانی ناوچەکانی باکووری ڕۆژئاوای ئەمریکا بەباشی ئەم بوونەوەرانە دەناسن، کەواتە بەڕێکەوت سپی پێستەکانیش تەنانەت لە نزیکەوە دەیانبینن. بۆ نموونە ڕاپۆرتیک لەلایەن زانایەکی ڕووسی بەناوی دکتۆر (پرۆنین) کە ڕێبەری گرووپێکی دۆزینەوەی سەرچاوە ناوییەکان لە کوێستانەکانی پامیر لە کۆماری تورکمانستان و بەشی ئاسیای ناوەندی بوو لە هاوینی ١٩٥٧ بڵاوکراوەتەوە، دکتۆر پرۆنین ڕایگەیاند دوو کەس لە ڕێنماکان سەرنجیان بۆلای بوونەوەرێک ڕاکێشاوە کە لە دۆڵێکی بەرامبەر ئەودا وەستابوو، ئەو بوونەوەرە لەسەر تاشەبەردێک لەبەر تیشکی

هەتاودا ڕاوەستابوو. دکتۆر پرۆنین بەکەلک وەرگرتن لە دووربین بۆ ماوەی پێنج دەقیقە لە بارودۆخێکی زۆر باشدا سەیری نەو بوونەوەرەی کرد. نەو لە ڕاپۆرتەکەیدا باس لە بوونەوەرێک دەکات کە لە مرۆڤ دەچێت بەڵام دەستەکانی بەشێوەیەکی ناناسایی درێژن. بەشی زۆری دەموچاوی بە موو داپۆشراوە و جەستەشی بەموویەکی خۆڵەمێشی داپۆشراوە، نەو دەڵێ کە نزیکەی ٧ پێ درێژ بووە، دوو ڕۆژ پاش نەوە دکتۆر پرۆنین دیسانەوە هەمان بوونەوەر یاخود بوونەوەرێکی هاوشێوەی تری بینی و وتی کە دەتوانین بەنیوە مرۆڤێک لە قەڵەمی بدەین.

دانیشتوانی ناوچەکە پێیان گوت کە نەم بوونەورانە هیچ زیانێکیان بۆ مرۆڤ نییە و تەنیا بەخواردنی ڕەگی گژوگیا و بوونەوەرە بچووکەکان ژیان بەڕێ دەکەن. لە مانگی حوزەیرانی ١٩٥٨ ناژانسی دەنگویاسی ڕۆیتەر نەم هەواڵەی ڕاگەیاند کە دانیشتوانی گوندی پابامولیە لە باشووری سوماترا بوونەوەرێکیان بەزیندوویی گرتووە کە لە شێوەیەک لە مەیموونی نەناسراو دەچێت، نەم بوونەوەرە مێینە بووە و نزیکەی ١٦ تا ١٧ ساڵ تەمەنی بووە کە لەسەردەم تاودکو قاچی بەتووک داپۆشرابوو و لە نێوان دانیشتوانی سوماترا بەسیندای بەناوبانگە و سەردەمانێک حکوومەتی هۆڵەندا خەڵاتێکی زۆری تەرخان کردبوو بۆ هەرکەسێک کە یەکێک لەم بوونەوەرانە بەزیندوویی بگرێت. کاتێ کە دانیشتوانی نەو گوندە زانییان حکوومەتی سوماترا پێشنیاری خەڵاتەکەی نوێ نەکردۆتەوە، نەو بوونەوەرەیان گەڕاندەوە بۆ ناو دارستان و نازادیان کرد. بەپێی نەم ڕاپۆرتە نەو بوونەوەرە لەکاتی زیندانی بوونیدا هیچ خواردنێکی نەخواردووە و هیچ هەوڵێکیشی بۆ بەرگریکردن لە خۆی لەکاتی گرتنیدا نەداوە، نەم بوونەوەرە نزیکەی پێنج پێ درێژ بووە و بەپێی وتەی نەو کەسانەی کە گرتوویانە بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر لە مرۆڤ چووە.

***

لە ساڵی ١٩٤١ کاراپتیان کە وابەستەیەکی سەربازی سوپای سۆڤیەت بوو لە (بونی ناکسک) لە زنجیرە چیاکانی داغستان سەباردت بەڕووداوێک ڕاپۆرتێکی نامادە کرد کە لە زستانی ساڵی ١٩٤١ لەو ناوچەیەدا ڕوویداوە. لیپرسراوانی ناوچەکە هاتبوونە لای نەو و داوایان لێکردبوو کە بۆ بینینی (مرۆڤێکی وەحشی) کە لە کوێستانەکانی نەو دەوروپشتە گرتبوویان لەگەڵیاندا بڕوات. کاراپتیان دەڵێ کە نەو بوونەوەرە نێرینە، پێ پەتی و ڕووت بووە، جەستەی وەکو مرۆڤ بووە، سنگ و مل و پشتی نەو بوونەوەرە

بەموویەکی قاوەیی تۆخ داپۆشرابوو بەلام دەموچاو و دەست و قاچەکانی موویان پێوە نەبوود، مووی دەوروپشتی دەمی نەو بوونەوەرە زۆر زبر بووە و لە ڕیشی مرۆڤ چووە، قژی سەری زۆر درێژ و ڕەنگی قاوەیی و زۆر ورد بووە و کەوتۆتە سەر شانەکانی، لەگەڵ هەموو ئەمانەدا جەستەیەکی پیاوانەی بەرزتر لە ٦ پێ، شانی پان و قۆڵی درێژ و سنگێکی تەنگی هەبووە. خەڵکی ناوچەکە کە نەو بوونەوەرە بریندارەیان تیمار دەکرد نەیانتوانی لە خانوویەکی گەرمدا ڕای بگرن، چونکە نەوەندە ناردقەی دەکردەوە کە بۆنێکی زۆر ناخۆشی لێ دەهات. لەڕاپۆرتی ڕەسمیدا کاراپتیان دەڵێ کە نەو بوونەوەرە لە بەرامبەر نەودا وەکو دێوێکی تووکن وەستاوە، سینگی بەردو پێشەوە و شانەکانی بەردو دواوە بووە و دەستی گەوردو پەنجەی بەهێز و نەستووری هەبووە و بەلایەنی کەمەوە دەستی دەگەیشتە نمژنۆی. کاتێ کە خواردنیان دەخستە پێشی هیچ کاردانەوەیەکی نەبووە، نە هەوڵی ڕزگاربوونی دەدا نە هەوڵی قسەکردن، جگە لەوەی کە یەک دوو جار بەهێواشی نالاندبووی. لە ڕاپۆرتەکەی کاراپتیاندا هاتووە کە:

چاوەکانی هیچیان بەمن نەدەگوت، چاوەکانی گەوردو تاریک و مەنگ بوون و هیچ واتایەکیان تێدا نەبوو، نەوانە چاوی ناژەڵێک بوون و هیچی تر.

نەوەی بەسەر نەم بوونەوەردا هات نادیارە، چونکە کاراپیتان چەند هەفتە پاش نەوە لەو ناوچەیە گوازرایەوە و نەو شتەی کە بە دڵنیاییەوە یەکێک لە سەرنج ڕاکێشترین نهێنیەکانی زانستە لەدەست چوو.

***

لە ساڵی ١٩٣٩ کاتێ هێزەکانی چین و مەنگۆلیا لە یەکێک لە شەڕە بێشومارە سنوورییەکانیاندا بوون، سەربازانی مەنگۆلیا سێ بوونەوەری سەرسوڕهێنەرو نیوە مرۆڤیان بینی کە لە گردێک دەچوونە سەردەوە، سەربازەکان تەقەیان لێ کردن و وتیان کە نەو بوونەوەرانە وەکو مرۆڤە درندەکان بەبێ جلوبەرگ بوون و بەموو سەرتاپای لەشیان داپۆشرابوو.

لە ساڵی ١٩٤٧ کیمیازانێکی مەنگۆلی لە سەفەرێکیدا بوونەوەرێکی لەم شێوەیەی بینیوە، نەو لە کاتێکدا کە لە تەنیشت چەند تاشە بەردێک دانیشتبوو و خەریکی نانخواردن بوو لەناکاودا بینی کە بوونەوەرێکی تووکن کە لە مرۆڤ دەچوو لە درزی تاشە بەردێکی گەوردا هاتە دەردەوە و خەریکی هەڵکەندنی زەوی بوو کە پێدەچوو بەشوێن خۆراکدا بگەڕێ. کیمیازانەکە لە مەودایەکی کەمتر لە ١٠٠ پێ و بۆ ماوەی نزیکەی

چاردکە کاتژمێرێک سەیری نەو بوونەوەردی کرد. بەپێی و تەکانی دەقاو دەق لەو بوونەوەرە چووە کە کاراپیتان لە کوێستانەکانی داغستاندا بینیویەتی.

دانیشتوانی ناوچە کوێستانیەکانی باکووری ڕۆژئاوای ئەمریکا لە کالیفۆرنیای باکووردوە تا (بریتیش کۆلۆمبیا) لەترسی پیاوە زەبەلاحە تووکنەکان کە بە وتەی ئەوان لە دارستانە چڕەکاندا دەژیان ئارامیان لێ هەڵگیرابوو. کاتێ کە سوور پێستەکان سەباردت بەم بوونەوەرە زەبەلاحانە کە پێیان دەگوت (ساسکواچ) سپی پێستەکانیان ئاگادار دەکردەوە ئەوان هەموو ئەم بابەتەیان وەکو ئەفسانەو خورافات وەردەگرت. بەڵام بەتێپەڕبوونی کات، کاتێ کە سپی پێستەکان کە لەو کوێستانانەوە دەهاتن و باسیان لە بوونی ئەو بوونەوەرانە دەکرد وتەی سوور پێستەکان گرنگییەکی زیاتری پێ درا. کاتێ کە بڵاوکراوەی (دەیلی بریتیش کۆلۆنیست) لە شاری ڤیکتۆریای بریتیش کۆلۆمبیا باسی لە ڕووداوێکی سەرنج ڕاکێش کرد کە لەشاری (یاڵ) ڕووی دابوو لە بەرواری ٣ی تەموزی ١٨٨٤، کەسانێکی زۆر کە شتێکیان سەباردت بەساسکواچەکان پێ بوو هاتنە مەیدانەوە. ئەو بڵاوکراوەیە باس لە هەواڵێک دەکات کە بە چ شێوەیەک کارمەندانی شەمەندەفەرێک بوونەوەرێکیان بینیوە کە نیوەی مرۆڤ و نیوەی مەیمون بووە و لەتەنیشت هێڵی شەمەندەفەرەکەدا لەدووری ٢٠ میل لەشاری (یاڵ) لە دۆڵێکی قوڵدا ڕاکشاوە.

شەمەندەفەرەکە بەخێرایی ڕاگیرا و کارمەندەکانی هەوڵیاندا ئەو بوونەوەرە بگرن کە لە تاشە بەردێک دەچووە سەرەوە. ئەوان نەیانتوانی بەزیندوویی بیگرن و یەکێک لە کارمەندەکان چووە سەر سەری بەپارچە بەردێک کە کێشای بەسەریدا بێهۆشی کرد. ئەوان ئەو بوونەوەرەیان بەتەناف بەستەوە و خستیانە ڤاگۆنی کەلوپەلەکانەوە. کاتێ کە شەمەندەفەرەکە گەیشتە جێ خەڵکێکی زۆر بۆ بینینی ئەو بوونەوەرە کۆبوونەوە. ئەو بڵاوکراوەیە لەسەر زاری کارمەندانی شەمەندەفەرەکە دەڵێ کە ئەوان وابیر دەکەنەوە کە ئەو بوونەوەرە زۆر لە لێواری دۆڵەکە نزیک بۆتەوە و کەوتۆتە خوارەوە چونکە گێژ ببوو، لەبەر ئەم هۆیەش بوو کە کاتێ کە ئەوان گەیشتنە سەری ئەو لەسەر زەوییەکە درێژ ببوو. یەک دوو ڕۆژ پاش ئەوە ئەو بوونەوەرە بەتەواوی چاک ببۆوە و بەهیچ شێوەیەک ئەو هەڵسوکەوتە خراپەی کە لەگەڵیدا کرابوو لەیاد نەمابوو. ئەو لە پیاوێکی بچووکی تووکن دەچوو و مووەیەکی نەرم و ڕەش هەموو جەستەی جگە لە دەست و قاچ و دەموچاوی داپۆشیبوو. ئەو لەسەر دوو پێ دەڕۆیشت و نزیکەی ٤ پێ و ١٠ ئینج درێژ بوو، بەداخەوە

نەو بوونەوەرە لەگەڵ پیاوێکی نمایشکاردا ڕۆیشت و هیچ زانیارییەک سەبارەت بەچارەنووسی لەبەر دەستدا نییە.

بەڵام بەو شێوەی کە باس دەکرێ نەو بوونەوەرە ساسکواچێکی گەنج بووە و بەمەش دەگەینە نەو ناکامەی کە نەم بوونەوەرانە کاتێ کە دەگەنە تەمەنی باڵق بوون ڕەنگی تووکەکەیان گۆڕانکاری بەسەردادێت.

***

لە ساڵی ١٩٤٩ جۆرج چاپمەن و هاوسەرەکەی لەگەڵ سێ منداڵیاندا لە کابینەیەک لە نزیکی شارۆچکەی (ڕۆبی کریک) لەکەنار ڕووباری فرایزەر واتە نزیکەی ٢٢ میل لەو ناوچەیەی کە نەو بوونەوەرەی پێشوو لەلایەن کارمەندانی شەمەندەفەرەکەوە گیرا، دەژیان. چاپمەن لە هێڵی شەمەندەفەردا کاری دەکرد و لەمیانەی سەفەرەکانیدا هاوسەرەکەی و کوڕە ٩ ساڵەو دوو کچە بچووکترەکەی بەتەنیا جێ دەهێشت. ڕۆژێک کوڕەکەی بەپەلە گەڕایەوە بۆ ماڵەوە و بەدایکی گوت کە ناژەڵێکی گەورە لە کەلاوەکەی پشت ماڵەکەیاندا دەسووڕێتەوە. دایکی سەیرێکی نەو شوێنەی کرد و وایدەزانی کە نەو بوونەوەرە ورچە، بەڵام بەخێرایی تێگەیشت کە هەڵەی کردووە، چونکە نەو بوونەوەرە لەناکاودا لەناو گژوگیاکاندا هاتە دەردەوە و بەهێمنی بەردو نەو و منداڵەکانی بەڕێ کەوت. لەکاتێکدا کە منداڵەکان بەردو ڕووبارەکە هەڵدەهاتن، دایکیان کەمێک لەپێش نەو ساسکواچە بەشوێن منداڵەکانیدا هەڵهات. نەو بەناشکرا دەیبینی کە ساسکواچ بە مووداپۆشراوە و بەشێوەیەکی ستوونی بەڕێگادا دەڕوات و ڕوخساری وەکو مرۆڤە. لەکاتێکدا کە دایک و سێ منداڵەکەی لە کەناری ڕووبارەکە لە هەڵاتندا بوون، نەو بوونەوەرە هێرشبەرە لە خانووەکەیاندا خەریکی گەڕان بوو و پاش نەوەی کە قوتوویەک ماسی سوێری هەڵپچڕی و بەو ناوەدا پژاندی، کۆتایی بەسەردانەکەی خۆی هێنا. خاتوو چاپمەن دەڵێ کە باڵای نەو بوونەوەرە نزیکەی ٧ تا ٨ پێ بەرزبووە، جێگەی قاچەکانی لە قوڕی دەوریشتی خانووەکە بەجێ مابوو و لەجێگەی قاچی پیاوێکی زەبەلاحی پێ پەتی دەچوو کە پەنجەی دووەمی قاچی لەپەنجەکانی تری درێژتر بوون. چەند تاڵە مووێکی قاوەیی کە بەدەرگای ماڵەکەوە بەجێ مابوو نەو گریمانەی خاتوو چاپمەنی لە ڕاستی نزیکتر کردەوە کە نەو بوونەوەرە بەلایەنی کەمەوە ٥ر٧ پێ درێژ بووە. بنەماڵەی چاپمەن کەمێک پاش نەم ڕووداوە گواستیانەوە بۆ شوێنێکی نزیکتر لەشار.

ناوچە چۆڵ و بێ دانیشتوانە فراوانەکەی باکووری ڕۆژئاوای ویلایەتە یەکگرتووەکان

گۆڕەپانی سەدان ڕووبەڕووبوونەوەی لەمجۆردیە لە نێوان مرۆڤی مۆدێرن و نەم بوونەوەرە زەبەلاحانە کە بە ساسکواچ بەناوبانگن.

لە ساڵی ١٩٢٤ گرووپێکی داربڕینەوە کەمپەکەی خۆیان لە دارستانەکە بەجێ هێشت و نەگەڕانەوە چونکە دەیانگوت کە چەندین بوونەوەری زەبەلاح کە لە مەیموون دەچوون نابلوقەیان داون و بەردو داریان بەسەریاندا کێشاوە و کەمپەکەیان وێران کردووە.

***

لەمانگی نابی ساڵی ١٩٥٨ گرووپێکی دروستکردنی جادە خەریکی خۆڵ ڕشتن بوون بەسەر جادەیەکدا کە لە ناوچەیەکی کوێستانی لە نزیکی (بلۆف کریک) لە (هۆمبۆلت کانتی) کالیفۆرنیا کۆتایی پێ دەهات. نەوان ڕۆژێک سەرلەبەیانی لە بینینی جێگەی قاچی مرۆڤێکی زەبەلاح لەسەر خۆڵە نەرمەکە، دوچاری سەرسوڕمانێکی زۆر بوون. خاوەنی نەم جێگە قاچە تایەیەکی بلدۆزەری لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتبوو و چەند سەد مەتر لەو لاتر فڕێی دابوو، بەرمیلێکی پۆلاییینی پڕ لە نەوت لە بەرزاییەکی زۆر برابوود سەردوە و لەوێوە بەردو ناو دۆڵێکی قووڵ تلۆر کرابۆوە، بۆ هەڵگرتنی نەم بەرمیلە پێویست بەچەند پیاوی بەهێز هەیە بەڵام نەم ساسکواچە بەبێ هیچ زەحمەتێک بەم هەموو ڕێگایەدا لەگەڵ خۆی هەڵیگرتبوو، بەرلەوەی کە نەم دێوە نەو ناوچەیە بەجێ بهێڵی و بەردو شوێنێکی تر بڕوات چەندین قالبی پلاستیکی لەجێگە قاچەکانی هەڵگیرا و نەوە ڕوون بۆوە کە قاچەکانی لە مرۆڤ دەچێت و ١٧ نینج درێژایی و ٨ نینج پانتاییان هەیە. نەم قالبانە جەخت دەکەنە سەر نەوەی کە پەنجەی دووەمی قاچی نەم بوونەوەرە لە پەنجەکانی تری درێژترە. (ڕۆبەرت هۆتفلد) نەو داربڕەی کە لە شاری (کرێسێنت)ی کالیفۆرنیا لە مانگی شوباتی ١٩٦٢دا دەژیا، لەکاتی بینینی هاوڕێکانی واتە باد جێنگینز و هاوسەردکەی کە لە چوار میلی (فۆرت براگ)دا دەژیان گوێی لێ بوو کە سەگی ماڵی جێنگینز دەلوورێنێ و لەوەدەچێ کە لە شتێک ترسابێت. نەو ڕۆیشتە دەردوە تاوەکو بزانێ کە هۆی نیگەرانی سەگەکە چییە و دەسبەجێش هۆکارەکەی بۆ ڕوون بۆوە. لە پشتەوەی حەوشەکە نزیکەی ٦٠ پێ دوورتر لەو شوێنەی کە هێتفیلد وەستابوو، بوونەوەرێکی زەبەلاح و تووکن کە ڕوخساری لە مرۆڤ دەچوو لەودیو پەرژینەکەوە سەیری نەوی دەکرد. پەرژینەکە نزیکەی ٦ پێ بەرزبوو نەمە لەکاتێکدا کە سنگ وسەری نەو بوونەوەرە لە سەرووی پەرژینەکەوە بوو. واتە بەلایەنی کەمەوە نزیکەی ٧ تا ٨ پێ بەرز بووە. لەسەردتادا هێتفیلد وایدەزانی کە نەوە ورچێکی گەوردیە کە سەیری دەکات، گەوردترین ورچێک کە تا نەوکاتە بینیویەتی!

نەو ڕایکردە ناو خانوودکەو جێنگینزی بانگ کرد تاودکو نەویش بێتە دەردود و نەو بوونەودرە ببینێ. چەند ساتێک پاش نەود کاتێ کە نەو دوو پیاود بەپەلە هاتنە دەردود سەردتا هیچ کامیان نەیانبینی. هێتفیلد بەڕاکردن بەدەوری ماڵەکەدا سووڕایەود و بەتەواوی کەوتە بەرامبەر نەو بوونەودرە و بەهۆی نەم ڕووبەڕووبوونەودیە خزا و کەوتە سەر زەوی. هێتفیلد بەهاوارکردن داوای لە جێنگنیز کرد کە بچێتە ژوورەود. نەود بوونەودرێکی نیود ناژەڵ و نیود مرۆڤ بوو، هێتفیلد بەدژواری هەستایەود و بەردو دەرگای ماڵەکە کەوتە ڕاکردن، لە کاتێکدا کە نەو بوونەودرە بەتەواوی لە پشت سەری بوو، نەو توانی بچێتە ژوورەود. بەڵام نەو بوونەودرە پاڵی بەدەرگاکەود دەناو بەنینۆکەکانی دەرگاکەی دەڕووشاند تا نەو ڕادەیەی کە نەو دوو پیاود نەیانتوانی ڕێگە لە کرانەودی دەرگاکە بگرن، کاتێ کەپاڵەپەستۆی سەر دەرگاکە کەمتر بۆود جینگێنز بەردو لای تفەنگەکەی ڕۆیشت و فیشەکی تێکرد و گەڕایەود. بەڵام چیتر نەو بوونەودرە لەوێ نەمابوو و تەنیا قاچەکانی بەڵگەی وتەکانی نەم دوو پیاود بوو کە لەگەڵ جێگەی دەستێکی قوڕاوی لەسەر دەرگاکەو زەوی پێش دەرگاکە بەجێ مابوو. جێگە دەستەکە کە ١١ نینج پان بوو وێنەی لێ هەڵگیرا و جێگەی قاچەکانیش قاڵبیان لێ وەرگیراو نەودی دەرخست کە پەنجەیەکی کەم بوود. هێتفیلد بەپەیامنێرانی ڕاگەیاند کە هیچ کاتێک نەو ڕوخسارە لەبیرناکات کە کاتێ لەسەر زەوی کەوتبوو بەسەر سەریەود سەیری دەکرد، ڕوخسارێکی ڕەش بەڕیشێکی زبرو کورت لە دەوروپشتی دەم و گۆناکانی و چاوی ڕەشی گەورە کە زۆر لە چاوی مرۆڤ دەچوو.

***

بەسەرهاتی ساسکواچەکان بەهیچ شێودیەک تەواو نەبوود چونکە نەم فایلە تا نەو کاتەی کە کەسێک بێتە ناو نەم بەسەرهاتەو یەکێک لەم بوونەودرانە بگرن و بیخەنە ژێر لێکۆڵینەودی وردی زانا و شارەزایانی ناژەڵناسی بەکراودیی دەمێنێتەود. بەڵگەنامەی باودڕپێکراو لەبەردەستدایە کە جۆرێک بوونەودری نیود مرۆڤ لەناوچە دوورە دەستەکانی باکووری ڕۆژئاوای نەمریکادا دەژین. لەڕاستیدا نەگەر نەم بوونەودرانە لە بنەڕەتدا بوونیان هەبێت زۆر ناساییە کە لەم ناوچانەدا بژین، بەسەرنجدان بەودی کە لە ناوچە کوێستانییەکانی ڕۆژئاواو باکووری ڕۆژئاوای ویلایەتە یەکگرتوودکانی نەمریکا دەیان هەزار میل زەوی دەست لێ نەدراو هەیە کە هێشتا هیچ مرۆڤێک نەچۆتە نەوێ، کەواتە بابەتی ساسکواچ لە دۆخێکی سەرسوڕمانی واتادادا دەبینینەود. لەوددا کەساسکواچ و ڕەگەزە وابەستەکانی لەو شوێنانەدا دەژین گومانێکی زۆر کەم هەیە، تەنیا کێشەکە لێرەدا

ڕووبەڕوومان دەبێتەوە نەوەیە کە بە چ شێوەیەک یەکێک لەو بوونەوەرانە بەزیندوویی لەو ناوچەیە بێنینە دەردەوە.

***

لە بەرواری ٣٠ی تەموزی ساڵی ١٩٦٣ ڕۆژنامەی شاری پۆرتلاند لەویلایەتی نۆرێگۆن نووسیویەتی: بوونەوەری سەرسوڕهێنەر دیسانەوە لە باکووری ڕۆژئاوای ئەمریکادا بینرا.. نووسەری وتارەکانی ئەم ڕۆژنامەیە بەناوی (مارتین کلارک) ئەم بابەتەی بۆ ڕوون بۆوە، کە ئەم ڕاپۆرتە یەکێکی ترە لەو زنجیرە ڕاپۆرتانەی کە بینەرە بڕواپێکراوەکان سەبارەت بەم دێوە تووکنانە گێڕاویانەتەوە. لەم بابەتە تایبەتییەدا کلارک پیاوێکی پۆرتلاندی و دوو ژنی دانیشتووی گوندەکانی نەو ناوچەیەی وەکو بینەری سەردکی هێناوەتەوە کە یەکێک لەو نافرەتانە شووی کردووە و نەوی تریان هێشتا کچە، بەڵام هیچ خزمایەتییەکی لەگەڵ نەو پیاوەدا نەبووە و لە سەرداوای خۆیان ناویان لەو ڕۆژنامەیەدا بڵاو نەکراوەتەوە. ڕووداوەکە لە بەشێکی دوورکەوتووی جادەیەکی نێوان ڕێڕەوی (ساتوس) و شاری (تۆپێنیش) نزیکەی کاتژمێر ٥ر١ ی دوای نیوە شەوی ڕۆژی یەکشەمەی بەرواری ٢٨ ی تەموزی ساڵی ١٩٦٣ ڕوویداوبوو. نەو پیاوە خەریکی لێخوڕینی نۆتۆمبیلەکەی بوو کە نەو دوو نافرەتەش بەکرێ لەگەڵیدا سواربوون. نەو تازە پێش نۆتۆمبیلێکی تر کەوتبوو کە لە ناکاودا لایتەکانی پێشەوەی کەوتە سەر بوونەوەرێکی زەبەلاح کە چەند هەنگاوێک خوارتر لە جادەکە و لە بەشی چەپیدا وەستابوو. نەو بەو پەیامنێرەی ڕاگەیاند کە: سەرەتا وامدەزانی کە درەختێکی سپییە، بەڵام لە پاشاندا بۆم دەرکەوت کە هیچ درەختێک لەو ناوچەیەدا نییە، پاشان بینیم کە نەو شتە دەجووڵێت. هەرسێ نەفەری ناو نۆتۆمبیلەکە جەختیان کردە سەر نەوەی کە نەوە بوونەوەرێکی هاوشێوەی مرۆڤ بووە و نزیکەی ٩ تا ١٠ پێ درێژ بووە و بەمووەیەکی درێژ داپۆشرابوو کە لەبەرامبەر ڕووناکی لایتی نۆتۆمبیلەکە خۆڵە مێشی دەهاتە پێش چاو. نەوان وایاندەزانی کە نەو بوونەوەرە لە چاڵێکی نزیک جادەکە هاتۆتە دەردەوە و کاتێ کە ڕووناکی لایتی نۆتۆمبیلەکەی لێدرا لە جادەکە دوور دەکەوێتەوە ئەم ڕاپۆرتە بەخێرایی چەندین ڕاپۆرتی تری بەدواداهات، کە یەکێکیان ڕاپۆرتێک بوو سەبارەت بەمارتین هێنریش و هاوسەرەکەی کە دانیشتووی خانووی ژمارەی ٣١٠٤ ی شەقامی ٦٦ی پۆرتلاند بوون، نەوان ڕۆژنامەکەیان ئاگادار کردەوە کە لە ڕۆژی چوارشەمە ٢٤ی تەموزی ١٩٦٣ نزیکەی کاتژمێر ٥ر٤ ی پاش نیوەڕۆ لە بەلەمی ماسی گرتنەکەیاندا لەسەر ڕووباری لویس خەریکی کار بوون کە ڕووبەڕووی

ڕووداوێکی سەرسوڕهێنەر بوونەوە. خاتوو هێنریش ڕایگەیاند کە: کاتێ کە نێمە لە پردی هێڵی شەمەندەفەردی ڕیج فیلد لە ویلایەتی واشنتۆن نزیک دەبووینەوە من نەو بوونەوەردم لە دووری ١٠ یا ١٥ پێیی لێواری ناوەکە بینی، لەو کاتەدا نزیکەی ١٠٠ پێ لە نێمەوە دوور بوو. سەردتا وامدەزانی کە درەختێکی گەوردیە بەڵام، کاتێ کە لە شوێنی خۆی جووڵا وامدەزانی کە خەریکم شێت دەبم. نەو بەخێرایی، لەنێوان درەختەکاندا ون بوو. هاوسەردەکەی هێنریش نەو بوونەوەردی کە بینیبوویان بەبوونەوەرێک دەزانی کە لە مرۆڤ دەچێ یا مەیموونێکی زەبەلاحە کە خاوەن ڕەنگێکی قاوەییە هەروەها قژی سەری وەکو کڵاوێک بەسەر شانەکانیدا ڕژاوە. خاتوو هێنریش بەپەیامنێری ڕۆژنامەی گوت کە مۆدیلی قژی بەتەواوی وەکو نەو سەرپۆشانە بوو کە ڕەگەز پەرستەکان لەسەری دەکەن، بەڵام نەو بوونەوەرە لە هەموو مرۆڤێک کە تانێستا بینیومە گەوردتر بووە. چەندین ساڵ بوو کە دوابەدوای یەک لەماوەی سەدەیەکدا چەندین ڕاپۆرت سەبارەت بەبینینی نەم بوونەوەرە زەبەلاحە تووکنە لە ناوچە دوورە دەستەکانی کوێستانەکانی بریتیش کۆلۆمبیای کەنەدا و باکووری ڕۆژناوای نەمریکا بەرچاو کەوتووە. نەو بوونەوەرە لەلایەن سووریێستەکانەوە بەساسکواچ ناودەبرێن و لەم ساڵانەی دواییدا پاش نەوەی کە جێگەی قاچە گەوردکانیان خرایە ژێر لێکۆڵینەوە ناوی (قاچ گەورە)یان لێ نرا. لە زۆربەی شوێنەکاندا نەم بوونەوەرانە، لە کاتی ڕووبەڕووبوونەوە لە گەڵ مرۆڤدا هەڵاتوون بەڵام هەندێ کاتیش نەم ڕووبەڕووبوونەوانە نەنجامێکی باشی نەبووە. لە ساڵی ١٩٢٤ گرووپێکی ٦ کەسی لە کرێکارانی کانەکان خەریکی کارکردن بوون لەسەر چاڵێکی بچووک لە داوێنی ڕۆژهەڵاتی کێوی سانت هێلین.

بەپێی هەواڵی ڕۆژنامەی (لانگ ڤیێڤ دەیلی نیوز) نەم کرێکارانە نێواردی ڕۆژێک لەلایەن کۆمەڵێک بوونەوەری درندەی تووکن هێرشیان کرایە سەر، نەم بوونەوەرە ترسناکانە دار و بەردیان بەسەر کرێکارە تۆقیوەکاندا دەکێشا، کرێکارێک بەناوی (ماریۆن سمیت) پۆلیسی (کۆلیتنز گۆنتی) ناگادار کردەوە، کە پۆلیسێکیان (٥) فیشەکی لە مەودایەکی نزیکەوە بەردو ڕووی یەکێک لەم بوونەوەرانە تەقاندبوو بەڵام نەیتوانیبوو بیکوژێت. بە وتەی کرێکارەکان بەدرێژایی شەو نەو بوونەوەرە گەورانە لە دەورووپشتی ماڵۆچکەکەی نەوان هاواریان کردووە و بەردیان پێدا دەکێشا و هەندێ کات بەردەکان نەوەندە گەورە بوون کە خەریک بووە دەرگاکە بشکێ. لەگەڵ هاتنی بەیانی کرێکارەکان نەو شوێنەیان بەپەلە بەجێ هێشت بەڵام لەکاتی هەڵاتندا خۆیان بەرامبەری بوونەوەرێکی

تووکنی زەبەلاح بینییەوە کە نزیکەی ٧ پێ بەرزبوو و ڕوخساری لە مەیموونێک دەچوو کە قژێکی درێژی ڕەش یا قاوەیی تۆخی هەبوو. بەپێی ڕاپۆرتە بەدەست گەیشتووەکان یەکێک لە کرێکارەکان تەقەی لەو بوونەوەرە کرد و نەوان بینییان کە کەوتە نێو درزێکی گەورەوە کە لەو سەردەمەوە تا نێستا بەدۆڵی مەیموون ناسراوە. ڕاپۆرتی کرێکارەکان بووە هۆی ناردنی گرووپێکی گەڕان لەلایەن سەرۆکی پۆلیسەوە کە نەو ماڵۆچکە وێران کراوە و جێگە قاچە جێماوەکانی نەو بوونەوەرانەیان دۆزییەوە. کرێکارەکانیش هیچ کاتێک لەوتەی خۆیان پەشیمان نەبوونەوە.

***

لە مانگی نابی ١٩٦٣ڕۆژنامەی (نۆرێگۆن ژۆرنال) ڕۆژنامەنووسێکی بەناوی (مارگ داڤن پۆرتی) نارده داوێنی چیای (سەنت هێلین) نەو شوێنە سەرچاوەی زۆربەی هەواڵەکان بوو سەباردت بەبینینی نەم بوونەوەرانە. یەکێک لە یەکەمین شتەکان کە نەو دۆزییەوە ڕاپۆرتی نەو، ڕۆژنامەیە بوو سەباردت بەو شتانەی کە کرێکارە تۆقیوەکان بینیبوویان، بەڵام نەو جێگە قاچە گەورانە بۆ کوێ ڕۆیشتوون، بنکەیەکی چاودێری ڕاوکردن لە دەریاچەی سپیریت دوو وێنەی ڕوونی جێگەی قاچی نەو بوونەوەرانەی دایە ڕۆژنامەنووسەکە کە لە دوو میلی خوارەوەی دەریاچەکە لە بەرواری ٣٠ی تشرینی یەکەمی ١٩٣٠ گیراوە. نەو وێنانە زۆر لە جێگەی قاچی مرۆڤ دەچوون و پەنجەکان بەتەواوی لە یەکتر جیا دەکرانەوە. نەو قاچانە ١٦ نینج درێژ و ٦ نینج پان بوون. یەکێک لەو شوێنانەی کەلەلایەن گرووپی (دۆڤن پۆرت) بەسەرکرایەوە دۆڵی مەیموون بوو کە پێشتر باسمان لێوە کرد. یەکێک لە کچە تازە پێگەیشتووەکانی خاتوو (دۆڤن پۆرت) بەهەمان شێوە کە گرووپەکەیان بەڕێگەیەکدا تێپەڕدەبوو جێگەی قاچێکی بینی کە زۆر لە جێگەی قاچی مرۆڤ دەچوو. یەکێکی تر لە کچەکانی (دۆڤن پۆرت) کە قوتابی دوایین ساڵی بەشی دارستان ناسی بوو لە زانکۆی واشنتۆن بەهۆی چەندین ساڵ لێکۆڵینەوەی زانکۆیی بەتەواوی نەم جێگەی قاچانەی دەناسی و بەوردی لەم جێگە قاچەی کۆڵییەوە و وتی کە نەمە ناتوانێ جێگەی قاچی ورچێک بێت. نەوە لە شوێنێکدا دۆزرایەوە کە پێشتر ڕووباری پێدا تێپەڕیوە کەواتە نەوە جێگەی قاچی مرۆڤ نییە بەڵکو هی بوونەوەرێکە کە قاچی لەو سروشتەدا نەستوور و سەخت بووە بەڵام چ بوونەوەرێک؟

یەکێک لەو شوێنانەی کە نەم بوونەوەرە نەناسراوە زۆر تر ڕووی تێ دەکا بەشی خوارەوەی ڕووباری لوییسە. واتە نەو شوێنەی کە مارتین هێنریش و هاوسەرەکەی لە ٢٤

ی تەموزی ١٩٦٣ نەو بوونەوەردیان لێ بینیبوو. ئەم ڕاپۆرتەی سەردەم تەنیا چەند ڕۆژێک ئەویش لەلایەن خۆیانەوە جەختی دەکرایە سەر تاوەکو خاوەن کێڵگەیەکی ئەو ناوچەیە بەناوی (چارلی نۆریۆن) دوو کوڕە منداڵەکەی خۆی بۆ گەڕان لە ڕۆژی یەکشەمەی ٢٨ی تەمووز بردە کەنار ڕووبارەکە. جیمی ١١ ساڵان، بۆ یەکەمین جار ئەو جێگە قاچە زەبەلاحانەی بینی و بەهاوارکردن باوکی ئاگادار کردەوە. (نۆریۆن) سەیرێکی کرد و دەستی دوو کوڕەکەی گرت و بەپەلە بەمەبەستی تەلەفۆنکردن بۆ هاوڕێیەکی بەناوی (براونێر) کە لەو ناوچەیەدا دەژیا، ئەو شوێنەی بەجێ هێشت. براونێر کامێرایەکی لەگەڵ خۆیدا هێناو چەندین وێنەی ئەو جێگەی قاچانەی گرت کە ١٨ ئینج درێژ و ٨ئینج پان بوون. بوونەوەری خاوەن ئەو جێگەی قاچانە هەنگاوەکانی دەگەیشتە ٤ تا ٦ پێ و قووڵایی جێگە قاچەکان دەری دەخست کە قورساییەکی زۆری هەیە. لێکۆڵینەوەکان دەریانخست کە جێگە قاچەکان بەڕوونی لە قەراغ ناوەکە بەرچاو دەکەون و پێدەچێ کە ئەو بوونەوەرە بۆ گەڕان بەشوێن خۆراکدا گەیشتبێتە ئەو شوێنە. ئەو سووڕپێستانەی کە سەردەتا لەم بەشەی ئەمریکای باکوور نیشتەجێ بوون چەندان ترسنۆکیش نەبوون بەڵام بەدڵنیاییەوە ترسیان لەو بوونەوەرانە هەبوو کە ناوی ساسکواچیان لێ ناون. لە ماوەی چەندین ساڵ سپی پێستەکانیش بۆیان ڕوون بۆوە کە ئەمانە جۆرێک بوونەوەری توکنی زەبەلاحن کە لەناوچە دوورە دەستە فراوانەکاندا سەرگەردانن، ئەو بوونەوەرانەی بۆ ئەو کەسانەی بینیویانن جێگەی ڕێز و سەرسوڕمانن و بۆ ئەو کەسانەش کە نەیانبینیون جێگەی گاڵتەپێکردنن. لەوانەیە ڕۆژێک زانست کەمێک پشکنینەکانی بۆشاییگەری کەم بکاتەوە و کاتێک بۆ دۆزینەوەی نهێنی ئەم بوونەوەرە سەسوڕهێنەرانە تەرخان بکات، ئەو نهێنییەی کە تاوەکو ئێستاش پلەیەک لە سەرووی زانستەوەیە.

دەنگێک لە بۆشاییەوە

فردرێک ژۆرگنسۆن بەرهەم هێنەری فیلم و باڵندەناسی سویدی لە ساڵی ١٩٥٩ لە میانی گوێگرتن لە ناوازی نەو باڵندەانەی کە پێشتر تۆماری کردبوو، بەسەرسوڕمانەوە گوێی لە دەنگی مرۆڤێک بوو لەسەر کاسێتەکە. یەکێک لەو دەنگانە دەنگی نافرەتێک بوو کە زۆر ناشنابوو. قسەکان بەشێوەی پچڕ پچڕ دەبیستران و دەنگەکان لاواز بوون و جیاکردنەوەیان زۆر دژوار بوو. نەوان بەنیقاعێک قسەیان دەکرد کە پێدەچوو کەمێک خێراتر بێت لە شێوەی ناسایی قسەکردن، بەڵام سەرەڕای نەم گرفتانە ژۆر گنسۆن هاتبووە سەر نەو بڕوایەی کە نەو دەنگە دەناسێتەوە و نەم ناسینەوەیە شۆکێکی توندی بەدواودبوو، چونکە نەو دەنگە دەنگی دایکی بوو و نەمەش شتێکی دوور لە ڕاستییە، چونکە دایکی چەند ساڵ پێش مردبوو. نەم ڕووداوە لە بەشی سەرەتای کتێبێکی ترسناک دەچێ، جگە لەوەی کە بابەتێکی سەرسوڕهێنەرە لە هەمان کاتدا ڕاپۆرتێکی وردە لەسەر سەرەتای لێکۆڵینەوەیەکی زانستی کە لەم سەدەیەدا ڕوویداوە.

بۆماوەی پێنج ساڵ شارەزایانی بواری نەلکترۆنیک لە هەوڵی نەوە دابوون کە نهێنی نەو دەنگە نامۆیەی سەر کاسێتەکەی ژۆرگنسۆن بدۆزنەوە، نایا نەو دەنگە شەپۆلی سەرلێشێواوی ڕادیۆیی بوو؟ نایا دەنگێکە کە پێشتر لەسەر کاسێتەکە تۆمارکراوە؟ یاخود هەڵەی بیستنە؟.

هەموو بیرۆکەکان لێک درایەوە بەڵام هیچیان نەیانتوانی بەتەواوی خۆیان بسەپێنن، گرفتەکە لێرەدا بوو کە نەم جۆرە دەنگانە کە ژۆرگنسۆن لەو بڕوایەدا بوو لە بۆشاییەوە دێن پێشتریش لە چەند شوێنی تر و لە کاتی جیاوازدا بیستراون، نەگەرچی یەکەمین نمونە بەڕێکەوت بەر دەست کەوت بەڵام ژۆرگنسۆن تێگەیشت کە بەزیرەکی دەتوانێ دووبارە دیاردەیەکی لەم شێوەیە بەدەست بێنێ، زۆر سەرسوڕهێنەرە! زۆربەی دەنگەکان دەریاندەخست کە دەنگی مردووەکانن بەڵام هەموو دەنگەکان هاوڕێ یا کەسوکاری ژۆرگنسۆن نەبوون.

کەسایەتییە مێژووییەکانیش دەنگیان لەم دیاردەیەدا دەبیسترا، کەسایەتی وەکو هیتلەر و هێرمان گۆرینگ و تەنانەت تاوانباری بەناوبانگی نەمریکا (کارل حێسمان)یش

لەناونەو دەنگانەدا بوو. ئەم دیاردەیە وەکو نهێنییەکی زانستی نەوەندە سەرسوڕهێنەر بوو کە نەدەتوانرا بڕوای پێ بکرێ، واتە نەوەندە دراماتیک بوو کە نەیدەتوانی بەخێرایی سەرنجی دامەزراوە زانستییەکان بەردو لای خۆی رابکێشێ.

ئەم دیاردەیە بۆنی فێڵبازی لێوە دەهات. زانستی پاراسایکۆلۆژی تەنانەت لە ساڵەکانی دەیەی ١٩٦٠ یش خاوەنی ئەو ڕێزو بایەخە نەبوو کە ئێستا هەیەتی، جگە لەوە سەباردت بەپاراسایکۆلۆجی بوونی ئەم دیاردەیەش گومانێکی زۆر هەبوو. لەوکاتەدا گریمانی ئەوەی کە ئەم دەنگانە پەیوەندییان بەناتەواوییە ئەلکترۆنیەکان هەبێت بەتەواوی لە ناو نەچووبوو. لە کۆتایی ساڵی ١٩٦٤ یەکێک لە بابەتە بڵاوکراوەکانی ژۆرگنسۆن لە ژێر ناونیشانی (دەنگەکان لە بۆشاییەوە) سەرنجی پیاوێکی بۆلای خۆی ڕاکێشا کە ئەمڕۆکە ناوی ئەو زیاتر لە ناوی دۆزەرەوەی ئەم دیاردەیە بەم دەنگانەوە، گرێ دراوە. ئەم پیاوە دکتۆر (کۆنستانتین رائدیف) فەیلەسوف و دەروونناسێکی ئەورووپی بوو کە ناوبانگێکی زۆری لەبواری پاراسایکۆلۆجیدا هەبوو. ڕائدیف دەڵێ: ئەوە ناشکرایە کە بڕوا تایبەتییەکان هیچ گرنیگییەکی بۆ زاناکان نییە، ژۆرگنسۆن تاقیکردنەوەکانی ئەنجام دەدا تا ئەو دیاردەیە زیاتر بەجیهان بناسێنێ.

***

ڕائدیف سەردەرای پێشینەی چاکی زانستی شەیدای ڕاپۆرتەکانی ژۆرگنسۆن بوو و پاش لێکۆڵینەوەی فراوان گەیشتە ئەو ئاکامەی کە چەندین بەش لەو ڕاپۆرتانە، ئەندێشەیەکی ڕوون و زیندووی ناشکرا کردووە. ئەو لەو بڕوایەدایە کە ڕاپۆرتەکانی ژۆرگنسۆن دەنگدانەوەیەکی ڕاستی لە خۆدا حەشاردراوە، بەسەرنجدان بەوەی کە وردەکاری شێوەی بەرهەم هێنانی دەنگ لە بۆشاییەوە لە ڕاپۆرتەکاندا نەهاتووە، کەواتە دکتۆر ڕائدیف بۆ ئەنجامدانی ئەزمونێکی زانستی و هونەری پەیوەندی بەژۆرگنسۆن کرد و ئەویش ڕەزامەندی خۆی ڕاگەیاند. ئەزمونی تاقیکردنەوە لە مانگی نیسانی ١٩٦٥ ئەنجامدرا و تیایدا ڕائدیف هاوڕێ لەگەڵ سکرتێرەکەی واتە خاتوو دکتۆر (زانتا ماورینا)، ژۆرگنسۆن و هاوسەردەکەی و هەروەها شاهێدێکی بێ لایەن ئامادەبوون.

ڕائدیف سەباردت بەم دیاردەیە ڕایگەیاند: ئەم دیاردەیە بۆ من ڕاستەقینە و لەهەمان کاتدا سەرسوڕهێنەر بوو، بەڵام بروسکەی ئەو تامەزۆرییەی کە پێویست بوو لەو ئەزمونەدا بێتە ناراوەی تێدا نەبوو. سەردتا ژۆرگنسۆن هەڵبژاردەیەک لەو کاسێتانەی کە پێشتر

تۆماری کردبوو لێدا. سەردەرای دەنگی متی کاسێتەکە، دەنگەکان بەڕوونی بەرگوێ دەکەوتن بەڵام نە راڤدیف و نە دکتۆر ماورینا تا نەوکاتەی بەشێک لە کاسێتەکەیان بۆ چەندین جار گوێ لێ نەدەگرت نەیاندەتوانی وشەکان لەیەکتر جیابکەنەوە. ئەم کێشەیە نێستاش لە نارادایە. تاقیکردنەوەکانی پاش ئەوە بەشێوەیەکی یەکجاری سەلماندیان کە دەنگەکان خێرایی ڕێتمێکی تایبەتیان هەیە و جیاکردنەوەی یەک بەیەکی وشەکان بۆ ئەو کەسەی کە ڕاهێنانی نەکردبێت دژوارە. گرفتێکی تر ئەوە بوو کە دەنگەکان بەشێوەیەکی ڕوون نەدەبیسترا.

***

پاشان ژۆرگنسۆن خۆی بۆتۆمارکردنی دەنگەکان ئامادەکرد. مایکرۆفۆنەکەی بەئامێرەکەوە بەست و ئامێری تۆمارکردنەکەی هەڵکرد و بانگهێشتی ئەو بوونەوەرانەی کرد بۆ گرێدانی پەیوەندی. لەمیانەی تۆمارکردنی دەنگدا، دکتۆر ماورینا لەسەر بنەمای ئەو شتانەی کە بیستبووی ڕایگەیاند کە: ئەو بوونەوەرانەی خاوەن دەنگەکان ژیانێکی ئاسوودە و پڕ لە شادییان هەیە. لەمیانی گوێگرتن لە کاسێتەکە ئاشکرابوو کە یەکێک لەو بوونەوەرانە وەڵامێکی لەسەر کاسێتەکە بەجێ هێشتووە. پاش ڕاگەیاندنی ئەو دکتۆرە وەڵامێکی یەک وشەیی بەشێوەیەکی پڕ لە نهێنی بەرگوێ کەوت. ئەوان بەپەلە بۆیان دەرکەوت کە ژمارەیەکی بێشومار دەنگی تر لە پاڵ دەنگی خۆیان لەسەر کاسێتەکە تۆمارکراوە، راڤدیف ئەوەندە شەیدای ئەم بابەتە بوو کە دوو مانگ پاش ئەو یەکەمین ئایشە، بڕیاری دا کە هاوکاری ژۆرگنسۆن بکات. راڤدیف سوور بوو لەسەر ئەوەی کە خۆی ئەو دیاردەیە تاقی بکاتەوە و پاش ئەوە خۆی لێکۆڵینەوەکانی درێژە پێدا. ئەمڕۆ ئەم دیاردەیە بەگرنگترین سەرگەرمی ژیانی ئەو لە قەڵەم دەدرێ. راڤدیف زیاتر لە ٨ هەزار نموونەی ئەم جۆرە دەنگانەی تۆمارکردووە و بەبەردەوامیش تۆمار دەکات، ئەم کارەی ئەو سەرنجی چەندین کەس لە ناسراوترین ئەندامانی دامەزراوی زانستی ئەوروپای بەردەوڵای خۆی ڕاکێشا. (جیهاش برینان) نووسەری زنجیرە کتێبی سەرسوڕهێنەرتر لە زانست دەڵێ: من بۆ یەکەمین جار لە ساڵی ١٩٧٢ گوێم لەو دەنگانە گرت کە راڤدیف تۆماری کردبوو، ئەمە ئەزمونێکی زۆر سەرسوڕهێنەر بوو کە وابزانم بۆئەوونە پەیوەندی بەکەسانێک وەکو تۆلستۆی، کارل گۆستاڤ، یونگ یا بنیتۆ مۆسۆلینی دەکەم. دەنگەکان بەتیژی و بەکورتی بەیان دەکران کە بەدووبارە کردنەوە و گوێگرتنی بەردەوام یەکە بەیەکەی وشەکان بەڕوونی دەبیسترا. بوونی دەردکی ئەم دەنگانە بەهۆی تاقیکردنەوە ئەلکترۆنیکییەکان

ناشکرا بوود و ژمارەیەکی بێشومار لە نموونەی دەربڕینی نەم دەنگانە بڵاو کراوەتەوە. نێستا بەهۆی زنجیرەیەک لێکۆڵینەوە لە شوێنە کۆنترۆڵ کراوەکاندا بەبێ هیچ دوودڵییەک سەلماوە کە نەم دەنگانە نەفێڵبازییە و نە ناتەواوی ڕادیۆیی.

(کێن ناتۆد) نەندازیاری کۆمپانیای زەبەلاحی نەلکتریکی (بای نەند نەی پی هال) فیزیازانی بەناوبانگ و نەندازیاری نەلکترۆنیک لەو کەسانەیە کە چاودێری تاقیکردنەوە کۆنترۆڵ کراوەکانی دەکرد. نەویش وەکو دکتۆر راڤدیڤ شەیدای نەم تاقیکردنەوانە بوو و جەختی کردە سەر ڕاستی زانستی نەم دیاردەیە، هەرچەندە کە نەم دیاردەیە ڕاستەقینە دێتە پێش چاو بەڵام ناوەرۆکی ڕاستەقینەی نەم پەیوەندییە سەرسوڕهێنەرانە مایەی نانومێدییە. بۆ نموونە یەکێک لە دەنگەکان خۆی بەوینستۆن چەرچیل ناوزەد کردووە و پاشان وتوویەتی: گوێ بگرن، سەرنج بدەن، بڕوابکەن، خۆشەویستم، بەڵێ. راڤدیڤ وەکو زمانزانێکی هەڵکەوتوو لەگەڵ نەمەدا نییە، نەو تێگەیشتووە کە لە زۆربەی دەنگە تۆمارکراوەکاندا کەڵک لە چەندین زمانی جیاواز لە یەک ڕستەدا وەرگیراوە لەسەر نەم بنەمایە نەو پەیوەندی کردن لەگەڵ چەرچیلی بەتێکەڵەیەک لە زمانی بالتیکی، سویدی و نینگلیزی دەزانێ، هەندێ لە لێکۆڵەرەوە بەریتانییەکان جەخت دەکەنە سەر نەوەی کە وشەکان هەموویان نینگلیزین و نەم ڕستەیە بەنموونە لە کتێبی سەرزەمینی نومێد و شانازی لە نووسینی چەرچیل دەهێننەوە: سەرنج بدەن، پێویستە خۆتان لەمەش زیاتر بەهێز بکەن..

تەنانەت نەم تەعبیرەش کە زیاتر لەو شتانە دەچێ کە نێمە لە کەسایەتی چەرچیل دەزانین دیسانەوە زۆر سادەو ساکار دێتە پێش چاو. واتە بەڕاستی چەرچیل شتێکی باشتری لە مێشکدا نەبوود تا بیدرکێنێ. نەم گیروگرفتەی کە نەم دەنگە تۆمارکراوە تایبەتییەی لە خۆگرتووە، نموونەیەکی هەڵکەوتووە لەو گرفتانەی کە خێرایی و نیقاعی ناناشنای دەنگەکان دەتوانن بیخوڵقێنن. لە هەندێ کاتدا بەهیچ شێوەیەک ناتوانرێ نەوە دیاری بکرێ کە وشەکان بە چ زمانێک دەگوترێن. تا نەو شوێنەی کە ناگادارین دکتۆر راڤدیڤ هیچ ڕوونکردنەوەیەکی پێ نییە کە بۆچی نەبێ نەم کەسانە بۆ دروستکردنی ڕستەکان کەڵک لە چەندین زمانی جۆراوجۆر وەربگرن، نەویش نەو زمانانەی کە لە کاتی ژیانیاندا هیچ ناشنایەتییەکیان لەگەڵدا نەبوود.

کاسێتەکانی راڤدیڤ ڕستەیەکی ستالینیشیان لەسەر تۆمارکراوە:

(من ستالینم، زۆر گەرمە، لە ڕادە بەدەر نیگەرانم) بەلایەنی کەمەوە سێ جار دەنگی (جان، نیف، کەنەدی) سەرۆک کۆماری ویلایەتە یەکگرتوەکان لەسەر نەم کاسێتانە تۆمارکراوە، کە دوو جاریان بەزمانی بالتیکی قسەی کردووە و هیچ کامیان زانیارییەکی سەرنج ڕاکێشیان تێدا نەبووە. بەڵام نەمە لە ویژدانەوە دوورە کە بمانەوێ بڵێین هەموو نەم پەیامانە قسەی پووچ و بێ مانا بوون. بەهەمان شێوە کە راڤدیف دەڵێ: نەو کەسانەی کە پەیوەندی دەکەن بە وتنی ناویان خۆیان دەناسێنن، نەوان چەندین ڕووداو لەسەردەمی ژیانیان دەگێڕنەوە کە تەنیا خۆیان دەیزانن یاخود ڕووداوێک سەباردت بەو کەسەی دەنگەکان تۆمار دەکات یا هاوکارەکانی دەگێڕنەوە. هەندێ کات سەباردت بەکات یا شوێنێک کە هیچ لێکچوونێکی لەگەڵ باردوۆخی نەم جیهانەدا نییە زانیاریان دەدەنێ. دەنگێکی نەناسراو بەزمانی بالتیکی دەڵێ: (لێرەدا کات بوونی نییە) ، دەنگێکی تر دکتۆر راڤدیف بەناوی خۆی بانگ دەکات و دەڵێ: (راڤدیف! دژە جیهانەکان بوونیان هەیە). کەڵک وەرگرتن لە پیتی گەورە لە وشەی TIME واتە کات، واتایەکی زۆر جیاوازی هەیە لە بەکارهێنانی پیتی بچووک. نەگەرچی دکتۆر راڤدیف لە کاتی بڵاوکردنەوەی کتێبەکەیدا بڕیاری یەکجاری نەداوە. بەڵام وتەی جیهاش برینان نووسەری کتێبی سەرسوڕهێنەر تر لە زانست لە بەهاری ساڵی ١٩٩٢ بەشێوەی تایبەتی بەنەوی گوتووە کە نەو لێکۆڵینەوانەی کە تانێستا نەنجامم داوە ڕێگەم پێ دەدەن تابگەمە نەو ناکامەی کە شێوەیەک لە دژە جیهان بوونی هەیە، بەڵام ناوەڕۆکی ڕاستەقینەی نەم دژە جیهانە وەکو نهێنییەک ماوەتەوە، ژمارەیەک لە دەنگەکان دەڵێن کە مۆڵەتیان پێ نەدراوە سەباردت بەشوێن و بارودۆخیان زانیاری دروست بدرکێنن و ژمارەیەکی تریشیان بوێرانەتر دەدوێن، دەنگێک دەڵێ: من ڕووتم و نەمە یاسای نێمەیە. دەنگێکی تر دەڵێ : نێمە لێرە دڵمان بۆ شکۆفەی درەختەکان تەنگ دەبێ.

***

لەسەر بنەمای وتەکانی نەم دەنگانە بارودۆخ لە دژە جیهاندا وەکو جیهانی نێمە بەبەردەوامی گۆڕانکاری بەسەردا دێت. یاخود لەوانەیە هەموو نەو دەنگانە پەیوەندییان بەدژە جیهانەوە نەبێت. هەندێک لە دەنگەکان، سەردەرای نەو وەڵامە دەمکوتکەرەی کە بەدکتۆر ماورینا گوترا، سەباردت بەژیانێکی شادو بێ گرفت دەدوێن و هەندێکی تریان باس لە ژیانێکی پڕ لە دوژمنایەتی و ڕق دەکەن.

- نێمە بەندەی پەروەردگارێکین کە لە بەهەشتدایە.

- برایان، لێرە شەوە، باڵندەکان لێرە دەسووتێن.

- نێمە لێرەدا نەشکەنجە دەکرێین، نێرە بەهیچ شێوەیەک باش نییە.

- سەرزەمینێکی بێ گەڕانەوە و نەشکەوتەکانی فەساد نەمانە چەندین نموونەی تر لەم قسە سەرسوڕهێنەرانە بوو کە بەوتەکانی نێو بۆشایی بەناوبانگن.

لە نێوان ئەم وتانەدا جیاوازییەکی زۆر هەیە، بەڵام بەهەمان شێوە کە پێشتر سەباردت بەچەرچیل بینیمان لێکۆڵینەوە و شیکردنەوەی ناوەڕۆکی ئەم پەیامانە هەمیشە سادەو ساکار نییە، سەرنج بدەنە ئەم ڕستەیە:

(راڤدیڤ، پیرۆزبایی، تەلەفۆنکون. دوور، ڕەوتی کار زۆر گرنگە، نۆرتێگا، بەردەوام بە) ئەمە وتەی یەکێکە لەو دەنگانە، ئەم ڕستەیە جارێکی تر گرفتی تێکەڵ بوونی زمانەکانی نوێ کردەوە.

ئەگەر زانیارییان سەباردت بەهۆکارە تایبەتییەکان کە دەستیان لەم تاقیکردنەوەیەدا هەیە نەبێت ئەم ڕستەیە بەبێ واتا بەشاراوەیی دەمێنێتەوە. ئەو نامێرد هونەرییانەی کە راڤدیڤ کەڵکی لێ وەردەگرتن لەلایەن کۆمپانیای ئەلکتریکی ئەڵمانی (تەلەفۆنکون) دروست کرابوون. یەکێک لە ئەندازیارانی ئەم کۆمپانیایە بەناوی (تیودۆر رۆڵف) کە هاوکاری راڤدیڤ بوو ئەخۆش کەوتبوو. کەواتە ئەم پەیامە دەتوانێ بەم شێوەیە لێک بدرێتەوە (هەر چەند کە ئەو ئەندازیاردی کۆمپانیای تەلەفۆنکون دوورە بەڵام راڤدیڤ دەبێ درێژە بەکاردکەی بدات چونکە ڕەوتی کار زۆر گرنگە)

بەڵام نۆرتێگا لەم ڕستەیەدا چ واتایەکی هەیە؟ نۆرتێگا ناوی فەیلەسووفێکی نیسپانی بوو کە لە شاری مەدرید وانەی بەدکتۆر راڤدیڤ دەگوتەوە، پێدەچێ کە ئەو مامۆستا کۆچ کردووە لەم پەیامەدا جەخت دەکاتە سەر ئەوەی کە تاقیکردنەوەی قوتابییەکەی لە ناراستەیەکی دروستدا دەڕوات و داوای بەردەوامبوونی لێ دەکات.

دەیان پەیام بەم جۆرە تۆمارکراوە و لێکۆڵینەوەی لەسەر ئەنجامدراوە بەڵام تا ئێستاش هیچ کەسێک نەیتوانی ئەو نهێنییە ئاشکرا بکات کە لە چ سەرچاوەیەکەوە دێن.

***

پەسەندکردنی بیرۆکەی دژە جیهان و تەنانەت پەیوەندی کردن بەدانیشتوانەکەشی ئاسانترە لەوەی کە دەنگەکانی راڤدیڤ پەیامێکی نادیار لە جیهانی مردووەوەو دەگەیەنن بەئێمە. دکتۆر (هانس نایگلی) سەرۆکی ئەنجومەنی پاراسایکۆلۆژی سویسرا

یەکێک لەو شارەزایانەیە کە لەو بڕوایەدا تەنیا وەلام بۆ نەم ڕووداوە لە گرێیانی (بوونی ڕۆح)دا خۆی دەبینێتەوە. نەو دەڵێ: نەمە زۆر سەرسوڕهێنەرە کە نەوکەسانەی کە بەم دواییە مردوون و پێشتر یەکترمان ناسیوە هێشتاش لەسەر بەڵێنی خۆیانن، نەو مردووانە دێنە لای من ناوی خۆیان دەڵێن و پەیامە تایبەتییەکانیان بە من ڕادەگەیەنن. لە هەمان کاتدا کە نەم دەنگانە بەبێ گومان ڕاستەقینە بوون و سەلماوە کە سەرچاوەکەیان لە شوێنێکی دەرەوەی زەوییە، بەڵام لەگەڵ نەمەشدا ڕاستییەک لەبەردەستدا نییە کە وابزانین نەو شتەی کە دەیڵێن ڕاستەقینە بێت. نەگەری نەوەی کە نەم دەنگانە ڕاستەقینە بن زۆرە لەگەڵ نەمەشدا ناتوانین نەو وتەیەی (دۆن خوان ماتیۆس) لەبیر بکەین کە لەو بڕوایەدایە کە: نەم بوونەوەرانە خۆیان بەمرۆڤ دەزانن لەکاتێکدا کە بەم جۆرە نییە. گرێیان پەیوەندی لەگەڵ مردووەکان بەشێوەیەکی جیهانی پەسەند نەکراوە بەڵام بەڵایەنی کەمەوە زۆربەی زاناو شارەزا پایە بەرزەکانی بواری زانست خۆیان بەدەست نەم بیرۆکەیەوە داوە کە بۆ نەم دەنگانە ڕوونکردنەوەیەکی بڕوا پێکراو لە نارادانییە.

(رالف راولاک) کە لە ساڵی ١٩٦٩ وە خەریکی تۆمارکردنی نەم دەنگانەیە لەو بڕوایەدایە کە دەکرێ نەم دەنگانە بەنەلکترۆنێک ڕوون بکرێنەوە. نەو تاقیکردنەوانەی کە تا نێستا نەنجام دراوە نەوە دەردەخا کە قسەکانی ڕاستن.

دکتۆر (برندان مەک گەین) بەڕێوەبەری نەنستیتۆی دەروونناسی دوبلین توانیویەتی کاسێتەکانی رالدیف کۆیی بکات. پاش نەوە نەو بەسادەیی ڕایگەیاند: نەو دەنگانەی کە لەسەر کاسێت تۆمارکراوە لە هیچ سەرچاوەیەکی ناسراوەوە نەنێردراون. پرۆفیسۆر (هانس بەندەر) لە زانکۆی (فرەیبورگ) ڕایگەیاند کە: سەرچاوەی نەم دەنگانە لە سەرووی سروشتەوەن، کەسانێک وەکو پرۆفیسۆری نەمەریکی (والتەر نێج نایهۆف) و پرۆفیسۆر (نالکس شنایدر) لە هاوکارەکانی رالدیف چەندین پرسیاری بۆ شارەزایانی پاراسایکۆلۆژی هێناوەتە ناراوە کە پێویستییان بەلێکۆڵینەوەی زیاتر هەیە. پرۆفیسۆر شنایدر دەڵێ: نێمە نەبێ دان بەوە دابنێین کە تانێستا خاڵە سەرەکییەکانی نەم دیاردەیە لە ڕووی فیزیکییەوە نەگەیشتوونەتە ناستی تێگەیشتن.

***

چەند ساڵ لەمەبەر یەکێک لە لایەنگرە بەناوبانگەکانی زانستە شاراوەکان لە نووسینێکدا باس لە کەڵک وەرگرتن لە تەلەفۆنێکی سەرسوڕهێنەر دەکات کە مرۆڤی

ناسایی دەتوانێ بەهۆیەوە بەناسانی پەیوەندی بەجیهانی تردوە بکات. دکتۆر رائدیف بەهیچ شێوەیەک بەلایەنگری زانستە شاراوەکان لەقەڵەم نادرێ بەڵام نایا نەو بەڕێکەوت شێوەیەک لەو تەلەفۆنە سەرسوڕهێنەرەی بەکار نەهێناوە؟ نەبوونی سەرمایە بووە هۆی نەوەی کە دکتۆر رائدیف نەتوانێ هەموو نەو فلتەرە نەلکتریکییانەی کە دەیویست دروستیان بکات، بەڵام نەو ناکامەی کە نەمڕۆ بەدەست هاتووە نەوە دەردەخا کە نامێرەکان تەنانەت زیاتر لەو کەسەی کە کەڵکیان لێ وەردەگرێ سوود بەخشن.

دکتۆر رائدیف دەنگەکانی بەسەر سێ دەستەدا دابەش کرد:

١- دەنگی پلە A: نەم دەنگانە بەڕوونی دەبیسترێن و تەنانەت لە لایەن نەو کەسانەش کە هیچ ڕاهێنانێکیان لەم دیاردەیەدا نییە بەناسانی لێک جیا دەکرێنەوە.

٢- دەنگی پلە B: نەم جۆرە دەنگە بۆ کەسێک کە ڕاهێنانی نەبێت لاوازە و خێراترە لە دەنگی پلە A بەڵام بۆ کەسێک کە ڕاهێنانی هەبێت وشەکان لێک جیا دەکرێنەوە.

٣- دەنگی پلە C: نەم جۆرە دەنگە تەنانەت بۆ کەسێکیش کە ڕاهێنانی هەبێت پچڕ پچڕ و لاواز دێتە بەرگوێ و جێگەی داخە کە زۆربەی پەیامەکان بەم جۆرە دەنگە تۆمارکراون.

ژۆرگنسۆن هەستی بەوە کرد کە دەنگی بەهۆی هۆکارێک دەگوازرێتەوە. بابەتێکی زۆر سەرسوڕهێنەر کە چەندین جار سەباردت بەدەنگە تۆمارکراوەکان رائدیف هێمای بۆ کردووە نەوەیە کە خاوەنی نەم دەنگانە پێویست بوو بۆ گرێدانی پەیوەندی لە جۆرێک ناوەندی کۆنترۆڵ تێپەڕبن. نەوان بەنەم ناوەندی کۆنترۆڵەیان دەگوت (کۆستمۆس) کە لە زمانی ئینگلیزییدا بەواتای گومرگەکان بەکاردێت. بەڵام لە کتێبی پیرۆزدا بەناوەندی نێوان بەهەشت و دۆزەخ دەگوترێ و لە نەفسانە کۆنەکانیشدا بەواتای دەرگاکانی دۆزەخ بەکارهاتووە. پرۆفیسۆر شنایدر چەندین خاڵی سەباردت بەم نەزمونانە خستۆتە ڕوو کە پێویستی بەلێکۆڵینەوەی زیاتر هەیە. شنایدر دەڵێ: سەردەرای نەوەی کە نازانین چ کەسێک لەگەڵ نێمەدا قسە دەکات و نەم پرۆسەیە چۆن نەنجام دەدرێ بەڵام بەدڵنیاییەوە نەوە هەیە کە لایەنی بەرامبەریش بۆ پەیوەندی کردن گرفتی هونەری تایبەتی خۆی هەبێت. هەروەها نێمە پێویستە مۆڵەت بەم دەنگانە بدەین تا خۆیان لەگەڵ نێمەدا ڕێک بخەن و نابێت کاتێ کە سوود لە نامێرێک وەردەگرین لە هەمان کاتدا چاوەڕێی کاردانەوەیەک بین. نەم دەنگانە لە کوێوە دێن؟ بەلایەنی کەمەوە لێکۆڵەرەوەیەکی بەریتانی لەو بڕوایەدایە کە

نەو دەنگانە سەرچاوە لە بۆشاییییەوە وەردەگرن و لەلایەن دەفرە فڕیودکانەوە لەسەر زەوی پەخش دەکرێن. تەنیا کەسێک کە دژی بیرۆکەی جیهانێکی ترە پرۆفیسۆر بەندەرە، نەو دەڵێ کە مێشکی مرۆڤ دەتوانێ کاریگەرییەکی ڕاستەوخۆ لەسەر مەیدانە موگناتیسییەکان بەجێ بێڵێ، لێکۆڵینەوەکانی نەم دواییەی ڕوسییەکان لە بواری پاراسایکۆلۆژی دەڵێ کە ناتوانرێ بیرۆکەیەکی لەم شێوەیە بەتەواوی ڕەد بکرێتەوە. جگەلەوە ناوەرۆکی پارچە پارچە و لێک دابڕاو و ساکاری زۆربەی دەنگەکان لێکچوونێکی تەواوی لەگەڵ دەروونی مرۆڤدا هەیە لە جیهانی خەو و خەیاڵدا. لە هەمان کاتدا قسەکانی پرۆفیسۆر بەندەر بۆ ڕەتکردنەوەی بیرۆکەی ڕۆح زۆر جێگەی گومانە. نەویش پشت بەستن بەم شتانە بەنیشانەی لاوازی دەروونی دەزانێ و بیرۆکەی (کاریگەری دەروونی) نەو لەو کاتانەدا کە پەیامەکان بەزمانێکی نەناسراو تۆمارکراون هیچ مانایەکی نییە. دکتۆر راڤدیڤ بەگۆڕانکاری لە شێوە سەرەکییەکانی تۆمارکردنی دەنگ بەڕێکەوت بارودۆخێکی خولقاند کە بوونەوەرە خاوەن دەنگەکانی لە وتوویژێکی دوو لایەنەدا دەخستە بەرامبەر یەک. نەمە بەڕێکخستنی ڕادیۆیەک لەسەر فرکانسێکی بەتاڵ بەلام تۆمارکردنی بەمایکرۆفۆنێکی جیاواز نەنجام دەدرا. بەم شێوەیە دەتوانرێ پرسیار لەو بوونەوەرانە بکرێت، نەم برسیارانە لە ڕێگەی مایکرۆفۆنەوە تۆمار دەکرێن و بەسەرنجەوە دەتوانرێ لە ڕێگەی ڕادیۆوە وەڵامی پرسیارەکان وەربگیرێتەوە. بەسەرنجدان بەوەی کە مایکرۆفۆن وەڵامەکانیش دەگەیەنێتە نامێری تۆمارکردنی دەنگ، کاسێتەکە وتوویژێکی دوولایەنە تۆمار دەکات. بەهۆی نەم شێوەیە چەندین وەڵامی واتادار و ڕێکوپێک وەرگیراون. بۆ نموونە کاتێ کە دکتۆر راڤدیڤ لە یەکێک لە دەنگەکانی پرسی: نێوە لە کوێوە دەزانن کە من لە چ کاتێکدا دەمەوێ دەست بەتۆمارکردنی دەنگ بکەم. دەنگی نافرەتێکی نەڵمانی وەڵامی دایەوە وتی: نێمە لە ژوورەکەی تۆداین. لێکۆڵینەوە و شیکردنەوەی نەمجۆرە دەنگە تۆمارکراوانە شتێکی نەوتۆی لە سەلماندنی بیرۆکەی پرۆفیسۆر بەندەر پێ نییە و بەو شێوەیە کە بینرا هەموو ڕاستییەکان بەپێچەوانەی بیرکردنەوەی نەو بوو. نێمە بەبەردەوامی پێویستمان بەگەڕانەوەیە بۆ بیرۆکەی جیهانێکی تر کە تێکەڵ بەنەفسانە بووە. نەگەر دانیشتوانی نەو جیهانەی تر ڕۆحی مردووەکان بن نەمە بابەتێکە کە نەگەر بەبێ چەندوچوون وەری بگرین نەوا زۆر کاڵفام و نەزانین.

سەفەر بۆ ئەوديوی زەمەن

وا دێتە پێش چاو کە راڤدیڤ واتە ئەو زانایەی کە لە بەشی پێشتردا باسمان لێوەکرد تەنیا زانایەک نەبێت کە بڕوای بەجیهانێکی تر هەیە. بەپێی وتەکانی (ڕۆبەرت چارۆکس) لێکۆڵەرەوە و پەیامنێری ڕووداوە زانستییەکان، دکتۆر (مۆریس. کەی. جەسوپ) چەندین تاقیکردنەوەی سەبارەت بەپەیوەندی کردن بەجیهانێکی تردوە ئەنجام داوە و بەدڵنیاییەوە ئەم تاقیکردنەوەیە لە هەموو ئەو شتانەی کە تائێستا لەم ڕووەوە باسمان لێوە کردووە سەرنج ڕاکێشترە. بەداخەوە بەدەستهێنانی ڕاستییەکانی ئەم ڕووداوە زۆر دژوارە. وا دێتە بەر چاو کە لە ساڵی ١٩٤٣ ڕودایێک ڕوویداوە بەڵام چ شتێک ڕوویداوە. نادیارە و ڕێگای بۆ گومان ناوەڵا کردووە.

بەسەرهاتەکە لەوێوە دەست پێدەکات کە دکتۆر جەسوپ نامەیەکی ترسناک و خەیاڵی پێشکەش بەنووسینگەی لێکۆڵینەوەی هێزی دەریایی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا کرد. ئەم نامەیە لە تیۆرییەکانی ئەنشتاین سەرچاوەی گرتبوو. بەدەستهێنانی وردەکارییە زانستییەکان کارێکی زۆر دژوارە بەڵام وا دێتە پێش چاو کە ئەم بیرۆکەیە یەکێک لەم دوو کردارە زانستییەی لەخۆ گرتبێت.

١- توانیویەتی چەند جۆری تایبەت لە هەندێ شتی ئەناسراو ببینێت.

٢- توانیویەتی چەندین جۆری تایبەتی لەو شتانە بەشێوەیەکی کاتی لە بۆشاییدا هاتوچۆیان پێ بکات و لە ناکامدا بیانگوازێتەوە.

(جیهاش برینان) نووسەری کتێبی سەرسوڕهێنەر تر لە زانست لەو بڕوایەدایە کە شتێکی تایبەتی سەرنجی کەشتیەکانی بۆ لای خۆی ڕاکێشاوە و لەم ڕووەوە ئەم بابەتە بۆتە جێگەی گرنگی پێدانی هێزی دەریایی.

ئەگەرچی ئەو دوو ڕێگەیە وەکو شتێکی خەیاڵی دێنە پێش چاو بەڵام وا باشترە بەرلەوەی کە شتێک بەتەواوی ڕەت بکەینەوە تاوێک بیر بکەینەوە.

لە ماوەی شەڕی جیهانی دووەمدا پاڵەپەستۆی کار لەسەر ئەو پرۆژانە بوو کە بەگشتی لەساڵەکانی دەیەی ١٩٣٠ وەکو بیرکردنەوەیەکی شتێانە باسیان لێوەدەکرا. لە نێوان ئەم پرۆژانەدا ڕادار و بۆمبای ئەتۆمی جێگەیەکی تایبەتییان هەبوو. لەژێر پاڵەپەستۆی

بارودۆخی جیهان بیرکردنەوەی ڕەسمی و نیداری بەردو کرانەوە دەڕۆیشت. لە ڕووبەڕبوونەوە لەگەڵ دوژمنێکی بەهێزی وەکو نەڵمانیا نەدەتوانرا هیچ دەرفەتێک لەدەست بدرێ. تاقیکردنەوە و شکست هێنان زۆر باشتربوو لە ناتەواوی لە نەنجامدانی تاقیکردنەوەکان. هەر چەندە کە لەو سەردەمەدا دکتۆر جەسوب زۆر لاو بوو، بەڵام بەر لەو کاتە وەکو زانایەک ناوبانگێکی زۆری بەدەست هێنابوو. لێکۆڵینەوەکانی نەو سەباردت بەمەیدانە زۆر بەهێزە نەلکتریکییەکان بوو. لەوانەیە تیۆرییەکەی نەو سەباردت بە بەرهەمهێنان و کۆنترۆڵی نەو مەیدانە نەلکتریکییانە بەپێکهاتەی چەندین کانزای تایبەتی بووبێت. بەهەر حاڵ وا دێتە پێش چاو کە هێزی دەریایی نەوەندە گرنگی بەو بابەتە داوە کە بۆ تاقیکردنەوەی سەرمایەیەکی زۆری خستە گەڕ. تاقیکردنەوە لە ساڵی ١٩٤٣ و لە دەریادا لەسەر کەشتییەکی بچووک نەنجامدرا.

***

لێرەدا جیهاش برینان نووسەری کتێبی سەرسوڕهێنەرتر لە زانست کاردانەوەی هەیە و لەو بڕوایەدایە کە: لەوانەیە نەم تاقیکردنەوانە لەسەر کەشتییەکی ناسایی کە بەشێوەیەکی تایبەتی دروست کراوە یا گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە نەنجام درابێت. بەهەر حاڵ نەم تاقیکردنەوەیە لە ڕوویەکەوە گەیشتە ناکام بەڵام ڕاپۆرتی ڕووسەکان دەڵێ کە کاریگەری نەم تاقیکردنەوەیە لەسەر نەو کەسانەی کە لە کەشتییەکەدا بوون کارەساتێکی خولقاندووە و نەمە هۆکارێکە کە بۆچی بنەما بەکار هاتووەکان لەم تاقیکردنەوەیەدا هەرگیز جارێکی تر بەکارنەهاتنەوە؟ بابەتی نەم تاقیکردنەوەیە گەیشتن بوو بەقۆناغی ونبوون یا جێگۆڕکێ و نەو شتەی کە ڕوویداوە دیاردەی جێگۆڕکێیە. کەشتییەکە ون بوو، پاشان لە مەودایەکی زۆر دوور لە خاڵی سەرەتا جارێکی تر بینرایەوە.

لەم قۆناغەدا وا دیاربوو کە هۆکارێکی نەناسراو لە تاقیکردنەوەکەدا ناتەواوییەکی خولقاندووە. چونکە لە جیاتی نەوەی کە کەشتییەکە لە شوێنە تازەکەیدا بمێنێتەوە، بەپێی زنجیرەیەک ڕووداوی کۆنترۆڵ نەکراو و سەرسوڕهێنەر ون بووە.

پاشان جارێکی تر بینرایەوە و دیسانەوە ون بوو و لەهەر جارێکدا مەودایەکی زۆر دەچووە بۆشاییەوە. لە یەکێک لەم دووبارە بینینەوانەدا کەشتییەکە لە بەندەری فیلادلفیا بینرا. نەو شوێنەی کە چەندین جار تیایدا ون بوو و جارێکی تر بینرایەوە. ڕاپۆرتێکی تر دەڵێ کە لە ماوەی چەند چرکە لە ونبوون و بینرانی دووبارە، کەشتییەکە بۆ ماوەیەکی کورت لە (نۆرفۆلک) لە ویلایەتی ویرجینیای نەمریکا بینرا. واتە لە چەند چرکەیەدا

نزیکەی ٢٠٠٠ میل جێگۆڕکێی پێ کراوە. بەپێی ڕاپۆرتی ڕووسەکان نەو ٢٢ کەسەی کە لە کەشتییەکەدا بوون ١٦ کەسیان مردن و ٦ کەسی تریان شێت بوون. نەم تاقیکردنەوەیە قوربانییەکی تریشی هەبوو نەویش دکتۆر جەسوپ خۆی بوو.

***

ماوەیەک پاش نەم تاقیکردنەوەیە لاشەی دکتۆر جەسوپیان لە نۆتۆمبێلەکەی خۆیدا دۆزییەوە. سەرچاوەکانی پۆلیس ڕایانگەیاند کە دکتۆر جەسوپ خۆی کوشتووە بەلام ڕۆبەرت چارۆکس دەڵێ کە نەو بەهۆی چەندین هۆکاری ناسایشەوە لەلایەن (FBI) کوژراوە.

گرێیان نەم قسەو ڕووداوانە هەموویان ڕاستن. نێمە نێستا دەتوانین بگەینە نەو ناکامەی کە: مەبەست لە تاقیکردنەوەکە تەنیا ونبوونێکی سادە نەبووە. لەوانەیە نەم ڕووداوە گرنگتر بێت لەوەی کە لە سەرەتادا دێتە پێش چاو. لەوانە بوو نەم کەشتییە کارێکی بکردایە کە تیشکدانەوە ڕووناکییەکان لەسەری ڕەنگ نەداتەوە و بەر لە دووبارە بینرانەوە بچێتە شوێنێکی تر.

جیهاش برینان گەیشتە نەو ناکامەی کە: نەم شوێنانە زۆر لەیەکتر دوورن و کرداری گواستنەوەش زۆر کتوپڕ نەنجامدراوە. نەگەرچی ونبوونی کتوپڕ دیاردەیەکی زۆر سەرسوڕهێنەرە. بەلام زۆر نەستەمە کە ببێتە هۆی مردن یا شێت بوونی مرۆڤ. کەواتە نێمە ڕووبەڕووی بابەتێکی سەرسوڕهێنەرتر دەبینەوە کە ناوەڕۆکێکی جیاوازیشی هەیە.

نەم دیاردەیە بابەتێکی نوێ نییە. لەگەڵ نەمەشدا وادێتە پێش چاو کە ساڵی ١٩٤٣ یەکەمین جار بێت کە نەم کردارە بەشێوەیەکی زانستی و بە شێتک بەگەوردیی و قەبارەی کەشتییەک نەنجام بدرێ. ماوەیەکی زۆر بەر لە کاردساتەکەی فیلادلفیا نەم دیاردەیە بەبەردەوامی لە ژوورەکانی بانگهێشت کردنی ڕۆح لە سەردەمی شاژنە ڤیکتۆریادا ڕوویداوە.

بانگهێشت کردنی ڕۆح تێکەڵەیەکە لە هونەرو زانست و نایین. سێ کچی لاو واتە خوشکانی (فۆکس) کە خەڵکی نەمریکا بوون لە سەدەی نۆزدەیەمدا دەست پێکەری نەم دیاردەیە بوون. ماوەیەک پاش نەوەی کە بنەماڵەی فۆکس چوونە خانوویەکی تازەوە، دەنگی تەقەتەق لە خانووەکەدا بەرگوێ دەکەوت و سەرەنجام نەم دەنگە نامۆیە نەوەندە درێژەی هەبوو کە نەم دیاردەیە بووە هۆی گرنگیدانی هەموو وڵات، بەخێرایی دەرکەوت کە دەنگەکان زیاتر پەیوەندی بەو کچانەوە هەیە نەوەکو خانووەکە. بەهەمان شێوە کە

چاودێران دەکرا نەم بابەتەش بەبوونی ڕۆحەوە گرێ دراو پاش لێکۆڵینەوە سەردەتاییەکان نەو ڕاستییەی سەردەوە سەلما. کاتێ، کە پەیوەندی کرا بەدروستکەری نەو دەنگەوە بەکەڵک وەرگرتن لە ڕەمزێکی ساکار واتە لێدانێک بۆ وشەی بەڵێ و دوو لێدان بۆ وشەی نەخێر وا دەهاتە پێش چاو کە بیرۆکەی پەیوەندی بەستن لەگەڵ ڕۆح سەلماوە، نەو بوونەوەرە دەیگوت کە ڕۆحی دەستفرۆشێکی گەڕۆکە کە چەند ساڵ لەوەبەر لەو ماڵەدا کوژراوە و لەژێر زەمینی نەو خانووەدا نێژراوە.

***

(سێر نارتور کونان دویل) لێکۆڵەرەوە و مێژوونووسی ڕۆحگەرا دەڵێ کە بەڕاستی لە دە ساڵی سەرەتای سەدەی بیستەم پاش هەڵکۆڵینی ژێر زەمینی نەو خانووە پاشماوەی جەستەی مرۆڤێک دۆزراوەتەوە. نەمەش بووە سەردەتایەک بۆ چالاکی خوشکانی فۆکس. نەوان پاش نەوە بەشداری کۆبوونەوە گشتییەکانیان دەکرد و لەسەر شانۆی نمایش خانەکاندا دەبوونە هۆی پەیدا بوونی چەندین دەنگی سەرسوڕهێنەر. لێکۆڵینەوەکانی بواری ڕۆح ناسی هاوچەرخ نەزموونی خێزانی فۆکس بەسەردەتای دیاردەی ڕۆحە سەرشێتەکان دەزانن. کەواتە دەتوانین بڵێین کە زۆربەی لێکۆڵەرەوەکان هۆکارەکە لە جۆرێک وزەی بێ ناکامدا دەبینەوە کە بەهۆی لەشی مرۆڤەوە دێتە بەرهەم. هەرچەندە کە نەمڕۆ لەم ڕووەوە بیرۆکەی جۆراوجۆر لە نارادایە بەڵام دانیشتوانی نەمریکا لە سەدەی نۆزدەیەمدا گەیشتونەتە نەو ناکامەی کە پەیوەندی کردن بەمردووەکانەوە بەتەواوی سەلماوە. لەماوەیەکی زۆر کورتدا لە هەموو ناوچەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکاندا کۆڕی بانگهێشت کردنی ڕۆحی مردووەکان بەڕیا کرا. هەندێ لەوانە هەوڵێکی جیدی بوون کە لە ژێر هەلومەرجی کۆنترۆڵ کراو لەلایەن کەسانێک بەبیرکرنەوەی زانستییەوە نەنجام دەدران.

بەڵام زۆربەی نەم کۆڕانە وەکو یارییەکی گاڵتەجاڕی بەکۆمەڵ دەهاتە پێش چاو کە بەتەواوی تێکەڵ بەفێڵ و خۆ فریودان ببوون.

نەم بزووتنەوەیە لە نۆقیانوسی نەتلەسی تێپەڕی و بەڕادەیەک لە بەریتانیادا بڵاوبۆوە کە دەڵێن خودی شاژنە ڤیکتۆریاش کەسێکی وەکو پەیوەندیکەر لە نێوان خۆی و ڕۆحی مێردەکەی دامەزراندبوو و پیاوێکی نسکۆتلەندیش بەناوی براون یارمەتی شاژنی داوە تا سوود لە دوایین نامۆژگارییەکانی هاوسەرد کۆچ کردووەکەی وەربگرێ. هەر لەو کاتەوە کەنیسەیەک تایبەت بەلایەنگرانی ڕۆحگەرایی هاتە دامەزراندن و تا نەمڕۆش لە کامڵبوون و بەردەوامیدایە. بنەما سەردکییەکانی نەم کەنیسەیە لەسەر بناغەی

باوکایەتی خوا و کوڕایەتی مرۆڤە. نەگەرچی هەندێ نایینی تری لێ بۆتەوە بەڵام نایینی ناوەندی بڕوای بەنامادە بوونی ڕۆح هەیە و لە زۆربەی کاتەکاندا پەیوەندی بەکەسوکاری کۆچکردووی نەندامەکانی نەنجومەنی کەنیسەوە دەکرێ. بەڵام دیاردەی کۆڕی بانگهێشت کردنی ڕۆح لەشێوەی ناسایی خۆی زیاتر ڕۆیشتووە.

***

ڕاپۆرتی بڕواپێکراو لە بەردەستدایە کە باس لە بەمادەکردنی ڕۆح، مانەوەی شتەکان لە نێوان زەوی و ئاسماندا و دیاردەیەکی سەرسوڕهێنەر بەناوی (ئاوەردش) دەکات. تا ئەو شوێنەی کە لێکۆڵینەوەی لەسەر ئەنجام دراوە دیاردەی ئاوەردش بەگوێرەی سەردەمی شاژنە ڤیکتۆریا کەمتر کەڵکی لێ وەردەگیرێ. وادێتە بەرچاو کە لە بنەمادا ئەم دیاردەیە کاتێک دەگەیشتە قۆناغی پەیدا بوون کە ڕۆحەکان لە هەڵسوکەوتی ئامادەبووانی کۆڕەکە ڕازی بوونایە. دیاردەی ئاوەردش لەڕاستیدا دیارییەکە کە ڕۆحەکان پێشکەش بەئامادەبووانی دەکەن. وەکو یادگارییەک لە ئەنجامی ڕەزامەندی ڕۆحەکان، وەکو گوڵ یا بەردی بەنرخ کە لە بۆشاییدا لەناکاو دروست دەبوون. لەسەرەتادا هەمووان لەو بڕوایەدا بوون کە بەڕاستی ڕۆحەکان ئەم دیارییە گرانبەهایانەیان خولقاندووە، بەڵام پاش لێکۆڵینەوە دەرکەوت کە ڕۆحەکان ئەو شتانەیان لە شوێنێکی تر و کتوپڕ گواستۆتەوە بۆ ئەو شوێنەی کە کرداری بانگهێشت کردنی ڕۆحەکانی تێدا ئەنجام دەدرێ. ئەم هەواڵە بۆ کەسانی دەمارگیری نایینی سەردەمی شاژنە ڤیکتۆریا کە سەبارەت بەلایەنی ئەخلاقی ئەم دیاردەیە زۆر هەستیار بوون تا ڕادەیەک ناخۆش بوو. بەپێی ڕاپۆرتەکانی ئەو سەردەمە ڕۆحەکان ئامادە بووانیان لەوە دڵنیا دەکردەوە کە ئەو شتانەی کە وەکو دیاری پێشکەش دەکرێن نەدزراون. بەڵکو لە ئەو گەنجینە شاراوانە هەڵگیراون کە لە شوێنێکی نادیار یاخود لەژێر دەریادان و مولکی هیچ کەسێک نییە. چەندین کەس لە لێکۆڵەرەوەکان سەرنجیان ڕوودو میکانیزمی ئەم دیاردەیە ڕاکێشرا و لە هەندێ کاتدا توانییان ڕۆحەکان هانبدەن کە لەم جۆرە شتە بەنرخانەیان بۆ بێنن. هەرچەندە کە سەرکەوتنێکی ئەوتۆشیان بەدەست نەهێنا بەڵام لەماوەی ئەم تاقیکردنەوانەدا بابەتێکی زۆر سەرنج ڕاکێشیان بۆ ڕوون بۆوە.

***

بەڵێ بۆیان ڕوون بۆوە کە پرۆسەی گواستنەوەی ئەو شتە بەنرخانە زۆر خێرایە. واتە لەگەڵ ونبوونی ئەو شتە لە شوێنە سەردکییەکەی خۆیدا دەسبەجێ لەو شوێنەی کە کرداری بانگهێشت کردنی ڕۆحی تیایدا ئەنجام دەدرا بەدەردەکەوت. بەڵام بە چ شێوەیەک ئەنجام

دەدرا؟ ڕۆحەکان بۆ ئەم پرسیارە وەڵامێکی باشیان پێ بوو، لە سەردەتادا ئەو شتە لە چوارچێوەی مادە دەچوود دەردەوە و پاشان دەبرایە نێو بۆشاییەوە. پاشان بەشێوەیەکی پڕ لە نهێنی دووبارە لەو ژوورەدا دەبووەوە بەمادە. تەکنەلۆژیای سەردەمی شاژنە ڤیکتۆریا لەچاو تەکنەلۆژیای ئەمڕۆدا زۆر پێشکەوتوو نەبوو بەڵام زانستی ئەو سەردەمە زیاتر لە نێستا گرنگی بەمادە داوە، فیزیازانەکانی سەدەی ١٩ لە جیهانێکیان دەکۆڵییەوە کە تیایدا مادە هەستی پێدەکراو دەبینراو سەرەنجام وزە کۆتایی پێدەهات، نەستێرەکان دەمردن و هەسارەکان لەشوێنی خۆیاندا و بەبێ جوولە چەقیبوون، فۆرمولی E = mc2 ی ئەنشتاین بۆ زۆربەی ئەو زانایانە شتێکی گاڵتەجاڕی بوو و دژەمادە و دژەجیهان بەخەیاڵێکی شێتانە لەقەڵەم دەدران. لەو سەردەمەدا هەر جۆرە بیرۆکەیەکی لەم جۆرە پەیوەست بوو بەکەسانی ڕۆحگەراو لایەنگرانی زانستە شاراوەکان، بەڵام نایا هیچ جیاوازیەکی سەردکی نییە لە نێوان ئەو دیاریانەی کە ڕۆحەکان پێشکەشیان دەکرد و ئەو کەشتییەی کە لە بەندەرێکدا ون دەبێ و ٢٠٠٠ میل دوورترو لە هەمان کاتدا لە بەندەرێکی تردا دەردەکەوێ. نێستا لێرەدا جارێکی تر، بیرۆکەی جیهانێکی تر خۆی دەسەپێنێ چونکە بەپێی وتەی ئەو ڕۆحانە ئەو شتانە سەردتا لە چوارچێوەی مادە دەردەچن و پاشان دەگوازرێنەوە بۆ جیهانێکی تر و دیسانەوە لە هەمان کاتدا دەگوازرێنەوە بۆ شوێنی مەبەست. لێرەدایە کە بیرۆکەی (دژە جیهان)ی دکتۆر لۆدرمان دەمانخاتە سەر ئەو بڕوایەی کە لەو جیهانەدا کات بەشێوەیەکی جیاواز لە جیهانی ئێمە لە ڕەوتی خۆی بەردەوامە. نایا لێرەدا ناتوانین بڵێین کە ئەو کەشتییەی کە لە سەردتادا باسمان لێوەکرد وەکو دیاردەی ناوەرەشی سەردەمی شاژنە ڤیکتۆریا لە ڕێگەی جیهانێکی تردەوە گوازراوەتەوە؟

ڕۆبەرت چارۆکس کە لەسەر بنەمای بیرۆکەکانی پرۆفیسۆر (دۆرۆ تۆدێریکۆ) لە سەر شێوەیەکی تر لە بەسەرهاتی کەشتی ونبوو کار دەکات، بیرۆکەیەکی سەرنج ڕاکێشی سەباردت بەمیکانیزمی ئەم بەرنامەیە پێشکەش کردووە. ئەم بیرۆکەیە لەسەر بنەمای بابەتێکی سەرسوڕهێنەرو سەرنج ڕاکێش بنیادنراوە: ڕۆبەرت چارۆکس دەڵێ کە کەشتی فیلادلفیا پێویستە لەگەڵ ئەو مەیدانە ئەلکتریکییەی کە تیایدایەتی بەڕەوتێکی پێچاوپێچدا تێپەڕ ببێت تاوەکو بەو شێوەیە ون بێت و سەر لەنوێ بەدەربکەوێتەوە. بیرۆکەیەکی زۆر قورس و دژوارە بەڵام لە کۆتاییدا دیسانەوە هەر دەگەڕێینەوە سەر بیرۆکەی جیهانێکی تر و ئەگەر لەمە زیاتر لەم بابەتە بکۆڵینەوە ئەوا بەدڵنیایی لە

بابەتەکە لامان داود، بەڵام بەرلە بەجێهێشتنی کارەساتی خەمناکی فیلادلفیا نهێنییەک دەمێنێتەوە: لەو کەشتییەدا ١٦ کەس کوژران. نەوەش دەزانین کە تێپەڕبوون لە جیهانێکی تر لە خۆیدا نابێتە هۆی مردن چونکە بەلایەنی کەمەوە ٦ کەس لەو کەشتییەدا بەزیندوویی مانەوە، بەڵام شێت بوون. چ شتێک لە جیهانێکی تردایە کە دەبێتە هۆی مردنی مرۆڤ؟ چ شتێک لە جیهانێکی تردا نەوەندە ترسناکە کە دەبێتە شێت بوونی مرۆڤ؟ نایا...

***

نێستا نێمە دەزانین کە جیهانێکی تر هەیە بەڵگەنامەکان نەوەندە بەهێزن کە مۆڵەتی هیچ بیرکردنەوەیەکی ترمان پێ نادەن. نێمە وا دەزانین کە نەم جیهانە لە دروستبوونی بڕوای مرۆڤ سەباردت بەدۆزەخ ڕۆڵێکی گرنگی هەبوود لە ڕابردوودا وا باو بوود کە نەم جۆرە بیرکردنەوانە بەزادەی بیری مرۆڤێکی نەخۆشی دەروونی بزانن. بەڵام بنەمای پتەوی نێمە سەباردت بەجیهانێکی تر لە ڕوویەکی زۆر جیاوازدوە دەڕوانێتە نەم ڕووداوانە، لێرەدا باس لە نەزموونە سەرسوڕهێنەرەکانی (بێنڤێنتولۆ سێلینی) نیگارکێشی سەردەمی ڕێنسانس دەکەین، سێلینی نموونەیەکی کاملی کەسایەتی سەردەمی ڕۆشنگەرایی بوو. هەستیاری سێلینی بەبەرهەمە بەجێماوەکانی دا بەتەواوی بەدەردەکەوێ لەگەڵ نەمەشدا مێژوو دڵنیامان دەکاتەوە کە نەو لە هەمان کاتدا کەسێکی خۆ بەگەورە زان و درۆزن بوود. نەو بۆی دەرکەوتبوو کە ژیان و تەنیا بۆ ژیانە و بەشێوەیەک ژیا کە لە قاردەمانانی بەسەرهاتی سێ چەکدار شتێکی نەوتۆی کەم نەبوو. نەو هەم پیاوی خوا بوو هەم بەردەستی شەیتان، لە ساڵی ١٥٣٣ نەو خۆی خستە ڕووداوێکەوە کە بەناوی نەزموونە جادوویییەکان بەناوبانگە. نەم بەسەرهاتە لەو کاتەوە دەستی پێکرد کە چوود دیداری قەشەیەکی دانیشتووی سیسیل. نەوان لەگەڵ بابەتەکانی تردا باسیان لە هونەرد جادوویییەکان کرد و سێلینی کە هەمیشە بەشوێن نەزموونە نوێ و سەرنج ڕاکێشەکاندا وێڵ بوو دانی بەوەدا نا کە هەمیشە ویستوویەتی شتێک لەم هونەرانە لە کرداردا ببینێ. قەشەکە ڕایگەیاند کە نامادەیە نمایشێکی لەو جۆردی بۆ سازبدات. نەوان کەلاوەکانی (کولیدیۆم)یان بۆ نەو مەبەستە هەڵبژارد. یەکێک لە هاوڕێکانی بەناوی، (وینسینتیۆرۆمۆلی) لەگەڵیاندا چوو. نەو قەشەیە جادووگەرێکی تری بەناوی (پیستۆنیا)ی لەگەڵ خۆیدا برد. نەو چەندین جۆر شتی وەکو گۆچان، کتێبی بانگهێشت کردنی ڕۆح و شەیتان، تەلیسمی نەستێرەی پێنج سەر کە، لە دار دروست دەکرێ و

چەکێکی کاریگەری جادووگەردکانە بۆ کۆنترۆڵ کردنی ڕۆحەکان و چەندین شتی تری لەگەڵ خۆیدا هێنابوو. لە کاتێکدا کە سێ کەسیان سەیریان دەکرد قەشەکە چەندین بازنەی لەو شوێنەدا کێشا تاودکو بەهۆی ئەم بازنانە پارێزراو بن. لەگەڵ ئەمەشدا یەکێک لە بازنەکانی بەناتەواوی هێشتەوە تا لەو ڕێگەیەوە هاوڕێکانی بچنە نێو بازنەکەوە و پاشان بازنەکەی داخستەوە و مەراسیمەکە دەستی پێکرد.

سێلینی و ڕۆمۆلی لە ناو بازنەکە ناگرێکیان کردەوە و بخوورییان تێدا سووتاند. لە کاتێکدا (پیستۆنیا) تەلیسمی نەستێرەی پێنج سەری لەدەستدا بوو قەشەکە چەندین دوعای تایبەت بەبانگهێشت کردنی ڕۆحەکانی خوێند. یەک سەعات و نیو پاش ئەوە مەراسیمەکە گەیشتە ئەنجام.

***

بەپێی وتەکانی سێلینی ئەو شوێنە کە یاریگایەکی کۆن بوو پڕ بوو، لە ڕۆح. سێلینی کە ڕوانینێکی مادیگەرایانەی هەبوو داوای لەو بوونەوەرانە کرد کە کچێک بەناوی (ئانجلیکا) کە لەو کاتەدا خۆشی دەویست بێنن بۆلای ئەو. بەڵام ئەو بوونەوەرانە داواکەیان ڕەت کردەوە. ئەگەرچی سێلینی لەم ئایشە ئایینییە ڕازی بوو بەڵام قەشەکە بۆ بەدەستهێنانی ئەنجامی ڕاستەقینەی تر بەڵێنی ئەنجامدانی مەراسیمێکی تری دا. بەڵام مەرجێکی هەبو، ئەو دەیویست کە منداڵێک لەو مەراسیمەدا نامادە بێت و سێلینی کوڕە خزمەتکارەکەی خۆی بەناوی (کەنزی) کە تەمەنی ١٢ ساڵ بوو لەگەڵ خۆیدا برد. ڕومۆلی بۆ دووەمین مەراسیم گەڕایەوە بۆ (کۆلیدیۆم) بەڵام پیستۆنیای سیحرباز نەهاتبوو و شوێنەکەی لەلایەن یەکێک لە هاوڕێکانی سێلینی پڕ کرایەوە. ئەمجارە تەلیسمی نەستێرەی پێنج سەر لە دەستی سێلینی دابوو. جارێکی تر قەشەکە دوعای بانگهێشت کردنی ڕۆحەکانی خوێند. بەپێی ڕاپۆرتی سێلینی دەزانین کە ئەو حەزی لە نامادەبوونی چ بوونەوەرێک کردووە. ئەو دوعایە کە تێکەڵییەک بوو لە زمانی عیبری، یۆنانی و لاتین ناراستەی ئەو شەیتانانە دەکرا کە ڕێبەرایەتی گرووپێکی زۆر لە ڕۆحە دۆزەخییەکان دەکەن و وا دێتە پێش چاو کە ئەو مەراسیمە سەرکەوتنێکی بەرچاوی بەخۆوە بینیبێت.

لەماوەیەکی زۆر کەمتر لە جاری پێشوو دووبارە ئەو یاریگایە پڕ بوو لەو بوونەوەرە ئەناسراوانە و ئەمجارە ژمارەیان زیاتر بوو. سێلینی دووبارە داوای لێکردنەوە کە خۆشەویستەکەی بەسیحر بێنن بۆ ئەو شوێنە و ڕۆحەکان وەڵامیان دایەوە کە لەماوەی یەک مانگی داهاتوودا بەخۆشەویستەکەی دەگات. بەڵام لێردشدا ناتەواوییەک ڕوویدا.

قەشە سیحربازەکە یەکەمین کەس بوو کە بۆی دەرکەوت کە ژمارەیەکی یەکجار زۆر ڕۆح لەوێ نامادەبوون و هەزاران جار زیاترن لەو ڕۆحانەی کە نەو بانگهێشتی کردوون. نەو بوونەوەرانە هەڵسوکەوتێکی باشیان نەبوو و نەمجارەش نەتەنیا قەشەکە بەڵکو هەموو ان دەیانتوانی بیانبینن. نەو منالە خزمەتکارە هاواری دەکرد کە لە لایەن سەدان هەزار لە تووڕەترین نەو پیاوانەی کە تا نێستا بینیویەتی دوچاری هەڕەشە بۆتەوە. چوار بوونەوەری زەبەلاح کە بەتەواوی چەکدار بوون هەوڵیان دەدا بچنە نێو بازنەی پارێزگاری نەوان. بەهەمان شێوە کە نۆتۆمبیل ستۆپی هەیە وا باشترە کە بەر لەدەست پێکردنی هەرکارێک کە ناتوانین ڕای بگرین چەندین ڕێگەی چارەسەر بدۆزینەوە. بۆ ڕزگاربوون لە چنگی نەم ڕۆحە شەڕانییانە قەشەکە دەستی بەدوعا خوێندن کرد. تەنانەت نەگەر بوونی شەیتانەکان و دەرکەوتنیان ڕەت بکرێتەوە نەو دیمەنە وەکو کابووسێک بووە. نەو یاریگایە پڕ بوو لە دوکەڵی بخوور و گژوگیای جادوویی تر. ڕومۆلی کە هێشتا ناگاداری ناگرەکە بوو وەکو شەقشەقە دەلەرزی. سێلینیش لەو باشتر نەبوو سەردەڕای دوعا خوێندنی شێتانەی نەو قەشەیە منالەکە دەینالاندو سەری لە نێوان نەژنۆکانیدا شاردبۆوە. سێلینی هەندێک هاتەوە سەرخۆی و هەوڵی نارامکردنی دا، بەڵام هیچ ناکامێکی نەبوو. پاشان نەو منالە هاواری کرد: کۆلیدیۆم لە ناگردا نوقم بووە و ناگرەکە بەردو لای نەوان دێت و لە ترساندا دەموچاوی بەدەستی داپۆشی. قەشەکە کە ناگرە ڕاستەقینەکەی بینی دەستی لە دوعا خوێندن هەڵگرت و بەهاوڕێکانی گوت کە جۆرە گیایەکی سیحراوی هێناوە کە بیخەنە ناگرەکەوە. بەڵام نەوان لە ترساندا نەیاندەتوانی بجووڵێنەوە. سێلینی لەناکاودا هاتەوە سەرخۆی و هاواری لەوانیش کرد کە بێنەوە سەرخۆ بەڵکو بتوانن نەو گیایە بخەنە ناو ناگرەکەوە بەڵام هاوڕێ تازەکەی سێلینی لە ترساندا خۆی پیس کردبوو. چەند ساتێک پاش نەوە نەو هەوڵەیان کاریگەری خۆی هەبوو، نەو ڕۆحانەی کە بۆنی پیسی نەو گیایە بەسەریاندا چوو بوو بەتووڕەییەوە نەو شوێنەیان بەجێ هێشت لەگەڵ نەوەشدا نەوان نەیاندەویرا لە بازنەکە بچنە دەرەوە. نەوان تا بەیانی، لەو بازنەیەدا مانەوە. نەو کاتەش تەنیا چەند ڕۆح مانەوە نەویش لە دوورەکی زۆر وەستابوون. کاتێ کە دەنگی زەنگی بەیانی بەرگوێیان کەوت بازنەکەیان بەجێ هێشت و بەردو مالەکانیان ڕۆیشتن. خزمەتکارە منالەکە خۆی نووساندبوو بەسێلینی و قەشەکەوە چەند ڕۆحێک بەشوێنیانەوە بوون و لە سەریانی خانوەکان و بەدرێژایی شەقامەکە ڕایان دەکرد. لەگەڵماندابن لە بەشی داهاتوودا بەڵام نەمجارە لەگەڵ سیحربازێکی فەرەنسی.

سیحربازێکی فەرەنسی

(نالفۆنس لویی کۆنستانت) لە باوکێکی پینە درووی پاریسی لە ساڵی ١٨١٠ی زایینی چاوی بەجیهان هەڵهێنا. ئەو خێزانێکی زۆر هەژاری هەبوو، بەڵام بەپێچەوانەی هەژارانی تر توانایەکی فیکری زۆر سەرسوڕهێنەری هەبوو. قەشەی کەنیسەی گەڕدکەکەیان نەوەندە ئەوی خۆشدەویست کە پێداویستی خوێندنی لە زانکۆی ئایینی (سەنت سۆپلیک) بۆ فەراهەم کرد بەو نومێدەی کە ڕۆژێک ببێتە قەشە. ئەمەش سەردەمێکی پڕ لە هەوراز و نشێو بوو. چونکە نالفۆنس سەردەمی ئەم سەردەمە دڵخۆشکەرە نەیدەویست کە ژیانی بخاتە خزمەتی کەنیسە، بەڵکو بەشوێن ئایینە پڕ نهێنییەکان و بەتایبەتی جادووی کابالاییدا بوو. لە سەردەمادا هەموو شتێک بەباشی بەردو پێشەوە دەچوو، چونکە ئەو گەیشتە پایەیەکی سەردەمی ڕۆحانی و لە پاشاندا بووە جێگری قەشە، بەڵام ئەو لە سروشتدا نەیدەتوانی زمانی خۆی ڕابگرێ. لە ئاکامیشدا لە زانکۆی ئایینی دەرکرا. ئەم شۆکە نەک کاریگەری بەسەر ویست و حەزی ئەو بۆ تەسەوف هەبوو نە کاریگەری بەسەر ویژدانی کۆمەڵایەتی ئەودا بەجێ هێشت. نالفۆنس وەکو وتارێژێکی ئایینی بەسوودی هەژاران دەستبەکار بوو و ئەوەندە ئەزان بوو کە چەندین نامیلکەی بەناوەڕۆکی سۆسیالیستییەوە بڵاوکردەوە. گۆشەنیگای ئەو لەو سەردەمەدا تەنانەت بەبەراوردکردنی لەگەڵ ئەمڕۆشدا ئەوەندە نابڕوومەندانە نەبوو و بەخێرایی سزادراو کەوتە زیندانەوە. هەڵەیەکی تری نالفۆنس ئەوە بوو کە ژنی هێنا. ئەو کچێکی زۆر جوانی کردە هاوسەری خۆی کە چەند ساڵێک لە خۆی بچووکتربوو کچێکی ١٦ ساڵە بەناوی (نێنۆمی کادۆت) کە دوو منداڵی لە نالفۆنس بوو، بەڵام پاش مردنی ئەو دوو منداڵە نالفۆنسی بەجێ هێشت. هۆکاری هەڵوەشانەوەی ژیانی هاوسەرێتیان ئەو سوێندە بوو کە نالفۆنس لە کاتی مارەکردنا خواردبووی. هەرچەندە کە زانکۆی ئایینی (سەنت سۆپلیک) بۆ قەشە ناساییەکان بوو و هیچ مەرجێکی بۆ ژیانی قوتابیەکان نەبوو بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا نالفۆنس وەکو ئەسقەف و کەشیشە پایە بەرزەکان ژیانی تەنیایی هەڵبژارد و ئەم هەڵسوکەوتەش بووە هۆی جیابوونەوەی هاوسەرەکەی. نینۆمی سەرلەنوێ شووی کردەوە و ژیانی بەختەوەری بەسەربرد. ئەو لە داهاتوودا وەکو باشترین پەیکەرتاش ناوبانگێکی زۆری بەدەست هێنا و نالفۆنسیش خۆی لە زانستە شاراوەکاندا نوقم کرد. ئەو ناوی

سۆفییانەی (نیلیفیاس لیڤی) بۆ خۆی هەڵبژارد و چەندین کتێبی سەباردت بەجادووگەری و سیحربازیی نووسی و بڵاوکردەوە. یەکێک لەم کتێبانە کە ناوی (مەنزڵگەی گەیشتن بەجادوو) بوو هێشتاش لەلایەن لایەنگرانی نەم هونەرە دێرینە پێگەیەکی تایبەتی هەیە. لەگەڵ نەمەشدا نەیدەتوانی لەم ڕێگەیەوە ژیانی خۆی بەڕێوە ببات. نەو پاشان بەوانە وتنەوە بەو کەسانەی کە لایەنگری زانستە شاراوەکانی بوون بژێوی خۆی دابین دەکرد. نرخی وانە وتنەوەی نەو زۆر گران بوو. جارێکیان بۆ شیکردنەوەی سیحری کارتەکانی تاروت کە تەنیا ماوەی یەک دەقیقەی دەویست داوای ٤٠ فرانکی کرد. کارتەکانی تاروت ٢٢ کارتی وێنە دارە کە بۆ بەرگریکردن و فاڵگرتنەوە سوودی لێ وەردەگیرێ. سەرچاوە جۆراوجۆرەکان نەوە دەردەخەن کە نەو مرۆڤێکی ڕووخۆش نەبوو. هەڵسوکەوتی ناشیرینی هەبووە و زۆر نەوسن بووە. بەڵام نەو چەندین قوتابی هەبووە کە بەباشی باسیان لێوە کردووە و نەمرۆش لایەنگرانێکی زۆری لە نێوان پەیڕەوانی زانستە شاراوەکاندا هەیە. نەو بەزۆری جادووگەرێکی خاوەن بیرۆکە بوو. پێویستە بڵێین کە نەو بەقوڵی بیرۆکە دێرینەکانی دەخستە ژێر لێکۆڵینەوە و ڕوخسارێکی کاریگەری لە فەلسەفەی نهێنی بەدەرخست. بەڵام نەو پێی باش نەبوو کە نەم تەکنیکە سیحربازییانە جێبەجێ بکات. کە نەمەش بەهۆی گەڕانەوەی دووبارەیەتی بەردو کەنیسەی کاسۆلیک لە نێوان ساڵەکانی ١٨٥٤ تا ١٨٦٠. (لویی کۆنستانت) لە پێشەکی کتێبی (مێژووی جادووگەری)دا بەم شێوەیە ڕای خۆی دەردەبڕێ (نووسەر بەڕاشکاوی بەخوێنەرانی ڕادەگەیێنێ کە کرداری فاڵگیری نەنجام نادات، بەخت ناخوێنێتەوە، پێشبینیش ناکات، تەلیسم دروست ناکات و خۆی ناخاتە نێو سیحربازی و بانگهێشت کردنی ڕۆح، بەڵام هەرشتێک کە سەباردت بەپێشبینی، بەخت خوێندنەوە، فاڵگیری و سیحربازی و تایبەتمەندی گژوگیای جادوویی گوتبێتی ڕاست نییە چونکە نەو لە ساڵی ١٨٥٤ دا خۆی خستە ناو بابەتێکی سەرنج ڕاکێشی بانگهێشت کردنی ڕۆح.

***

ماوەیەک پاش نەوە نالفۆنس لەلایەن نەجیب زادەیەکی هەڵکەوتووی بەریتانی بەناوی (بارۆن لەیتۆن) لە (نێبڤۆرسەوە) بۆ لەندەن بانگهێشت کرا. بارۆن لەیتۆن لە سەردەمی خۆیدا کەسێکی زۆر ناسراو بوو. نەو نووسەری چەندین چیرۆکی ڕۆمانسی و کتێبێکی سەرنج ڕاکێشە بەناوی (نەو ڕۆگەزەی کە دێت) کە بەڕای زۆربەی لێکۆڵەرەوەکان بەشێوەیەک لە چیرۆکی خەیاڵی زانستی سەردەتایی لە قەڵەم دەدرێ. نەم کتێبە گۆشە

نیگای گشتی لەیتۆن سەباردت بەنۆریل بەجیهانیان دەناسێنێ. نۆریل شێوەیەک وزەی شاراوەیە کە کاتێ یەک سەدە پاش نەوەی کە نازییەکان گەیشتنە دەسەڵات، بۆ بەدەست هێنانی ئەم وزەیە هەوڵێکی زۆریاندا. لەیتۆن خۆی لە پەیڕەوانی زانستە شاراوەکان بوو و کەوتبووە ژێر کاریگەری ناوبانگی لیتڤی، وەکو سیحربازێک. کاتێ کە ئەم سیحربازە فەرەنسییە چوود نێو لەندەنەوە لەیتۆن داوای لێکرد کە هێزی خۆی پیشانی گرووپێک لە هاوڕێکانی بدات. لەوەش بێ ئاگابوو کە لیتڤی زیاتر حەز بەخستنە ڕووی بیرۆکەی سیحربازی دەکات تاوەکو کرداری زانستی سیحربازی. ئالفۆنس ئەم داوایەی ڕەت کردەوە. ئامادە نەبوونی ئەو بۆ نمایشکردنی ئەزموونەکانی بووە هۆی ئەوەی کە لە بەریتانیا بەنەناسراوی بمێنێتەوە. لەگەڵ ئەمەشدا ئەم کردارە بەتەواوی لەگەڵ پێوەردەکانی زانستە شاراوەکانی ئەو سەردەمەدا هەماهەنگ بوو. ئەو لەبەر چەندین هۆ بەدڵگرانییەوە لە هاوڕێ تازەکانی جیابۆوە و خۆی لەناو لێکۆڵینەوەی سیحری کابالادا نوقم کرد. هەر چەندە کە ئالفۆنس لە پەیڕەوانی زانستە شاراوەکانی بەریتانیا جیابۆوە بەڵام ئەوان وازیان لێ نەهێنا. پاش ماوەیەک ئەو خۆی لە بەسەرهاتێکدا بینییەوە کە ڕووی هەموو کتێبە خەیاڵییەکانی لەیتۆنی سپی کردۆتەوە. ڕۆژێک لە کاتی گەڕانەوەیدا بۆ هوتێلەکەی ڕووبەڕووی پەیامێکی سەرسوڕهێنەر بۆوە. ئەو پەیامە بەشێک بوو لە کارتێکی تاروت کە بەقەڵەمی ڕەساس ئەم ڕستەیەی لەسەر نووسرا بوو: لە کاتژمێر ٣ی پاش نیوەڕۆی سبەینێ لە بەرامبەر کەنیسەی (وێست مینیستەر) نیوەی دووەمی ئەم کارتەتان پێ دەدرێ. لەو نیوە کارتەی کە لەدەستیدا بوو بەشێک لە دوو، سێ گۆشە کە چووبونە ناو یەک بەرچاو دەکەوت. جوولەکە ئەم نیشانەیەی وەکو نیشانی شەش گۆشەی حەزرەتی داوود کە سەمبوڵی بەناوبانگی یەهودییەتە دەناسێتەوە. بەڵام ئالفۆنس یاخود لیتڤی وەکو سیحربازێک ئەم نیشانەیەی بەمۆری سلێمان زانی و لە گۆشەیەکی تردوە دەیڕوانیە ئەم نیشانەیە. بۆ ئەو ئەم دوو، سێ گۆشەیە نیشانەی تێکەڵ بوونی دوو لایەنی کامڵ بوون و بەرجەستەبوونە کە لەم پێکهاتەیەش مرۆڤێکی تەواو دەخوڵقێ. لە بەسەرهاتە کۆنەکاندا هاتووە کە حەزرەتی سلێمان لەم نیشانەیە بۆ زیندانی کردنی جنۆکەکان سوودی وەرگرتووە تاوەکو بەفڕێدانیان بۆ ناو دەریا ڕێگە لە کارە خراپەکانیان بگرێ.

لەم ڕووەوەیە کە ئەم سەمبولە تەنانەت ئەمڕۆش بەنیشانەیەکی شاراوەی بەهێز لەقەڵەم دەدرێ. ئالفۆنس کە سەرنجی بۆلای ئەم بابەتە ڕاکێشرا بوو لە کاتژمێر ٣ی پاش نیوەڕۆی

ڕۆژی دوایی لە بەرامبەر کەنیسەی (ویست مینیستەر) ئامادەبوو. عەردبانەیەک لە ڕێوە هات و خزمەتکارێک لێی دابەزی. بەردو ئالفۆنس ڕۆیشت و پاش هێمایەکی دۆستانە دەرگای عەردبانە چوار نەسپەکەی بۆ کردەوە تا ئەو نافرەتە ببینێ کە تۆڕێکی ڕەش ڕوخساری داپۆشاندبوو.

ئەو ژنە هێمای بۆ ئالفۆنس کرد کە بچێتە تەنیشتی دابنیشێ و لەهەمان کاتدا نیوەی دووەمی کارتەکەی پیشانی دا. کاتێ کە عەردبانەکە بەڕێ کەوت، ژنەکە ڕوپۆشە تۆڕەکەی لابرد. قژی خۆڵەمێشی و چاوەکانی ڕەش بوون. ئەو ژنە بەلێقی گوت کە یەکێک لە هاوڕێکانی لەیتۆن باسی لەئایش نەکردنی هێزد شاراوەکەی کردووە و ئەو گومانی نەوەی کردووە کە لەوانەیە بەهۆی نەبوونی کەرەستە و پێداویستی جادوویی بوو بێت. پاشان ئەو نافرەتە ئەنجامدانی مەراسیمێکی جادوویی وەکو پێشنیارێک ڕاگەیاند. بەڵام بەو مەرجەی کە بەڵێن بدات کە سەباردت بەمە بەتەواوی بێدەنگ بێت. لێقی پاش ماوەیەک دەنووسێ: من ئەو بەڵێنەم پێداو بەڕانەگەیاندنی ناو و پێگەو شوێنی ژیانی ئەو نافرەتە پابەندی ئەم بەڵێنە بووم. ماوەیەکی زۆری نەخایاند کە بۆم دەرکەوت کە ئەو نافرەتە شارەزای زانستە شاراوەکانە و ئەگەرچی لە پلەی یەکەمدا نەبوو بەڵام لە پلەیەکی زۆر دابوو. سەباردت بەوەی کە ئەم نافرەتە شارەزای زانستە شاراوەکان بووە یاخود نا زانیارییەکی ئەوتۆمان نییە. بەڵام بەدڵنیاییەوە نافرەتێکی زۆر هەڵکەوتوو بووە. چونکە توانیویەتی لێقی بێنێتە سەر ئەو بڕوایەی کە بەر لە ناشنا بوونی تەواو بەهونەرە جادوویییەکان، ئەنجامدانی ئەزمونی پراکتیک پێویستە. ئەو نافرەتە چەندین کتێبی نایابی دا بە لێقی و کۆلکسیۆنی کەرەستە جادوویییەکانی خۆی پیشانی ئەودا. لێقیش ڕەزامەندی خۆی دەربڕی کە بەکەڵک وەرگرتن لە کتێبی (فەلسەفەی جادوویی) لە نووسینی پاتریس، بانگهێشتی ڕۆحی ناپۆلۆنیۆسی خەڵکی (تیابا) بکات. لە مێژووی سەردەتایی زانستە شاراوەکان، ناپۆلۆنیۆس یەکێک لە سەرنج ڕاکێشترین کەسایەتییەکانە. ئەو لە سەردەتای سەدەی یەکەمی زایینی لە ناوچەیەکدا هاتۆتە دنیاوە کە ئێستا بەشێکە لە خاکی تورکیا. ئەو زانایەکی لایەنگری (فیساگورس) بوو و لەماوەی ژیانیدا چەندین سەفەری دوور و درێژی ئەنجام داوە و کرداری سەرسوڕهێنەری وای ئەنجامداوە کە سەردەمێک بەهاوشانی حەزرەتی مەسیح لە قەڵەم دەدرا.

***

بەپێی دابونەریتی نەو مەراسیمە ٢١ ڕۆژ لە خەڵوەدا بوو. ١٤ ڕۆژ تەنیا گژوگیای خوارد و ٧ ڕۆژیش بەڕۆژوو بوو. پاشان لە ڕۆژی ٢٤ی تەموز خۆی شۆرد. جلوبەرگێکی سپی لەبەرکرد و تاجێک لەگەڵای گوڵی شاپەسەندی کە بەزنجیرێکی زێڕ چنرابوو خستە سەر سەری. شمشێر و کتێبی دوعا جادوویییەکانی هەڵگرت و چووە بورجێکی بچووکەوە کە دەبوایە کرداری بانگهێشت کردنی ڕۆح لەوێدا نەنجام بدرێ. ژوورەکە لەلایەن نەو ژنە ڕەشپۆشە پڕ لە نهێنییەوە نامادەکرابوو. ژوورەکە چوار ناوێنەی قووڵ و میحرابێکی سەرسوڕهێنەری تێدا بوو کە بەزنجیرێکی موگناتیسی دەورە درابوو. سەرەوەی میحرابەکە مەڕمەڕی سپی بووو نەستێرەی پێنج گۆشەی جادوویی لەسەر هەڵکەندرابوو. پێستێکی تازەی بەرخ بەڕەنگی سپی و نەستێرەیەکی تری پێنج گۆشە لەسەر زەوی ژوورەکەدا بەرچاو دەرکەوت و لە تەنیشت نەوانە ناگردانێکی مس لەسەر سێ پایەیەک داندرابوو. ناگردانێکی تر پڕ لە خەڵووز بوو لەسەر میحرابەکە بەرچاو دەکەوت. لێڤی لە هەردوو ناگردانەکەدا ناگری هەڵگیرساند و هەندێ بخووری تێدا سووتاند و بەدەنگێک کە سەرەتا هێمن بوو و پاشان بەرز دەبوو دەستی بەخوێندنی دوعا جادوویییەکان کرد. سەرەنجام چەند ڕووداوێک هاتە ناراوە. نالفۆنس خۆی بەباشترین شێوە باسی نەم ڕووداوانەی کردووە:.

***

هەستم کرد کە زەوی دەلەرێتەوە. گوێم دەزرنگایەوە و لێدانی دڵم بەخێرایی زیاد بوو. گژوگیایەکی زۆر ترم هەڵگرت و خستمە ناگردانەکانەوە. کاتێ کە دووبارە گڕی ناگرەکە بەرز بۆوە بەناشکرا جەستەی مرۆڤێک لە نەندازەیەکی گەورەتر لە نەندازەی سروشتی لە بەرامبەر میحرابەکە بەدەرکەوت کە دەسبەجێ لەیەک هەڵوەشایەوە و لە بەرچاو ون بوو. بازنەیەکی پارێزگاریم لەسەر زەوی ژوورەکە کێشا و دەسبەجێ چوومە ناوی و درێژەم بەخوێندنی دوعا جادوویییەکان دا. پەیکەرێکی ڕەنگ پەڕیو لە ناوێنەی پشتی میحرابەکە بەدەرکەوت و پاشان کاتێ سەرلەنوێ ڕوانیمە بەرامبەر پیاوێک وەستابوو کە سەرتاپای بەپارچەی کفن داپۆشرابوو کە ڕەنگێکی خوڵەمێشی هەبوو. پیاوێکی لاواز و بێ ڕیش بوو هیچ لە ناپۆلۆنیوس نەدەچوو. پاشان بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر هەستم بەسەرما کرد.

لێڤی، بۆی دەرکەوت کە ناتوانێ بەباشی قسە بکات. دەستێکی خستە سەر نەستێرە پێنج گۆشەکە و شمشێرەکەی بەردو ڕۆحەکە ڕاگرت. دەسبەجێ ڕۆحەکە ون بوو. لێڤی داوای لێکرد کە بگەڕێتەوە و هەستی بە شنە بایەک لەسەر گۆنای خۆی کرد. شتێک بەر

نەو دەستەی کەوت کە شمشێرەکەی گرتبوو و دەستی هەتا نەنیشکی سڕبوو. لێڤی شمشێرەکەی خستە سەر زەوی و نەو ڕۆحە بەخێرایی بەدەرکەوتەوە. نەو بەتێگەیشتن لە کردارەکەی خۆی بەشێوەیەک دوچاری ترس بوو کە لە هۆش خۆی چوو.

***

لێڤی پاش نەوە سەباردت بەم ڕووداوە دەڵێ: من نامەوێ نەو شتەی کە بینیومە و هەستم پێکردووە لەسەر بنەمای یاساکانی فیزیا شی بکەمەوە. تەنیا بەڕاشکاوی ڕادەگەیێنم کە کرداری بینین و هەست پێکردنی من شتێکی جیایە لە خەون و خەیاڵ. نەمەش بۆ سەلماندنی کاریگەری ڕاستەقینەی نایینە جادوویییەکان بەسە و نەنجامدانی کردارێکی لەم شێوەیە بۆ خەڵکانی تر بەڕووخێنەر و ترسناک دەزانم. ڕاپۆرتەکەی لێڤی بروسکەیەکی لەڕاستی تێدایە. لەگەڵ نەمەشدا لەوانەیە دوچاری ترس بووبێتەوە. نەخۆشێکی دوچار بەشیزوفیرنیا لەو بڕوایە دایە کە نەو شتەی کە دەیبینێ ڕاستەقینەیە و کەواتە کاتێ کە باسیان لێوە دەکات ڕاستی دەڵێت. لەوانەیە بەهەمان شێوە کە لێڤی خۆی دەڵێ دوچاری هەڵەی بینین بووبێتەوە. لەگەڵ نەمەشدا ناتوانین نەم وتانە دەسبەجێ قبوڵ بکەین. چونکە لە هیچ شوێنێکدا باس لەوە نەکراوە کە لێڤی لەم ڕوودوە نەخۆش بووبێت و یاخود پێشتر لە بنەماڵەکەیدا نەخۆشی دەروونی هەبووبێت. بەدڵنیاییەوە نەو مرۆڤێکی سەیرو سەمەرە بوود. بەڵام نەگەر تەنیا نەم بابەتە مەبەست بێت زۆر لە زیرەکترین پیاوانی مێژوو بەم شێوەیە بوون. بۆ مرۆڤێکی عاقڵ زۆر دژوارە کە تا نەو ڕادەیە دوچاری ترس بێتەوە کە نەتوانێ خەیاڵ لە ڕاستی جیا بکاتەوە و جیا لە خەو و خەیاڵ ببینێ و هەست پێ بکات. جگە لەمە پێویستە ڕوونکردنەوەیەکیش بۆ نەو دەستە سڕ بووە نامادە بکرێ. نەگەر نێمە لەسەر ڕوونکردنەوەی دەروونناسانە جەخت بکەین کەواتە دەبێ هیستریاش بخەینە سەر ترس. کە نەمەش کارێکی نەکردەنی نییە. بەڵام زۆر کەمەو تا ڕادەیەکیش بڕوا پێکردنی دژوارە. نەگەر نێمە بیرۆکەی پەیوەندی ڕاستەقینە لەگەڵ جیهانێکی تر بەڕاست بزانین نایا بەناسانی ڕوونکردنەوەیەکی سەرسوڕهێنەرترمان نەخستۆتە جێگەی ڕوونکردنەوەی یەکەم؟ لەوانەیە بەم شێوەیە بێت و لەهەمان کاتدا لێڤی کاتێ کە نەو بەدەرکەوتنی ڕۆحە ڕوویداوە باسی لە سەرمایەکی ناناسایی کردووە. نەگەر کرانەوەی کونێک لە بۆشایی هەستێک لە مرۆڤدا بخولقێنێ پێویستی بەشێوەیەک لە وزە هەیە. نایا تەکنیکە سەرسوڕهێنەرەکانی لێڤی هەلومەرجێکی هێناوەتە ناراوە کە تیایدا وزەی گەرما دەتوانێ بەشێوەیەک بگوازرێتەوە و ببێتە هۆی سەرمایەکی ناناسایی لە

ژوورەکەدا؟ ئێمە هێشتا ڕووبەڕووی گەوردترین مەتەڵی ئەم کۆمەڵەیەین. ئەگەر ڕاستی جیهانێکی تر قبوڵ بکەین و ئەگەر بڕوا بەوە بێنین کە کرداری لێڤی بەشێوەیەکی ئەناسراو کونێکی لەسووری نێوان هەردوو جیهاندا دروست کردووە، پێویستە لە خۆمان بپرسین کە لەسەر بنەمای عەقڵ، بە چ شێوەیەک بەسووتاندن و خوێندنی چەند دوعایەک توانیویەتی ئەم ڕووداوە بخوڵقێنێ. ئەم ڕوونکردنەوەیە بەهیچ شێوەیەک واتایەک لەخۆ ناگرێ و بەر لەوەی کە لێکۆڵینەوەکانی ئێمە سەبارەت بەجیهانێکی تر کۆتایی پێ بێ، پێویستە بۆ ئەم بابەتە ڕوونکردنەوەیەک ئامادە بکرێ کەبە لایەنی کەمەوە بەڕووکەش واتایەکی هەبێت.

***

ئەمڕۆکە زۆر باس لە وشەی ڕۆحە شەڕانییەکان دەکرێ، بەڵام بەهیچ شێوەیەک بەباشی لێک نەدراوەتەوە. شێوەی دەرکەوتن و کاردانەوەی ئەم ڕۆحانە هێشتا وەکو نهێنییەک ماوەتەوە. ئەگەرچی هەندێ جار توندو تیژی بەیەکێک لە تایبەتمەندیەکانیان لە قەڵەم دەدرێ. لەمانگی تشرینی یەکەمی ١٩٦٢ چەندین هەفتە چالاکییە شەڕانییەکانی ڕۆحەکان لە ماڵی (جۆت هاوکینز) لە ژمارە ١٦٢٧ی شەقامی نۆیەمی شاری نەشڤیل لە ویلایەتی تێنێسی ئەمریکا لەبڕەودا بوو. خاتوو هاوکینز کاتێ یەکەم جار دەنگی لێدانی دەرگای پێشەوەی ماڵەکەی بیست هەستی کرد کە شتێکی ناناسایی خەریکە ڕوو ئەدات. ئەو دەرگاکەی کردەوە بەڵام هیچ کەسێک لەوێ نەبوو. ئەو تاوانەکەی خستە ملی یەکێک لەمناڵەکانی خۆی. بەڵام هەموویان ئەنجامدانی ئەم کاردیان لەلایەن خۆیانەوە ڕەت کردەوە. کاتێ کە مناڵەکان لەبەرامبەر دایکیان وەستابوون دیسانەوە دەنگی لێدانی دەرگا بەر گوێ کەوت و ئەمجارەش کەس لە پشت دەرگاکەوە نەبوو. ئەم کردارە ئەو ڕۆژە بەتەواوی درێژەی هەبوو. کاتێ خاتوو هاوکینز هاوسەرەکەی ئاگادارکردەوە هاوسەرەکەی پێی گوت کە ترساوە. بەڵام دەنگی لێدانی دەرگا بەدرێژایی ئەوشەوە و بەبەردەوامی دەبیسترا و تەنیا سەرلەبەیانی ڕۆژی دواتر ئەما. کاتێ کە دیسانەوە شەو هاتەوە خێزانی هاوکینز هەستیان بەم گرفتە ترسناکە کرد و بڕوایان بەقسەکانی خاتوو هاوکینز کرد. ماوەیەک پاش ئەوە خاتوو هاوکینز گوتی: تازە ئەو کاتە بوو کە هاوسەرەکەم تێگەیشت کە مەبەستی من چییە. بەڵام ئەمە تازە سەرەتای کاری ڕۆحە شەڕانییەکان بوو.

***

دەنگی توندی لێدانی دەرگا لە هەموو شوێنێکی خانوەکە دەبیسترا. سەرەتا دەرگای

پێشەوە، پاشان دەرگای تەنیشت و لە کۆتاییشدا دەرگای پشتەوە. نەوەندە دەرگاکان بەتوندی لێ دەدران کە شووشەکان دەلەرینەوە. هەندێ کات لێدانی دەرگاکان لە سەرەتای شەوەوە دەستی پێدەکرد و تا کاتژمێر پێنجی سەرلەبەیانی درێژەیی هەبوو.

داوای هاوکارییان لە پۆلیس کرد و دەوروپشتی خانوودکە پڕ بوو لە پاسەوان. بەڵام لێدانی دەرگا هەر بەردەوام بوو و پۆلیسیش بەهیچ شێوەیەک نەنجامدەرانی ئەم کارەی نەدۆزییەوە. تەنانەت کاتێ کە دەنگی تەپە تەپە لەیەکێک لە پەنجەرەکان بیستراو یەکێک لە هاوڕێکانی خێزانەکە تەقەی لە پەنجەرەکە کرد، تەنیا دەنگی لێدان گوازرایەوە بۆ پەنجەرەیەکی تەنیشت. کاتێکی تر بیست کەس لە نەندامانی تیپی تۆپی پێی ئامادەیی (نۆرس) لەسەر هەیوانی پێشەوەی ماڵەکەدا پاسەوان بوون بەڵام هیچ سوودێکی نەبوو. چونکە دەنگی لێدان تەنیا دەگوازرایەوە بۆ خاڵێکی تری خانوودکە. بە وتەی هاوکینز ئەم دەنگانە زیاتر لە دوو مانگ درێژەی هەبوو. لەم ڕووداوەدا هیچ کەسێک تووشی زیان نەبوو بەڵام بەو هەموو دەنگی لێدانی دەرگایە هیچ کەسێک نەیدەتوانی بخەوێت. ئەم ڕووداوەش وەکو هەموو ڕووداوەکانی تر بەدروستکراوی دەستی ڕۆحە شەڕانییەکان دەزانرێ.

***

کتێبخانەیەکی گشتی لەوانەیە دوایین شوێن بێت کە ڕۆحێکی سەرگەردان تێیدا بسووڕێتەوە. بەڵام بەپێی ڕاپۆرتی (لۆرێتا لامبرۆسیس) کە لە وتارێکدا لە گۆڤاری (هیۆستۆن پۆست) لە ساڵی ١٩٦١ دا بڵاوکراوەتەوە، ڕووداوێکی زۆر سەرسوڕهێنەر لە کتێبخانەی گشتی هیۆستۆن ڕوویداوە. لەم شوێنەدا زۆر کەس دەنگی لێدانی کەمانێکیان گوێ لێ بووە. هەندێ کات تەنیا دەنگی چەند نۆتەیەک بەرگوێ دەکەوت. بەڵام هەندێ کاتیش مۆسیقای تەواوی ناهەنگێک دەبیسترا. هەندێ کات دەنگەکە بەرز و هەندێ کاتی تر نزم دەبۆوە. بەڵام بەدڵنیاییەوە ئەو کەسەی کە ئەم کەمانە لێ ئەدات بەتەواوی شارەزاییە. بۆ ماوەیەک وا دەزانرا کە هەندێ کەس بۆ مەبەستی ترساندنی کارمەندانی کتێبخانەکە بەکەڵک وەرگرتن لە ڕادیۆی بچووک ئەم کارە ئەنجام دەدەن. بەڵام ئەم بڕوایە پاش ماوەیەک کاڵ بۆوە. چونکە هیچ ویستگەیەکی ڕادیۆیی بەتەنیا دەنگی کەمان بڵاو ناکاتەوە و ئەگەریش بڵاوی بکەنەوە ئەم ناوازە نەشازانە بڵاو ناکەنەوە. پاشان پێشنیار کرا کە مرۆڤێکی فێڵباز دەنگی کەمانی تۆمارکردووە و بەهۆی ئامێرێکی پەخشی بچووکەوە لە کتێبخانەکەدا بڵاوی دەکاتەوە. بەڵام تەنانەت کاتێ کە هیچ کەسیش لە

کتێبخانەکەدا نەبوو و تەنیا کارمەندەکان نامادەبوون نەم دەنگە دیسانەوە دەبیسترا. رۆژنامەی هێوستۆن پۆست لەو لێکۆڵینەوەیەدا کە نەنجامی دا بۆی دەرکەوت کە:

***

فەراشی پێشووی نەو کتێبخانەیە، چەندین ساڵ لەودو بەر لە ژێر زەمینێکدا لە هەمان کتێبخانەدا ژیاوە. نەم فەراشە کەمانێکی هەبووە کە رۆژانە چەندین کاتژمێر لەکاتی سوورانەوەی لە دەوروپشتی کتێبخانەکەدا ناوازی پێ لێداوە. هەندێ کاتیش لەسەر بالکۆنی کتێبخانەکە دادەنیشت و چەندین کاتژمێر ناوازی هاوشێوەی نەو ناوازانەی لێ نەدا کە لەناو کتێبخانەکەدا دەبیسترا: نەم پیاوە نیتر رۆیشتووە بەلام مۆسیقاکەی هێشتا هەر ماوەتەوە.

سەفەرێ بۆ جیهانی ژێرەوە

بەدڵنیاوە یەکەمین ستریپ تێس لە جیهاندا لەلایەن خواوەندێکی مێیینە نەنجام دراوە. ستریپ تێس بەواتای سەمایەکی هێمن و خۆ ڕووتکردنەوە دێت. کاتێ کە دێرین ناسان چەندین پارچە قوڕی سوورکراودیان لە ژێر خاکدا هێنایە دەرەوە کە پەیوەندییان بەسەردەمی ناشوورییەکانەوە هەبوو نەم خاڵەیان بۆ ڕوون بۆوە. لەسەر یەکێک لەم پارچە قوڕە سوورکراوانە شیعرێکی سەرنجڕاکێش بەرچاو دەکەوێت کە لە بەشێکیدا دەڵێ: عەشتار لە یەکەمین دەرگا تێپەڕبوو، پاسەوانەکە دەستی لێدا و تاجێکی گەورە کە لەسەر سەری بوو هەڵیگرت. نەو لە دووەمین دەرگا تێپەڕ بوو پاسەوانەکە دەستی لێدا و گواردکانی لێ وەرگرت. نەو لە سێیەمین دەرگا تێپەڕبوو، پاسەوانەکە دەستی لێدا و مرواریەکانی ملوانکەکەی لێ وەرگرت. نەو لە چوارەمین دەرگا تێپەڕبوو، پاسەوانەکە دەستی لێدا نەو کراسەی لێ وەرگرت کە لەشی داددپۆشی. نەو لە پێنجەمین دەرگا تێپەڕبوو، پاسەوانەکە دەستی لێدا نەو پشتێنەی کە بە بەردی گرانبەها ڕازابۆوە لێی وەرگرت. نەو لە شەشەمین دەرگاتێپەڕ بوو، پاسەوانەکە دەستی لێدا بازن و پاوانەکانی لێ وەرگرت. نەو لە حەوتەمین دەرگا تێپەڕبوو، پاسەوانەکە دەستی لێداو نەو پارچە قوماشەی کە بەشی خواردودی لەشی داددپۆشی لێی وەرگرت. پاش نەوە عەشتار چووە نەو سەرزەمینەوە. نەو سەرزەمینەی کە هیچ شتێک تیایدا ناگۆڕێت.

***

عەشتار لە نەفسانە ناسی یاخود زانستی میتۆلۆژی ناشوورییەکاندا یەکێک لە کچانی (مانگ) بووە. نەو دڵدارێکی بەناوی (دومووزی) هەبوو کە وەکو زۆربەی عاشقە نەفسانەییەکان لە قۆناغێکی ژیانیدا خۆی لە جیهانی ژێردوەدا بینیوەتەوە. لە سەرزەمینێکدا کە هیچ شتێک تیایدا ناگۆڕێت. عەشتار بڕیاری دا کە ڕزگاری بکات و دەیویست بۆ دڵنیابوون لە نەگەڕانەوەی دڵدارەکەی بۆ نەو جیهانە، لێوەکانی بە(ناوی حەیات) تەڕبکات. عەشتار تەنیا کەسایەتی نەفسانەیی نەبووە کە سەردانی جیهانی ژێردوەی کردووە. هێرکول پاڵەوانی یۆنانی لە دوایین قۆناغی حەوت خوانی بەناوبانگی خۆی سەردانی نەم جیهانەی کردووە. داوا لە هێرکول کرا تاوەکو (سێربروس) نەو سەگەی کە سێ سەری هەبوو لەگەڵ خۆیدا لە دەروازەی نەو سنوورد قەدەغە کراوە بێنێتە دەرەوە.

هێرکولیش وەکو عەشتار ڕوبەڕوی پاسەوانێک بوودە بەناوی (هەیدز). بەڵام بە تیرێک بریندار کرد و لە کاتی گیان کێشاندا بەجێی هێشت. پلۆتۆ خواوەندی جیهانی ژێردود لەم بارودۆخەدا بوو کە ڕێگەی بەهێرکول دا کە (سێربروس) لەگەڵ خۆیدا بیات. بەڵام بەو مەرجەی کە سەگەکە دووبارە بگەڕێنێتەوە بۆ جیهانی ژێردود.

(کریشنا) یەکێک لە خواوەندەکانی هیندوسیش سەفەرێکی ترسناکی لەم جۆرەی نەنجام داود. ئامانجی نەو ڕزگارکردنی قوتابییەکی هەڵکەوتووی خۆی بوو و وەکو هێرکول بەسەرکەوتوویی لەم سەفەرد گەڕایەود. بووزییەکان لەو بڕوایەدان کە لە ڕابردوودا پێشەوا ڕووناکبیرەکانی ئایینەکەیان بەمەبەستی کرداری فریاکەوتن چوونەتە جیهانی ژێردود و بەسەلامەتی گەڕاونەتەود تاوەکو بەسەرهاتەکان بۆ نەوان بگێڕنەود.

***

لەئایینی مەسیحیشدا نەگەرچی لەوانەیە دروستکراو بێت بەڵام بەسەرهاتی لەم جۆرەی تێدایە. وا دێتە پێش چاو کە لە ماودی نەو سێ ڕۆژەی نێوان لە خاچدران و دووبارە زیندوو بوونەودی حەزرەتی مەسیح د.خ نەو چوود بۆ جیهانی ژێردود تا زیندانییەکانی نەوێ ڕزگار بکات.

(نۆدیسە) و (ئانیناس) دوو ڕوخساری نەفسانەی یۆنان و ڕۆم لەو کەسانەن کە سەفەری لەم جۆرەیان نەنجام داود. لە نەفسانەکانی (کالیڤالا) ی فنلەنداش بەسەرکەوتوویی بەڵام بەگرفت و دژوارییەکی زۆر سەردانی جیهانی ژێردود کراود. نەمانە هەمووی نەفسانەن بەڵام لەگەڵ نەمەشدا بەهەمان شێود کە مناڵانی قوتابخانە بەبەردەوامی خەریکی دۆزینەودن، نەفسانەکانیش زۆر جار هەندێ بناغەیان لە ڕاستیدا هەیە. نەو نەفسانانە زۆربەی جار کرداری هەڵکەوتووی قاردمانێکی عەشیرەت یا بنەماڵەیەکە کە زیادەڕۆیی تێدا کراود. سەرۆکی قەبیلەکان بوون بەخواوەند، قەشەکان بوونەتە جادوگەری بەهێز و شەڕکەرد نازاکان بوون بەقاردمانە سەرسوڕهێنەردکان. لەگەڵ هەموو زیادەڕۆیی و لادانەکان، ناوکێکی ناوەندی دەمێنێتەود. زۆربەی کات نەم ناوکە ناوەندییە دەتوانرێ بەوردبینی بهێنرێتە دەردود. دەزانین کە جیا لە جادوو و نەفسانە بەڕاستی پاشایەک

بەناوی نارتور لە بەریتانیادا هەبووە و بەپێی بەڵگەنامە مێژوویییەکان، گلا دیاتۆردکانی، پیاوانی شەڕکەری زۆر بەهێزبوون. تەنانەت نەو کەسانەش کە پێغەمبەرایەتی حەزرەتی عیسای مەسیح (د.خ) یان قبوڵ نەکردووە ناچارن کە ڕاستییەکی مێژوویی پیاوێک بەناوی عیسا قەبوڵ بکەن. کەواتە نایا لە نەفسانە پەیوەندداردکان بەجیهانی ژێردوە ناوکێکی ناوەندی بۆ دەرهێنانی لە نارادایە نییە؟

***

نێرانییەکان، یۆنانییەکان و عیبرییەکان و چەندین گرووپ لە ڕەگەزەکانی تری جیهانی ژێردوە وەکو شوێنێکی تاریک دەناسن. پێشتر باسمان لەو دەنگانە کرد کە دکتۆر رالدیف لەسەر کاسێت تۆماری کردبوون یەکێک لەو دەنگانە دەڵێ: برایان لێرە هەمیشە شەوە! لەم سەردەمە پڕ لە بریق و باقەدا ڕاهاتووین کە نەفسانەی لەم شێوەیە بەشێوەیەکی سەمبولێک لێک بدەینەوە. زیاتر وەکو بارودۆخێک بیر لە دۆزەخ دەکەینەوە تاوەکو شوێنێک. لێکدانەوە دەروونناسانەکان جیهانی ژێردوە بەتەوسیفی نەفسانەیی نەستی مرۆڤ دەزانێ. لێکدانەوەکانی زانستی خواوەندی جیهانی ژێردوە بەساکاری نەزموونی نەبوونی پەروەردگار لەقەڵەم دەدا. بەڵام هەمیشە شتێکی لەم جۆرە لەم گۆشە نیگایەدا هاوبەش نەبووە. سەردەمانێک بەدڵنیاییەوە دۆزەخ وەکو شوێنێک لەقەڵەم دەدرا. چەندین دەروازەی هەبوو کە زۆربەیان لەژێر زەمیندابوو و شوێنی فیزیکی تایبەتیان بەتەواوی ناسرابوو. بۆ نموونە لەو بڕوایەدا بوون کە شوێنی چوونە ژوورەوەی هێرکول بۆ جیهانی ژێردوە شوێنێک بووە لە نیوە دوورگەی (ناچرۆسیان) لە کەناری باشووری دەریای ڕەش. زۆر سانایە کە هەموو نەم بابەتە بەبیانووی هەڵەی فراوانی بیرکردنەوەی سەردەمایی بخەینە لاوە. لەگەڵ نەمەشدا کاتێ کە دەگەینە سەر باسی دۆزەخ هەمان بیرکردنەوەی سەردەمایی بەهەمان شێوە کە ناگادارین توانیویەتی بیرۆکەی زۆر نزیک لە ڕاستی بخوڵقێنێ. نەندێشەی دۆزەخێک کە زۆر گەرم بووە و لەژێر زەویدایە لەلایەن جوگرافیاوە بەتەواوی دروستە. نزیکەی ٢٠ میل لەژێر قاچی نێمە و لە ناوەندی زەویدا هەموو شتێک لە تاو گەرمایەکی لە ڕادە بەدەر تواوەتەوە. نەمڕۆکە هەموو کەسێک نەمە دەزانێ. بەڵام خەڵکانی پێش نێمە بە چ شێوەیەک نەمەیان زانیوە؟

***

دەتوانین بڵێین کە نەوان نەم ڕاستییەیان لە بینینی چالاکی گرکانەکان بۆ دەرکەوتووە بەڵام لەگەڵ نەمەشدا ناوچەیەکی زۆر فراوان لەسەر گۆی زەویدا هەیە کە هەرگیز چالاکی

گڕکانی تێدا ڕوونەداوە و لەهەمان کاتیشدا خەڵکەکەی دۆزەخیان بەشوێنێکی تاریک و گەرم زانیوە. لەوانەیە ئەم وشەیە لە شوێنێکی تردوە گەیشتبێتە ئەم خەڵکە. بەڵام هێشتا ئەو دەنگە لەسەر کاسێتەکەی ڕاڵدیف دەنگ دەداتەوە کە: برایان لێرە شەوە، باڵندەکانیش لێرەدا دەسووتێن.

***

لەم بابەتەدا ئێمە بەتەواوی تێکەڵ بەخەیاڵ بووین. لەگەڵ ئەمەشدا ئەمە جۆرێک لە، شێتییە، شێتییەکی سەدەکانی ناوەڕاست، کە ئێمە پێشنیار بکەین کە دۆزەخ دەبێ پێگەیەکی جوگرافیایی تایبەتی لە قووڵایی زەویدا هەبێت. بۆ نموونە ئەشکەوتێکی گەورەو فراوان کە تیایدا دێوەکان بەسێ شاخە، خەڵووزە ناگرینەکان دەگوازنەوە و بۆنی گۆگرد هەوای ئەو شوێنەی پڕ کردووە. ئەگەر ئەم گریمانە لەبەر چاوبگرین ئەوەندەش هەڵەمان نەکردووە. لێکۆڵینەوە زانستییەکان پێمان دەڵێن لێکچوونێکی سەرسوڕهێنەر لەنێوان ئەوشتەی کە ئێمە ناوی جیهانێکی ترمان لێناوە و بیرکردنەوە سەردەتاییەکان سەبارەت بەدۆزەخ هەیە. ئەو بوونەوەرەی کە هێرشی کردە سەر زینەر واتە ئەو کەسەی کە لە بەشەکانی پێشتردا باسمان لێوە کرد کە بەشوێن دۆزینەوەی خەزێنەدا وێڵ بوو لە ڕاستیدا هەمان ئەو بوونەوەریە کە لەسەر ڕوخسارو ملیدا نیشانەی سووتاوی بەجێ هێشت. ئەمەش یەکێک لە نیشانەکانی جیهانێکی ترمان دەخاتە بەردەست. ئەم شوێن سووتاوییە بیرۆکەی هێرشی ناژەڵە درندەکانی ڕەتکردەوە. ئەو جێگە قاچانەی کە سەرانسەری ناوچەی گوندنشینی (دوان شایر) ی پێوا بوو وا دەهاتە پێش چاو کە بەشێوەیەک بەهۆی گەرما، بەفرەکە توابێتەوە و جێگەی قاچەکان ڕۆچووبێتە خوارەوە. ئەو بوونەوەرە چییە کە قاچەکانی وەکو ناگر گەرمن؟ کاتێ کە (کارلۆس کاستندا) تێکەڵەیەکی جادوویی کە (خوان ماتیۆس) ی مامۆستای ئامادەی کردبوو، بەکارهێنا جیهانێکی تری هاتە پێش چاو کە بەم شێوەیە باسی لێوە دەکات. بەباشی دەمتوانی گۆڕەپانێک بەفراوانی زیاتر لە ١٨٠ پلە لە پێش خۆمدا ببینم و ئەوشتەی کە بینیم ئاسۆیەکی زەرد و هەوراوی بوو، کەوا پێدەچوو غاز و هەڵم بێت.؟ هەموو ئەو شتانەی کە دەمبینی لە ڕەنگێکی لیمۆییدا نوقم ببوو. وا دەهاتە پێش چاو کە لە سەر دەشتێکی فراواندام کە پڕ لە هەڵمی گۆگرد.

***

چەندین سەدەیەکە هەڵمی گۆگرد بەهەڵمی دۆزەخ ناسراوە و نێستاش کە بەشوێن

پەیوەندی و لێکچوونەکاندا دەگەڕێین جێگەی سەرنجە کە هێما بۆ نەم خاڵە بکەین کە زۆربەی نەفسانەکان باس لە چەندین پاسەوان دەکەن لە جیهانی ژێردوودا کە زۆربەیان پاسەوانی ترسناکن. نێمە لە ڕەوتی نەم کارەی نێستاماندا نەوەندە بیرکردنەوەی شێتانە دەخەینە ژێر لێکۆڵینەوە کە زیادکردنی بیرکردنەوەیەکی تر پێویست نییە. وەرن سەردتا بەبیر خۆمان بێنینیەوە کە بەڵگەنامەکانی پێشووی نێمە ناراستەی چ نامانجێک بوود. نێستا پانتاییەکی (بۆشایی - کاتی) بەرانبەر بەجیهانی نێمە لە پەیوەندیدایە. سەباردت بەبوونی نەم شوێنە سەرسوڕهێنەرە هیچ دوودڵی و گومانێک لە نارادا نییە. چونکە تاقیکردنەوە زانستییەکان دەستیان تێدایە و لەوانەیە لەماوەی نیو سەدەی داهاتوودا وەکو بڕوایەکی گشتی خۆی بچەسپێنی. دەزانین کە جیهانێکی تر دانیشتوانێکیشی هەیە. بەڵام هەموو دانیشتوانەکەی مرۆڤ یا بوونەوەری نارام و بێ مەترسی نین. زۆر ناساییە کە وابزانین کە لە کاتی جۆراوجۆردا بوونەوەرانێک لە جیهانێکی تردوە بەشێوەیەک هاتوونەتە جیهانی نێمەوە. کاتێ کە نەمە چەندین جار دووبارە دەبێتەوە، نەو بوونەوەرانە لەوانەیە گرفتی نەوتۆیان هاتبێتە پێش کە بۆتە هۆی نەوەی کە هەر بوونەوەرێک کە بێتە سەر ڕێگەیان، بیکوژن. نێمە دەزانین کە نەو مرۆڤ، کەشتی و فڕۆکانەی کە لە جیهانی نێمەوە چوونەتە جیهانێکی تر زۆر بەکەمی توانیویانە بگەڕێنەوە. دەزانین کە نەمڕۆکە زانست بەدژواری بابەتی جیهانێکی تر دەخاتە ژێر لێکۆڵینەوە و بەپێی ناودرۆکەکەی زۆر بەوریاییەوە چەندین بیرۆکە نامادە دەکات. بیرۆکەی (جیهانێکی تر لە دژە مادە) لەڕیزی پێشەوەی نەو تیۆرییانەی نێستادایە کە ڕەنگدانەوەیەکە لە گەردوونی ڕاستەقینەی خۆمان. سەرزەمینێک کە تیایدا کات بەردو دواوە دەڕوات.

***

نایا نەگەری نەوە هەیە کە هیچ بەشێک لەم بیرۆکەیە بەشێوەیەکی تایبەتی نوێ نەبێت؟ نایا نەگەری نەوە هەیە کە مرۆڤ چەندین سەدەو لەوانەشە چەندین ملیۆن ساڵ بەر لە نێستا بەڕێکەوت جیهانێکی تریان دۆزیبێتەوە؟ نایا نەگەری نەوە هەیە کە خەڵکانی سەردەمی ڕابردوو سەباردت بەم جیهانە بەرامبەرە بەجیهانی نێمە زانیاری زۆرترو کاملتریان لە بەردەستدا بووبێت؟ و نایا زانستی نەوان بەشێوەیەکی دەسکاری کراو و بەشێوەی نەفسانە بەدەستی نێمە گەیشتووە؟

***

یەکێک لە بەناوبانگترین نەو وتارە نایینیانەی کە نێستا پێشکەش کراوە و بەشێوەیەکی خەیالییە لە کتێبی (وێنەی هونەرمەندێک) لە نووسینی (جیمز جۆیس) دا هاتووە. بەڵام خەیاڵی یا ڕاستەقینە بریتییە لەو شتانەی کە مەسیحییەکان بڕوایان پێی بوو و هێشتاش زۆربەی خەڵکان بڕوایان پێیەتی. لەو کتێبەدا هاتووە: (نەوان لە تاریکایی دەردەودا ڕادەکشێن، بەڵام لەبیرتان بێت کە ناگری دۆزەخ هیچ ڕووناکییەکی لێ بەرزنابێتەوە. تۆفانێکی بێ پایان لە تاریکی، گڕی تاریک و دووکەڵی ڕەشی گۆگردی سووتێنەر و لاشەکان لەم نێوانەدا یەک لەسەریەک بەبێ بچووکترین شوێن لەسەر یەکتر هەڵچنراون. لە نێوان هەموو نەو بەڵایانەی کەبەسەر سەر زەمینی فیرعەونەکاندا هاتۆتە خوارەوە تەنیا بەڵایەک نەویش تەنیا تاریکی بەترسناک ناودەبرێ، کەواتە نێمە چ ناوێک لە تاریکایی دۆزەخ بنێین کە نەوەکو بۆ سێ ڕۆژ بەڵکو بۆ هەمیشە پایدارە. ترس لەم زیندانە تەنگ و تاریکە لەگەڵ بۆنی ناخۆشی زیاتر دەبێت. بەنێمە دەگوترێ کە کاتێ نەو ناگرگرتنە گەورە و ترسناکە لە ڕۆژی کۆتایی جیهان واتە قیامەت جیهان پاک دەکاتەوە، هەموو پیساییەکانی جیهان، هەموو زێراب و پاشماوەکانی جیهان دەڕژێتە نەم شوێنە بۆگەنە فراوانە. لەوێدا گۆگرد بەچەندایەتییەکی سەرسوڕهێنەر دەسووتێ کە بۆنی ناخۆشی سەرتاسەری دۆزەخ دادەپۆشی و لەو لاشە نەفرەت لێکراوانە بۆگەنێکی نەوەندە ناخۆش بەرزدەبێتەوە کە تەنیا یەکێک لەو لاشە بۆگەنانە بۆ ناڵوودەکردنی هەموو جیهان بەسە.

***

نەم نۆکسیجینە ناسراوە، نەم بنەچەکە پاکە کاتێ کە بۆ ماوەیەکی زۆر لە شوێنێکی داخراودا بمێنێتەوە بۆگەن دەکات و کەڵکی هەناسەدانی نامینێ. کەواتە بێننە پێش چاوی خۆتان کە پیسی و بۆگەنی هەوای دۆزەخ دەبێ تا چ ڕادەیەک بێت. لاشەیەکی بۆگەن و ناپاک بێننە پێش چاوی خۆتان کە لەناو گۆگرد خەریکی شی بوونەوەیەوە و وەکو کۆمەڵێک لە گۆشت و خوێنی لیق دێتە پێش چاو. بێننە پێش چاوی خۆتان لاشەیەکی بۆگەنی لەم جۆرە لە نێوان گڕدا ون بێت و ناگری گۆگردی سووتێنەر دەوردی بدات و دووکەڵێکی چڕ و خنکێنەر لەو لاشە نەفرەت لێکراوە بەرزبێتەوە و پاشان بێننە بەرچاوی خۆتان کە نەم بۆگەنە یەک ملیۆن جار زیاتر بێت لەو لاشە بۆگەنانەی کە لەو تاریکییە بۆن ناخۆشەدا یەک ملیۆن جار زیاتر بێت. کێوێک لە گۆشتی بۆگەنی لاشەی مرۆڤ. هەموو نەمانە بێننە بەرچاوی خۆتان نەو کاتە دەزانن کە دۆزەخ چ بۆنێکی هەیە.

***

نەمانەی کە باسمان لێوەکرد سەرجەم لە کتێبەکەی (جیمز جۆیس)دا هاتووە. نایا نەگەری نەوە هەیە کە بڕوای لەم شێوەیە پایە و بناغەی ڕاستەقینەی هەبێت. نایا نەگەری نەوە هەیە کە نەم بڕوایانە هەرگیز شوێنێکیان لە نایینداا نەبێت، بەڵکو ناکامی ڕاپۆرتە دەسکاری کراوەکان بووبێت سەباردت بەپەیوەندی ڕاستەقینە لەگەڵ جیهانێکی تر کە زیادە ڕۆییشی تێدا کراوە؟ لەوانەیە باو و باپیرانی نێمە بەڕێکەوت ڕووبەڕووی نەم وێنە سەرسوڕهێنەرە بووبنەوە و بەهەڵە گەیشتبنە نەو ناکامەی کە لەوانەیە نەوێ جیهانی مردووەکان بێت. لەوانەیە بەڕاستی نەم گەیشتنە ناکامەی نەوان بەپێی زانیارییە نادروستەکان بێت کە نەو بوونەوەرانەی نەو جیهانە خستبێتیانە بەر دەستیان. نەو بوونەوەرانەی کە سیحرباز ێکی مەکزیکی بەناوی (خوان ماتیۆس) بەدڵنیاییەوە دەڵێ کە دەتوانن بچنە قاڵبی مرۆڤەوە. لەوانەیە نەم شێوەیەی چوونە نێو قاڵب و شێوەی مرۆڤ بەردەوام بێت. دەنگی سەرکاسێتەکانی دکتۆر راڤدیڤ کە دەڵێن ڕۆحی مردووەکانن لە چ سەرچاوەیەکەوە هاتووە؟ لەنێوان هەموو نەو بیرۆکانەی کە سەباردت بەجیهانێکی تر پێشکەش کراون یەکێکیان لە هەموویان خەیاڵیترە. لەگەڵ نەمەشدا بەر لەوەی کە بەتەواوی بیخەینە لاوە، سەرنج دەدەینە دوایین بابەت. نەم بابەتەش (سەرزەمینی ناوێنە)یە کە بەرامبەرە بەجیهانی نێمە و کات تیایدا بەردو دواوە دەڕوات. بەپێی نەم تیۆرییە گەردیلەی مادەی ناسایی بەشێوەیەک بەرهەمی ڕەنگدانەوەی نێگەتیڤی گەردیلەکانی نەو جیهانەیە لەسەر جیهانی نێمە. نەمە زۆر ناشنا دێتە پێش چاو، نێمە لە بەرامبەردا ڕووبەڕووی بابەتێکی دێرین و سەرسوڕهێنەر دەبینەوە کە نەویش (تۆنێلا) یا جیهانی ژێرەوە یا دۆزەخە لە نەفسانە فنلەندییەکاندا.

دەیڤید لانگ بۆ کوێ چوو؟

سەردەرای هەموو بابەتە مێژوویی و تیۆرییە زانستییەکان، سەردەرای بەڵگەنامەیەکی زۆر سەباردت بەبوونی جیهانێکی تر یا چەندین جیهانی تر، هەستی ڕاستەقینە نەبوونی نەم دیاردەیە دامانددەگرێ. نەمەش بەهۆی بیرکرنەوەیە سەباردت بەناودەرۆکی جیهانێکی تر و بەتایبەتی بەهۆی نەندێشەی نێمە سەباردت بەو کاریگەرییەی کە جیهانێکی تر دەتوانێ لەسەر جیهانی نێمە هەیبێت. هەمیشە بەم شێوەیە بووە. جیهانێکی تر بەشێوەیەک لە دەرکەوتنی جار بەجار و ناودەرۆکی دانیشتوانە خەیاڵییەکەی پڕ گرێ و گوڵ دێتە بەرچاو کە زۆر ناساییە کە نێمە بڕوای پێ نەکەین. باپیرانی نێمەش جیهانێکی تریان وەکو یەکێک لە شتە سەرسوڕهێنەرەکانی گەردوون قبوڵ نەکردووە و بڕوایان پێی نەبووە. نەوان جیهانێکی تریان بەشێکی سەروو ناسایی دەزانی و خۆیان لە پەیوەندی کردن لەگەڵ نەم جیهانەدا دوور دەخستەوە. بەڵام نایا نەبێ نێمەش کرداری نەوان دووبارە بکەینەوە؟ بەدڵنیاییەوە لە عەقڵ بەدوورە کە بەشوێن شتێکی مەترسیدا وەکو دیاردەی بەشی پێشوو کە باسمان لێوەکرد بچین. لەوانەیە باشتربێت کە واز لە جیهانێکی تر بێنین. بەڵام نایا جیهانێکی تر واز لە نێمە دێنێ؟ بەتەواوی دروستە کە بڵێین کە جیهانێکی تر لە زۆربەی کاتەکاندا پەیوەندی بەنەزموونەکانی ڕۆژانەی ژیانی نێمەوە نییە. بەڵایەنی کەمەوە لەم سەردەمەدا بۆ زۆرینەی مرۆڤ لەسەر نەم زەوییە، ڕووبەڕووبوونەوەیەک لەگەڵ جیهانێکی تر یا بوونەوەرەکانی بەهیچ شێوەیەک ڕوونادا. کەواتە نایا بەو شێوەیە ڕێنمایی کراوین کە جیهانێکی تر لەڕیزی ڕووداوە سەرسوڕهێنەرەکانی گەردوون وەکو (لەناو چوونی سات بەساتی خۆر و بچووک بوونەوەی) دابنێین؟.

***

زانایان لەو بڕوایەدان کە بچووکبوونەوەی خۆر بۆ پارچەیەکی بچووک و گەڕۆک کە گەرماکەی زەوی دەکاتە خۆڵەمێش، چەندین میلیارد ساڵی تر ڕوو دەدا. بەڵام لەوانەیە نەوان بەهەڵەداچووبن. لەوانەیە نەم ڕووداوە بەیانی ڕووبدات بەڵام نێمە نەو گریمانە قبوڵ دەکەین و تەنانەت نابێتە هۆی شڵەژانی نێمە. نەم ڕووداوە ڕێگە لە بەردەم خۆشییەکانی ژیان ناگرێ و دژایەتیەکی لەگەڵ کێشە گرنگەکانی ژیان و نیگەرانی نێمە سەباردت بەژیان نییە. بەڵام نایا نابێت سەباردت بەجیهانێکی تریش بەهەمان شێوە بیربکەینەوە.

لەوانەیە... بەڵام لەگەڵ نەمەشدا جیاوازییەکی سەردکی لەم نێوانەدا هەیە. نێمە ناتوانین ڕێگە لە گۆڕانی خۆر بۆ (سۆیەرنۆڤا) یەک بگرین. نەگەر ڕووداوێکی لەم شێوەیە لە جیاتی نایندەیەکی دوور، وەکو گومان بەیانی ڕووبدات بۆ پارێزگاری کردن لە خۆ، زانایان ناتوانن هیچ کارێک نەنجام بدەن. جیهانێکی تر لە بەشێکی زۆر جیاوازدایە. کەسانێک هەبوون کە پەیوەندییان پێوەکردووە و نەتەنیا زیندوو ماونەتەوە بەڵکو تەندروستی تەواوی خۆشیان پاراستووە. بەواتایەکی تر بەسەلامەتی لەم جیهانە هاتنە دەردەوە ڕاستییەکە و سەلماوە.

***

نێمە هەموومان نەو سروشتەمان تێدا نییە کە ببینە سیحرباز و هیچ پێویستیش ناکات تا تەکنیکە کۆن یا تازەکان بخەینە قۆناغی تاقیکردنەوەوە کە کونێک لە بۆشاییدا دروست دەکەن. بەدڵنیاییەوە نەگەر واز لە جیهانێکی تر بێنین شانسی ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵیدا بەشێوەی ڕێکەوت زۆر کەمە. لەوانەیە جارێکی تر... بەڵام هەموو نەو ڕووبەڕووبوونەی لەگەڵ جیهانێکی ترو دانیشتوانەکەیدا ڕوویداوە، هەموویان بەشێوەی ڕێکەوت بوون. بەڵام سەباردت بەکەسانێک وەکو (لیڤی) یا (سێلینی) نێمە ڕووبەڕووی نەو پیاوانە دەبینەوە کە زۆر بەجیدی بۆ بینینی نەو جیهانەو بوونەوەرەکانی دەڕۆن. بەڵام هێشتاش هەستی ناڕاستەقینە بوونی نەم دیاردەیە وازمان لێ ناهێنێ. لەوانەیە نێمە تەنانەت لەم قۆناغەشدا هێشتا خۆمان فریو دەدەین. لەوانەیە سەردەرای بەڵگەنامە ناشکراکان (جیهانێکی تر) لە بنەڕەتدا بوونی نەبێت. لەوانەیە (کرمەکانی دۆزەخ)، دێوەکان و شەیتانەکان لە قووڵایی نەستی مرۆڤەوە هاتبنە دەردەوە. لەوانەیە نەو کەشتی، فڕۆکەو سەربازە ونبووانە لەجیاتی ونبوون لە جیهانێکی تردا، بەهۆی کارەساتە سروشتییەکان بەتەواوی لەناو چووبن. ڕاستی نەوەیە کە هیچ کەسێک ونبوونی نەم شتانەی بەچاوی خۆی نەدیوە. نەگەر بەڕاستی جیهانێکی تر بوونی هەبێت پێویستە بەلایەنی کەمەوە یەکجار کەسێک لەبەر چاوی چەند بینەرێک چووبێتە نێو جیهانێکی ترەوە. تەنیا یەک بەڵگەنامە لە بەردەستدایە کە ناڕاستەقینە بوونی جیهانێکی تر ڕەت دەکاتەوە.

***

ساڵی ١٨٨٨ی زایینی. بەروار:٢٣ی مانگی نەیلول. شوێن: کێڵگەی دەیڤید لانگ لە نزیکی شارۆچکەی (گالاتین) لە ویلایەتی تێنێسی نەمریکا. پاش نیوەڕۆیەکی ساماڵ

بوو. خۆر دردوشایەوە. پێدەچوو هاوینی نەو ساڵە گەرم و دوورو درێژ بێت و هێشتا ماودیەکی زۆر مابوو کە سەردەمی کەم ناوی بێت. دەیڤید لانگ لە خانوویەکی لەخشت دروستکراو کە چەند ساڵ لەودو پێش دروستی کردبوو دەژیا. کاری نەو ناژەڵداری بوو و ژمارەیەک ناژەڵ لە لەودەرگاکەی بەردەم خانوودکەیدا خەریکی لەودەر بوون. دەیڤید لانگ خێزاندار بوو، یانزە ساڵ بەر لەو کاتە هاوسەردکەی کچێکی بۆ هێنابوود جیهانەود و ناویان لێنابوو (سارا) و سێ ساڵ پاش نەودش کوڕدکەی هاتە جیهانەود کە ناوی لێنرا (جۆرج). سەر لەبەیانی ڕۆژی ٢٣ی نەیلول منالەکان لە حەوشەکەدا یاریان دەکرد و کەردستەی یاریان عەردبانەیەک بوو کە بەچەندین نەسپی لە دار دروستکراودود بەسترا بۆود. دەیڤید لە ژوورەود بەهاوسەردکەی گوت کە دەڕوات تاودکو سەیرێکی نەسپەکان بکات و دڵنیابێت کە تەندروستیان باشە. کاتێ کە لە خانوودکە هاتە دەردود، هاوسەردکەی بەشوێنیدا لە ژوورەود هاتە دەردود تا پێی بڵێ کە هەندێک پەلە بکات چونکە دەیویست کە دەیڤید بەر لە داخرانی دوکانەکان بیبات بۆ شار. دەیڤید لەم کاتەدا لەسەر لەودەرگاکە بوو، سەیرێکی سەعاتەکەی کرد و هاوسەردکەی دڵنیا کردەود کە کاردکەی تەنیا چەند دەقیقەیەک دەبێت. لەوانەیە باشتر بێت کە لێرەدا بۆ جەخت کردنە سەر چەند خاڵی ناشکرا هەندێک بوەستین. سەردتا نە دەیڤید لانگ و نە هاوسەودکەی سیحرباز نەبوون. پێویستە نەودش بگوترێ کە نەوان هیچ حەزێکیشیان لە زانستە شاراودکان یاخود جیهانێکی تر و یا نەو تەکنیکانەی کە بتوانێ نەوان بخاتە نێو پەیوەندییەک لەگەڵ نەو جیهانەدا نەبوو. جگە لەود هەر چەندە کە نەم بابەتە بەنیسبەت نەو بابەتانەی تر کە پێشتر لێکۆڵینەودی لە سەر نەنجام دراود گرنگییەکی کەمتری هەیە، بەڵام پێویستە بگوترێ کە هیچ پێشینەیەک لە نەخۆشی دەروونی لە بنەماڵەی لانگ یاخود هاوسەردکەیدا نەبوود و سەباردت بەهەڵەی بینینیش هیچ بەڵگەنامەیەکی بڕواپێکراو لە بەردەستدا نییە. جگە لەود سەباردت بەکێڵگەی لانگ دیاردە سەرسوڕهێنەردکان هیچ پێشینەیەکیان نەبوود، نە تارماییەک. نە رۆحێک. نە دیۆێکی نەفسانەیی. تەنانەت دەیڤید و هاوسەردکەی لەو پاش نیودڕۆ تایبەتییەدا بیریان لە هیچ بابەتێکی ناناسایی نەددکردود.

***

کاتێ کە خاتوو لانگ بانگی هاوسەردکەی دەکرد عەردبانەیەکی چوار نەسپی لەو ڕێگە خۆڵاوییەدا بەر چاو کەوت کە بەردو ماڵی نەوان دەهات. دوو پیاو لە عەردبانەکەدا بوون.

منالەکان وازیان لە یاری کردن هێنا و سەیریان کرد. کاتێ کە عەردبانەکە نزیک بۆوە ناگۆست پێک و ژن براکەی تیایدا بەرچاو دەکەوت. ناگۆست قازی نەو ناوچەیە بوو. ناگۆست یەکێک لە هاوڕێ باشەکانی خێزانی لانگ بوو کە هەندێ کات سەردانی دەکردن. دەیڤید عەردبانەکەی بینی و دەستی بۆ ڕاوەشاند. پێویست بوو کە پێشوازی لە میوانەکانی بکات، کەواتە دەیڤید دووبارە بەردو مالەوە بەڕێ کەوت بەلام پاش هەلگرتنی چەند هەنگاوێک، لە بەرامبەر چاوی هەموومان لەناکاو ون بوو. خاتوو لانگ، دوو میوانەکە و هەردوو منالەکە ونبوونی دەیڤیدیان بەچاوی خۆیان بینی. پاش نەوە لە میانەی لێکۆڵینەوەی لێپرسراوانی پەیوەندندار هەموویان نەم بەسەرهاتەیان گێڕایەوە. لەیەک ساتدا، دەیڤید لانگ کە لەسەر زەوی لەودڕگاکە بەردو مالەوە دەڕۆیشت ون بوو. بەهەمان شێوەی کە کەسێکی شاردزا و بەکەلک وەرگرتن لە هەلەی بینین شتێکمان لەبەرچاو ون دەکا بەلام بەو جیاوازییەی کە نەمەیان نەوەندە ترسناک بووە کە ناتوانین ناوی یاری لێ بنێین. خاتوو لانگ قیژاندی و لەگەڵ نەودا هەردوو منالەکە بەردو شوێنی ونبوونی دەیڤید ڕایانکرد. ناگۆست و ژن براکەشی لە عەردبانەکە هاتنە خواردوە و بەردو نەو شوێنە ڕایانکرد. نەوان گەیشتنە نەو شوێنە بەلام.

***

بەلام هیچ شتێکیان نەدۆزیەوە. نە لاشەیەک، نە پاشماوەیەک، نە نیشانەیەکی سووتاوی و نە چاڵێک لەسەر زەوییەکە. هیچ شتێک لەوێ نەبوو تاڕازی ونبوونی دەیڤید لانگ ڕوون بکاتەوە. هەمووان دەستیان کرد بەگەڕان و پشکنین. زۆری نەخایاند کە نەوان دەستیان کرد بەگەڕان لە چەند بەشێکی کێڵگەکە کە لەو ماوەکورتەدا دەیڤید نەیدەتوانی بگاتە نەو شوێنانە. هەرچەندە زیاتر دەگەڕان زیاتر نائومێد دەبوون. کاتێ کە ڕاستی نەو ترلژیدیایە بۆ خاتوو لانگ بووە ڕاستییەکی سەلماو، دەستی کرد بەقیژاندن و کاتێ کە نەیانتوانی هێمنی بکەنەوە بەردو ژوورەوە بردیان. نەم ڕووداوە بووە هۆی خولقانی نەخۆشی دەروونی بۆ نەو نافرەتەو چەندین هەفتە لە جێگەدا کەوت. نەم ڕووداوە کاریگەرییەکی قوڵی بەسەر هەموو ژیانیدا بەجێ هێشت. نەو نەیدەتوانی بڕوا بکات کە هاوسەرەکەی مردووە و بەهێمنی چاوەڕێی گەڕانەوەی نەو بوو. هیچ پرسەیەک بۆ دەیڤید لانگ دانەنرا و هاوسەرەکەی تا نەو ڕۆژەی کە زیندوو بوو لە چاوەڕوانی گەڕانەوەی هاوسەرەکەیدا بوو.

پاش نەم ڕووداوە خاتوو لانگ نەیدەتوانی بەبێ هاوسەرەکەی کێڵگەکە بەڕێوە ببات،

کەواتە بەناچاری کێڵگەکەی بەکرێ دا. تەنانەت بەڵگەنامەی بەکرێدانی کێڵگەکەش سەرسوڕهێنەر بوو. بەپێی ئەو بەڵگەنامەیە ئەو پارچە زەوییە کە دەیڤید تیایدا ون بوو لە ژێر دەسەڵاتی بنەماڵەی لانگدا دەبێت وتا کاتی مردنی خاتوو لانگ ڕاستەوخۆ لەژێر چاودێری خۆیدا مایەوە.

***

ئێستا ئێمە ڕووداوێکی بەڵگەدارمان بەچەندین بینەرەوە لەبەردەستدایە. قازییەکی ناودار کە خەڵکی ئەو ناوچەیە هیچ گومانێکیان لەڕاستی وتەکانی نەبوو لەگەڵ ژن براکەیدا لە گۆشەیەکی جیاواز لە خاتوو لانگ و منداڵەکانی ئەو ڕووداوەیان بینیبوو. لە ناکامدا دەتوانین لەوە دڵنیابین کە هەڵەی بینین لەکاردا نەبووە. ئەگەرچی زۆر دوور دێتە بەرچاو بەڵام هەر جۆرە پیلانێک دەتوانین ڕەت بکەینەوە. تەنیا یەک مەبەست بۆ دارشتنی پیلانێک لە نارادایە. ئەویش ئەوەیە کە خاتوو لانگ و ناگۆست واتە قازییەکە یەکتریان خۆش ویستووە و ویستوویانە دەیڤید لەسەر ڕێگەی خۆیان نەهێڵن و پاش ئەوەی کە دەیڤید لانگ بەنهێنی دەکوژرێ ژن برای ناگۆست ڕازی بووە کە پشتگیری لە بەسەرهاتی ونبوونی دەیڤید بکات. بەڵام ئەگەر ئەم بەسەرهاتە خەیاڵییەش قبوڵ بکەین پێویستە لە خۆمان بپرسین کە چ کەسێک بەسەرهاتێک لەخۆیەوە دروست دەکات کە تا ئەم ڕادەیە بڕواپێکردنی دژوار بێت. ئەگەر هەر ڕووداوێک گومان دروست بکات ئەوا ونبوونی مرۆڤێک لە ڕۆژی ڕووناکدا زۆرترین گومان دەخوڵقێنێ. سەبارەت بەو دوو منداڵە چی دەڵێن؟ بەدژواری دەتوانین بڕوا بەوە بێنین کە ئەو دوو منداڵە کوژرانی باوکیان بشارنەوە. تەنانەت ئەگەر بەشێوەیەک لە شێوەکان هانیان دابن کە پشتگیری لەو بەسەرهاتە ساختە بکەن کە لە لایەن گەورەکانەوە دروست کراوە زۆر دژوار دێتە بەرچاو کە بتوانن بۆ ماوەیەکی زۆر خۆیان ڕابگرن. هەروەها زۆر دوور دێتە بەرچاو کە ئەو دوو منداڵە توانیبێتیان لەژێر لێکۆڵینەوەیەکی چڕ و پڕی پۆلیسدا ڕێگە لە ناشکرابوونی ڕاستی ئەو ڕووداوە بگرن. کەواتە ئێمە لە پێگەیەکدایین کە پێویستە وتەی ئەو پێنج کەسە قبوڵ بکەین هەرچەند کە بڕوا پێکردنیشی زۆر نەستەمە.

***

لەوانەیە پێویست نەبێت سەرلەنوێ هەڵەی بینین بخەینە ژێر لێکۆڵینەوە. لەگەڵ ئەمەشدا ئەبێ ئەم کارە ئەنجام بدرێ. لەوانەیە کاتێ کە کەسێک دوچاری هەڵەی بینین دەبێتەوە و ئەو شتەی کە بینیویەتی باسی لێوە دەکات، میکانیزمی هیستریای بەکۆمەڵ

ببێتە هۆی بینینی نەو شتانە لە کەسانی تردا. دیاردەیەکی لەم شێوەیە زۆر کەمە بەڵام هەیە. میکانیزمەکانی هەڵەی بینین نەوەندە ناسراون کە ڕێگەمان پێ دەدەن بەڕاشکاوی ڕای خۆمان دەربڕین کە ناکرێت دوو یا چەند کەسێک کاتێ کە هیچ پەیوەندییەک لە نێوانیاندا نییە دوچاری یەک هەڵەی بینین ببنەوە. سەباردت بەم بابەتە نێمە سەروکارمان لەگەڵ بیرۆکەیەکی هەڵەی بینینە کە داوا لە نێمە دەکات کە بڕوا بەوە بێنین کە پێنج کەس، لە کاتێکدا کە ٣ کەسیان لەبەرامبەر ماڵێکدا وەستاون و دوو کەسی تر لەناو عەردبانەیەک و لە مەودایەکی دوورتردا بوون، بەشێوەی هاوکات و وەکو یەکتر دوچاری هەڵەی بینین بوونەتەوە. نایا لەوانەیە کە ڕوونکردنەوەیەکی سروشتی و ناسایی لە نارادا بێت؟ پێویستە هەبێت و لەم حاڵەتەشدا دۆزینەوەی وەڵام دژوارترو دژوارتر دەبێت.

***

پاش نەوەی کە خاتوو لانگ بەشڵەژاوی چووە ژوورەوە داوای هاوکاری لە دراوسێکان کرا. بەتاریک بوونی ناسمان و هاتنی شەو ژمارەیەک لە دراوسێکان بۆ گەڕان بەشوێن دەیڤیددا پەیوەندییان بەگرووپی پشکنینەوە کرد. نەوانیش وەکو نێمە تامەزرۆی دۆزینەوەی ڕوونکردنەوەیەک بوون و بچووکترین ناسەواریان نەدۆزییەوە، دەیڤید لانگ بەبێ بەجێ هێشتنی بچووکترین ناسەوار ون ببوو. لەو بەشەی زەویدا کەوا دەزانرا کە دەیڤید کەوتۆتە ناوی، هیچ کون یا چاڵێک بەرچاو نەدەکەوت. نایا دەیڤید بەهۆی بروسکە بەشێوەیەک سووتاو بوو بەخۆڵەمێش کە بچووکترین ناسەوار لە جەستەی بەجێ نەماوە؟ نەو ڕۆژە ناسمان سامال بوو. هیچ یەک لە بینەرانی نەو ڕووداوە بروسکەیان لەناسماندا نەدیوە. نایا بەردێک لە بۆشاییەوە کەوتۆتە خوارەوە و بەسەری کەوتووە؟ بەردە ناسمانیەکان زۆربەی کات شوێنێک لەسەر زەوی بەجێ دەهێڵن بەتایبەتی لە پانتاییەکی گەورەدا. نایا نەو بەردە ناسمانییە لەلایەن کەسەوە نەبینراوە نایا نەگەری نەوە هەیە زەوی دەمی کردبێتەوە و دەیڤیدی خواردبێت؟ نەگەر بوومەلەرزەیەک ڕوویدابوایە کەسانی تر ناگاداری دەبوون. نایا لەوانەیە کەوتبێتە نەشکەوتێکەوە؟ ڕووداوێکی لەم جۆرە جارێک لە پارێزگای مایۆی نێرلەندا ڕووی دا کە خۆشبەختانە تەنیا قوربانی نەم ڕووداوە تەنیا نەسپێک بوو. نەو نەشکەوتەی کە لەم ڕووداوەدا دروست بوو ناوی (دۆزینەوەی نەسپ)ی لێنراوە. نەگەر دەیڤید کەوتبێتە نەشکەوتێکەوە زەوی بە چ شێوەیەک لەسەر سەری هاتۆتەوە یەک. چونکە پاش نەو ڕووداوە بست بەبستی نەو کێڵگەیە پشکێنراو هیچ چاڵێک نەدۆزرایەوە و لە سەرروو هەمووانەوە نەخشە هەڵگری

نەو پارێزگایە چەندین نموونەی لە خاکی نەو کێڵگەیەی خستە ژێر لێکۆڵینەوە و بۆی ڕوون بۆوە کە خاکی ژێرەوەی نەو کێڵگەیە هەمووی بەردی بۆردکە و بەشێوەیەکی یەکپارچە بەپتەوی بەیەکترەوە بەستراونەتەوە. نەشکەوتێک لە نارادا نەبوو. بەسەرنجدان بە سەرجەم بەڵگەنامەکان پێویستە خاوەن بیرکردنەوەیەکی دەمارگیرانە بین کە نکۆڵی لەوە بکەین کە بەسەرهاتی دەیڤید لانگ هۆکارێکی ڕوون و ناشکرایە بۆ سەلماندنی بوونی جیهانێکی تر. وا دێتە پێش چاو کە لەوانەیە لە هەمان کاتدا جیهانێکی تر دەمی کردۆتەوە و یەکێک لە نێمەی وەکو جوتیارە بەدبەختەکەی تێنێسی قووت داوە. لە مانگی نیسانی ساڵی ١٨٨١ دوو منالەکەی دەیڤید لانگ بۆیان ڕوون بۆوە کە نەو شوێنەی کە باوکیان تیایدا ون بوو گژوگیا بەشێوەیەکی نارێک ڕواون و لە بازنەیەک بەدرێژایی ٤ مەتر و نیو گژوگیا گەشەیان نەکردووە و بەردو زەردبوون دەڕۆن. نەو دوو منالە لە تەنیشت نەو پارچە زەوییەدا وەستان و لە ساتێکی پڕ لە هەستی خۆشەویستی کە پاش نەم هەموو سالە هێشتا کاریگەری بەسەرمانەوە هەیە سارای بچکۆلانە بانگی باوکی کرد. نەو دوو منالە بەخێرایی گوێیان لە دەنگی دەیڤید بوو کە داوای یارمەتی دەکرد. نەوان دەنگی هاواری باوکیان دووبارە و دووبارە گوێ لێ بوو کە لاوازو لاوازتر دەبوو و یەکجاری تر دەیڤید لانگ لە ڕاستی ناشنای جیهانی نێمە دوورتر بۆوە و زۆر بە قوڵی چووە نێو کابوسی جیهانێکی تر تا سەرەنجام دەنگی بەتەواوی لەم جیهانەدا چیتر نەبیسترا.

سووتانی خۆبەخۆی مرۆڤ

ئەگەر باپیرانی ئێمە زیاتر لە ئێمە (جیهانێکی تر)یان ناسیبێ زۆر ناساییە کە بپرسین ئەوان بە چ شێوەیەک توانیویانە ئەم زانستە بەدەست بێنن. ئەمڕۆکە دکتۆر لدرمان و هاوکارەکانی لە لێکۆڵینەوەکانیان لەسەر بابەتی (دژەجیهان) بەڕەوتێکی جیاوازدا دەڕۆن. تێگەیشتن لە تیۆری ئەوان بۆ سەرجەم خەڵک زۆر دژوارە و بنەماکانی بۆ ئەو زانایانەی کە لە دەرەوەی بەشی فیزیک کار دەکەن زۆر نەناسراوە. وەڵامێکی ناسانتریش لەبەردەستدا: (لەوانەیە سەرەدەم گۆڕابێت). بەدڵنیاییەوە (تریڤۆر راونس کرۆفت) لە لێکۆڵینەوەی زانستە شاراوەکاندا لە کتێبی (سەرەدەمەکانی چارەنووس)دا باس لەم بابەتە دەکات. لە سەدەی نۆیەمی زایینی بەڕوانین بۆ ئایندە، پاپ نیکۆلاس تەنانەت لەو کاتەشدا دەیتوانی سەرهەڵدانی مادەگەرایی مۆدێرن وەکو چارەنووسێکی دیاریکراو کە پێویست بوو بەسەر کۆمەڵگای ڕۆژئاوادا بێتە خوارەوە پێشبینی بکات. بەڕای ئەو لە ڕەوتی کامڵبوونی هەستی مرۆڤ ئەم شتە دەبێ ڕووبدات و ئەورووپییەکان هێشتا پێویستە قووڵتر و قووڵتر لە جیهانی زانستدا نوقم بن.

کاردینال ناناستاسیۆس هاوڕێ و ڕاوێژکاری پاپ نیکۆلاس لەوبڕوایەدا بوو کە تەنیا لە ڕێگەی ئەم دابەزین و کەوتنە خوارەوەیە کە مرۆڤی ڕۆژئاوا دەتوانێ کەسایەتییەکی بەهێز و سەربەخۆ بەدەست بێنێ و عەقڵی شیکەرەوە بۆ بەدەستهێنانی دەسەڵاتی زانستی بەسەر جیهاندا بڵاوبکاتەوە. لە هەمان کاتدا بەرامبەر بەڕوانگەیەکی زانستی کە ئێمەی گەیاندۆتە سەرەدەمی نەتۆم، مرۆڤ بەتەواوی پەیوەندی خۆی لەگەڵ زانستی پەیوەنددار بەجیهانە ڕۆحییەکان پچڕاندووە و لە نیلهاماتی کتێبە پیرۆزەکان بەتەواوی بێ ناگایە.

***

ئەمڕۆ ئێمە سەباردەت بە(جیهانە ڕۆحییەکان) وەکو شتێکی نادیار نەناسراو بیردەکەینەوە. ئێمە هیچ بەڵگەنامەیەکمان لەبەر دەستدا نییە کە ڕوانگەیەکی لەم جۆرە لەلایەن باو و باپیرانی ئێمەوە خوڵقابێت. لەوانەیە ئەم پاپ نیکۆلاس و کاردینالەکەی توانیویانە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ نیلهام لە جیهانێکی تر وەربگرن. لەوانەیە پەیوەندی نێوان ئەو جیهانەو جیهانی ئێمە لەو سەرەدەمەدا ناسانتر بووبێت و بۆ ماوەیەک تاوەکو دوای سەدەی نۆیەمی زایینی ئەم ناسانییە درێژەی هەبوو. لەوانەیە بەهەمان شێوە کە

کەسانی خورافی بڕوایان وایە، بەڕاستی لە سەدەکانی ناوەڕاستدا دێوەکان و شەیتانەکان لەسەر زەوی نێمەدا هەبوون.

لەوانەیە هەموو ئەم ڕووداوانە بەرلەوەی کە دیوارێکی نەستوور بەنێوان هەردوو جیهاندا کێشرابێت، ڕوویدابێت کە هۆکارەکەشی لەوانەیە گۆڕانی ناووهەوا یا گۆڕانکاری تر بووبێت لە گەردووندا. هەموو شتێک لە گۆڕاندایە و هەندێ کات دەتوانرێ تاقیکردنەوەیەکی تایبەت ئاسانتر لە کاتەکانی تر ئەنجام بدرێ. لێکۆڵینەوەکانی ناژانسی بۆشاییگەری NASA لەسەر هەسارەی ڤینۆس و یا بەم دواییە زیاتر لەسەر مەریخ کاتێ ئەنجام دەدرێ کە زیاتر لە هەموو کاتێک لە زەوییەوە نزیک بن. لەوانەیە پەیوەندی کردن بەجیهانێکی تریشەوە بەدروستی بەهەمان شێوەبێت.

***

لەوانەیە سەردەمانێک تەکنیکە دەنگییەکان بەشێوەیەکی کاریگەر، سادە و نەگۆڕ کەڵکیان لێ وەرگیرابێت کە ئێمە وەکو شتێکی جادوویی دێتە بەرچاومان. هەروەها دەتوانین ئەو گریمانەیە بێنینە ئاراوە کە بەهۆی گۆڕانی بارودۆخ ئەم سەردەمە شوێنی خۆی دابێت بەسەردەمانێکی تر کە چیتر ئەو تەکنیکە کۆنانە کاریگەرییان نەبێت. جیهان بۆ پێگەیەکی باشتر، لە چاوەڕوانی دکتۆر ڕاڤدیڤ و نامێری تۆمارکردنەکەی دابوو بەڵام گۆڕان بەهۆی ناوەڕۆکەکەیەوە دۆخێکی ناپایەداری هەیە. لەوانەیە کاتێک بێت کە دیواری نێوان هەردوو جیهان هەردس بێنێت، تەنانەت لەوانەیە ئەم پرۆسەیە دەستی پێکردبێت.

***

چەند ساڵ بەر لە ئێستا ڕۆژنامەنووسێکی نێرلەندی لە یەکێک لە خانووە گەورەکانی وڵاتەکەیدا میوان بوو. لەکاتی سەرکەوتن بەسەر پلیکانەکاندا سەری دێوێکی لەسەر پلیکانەکاندا بینی کە لە ئاسماندا وەستابوو. ئەو سەرە لە هەموو ڕوویەکەوە لەگەڵ بەسەرهاتەکانی سەدەکانی ناوەڕاستدا وێک دەهاتەوە و لەو بەسەرهاتانەدا بە چ شێوەیەک باسی لێوە کراوە بەهەمان شێوە ئەو ڕۆژنامەنووسە بینی. لەو کاتەدا ئەو ڕۆژنامەنووسە لە ترساندا ڕایکرد و لە ژوورێکدا خۆی شاردەوە. لە پاشاندا هاتە سەر ئەو بڕوایەی کە دوچاری هەڵەی بینین بۆتەوە. بەسەرنجدان بەوەی کە ئەو هیچ بڕوایەکی بەنایین نەبووە و بڕوای بەجنۆکە و شەیتان نەبووە و تا بەر لە دەرکەوتنی ئەو سەرە لەم بارەیەوە هیچ بیری نەکردۆتەوە نەیدەتوانی ڕوونی بکاتەوە کە بۆچی ئەگەر هەڵەی بینینیش بێت ئەو سەرە دێوەی بینیوە و ئەگەر بڕیار وایە کە ئێمە دوچاری هەڵەی بینین ببینەوە بۆچی تەنیا سەری

نەو بوونەوەرە ببینین؟ بۆچی هەموو جەستەی نایەتە بەرچاومان؟ وا دێتە بەرچاو کە نەو بوونەوەرە بەنهێنی لەپشت پەنجەرەیەکەوە لە نێمە دەڕوانێ.

***

هەندێ لە کارەکانی دانیشتوانی جیهانێکی تر بەشێوەی گشتی لە چاوی نێمە بەدوور و شاراوەیە و لە هەندێ کاتدا بەشێوەیەکە، کە کاتێ نەو دیوارە بەشێوەیەکی کتوپڕ هەردەس دێنێ ناکامی نەخوازراو و بەواتایەکی تر پێشبینی نەکراوی لێ دەکەوێتەوە. لەوانەیە پەیوەندی سەردەمی پێش نێمەو جیهانێکی تر بەگەرمایەکی زۆرەوە لەپشت نەو دیارددیەوە بێت کە پیاوانی ناگر کوژێنەوە ناویان لێناوە (سووتانی خۆ بەخۆی مرۆڤ). بەردەبەیانی ڕۆژێکی تەموزی ساڵی ١٩٥١ی زایینی چەند کرێکارێک بەزۆر دەرگای شوقەیەکیان لەشاری (سانت پیتەرزبورگ) شکاند. نەم شوقەیە لەلایەن پیرەژنێکی ٦٧ ساڵە بەناوی (ماری رێسەر) بەکرێ گیرابوو. سەرلەبەیانی نەو ڕۆژە خاوەن ماڵەکەی نیگەران ببوو و کاتێ کە لە دەرگای ژوورەکەی دابوو و هیچ وەڵامێکی وەرنەگرتبوو بەناچاری بۆ شکاندنی دەرگاکە داوای هاوکاری لە چەند کرێکارێک کردبوو. نەوان پاش کردنەوەی دەرگاکە دیمەنێکی زۆر ترسناکیان بینی.

***

خاتوو رێسەر لەگەڵ کورسییەکەی کە لەسەری دانیشتبوو بەتەواوی سووتابوو. نەو نافرەتە کە ٧٧ کیلۆ کێشی بوو تەنیا پێنج کیلۆ گرامی لێ مابۆوە. تەنانەت کاسەی سەری بەهۆی گەرمییەکی زۆرەوە چرچ ببوو و لە کورسییەکەی تەنیا چەند فەنەرێک مابۆوە. شارەزایان ڕایانگەیاند کە گەرمایەکی زیاتر لە ٢٥٠٠ پلەی سانتیگراد پێویستە تاوەکو نەو پیرەژنە و کورسییەکەی بەو شێوەیە بسووتێنێ. بەڵام نەو گەرمایە بە چ شێوەیەک دروست بووە نەوە نیتر وەکو نهێنییەک ماوەتەوە. سووتانی جلوبەرگەکان نەو گەرما زۆرە ناخولقێنێ. لێکۆڵینەوەکان نەگەری لێدانی هەورە بروسکە، لێدانی وزەی کاربا و بوونی مادەی کیمیاییان ڕەت کردەوە. کەواتە چی دەمێنێتەوە؟ تەنیا سووتانی خۆبەخۆی مرۆڤ. نەمە هیچ ڕوونکردنەوەیەکی بەدوادا نایەت. بەڵام کارەساتی لەم جۆرە چەندین جار لە ناوچە جیاجیاکانی جیهاندا ڕوویداوە. یەکێکی تر لەمجۆرە ڕووداوە تۆمارکراوانە لە نزیکی (پۆرتروش) لە نێرلەندەی باکوور لەسەدەی ١٨دا ڕوویداوە. سێ پیاو بەیەکەوە پیاسەیان دەکرد کە لەناکاودا نەوەی کە لە ناوەڕاستدا بوو وەکو مەشخەڵێک گڕی گرت و نەوەندە گەرمای سووتانەکە زۆر بوو کە دوو کەسەکەی تر شێتانە

هەوڵی کوژانەوەی ناگرەکەیان دەدا و نەیاندەتوانی لێی نزیک بکەونەوە. لەم نێوانەدا نموونەی تازەتر لەبەر دەستدایە کە چەند ساڵێک بەر لەنێستا لە شاری دوبلین ڕوویداوە. وەکو خاتوو ڕیسەر نەمجاردش قوربانییەکە نافرەتێکی بەتەمەن بوو کە بەتەنیایی دەژیا. سەرەتا پۆلیس گومانی نەوەی لەم ڕووداوە دەکرد کە پیلان و فریوێکی تێدا بێت. بەڵام شارەزایان پۆلیسیان دڵنیا کردەوە کە هیچ پیلانێک لە نارادا نییە جگە لە ڕووداوێکی تازەی سووتانی خۆبەخۆی مرۆڤ.

***

بەرلەوەی کە بەردو بابەتی جیهانێکی تر پەلکێش بکرێین پێویستە لەوە بکۆڵینەوە کە ئایا دەتوانرێ ڕوونکردنەوەیەکی عاقڵانەتر بۆ ئەم دیاردەیە بدۆزینەوە یا نەخێر. ئێمە دەتوانین وەکو پیاوانی ناگر کوژێنەوە کە لەسەر مەرگی خاتوو ڕیسەر لێکۆڵینەوەیان کردووە گریمانی وەکو بەنزین یا وزەی کاربا ڕەت بکەینەوە. بەنزین یا وزەی کاربا دەتوانێ لە هەموو ڕوویەکەوە وەڵامێکی باش بێت بۆ ئەم گرێ کوێرەیە. بەڵام گرفت لەوە دایە کە ئەم هۆکارانە هیچ ڕۆڵێکیان لەم ڕووداوە نییە. دەتوانین گریمانەی نەوەش ڕەت بکەینەوە کە ئەم ڕووداوە بەهۆی ناگرکەوتنەوەی لەناکاو وەکو جگەرەیەک کە جلوبەرگێک دەسووتێنێ یاخود سۆپایەک کە دەبێتە هۆی گرگرتنی سووچی جلێکی خەو ڕوویدابێت. ئەم ناگر کەوتنەوە ناساییانە کە دەبنە هۆی مەرگ ناتوانن گەرمایەکی نەوەندە بخولقێنن کە هەموو لەشی مرۆڤ تەنانەت نێسقانەکەشی لەناو ببات. یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی هەموو ئەم ڕووداوی سووتانە خۆ بەخۆیەی مرۆڤ سنووردار بوونی ناگرەکەیە. ئەم جۆرە سووتانە لە هەمان کاتدا کە ڕووناکییەکی بەهێزی هەیە و وەکو ستوونێک دەوروپشتی قوربانیەکە دەگرێتەوە و دەیسوتێنێ، بەشێوەیەکی سروشتی بڵاو نابێتەوە. تیۆرییەکی زیرەکانە بەم شێوەیە ڕای خۆی دەردەبڕێ کە لەوانەیە لە پێکهاتەی کیمیایی مادەیەکی تایبەتی لە لەشی مرۆڤدا مادەیەکی زۆر بەهێز بۆ سووتان بێتە بەرهەم کە قوربانییەکە بکاتە مەشخەڵێکی ڕاستەقینە. ئەم تیۆرییە بەم هۆیەوە خولقاوە کە زۆربەی قوربانییانی ئەم دیاردەیە کەسانی بەتەمەن بوون.

***

هەندێ لە شارەزایان و لێکۆڵەرەوان لەو بڕوایەدان کە لەوانەیە لاوازی و لەدەستدانی هێز و وزە لە کەسانی بەتەمەندا ببێتە هۆی نەوەی کە گرنگی، بە پاکو خاوێنی خۆیان نەدەن. لە ناردقەی لەشدا ڕێژەیەکی دیاریکراو لە (یۆد) هەیە. (ئامونیاک)یش یەکێکە

لەبەشەکانی میزی مرۆڤ. کاتێ کە یۆد و نامۆنیاکی شل تێکەڵ بەیەکتر دەبن نیشتەنێک پێک دێن کە پاش وشکبوونەوە مادەیەکی زۆر سووتێنەری لێ دروست دەبێت و لە ڕوانگەی زانستییەوە (پێکهاتەی تەقینەوەی نامۆنیاک)ی پێ دەگوترێ. بەڵام هەر جۆرە تاقیکردنەوەیەک بەم مادەیە بەخێرایی نەوە دەردەخا کە پێکهاتەی تەقینەوەی نامۆنیاک زیاتر لەوەی کە ببێتە هۆی سووتانی خۆبەخۆی مرۆڤ دەبێتە هۆی تەقینەوەی خۆبەخۆی مرۆڤ. لەڕاستیدا ئەم پێکهاتەیە مادەیەکی تەقینەوەی زۆر بەهێزە. بەڵام بەسەرنجدان بەوەی کە لەکاتی تەڕبووندا هیچ کاریگەرییەکی نییە، لە پیشەسازیدا بەکار نایەت. بەڵام کاتێ کە وشک دەبێتەوە نەوەندە ناپایەدارە کە خۆبەخۆ دەتەقێتەوە. جەستەی، نووسراوە مرۆڤ بەهیچ شێوەیەک کریستاڵی یۆد دەرنادات و هیچ جۆرە یۆدێک تەنانەت لە، کەشێکی زۆر گەرمیشدا لەلاشەی مرۆڤ نایەتە دەردەوە کە بتوانێ ڕێژەیەکی زۆرکەمیش لە پێکهاتەی تەقینەوەی نامۆنیاک بەرهەم بێنێت. بەڵام تەنانەت ئەگەر بەم شێوەیەش نەبێت مادەیەکی لەم جۆرە ناتوانێ بەناسانی ناکامێکی وەکو سووتانی خاتوو ڕێسەری لێ بکەوێتەوە. کەواتە چیمان پێ ماوە بۆ وتن؟.

***

ئێمە سەباردت بەسووتانی خۆبەخۆی مرۆڤ ڕووبەڕووی دیاردەیەک دەبینەوە کە پێویستی بەگەرمایەکی زۆر هەیە. گەرمایەکی لەم شێوەیە پێویستی بەوە هەیە کە لە سنوورێکی بچووکدا کۆبکرێتەوە. جگە لەوە هەموو تایبەتمەندییەکانی ناگری هەورە بروسکەی هەیە. بەشێوەیەکی کتوپڕ دەست پێدەکات و لە ماوەی چەند چرکەیەکدا کۆتایی پێدێت. ئەگەر کات بۆ ناگرێکی لەم شێوەیە درێژتر بێتەوە بەدڵنیاییەوە فراوان دەبێت کە ئەمەش لەم جۆرە ناگر کەوتنەوەیەدا هەرگیز ڕووی نەداوە و ئەگەر پێشنیار بکەین کە لە ناکاودا دێوەکان لە شوێنێکی نەناسراوەوە دێن تاوەکو مرۆڤەکان تا ڕادەی مەرگ بسووتێنن نەوەندەش بەهەڵەدا نەچووین. بەڵام وەرن لە جیاتی نەوە تیۆرییەکی عاقڵانە تر کە دیسانەوە پەیوەندی بەجیهانێکی تردوە هەیە بخەینە ژێر لێکۆڵینەوە وەرن وا بزانین کە وەکو جیهانی ئێمە، ناوچەی زۆر گەرم لە جیهانێکی تردا هەیە. لەو خاڵە لە جیهانێکی تر کە بەشێوەی بەرامبەر لەتەنیشت ژوورەکەی ئێوەیە. بۆ نموونە لەوانەیە گرکانێک لە نارادا بێت. بەڵام ئێمە ڕێگەیەکمان بۆ ناگاداربوون لە زانیارییەکانی ئەم بابەتە نییە کە لەو جیهانەدا گرکان هەیە یاخود نەخێر. لە هەموو حاڵەتێکدا ئێوە لە گەرماکەی بەدوورن مەگەر لەو حاڵەتەدا کە دیواری نێوان ئەم دوو جیهانە بەشێوەیەکی کتوپڕ هەردس بێنێ.

وشەی (هەردس هێنان) هەڵبژاردنێکی لاوازە بۆ نەم دیاردەیە. چونکە پرۆسەیەکی هێواشە بەڵام سووتانی خۆبەخۆی مرۆڤ پێویستی بەشتێکی خێراتر هەیە: کونێک لە بۆشاییدا کە بەخێرایی دایافرامی کامێرای فۆتۆگرافی دەکرێتەوە و دووبارە دادەخرێتەوە. لەوانەیە دیاردەیەکی لەم شێوەیە زۆر زیاتر لەوەی کە بیری لێ دەکەینەوە سەباردت بەدەرگایەک لەنێوان نەم جیهانە و جیهانێکی تر بۆ ماوەیەکی نەوەندە کورت دەکرێتەوە کە نێمە بەهیچ شێوەیەک لێی ناگادار نابینەوە..وەرن وا بزانین کە لە هەر ١٠ ڕووداودا ٩ جار دەوروپشتی دنیایەکی تر لەپشت نەو دەرگایەوە بێ مەترسییە و دیسان وابزانین کە تەنیا لە جاری دەیەمدایە کە نەو دەرگایە ڕووە و نەو گڕکانە کە باسمان لێوە کرد دەکرێتەوە. بۆ ڕووداوێکی لەم شێوەیە نێمە نەتەنیا پێویستمان بەدەرگا نەبینراوەکە و گڕکانەکەی جیهانێکی تر هەیە بەڵکو پێویستمان بەمرۆڤێکی ڕاستەقینە هەیە کە زۆر لەو دەرگایە نزیک بێت تاوەکو گەرماکە کاریگەری بەسەردا هەبێت. وا دێتە بەرچاو کە نەو دەرگایە پێویستە لە مەودایەکی زۆر نزیک لە مرۆڤەوە بکرێتەوە و بۆ نەم مەبەستەش هیچ شوێنێک بۆ کرانەوەی نەو دەرگایە لەناو لەشی شیاوتر نییە. ناشکرایە کە هاتنە نارای بارودۆخێکی لەم شێوەیە زۆر بەدەگمەن ڕوو دەدات و خۆشبەختانە نەم دیاردە ترسناکە تەنیا نەو چەند ڕووداوە بوو کە باسمان لێوەکرد.

***

بابەتی ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ جیهانێکی تر تەنیا تایبەت نییە بەنەم سەردەمەوە و لە پەرتووکە کۆنەکاندا وەکو (تذکرة الاولیا) و (نفحات الانس من حضرات القدس) دەیان نموونەی تری نەم جۆرە ڕووداوانە باسی لێوە کراوە. تەنانەت نەگەر بمانەوێ لە ڕووی نایینەوەش لێکۆڵینەوەیەک سەباردت بەم جۆرە دیاردانە نەنجام بدەین نەوە سەدان نموونەی زیندوومان لەبەردەستدایە. نیمام حوسێن لە پاڕانەوەی خۆیدا بۆ بارەگای پەروەردگاری مەزن دەفەرموێ: پەروردگارا، بە وشەکان وتەکان و دانیشتوانی ناسمانەکان و زەوی سوێندت دەدەم. نەمەش بەڕوونی نەوە دەردەخا کە ناسمانەکانیش دانیشتوانێکیان هەیە. نەویش نزیک لە بارەگای پەروەردگارو داوێن پاک. نەگەرچی هەندێ لە زانایانی جیهانی نیسلام نەم ڕستەیەیان بەفریشتەکانی پەروەردگار لێک داوەتەوە و بەڵام بەگشتی هیچ هۆکارێک بۆ سەلماندنی نەم وتەیە لە نارادا نییە. نیمام عەلی سەباردت بەنەستێرەکان دەفەرموێ: نەم نەستێرانە شارانێکن وەکو شارەکانی سەرزەوی و هەرشارێک لەگەڵ شارێکی تر بەستونێکی نوور پێکەوە دەبەسترێتەوە. نایا دەستەواژەی (جیهانێکی

بەرامبەر بەجیهانی نێمە) ناتوانرێ لەگەڵ (ستوونێک لە نوور) لێک بدرێتەوە. ڕای ئیسلام لەم باردیەوە ڕوون و ناشکرایە و حەدیثی ئیسلامی لە ١٤ سەدە بەر لەئێستا ئەم کێشەیەی بۆ ئێمە چارەسەر کردووە. قورئانی پیرۆز بەڕوونی باس لە بوونەوەرە زیندووەکانی ئاسمانەکان دەکات و دەفەرموێ: لەنیشانەکانی فراوانی پەروەردگار، خولقاندنی ئاسمانەکان و زەوی و ئەو بوونەوەرە زیندووانەیە کە لە ئاسمانەکان و زەوی بڵاوی کردۆتەوە و خولقاندوویەتی. قورئانی پیرۆز ئەتەنیا جەخت دەکاتە سەر بوونی ژیان لە ئاسمانەکاندا بەڵکو لە هەندێ لە ئایەتەکاندا بەڕوونی دەڵێ کە لە ئاسمانەکاندا بوونەوەرانی زیندوو و عاقڵ هەیە کە وەکو مرۆڤی سەرزەوی ئەرک و فەرمانیان هەیەو لە ڕۆژی کۆتاییشدا وەکو مرۆڤ زیندوو دەبنەوە. لە بەشی یەکەمی ئەم زنجیرە بەسەرهاتانەدا باسمان لە بوونەوەرێکی ئەناسراو کرد کە بووە هۆی کوشتنی چەندین، کەس و تەنانەت چەندین نیشانەشی لە خۆی بەجێ هێشتبوو لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە کە دەفەرموێ:

(هەرکەس کە لەگەڵ ئەواندایە، لە ئێمە نییە) سوردتی شوری ئایەتی ٢٩. بەپێی تەفسیری زانایان وشەی ئەوان بەواتای جنۆکەو شەیتان دێت کە لە چەندین بەش لە قورئانی پیرۆزیش جەخت کراوەتە سەر بوونیان. ئایا ئاکرێ ئەو بوونەوەرە ئەناسراو و سەرسوڕهێنەرانە بەجنۆکە لێک بدرێتەوە. ئەگەر بمانەوێ بەشوێن ئەم بابەتەدا بڕۆین هەرگیز ناینده ماڵئاواییتان لێدەکەین. خوای مەزن پشت و پەنای هەموو لایەکمان بێت و لەو کۆتایی بۆ نییە. تا بەشی بوونەوەرە شەڕانی و ناحەزانە بمان پارێزێ.

پێش دۆزینەوەی ئەمریکا لەلایەن کریستۆف کۆلۆمبس چ کەسانێک لەوێ دەژیان؟

بەدڵنیاییەوە کاتێ کە کریستۆفەر کۆلۆمبس کیشوەری ئەمریکای دۆزییەوە دانیشتوانی باکووری ئەمریکا واتە هیندییە سوورەکان تازە هاتبوونە کیشوەری ئەمریکاوە. چەندین پاشماوە بەجێ ماوە کە فەرهەنگێکی دێرینتر لە ئارادابووە کە دەستکەوتی بەرچاوی بەدی هێناوە. یەکێک لەم پاشماوە سەرسوڕهێنەرانە سەمبولێکی سەرسوڕهێنەرە کەلەسەر کوێستانی (میدیسین) لە زنجیرە کێوەکانی (بیگ هۆرن) لە ویلایەتی (ئیزمینگ)ە. لەوێدا بازنەیەک لەبەرد دروست کراوە کە بەشێوەیەکی ئەندازەیی هەڵچنراوە و نزیکەی ٧٠پێ گەورەیە.

چەندین بەرد بەشێوەی ٢٨ پەڕەی بازنەیی تیادا هەڵچنراوە کە لە بازنەیەکی ناوەندی ١٢ پێیی دەچنە دەرەوە. لە ناوەڕاستی ئەم بازنەیەشدا بۆشاییەک بەدرێژایی و پانتایی ٧

پێ هەیە. لە دەورووپشتی ئەم بازنە گەوردیە ٦ تاشە بەردی گەورە بەشێوەی کورسی هەیە کە پێدەچێ بۆ چاودێرانی دروست کردنی ئەم بازنانە یاخود قەشە پایە بەرزەکانی ئەو سەردەمە دروست کراوە. سووریێستەکانی ئەمریکا بەهیچ شێوەیەک و بۆ هیچ مەبەستێک سوودیان لەم بازنانە وەرنەدەگرت و ئەگەرچی ناشناوون پێی، ئەیاندەزانی لە کوێوە هاتووە. سپی پێستەکان بۆ یەکەمین جار لە ساڵی ١٩٠٢ سەرنجیان بۆلای ئەم نەخش و نیگارە ڕاکێشرا. واتە کاتێ کە (سیمز) لە مۆزەخانەی (فیلد) لە شیکاگۆ کاتێکی زۆری تەرخان کرد بۆ دۆزینەوەی نهێنی ئەم نەخش و نیگارە سەرسوڕهێنەرە. بەڵام سەرەنجام گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە ئەمە سەمبولێکی ئایینی - ئەژادییە لە مرۆڤێک کە لەنێوان ١٥ هەزار ساڵ تا یەک هەزار ساڵ بەر لە زایین لەو شوێنەدا ژیاوە. جگە لەم شوێنەوارە مەزنە لە کوێستانی (بیگ هورن) چەندین بەردی هەڵکۆڵراو لە زنجیرە چیای ڕۆژئاواشدا دۆزراوەتەوە. کە لەوانەیە شاهیدێکی تر لەو ئەژادە لەناوچووەی مرۆڤ بێت. ڕۆژنامەی (ساکرامنتۆبی) لە ژمارەیەکی کۆنی خۆیدا لە ڕاپۆرتێکدا باس لەوە دە کات کە یەکێک لە دانیشتوانی شاری ساکرا منتۆ بەردێکی لەلایە کە چەندین نوسراوی بەشێوەیەکی شارەزایانە لەسەر هەڵکەندراوە و ئەو هاوڵاتییە دەڵێ کە چەندین بەردی تر کە قورساییەکی زۆریان هەیە لە هەڵکۆڵینەکاندا دۆزراونەتەوە. هەندێ لە بەردانە لە شوێنێکدا کە چەند سەد پێ لەژێر زەویدا بووە دۆزراوەتەوە کە سەردەمێک شوێنی تێپەڕبوونی ڕووبارێکی کۆن بووە، سەردەمێک کە تەنانەت زۆر کۆنتر لە چاخی سەهۆڵبەندان کە زیاتر لە ١٠ هەزار ساڵ بەر لە ئێستا بووە. یەکەمین ئەو سپی پێستانەی کە چوونە ویلایەتی (داکۆتا) ڕووبەڕوی قەبیلەی سووریێستی (ماندان) بوونەوە و بەبینینی خانووەکانیان کە بەشێوەیەکی ئەندازەیی دروست کرابوون و هەروەها ئەو پەرژینەی کە بەدەوری گوندەکەدا کێشابوویان دوچاری سەرسوڕمان بوونەوە چونکە شتێکی لەم جۆرەیان بەهیچ شێوەیەک لە قەبیلە سووریێستەکانی تردا نەبینیبوو. دانیشتوانی ماندان لە دانیشتوانی تری ئەمریکای باکوور زیاتر ڕەنگیان کاڵ بوو و زۆربەیان

چاودکانیان شینی مەیلەو خۆڵەمێشی بوود کە بەتەواوی پێچەوانەی ڕەنگی چاوی هاو ڕەگەزەکانیان بوود لە جیهانی نوێدا کە چاویان قاوەیی تۆخ بوود. لێرەدا پرسیارێک دێتە ناراوە کە وەڵام دانەوەی زۆر دژوارە کە ئایا ئەمانە پاشماوەی گرووپێکی (وێڵزی)ن کە چەند سەدەیەک بەرلەوە لەوێدا ون ببوون. چونکە هەموو ئەندامانی ئەم قەبیلەیە بەهۆی نەخۆشی ناوڵە کە دیاری دەستی سپی پێستەکان بوو لەناو چوون. لە کتێبی سەرسوڕهێنەرتر لە زانستدا هاتووە کە لە ناوچەی ڕانچۆ لۆمپۆک لە کالیفۆرنیا پاشماوەی بەجێماوی مرۆڤی زەبەلاح بەپێشینەیەکی زۆر کۆنەوە لەژێر خاک هێنراونەتەوە دەردەوە. هەروەها لە ئەو هەڵکۆڵینانەی کە لە (کریتن دێن) لە ویلایەتی ناریزۆنا لە ساڵی ١٨٩١ ئەنجام دراوە و هەروەها لە ساڵی ١٩٢٥ لە ناوچەی (واکرتۆن) لە ئینديانا ئەنجام دراوە گرووپێکی لێکۆڵینەوە یەکێک لە گرنگترین دۆزراوەکانی ئەم بوارەیان لە ناوبردووە. ئەوان ئێسقانی ٨ مرۆڤی زەبەلاحی بەر لە مێژوویان کە نزیکەی ٨ تا ٩ پێ درێژ بوون و هەمووان زرێی مسیان لەبەردابووە لە خاک هێناوەتە دەردەوە. بەڵام بەداخەوە بەهۆی گرنگی پێ نەدان ئەم بەڵگەنامە مێژووییە بلاو بوودەو لەناوچوو.

ئەمە جێگەی سەرسوڕمان نییە کە دانیشتوانی کۆنی کیشوەری ئەمریکا زرێی مسیان لە بەردەکرد چونکە کانگای مس کە لەلایەن ئەم ئەمریکیانەوە دەردەهێنرا چەند سەد میل بەدرێژایی ڕووباری (سۆپریۆر) درێژ دەبۆوە. ئەم دانیشتوانەی ئەمریکا لە زۆریەی شێوە ئەندازەیی بەکار هێنراوەکاندا شارەزاییەکی باشیان هەبووە. ئەو کانگایانە بەدڵنیاییەوە کانگای، سوورپێستەکان نییە چونکە کاتێ کە سپی پێستەکان دۆزییانەوە، سوورپێستەکان هیچ زانیارییەکیان سەبارەت بەم کانگایانە نەبوو و تەنانەت شێوەی کەڵک لێ وەرگرتن لەم کانزایەشیان نەدەزانی. لە گۆڤاری (ئامریکان ئانتی کواریان) ژمارە ٢٥ لاپەڕەی ٢٥٨ بەم شێوەیە نووسراوە: هیچ نیشانەیەک لە بوونی شوێنی نیشتەجێ بوونی هەمیشەیی لە دەوروپشتی ئەم کانگایە نەبینراوە هیچ پاشماوەیەکیش لەبەر دەستدانییە و ئێسقانی هیچ مرۆڤ یا ئاژەڵێکیش نەدۆزراوەتەوە تەنیا کانگاکان و نهێنی نەدۆزراوەیان لەم میانەیەدا بەتەنیا ماونەتەوە. لە نزیکی شاری (هیڤێنەر) لە ئۆکلاهۆما تاشە بەردێکی بەرز بەنزیکەی ١٠ پێ درێژی و ١٠ پێ بەرزی و یەک پێ ئەستوری بەپێوە وەستاوە. لە دیوێکی ئەم تاشەبەردە بەپێتێک کە پێدەچێ پیتی نهێنی بێت ڕستەیەک هەڵکەندراوە. ئەم نوسینە کاتێ کە یەکەمین سپی پێستەکان گەیشتنە ئۆکلاهۆما هەبووە و ئەمەش نەوە دەردەخا کە کاتێ کە یەکەمین سوور پێستەکان

گەیشتوونەتە نەوێ نەم نووسراوانە هەبوود، چونکە سوورپێستەکان هیچ کاتێک لە مێژوودا کاری هەڵکۆڵینیان لەسەر بەرد نەویش بەپێتی نهێنی نەنجام نەداوە، نەم نهێنییەش دەمێنێتەوە کە چ کەسێک نەم پیتە کۆنانەی لەسەر نەم تاشە بەردانە لەو شوێنە دوورکەوتەیە لە ویلایەتی نۆکلاهۆما هەڵکەندووە و هۆکارەکەی چی بووە و چ کاتێک نەم کارە نەنجام دراوە. هەروەها پاشماوە بەجێماوەکانی شارستانیەتێکی دێرین لەسەر گردێک لە (نۆرس سالم) لە نیوهامپشایر دەبینرێ کە لەشێوەی دوو باڵەخانەی بەردین کە تا نیوە لە ژێر خاکدان. نەم وێرانە دێرینە جێگەی مشتومڕی فراوان بووە چونکە لە عەقڵدا ناگونجێ کە نەم باڵەخانە پڕ شکۆیە لە کیشوەرێکدا بێت کە تەنیا مرۆڤی درندەی شەڕانی تێیدا نیشتەجێ بوون. نەم پاشماوە بەجێماوانە چەندین وێنەیان لەسەر هەڵکەندراوە کە بریتییە لە سەری ناسک و سەری گا و دوو تەور هەروەها تاشە بەرێکی گەورە کە زۆر لە و میحرابانە دەچێت کە شارستانییە کۆنەکان قوربانییان تێدا دەکوشت. نەم تاشە بەردە نزیکەی ٤ تەن قورسە.

لێکۆڵەرەوەکان لە بنی چاڵێکی کۆندا کە ناوەکەی وشک ببوو پلیکانەیەکی بەردینیان دۆزییەوە کە بەرەو خوارەوە دەڕۆیشت بەلام ڕێگاکەی بەچەندین بەردی گەورە داپۆشرابوو کە سەرەدەمێک بەشێک لە دیوار یا سەقفی کەناڵ یا تونێلێکی پێکدەهێنا. نەم شوێنەوارەی (نورس سالم) چاودێرانی لێکۆڵینەوەی شارەزایان و شیکردنەوەی عاقڵانەو لەسەرخۆیە نەمڕۆ نەم شوێنە بەشوێنی تێکەڵبوونی دراماتیکی کۆن و نوێ لەقەڵەم دەدرێ چونکە بەتەواوی بەتەنیشت میحرابی قوربانییەکانی ڕابردوودوودیە.

لە ساڵی ١٩٥٤ و لە مانگی نۆکتۆبەر دراوێکی زۆر سەرنجڕاکێش و سەرسوڕهێنەر لە نزیکی (باتونز) لە کارۆلینای باکوور دۆزرایەوە. نەگەرچی لەوانەیە بەشێوەی ڕێکەوت کەوتبێتە نەم شوێنە. لە سەر نەو دراوە ژمارەی ١٢١٥ بەرچاو دەکەوێ کە لەوانەیە نەمە مێژوویەک بێت. ژمارەی سەر دراوەکە عەرەبییە.

پرسیارەکە لێردایە کە نایا نەم دراوە بەر لە هاتنی کریستۆفەر کۆلۆمبس لەوێدا بوو؟ نەم جۆرە دراوانە بەمێژووی دروستکردنیان چەندین جار شارەزایانی نەم بواردیان دوچاری هەڵە کردۆتەوە.

لە مانگی سێپتەمبەری ساڵی ١٨٣٣ چەند کرێکارێک کە لەنزیکی شارۆچکەی (نۆرفۆلک) لە ویرجینیا خەریکی هەڵکەندنی چاڵێک بوون. کاتێ کە نامێری

هەڵکەندنی چاڵەکە لەگەڵ خۆیدا پارچە ئاسنێکی هەڵکێشایە سەردەوە، هەموویانی دوچاری سەرسوڕمان کرد.

نووسەری بەناوبانگ (فارست) کە لە کتێبی (پرۆژە مێژووییەکانی ویرجینیا) ڕاپۆرتێکی لەسەر ئەم بابەتە ئامادەکردووە، نووسیویەتی: ئەم کانزا دۆزراوەیە دراوێکی هێلکەیی مێژووییە و قەبارەی بەئەندازەی شلینگێکی ئینگلیزییە و لەسەری وێنەی ڕاوچی و پیاوانی شەڕکەر بەرچاو دەکەوێ. پیتەکانی سەر ئەم دراوە بەهیچ شێوەیەک لە ئەلف و بای ڕۆمی کۆن ناچێت.

لە ساڵی ١٨٧٩ لە (سۆلیڤان کانتی) گوندییەک شتێکی تری دۆزییەوە کە پاشتر بۆیان دەرکەوت کە ئەمە دەمامکێکی مێژووییە کە لە ئاسن و زیو دروست کرابوو.

بەسەرنجدان بەوەی کە ئەم دەمامکە زۆر لە توانا و دابونەریتی شارستانییەتە سەردەتاییەکان پێشکەوتووتر بووە کەواتە پێویستە بەبەرهەمی شارستانییەتێکی سەردەتاییت ڕو پێشکەوتووتر لە قەڵەم بدرێ. بەڵام ئەم شارستانییەتە کێ بوون و چیان لێ بەسەر هاتووە؟ تا ئێستا نادیارە.

هەر لە ڕیزی ئەم مەتەڵە بێ وەڵامانە پێویستە باس لە یەک جووت خاچی بچووکی زیوین بکەین کە لە جۆرجیا دۆزراوەتەوە.

(سی. سی. جۆنز) لە ڕاپۆرتی دامەزراوەی (سمیتسونیان) لە ساڵی ١٨٨١ دا دەنووسێ کە ئەو دوو خاچە بەشاردزاییەکی تایبەت دروست کراون و هەریەک لە گۆشەکانیان درێژاییەکی بەرامبەریان هەیە.

ئەوەی کە سەرنج ڕاکێشە ئەوەیە کە چەندین پیت لەسەریان هەڵکەندراوە کە بەپێی وتەی (جۆنز) لەم پیتانە پێکدێت: (IYNKICIDU) کە واتاکەی تا ئێستا شاراوەیە. هەروەها زانینی ئەوەی کە پیتەکانی C و D بەپێچەوانەوە لەسەر خاچەکان هەڵکەندرا بوو هیچ سوودێکی بۆ لێکۆڵینەرەوەکان نەبوو.

چەند ساڵ لەمەوبەر قەشەیەک بەناوی (گاس) لە نزیکی (دانفیرت) لە (نیلی نۆیز) کاری هەڵکۆڵینی گردێکی مێژوویی لە ئەستۆ بوو. ئەو ژمارەیەکی زۆر بەردی دۆزییەوە کە ئەخش و نیگاری لەسەر هەڵکەندرابوو.

لە گۆڤاری (ئامریکان ئانتی کواریان)دا هاتووە کە یەکێک لەم بەردانە پیت و ژمارەی

لاتینی و عەربی و ڕۆمی لەسەر هەڵکەندراوە. بۆ نموونە پیتی F و ژمارەی 5ی عەربی و ژمارەی VIII ڕۆمی لەسەر هەڵکەندراوە. هەروەها چەندین پیتی تر لە سەر بەردێکی تر هەڵکەندراوە کە بریتین لە : TFTOWNS.

ئەم بابەتە نەوەندە بووە جێگەی سەرنجی سەرۆکی (کۆمەڵەی ئەمریکای کۆن) کە خۆی چووە ئەو شوێنە بۆ کاری هەڵکۆڵین. ئەگەرچی مێشوولەکان زۆر نازاریان دا بەڵام (چارلز هەریسۆن) ئەندامانی کۆمەڵەی ناوبراوی ناگادار کردەوە کە ئەویش چەندین بەردی پڕ لە نهێنی لە (دافنپۆرت) دۆزیوەتەوە!

بەوتەی ئەو، ئەو بەردانەش چەندین ژمارە و بەتایبەتی ژمارەی VIII یان لە سەر هەڵکەندراوە کە پێدەچێ عەربی یا فینیقی بن.... بەڵام بەشێوەیەکی بڵاو نووسراون و نەتوانراوە پەیامێکی تایبەتییان لێ وەربگیرێ.

چەندین ژمارەی ڕۆمی لە گردە مێژووییەکان وەکو دراوی ڕۆمی دۆزراوە لە لایەن کرێکارانی هەڵکەندنی چاڵەوە لە ڕووی مێژوویی و هاوسەنگی کات و شوێن نایەتەوە یەک کە بەشێوەیەکی گاڵتەجاڕی بەساختە کاری لە قەڵەم دەدرێ. ئەم جۆرە کردارانە ئەگەرچی هیچ بەدەستەوە نادەن بەڵام بەلایەنی کەمەوە لە ئەرکی ئەو دان پێدانانە ناخۆشە ڕزگارمان دەکات کە چ کەسێک بەر لە سوورپێستەکان لە ئەمریکادا ژیاوە!

لە (برێدلی کانتی) لە ویلایەتی (تێنێسی) جوتیارێک بەناوی (هوپەر) سەرنجی بۆلای هەندێ نیشانەی تایبەت ڕاکێشرا کە لەسەر بەردێک لە تەنیشت گردێک و لە کێڵگەیەکدا دۆزیبوویەوە. ئەو هەندێ بیری لەم بەردە سەرسوڕهێنەرە کردەوە و کەوتە گەڕان بەشوێن بەردی تردا... و دەسبەجێ گەیشتە ناکام. چونکە لە ئەنجامی هەوڵدانیدا چەندین بەردی سافی دۆزییەوە کە چەندین پیتیان لەسەر نووسرابوو.

بەپێی ڕاپۆرتی ئەکادیمیای زانستی نیۆیۆرک بەهۆی کاری هەڵکۆڵین دیوارێکی بەردینی درێژ کە بۆ ماوەیەکی زۆر لە ژێر خاکدا بوو، هێنرایە دەرەوە.

(هوپەر) بەوردبینییەکی زۆرەوە خاک و خۆڵی لەسەر بەردەکان لادەبرد و توانی چەندین ژمارەو پیت بدۆزێتەوە... بەڵام ئەو نەیدەتوانی بیانخوێنێتەوە!

لە ئەنجامی ناگادارکردنەوەی لێپرسراوانی ناوچەکە، ئەو توانی زانایان و شارەزایان پەلکێشی ئەوێ بکات. لێکۆڵینەوەکانی پاش ئەوە دەریخست کە ئەم دیوارە بەردینە زیاتر لە ٨٠٠ پیتی لەسەر هەڵکەندراوە.

هەروەها مـانگ و نەسـتێـرە و نەخـشی نەندازەیی زۆری تێـدا بوو. وێنەی هەندێ گیانداریش لە نێوانیاندا دەبینرا.

ڕاپۆرتی نەکـادیمیـای زانـستی نیـوێورک بەناگـادارییـەوە تێـدا هاتووە کـە: (لاسـاییکردنەوەی نەلف و بای ڕۆژهەلاتیش بەفـراوانی بەرچاو دەکـەوێ) بەسـەرنجـدان بەوەی کە زانایان نازانن کە چ کەسێک نەم بەرهەمەی خولقاندووە نهێنییەکی تر دەخاتە سەر نهێنییەکانی تر. چونکە بوونی پیتی ڕۆژهەلاتی ناتوانێ بەشێوەی ڕێکەوت لەسەر نەو دیوارە نووسرابێت. دیوارەکە هێشتا لەوێیە و پیتەکانیش لەسەریەتی. نەم خاڵەش گرنگە کە هەموو پیتەکان لە پشت چینێک چیمەنتۆوە بوون. نایا چیمەنتۆش هەر ڕێکەوتە؟

لە نێوان پێرستی ناوی هەندێ شت کە لەگەڵ مێژوودا یەک ناگرنەوە دەتوانین باس لە پارچەیەک بکەین کە لەلایەن (نێلڤود هۆمل) دۆزرایەوە و بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر زۆر دوور بوو لەو شوێنەی کە دەبوایە لەوێ بێت.

ناوبراو لە کـاتی ڕاوەمـاسی لە ڕووباری (سـۆسـکوهانا) لە نزیک خـانوەکـەی لە (وینفیلد)ی پنسیلڤانیـا بوو. نەو بۆ ڕاوەمـاسی کەڵکی لە مێش وەردەگرت و لە ناوە تەنکاوەکاندا ماسی دەگرت.

ڕۆژێک بەڕێکەوت بەهەمـان شـێوە کـە دەیروانیـە ناوی ڕووبارەکـە، پارچەیەک بەردی سـافی بینی کـە پێـدەچوو هەندێ نیـشـانەی لەسـەر بێت. نەو بەردەکـەی هەڵگرتەوە و وایدەزانی کە پارچەیەک قوڕی سـوورکراوەیە کە هەندێ نیـشـانەی لەسـەرە کە نەو ناتوانێ بیـخوێنێتـەوە. بابەتێکی سـەرسـوڕهێنەربوو، بەڵام لەو سـەردەمـەدا نەوەندە بۆی گـرنگ نەبوو. کەواتە خستیە ناو گیرفانی چاکەتی جلوبەرگی ماسیگرتنەکەی.

(هۆمل) بۆ مـاوەی ۳۷ سـاڵ نەو بەردە بچـووکـە سـەرسـوڕهێنەرەی لەناو کـەلوپەلی ڕاوەمـاسـیدا بۆ نێرە و نەوێ دەبرد. ڕۆژێک یەکێک لە نەوەکـانی بەردەکـەی دۆزییـەوە و یاری پێ دەکرد. نەو بەردە بەهۆی تێپـەڕینی کات و دەست بەدەست کـران سـافـتر بوو و نیشانەکانی زیاتر دەرکەوت.

نەوەی (هۆمل) پرسـیاری لێکرد کە نەم نیـشـانەیە چیـیە و نەو تێگەیشت کە کـاتی گـونجـاو بۆ دۆزینەوەی نەم نهـێنییـە، هاتووە... کـەواتە نەو بەردەی نارد بۆ بەڕێوەبەری مۆزەخانەی (فیلد) لە شیکاگۆ.

شارەزایانی مۆزەخانەکە دەسبەجێ نیشانە وردو سەرسوڕهێنەرەکانی سەر بەردەکەیان خوێندەوە. ئەم نیشانانە باس لە وردەکاری قەرزێک دەکات کە لەلایەن بازرگانێکی ناشوری لە (کاپادوسیا) نزیکەی ١٨٠٠ ساڵ بەر لە زایین وەرگیراوە. بەڵام هیچ یەک لە شارەزایان نەیانتوانی نەوە ڕوون بکەنەوە کە بە چ شێوەیەک ئەم بەردە مێژووییە لە ساڵی ١٩٢١ چۆتە نێو ڕووبارێک لە پنسیلڤانیا!

لەو بەڵگەنامە بێ مێژووانەی کە نیشانەی بوونی مرۆڤی کۆنن لە کیشوەری ئەمریکا چەندین کەلاوەی بەردینە لە گردێکی نزیک کێوی (کاربۆن) لە ویلایەتی ویرجینیای ڕۆژئاوا. لە نێوان ئەم وێرانانەدا چەندین دیواری بەردین هەیە کە سەردەمانێک لە لوتکەی کێودا بوون و پێدەچێ لەلایەن ئەو پیاوانەی کە جگە لە هونەری بەردتاشین، شتێکیشیان لە ستراتیژی سەربازی زانیوە، دروست کراوە.

ئەم دیوارانە بەشێوەیەک هەڵچنراون کە بەرگری کردن لێیان ئاسان بێت و نەوەندە بەشارەزایی و وەستایانە دروست کراون کە پاش تێپەڕینی چەندین سەدە هێشتا بەساخی ماونەتەوە.

چ کەسانێک ئەم دیوارانەیان دروست کردووە و چییان لێ بەسەرهاتووە؟

ئەمە پرسیارێکە کە تا کۆتایی مێژوو هیچ وەڵامێکی نابێت. بەهەمان شێوە کە لەو دیوارانەی کە لە ویلایەتی ویرجینیا لەم دیوارانە دەچن دەردەکەوێ کە ئەمانە ڕوانگەیەکی نادیارن لە سەردەمانی پێشوو کە تیایدا ڕەگەزێکی نەناسراوی مرۆڤایەتی گەشەی سەند، بنیادی نا و، لە ناوچوو.

لە ساڵی ١٩٥٨ لە ژێر سەرپەرشتی دکتۆر (جیمز کلار) لە زانکۆی جۆرجیا کار لەسەر وێرانەکانی ویرجینیای ڕۆژئاوا ئەنجام درا کە پێشتر کارێکی هاوشێوەی لەسەر وێرانەکانی جۆرجیا ئەنجام دابوو.

کاتێ کە ئەو خەریکی لێکۆڵینەوە بوو لەسەر پاشماوە بەجێماوە بەردینەکان لە کوێستانی (نارمستروڤنگ)، نامێرێکی دەستکردی مرۆڤی دۆزییەوە کە دەیتوانی بزانێ چییە. دکتۆر (کلار) ڕایگەیاند کە ئەو نامێرە، دەزگایەکی دروستکردنی ناردقی قاچاخە.

***

چەپکێک ڕووداو... چەپکێک نهێنی

کاری دێرین ناسان کارێکی سەرنج ڕاکێشە چونکە لە ڕاستیدا جۆرێک کاری پۆلیسییە کە تیایدا بەشوێن گرێدانی زنجیرەی بەسەرهاتی ڕدگەزی مرۆڤدا دەگەڕێن. بەهۆی نەو لێکۆڵینەوانەی کە لەسەر پارچە ورد و بلاو و بەجێماوەکانی سەدەکانی ڕابردوو نەنجام دەدرێ. لە سەردەمە کۆنەکانەوە مرۆڤ لە نەشکەوتەکاندا بەشوێن پەناگەیەکدا دەگەڕا و زۆر ناسایی بوو کە نەشکەوتەکان چەندین پاشماوەی لە هاتوچۆی نەوان لەخۆ بگرێ. وێنە بێشومارە بەجێماوەکان لە دیواری نەشکەوتەکان کە بەدار و پەنجە و گڕی ناگر دروست کراون هێشتا لە زۆربەی شوێنەکاندا ماونەتەوە. هەندێ لەوانە بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر بەباشی ماونەتەوە. بەڵام هەندێ جار لە نێوان نەم پاشماوە بەجێماوانەدا پاشماوەی زۆر سەرسوڕهێنەر بەرچاو دەکەوێ کە لەوانەیە لەمە بەدواوە بەشێوەی هێمایەکی پرسیار بمێننەوە.

پاشماوەیەک لە نەشکەوتی گەوردی (گارگاس) لە باشووری فەڕەنسا لەم جۆرەیە. لەوێدا نەوەی کە سەردەمانێک بەدیواری قوڕین یاخود نەشکەوتی ژێر زەمینی ناو دەبرا یەکەمین دانیشتوان جێگەی پەنجەی خۆیان لە قوڕدا بەجێ هێشتووە و لەگەڵ تێپەڕینی کات قوڕەکە وەکو بەردی لێ هاتووە و جێگە پەنجەکانیشی لە خۆیدا پاراستووە. دوو تایبەتمەندی ناناسایی لەم پاشماوانەدا هەیە. زۆربەیان لەلایەن نەو ژن و پیاو و منداڵانە دروست کراون کە بەر لە بەجێ هێشتنی جێگای پەنجەکە لەسەر قوڕەکە دەستیان خستۆتە نێو ڕەنگێکی شین یا زەرد. شوێن پەنجە بەجێماوەکان نەوە دەردەخەن کە نەوان سەردتا دەستیان بەگوشاردوە دەخستە نێو قوڕەکە و پاشان ڕەنگێکیان بۆ دیاری کردنی دەستەکە لە دەورووپشتی شوێنی دەستەکە دەدا.

بەڵام پاشماوەیەکی قێزەون کە بەزۆری لە (گارگاس) بەرچاو دەکەوێ نەو ڕاستییە دەسەلمێنێ کە زۆربەی نەو مرۆڤانە تەنانەت منداڵەکانیش پەنجەیەک یاخود چەند پەنجەیەکیان نەبووە و لە هەندێ شوێندا هیچ شوێنی پەنجەیەک بەرچاو ناکەوێ و تەنیا بنی پەنجە هەڵکەندراوەکان بەرچاو دەکەوێ. نەمە تەنانەت بۆ نەو کەسانەش کە تەمەنێکیان لە لێکۆڵینەوەی نەم جۆرە بابەتانەدا بەسەر بردووە پڕ لە نهێنی و نەناسراوە. بەڵام نەم پاشماوانە لە بەردی نەرمی دیوارەکانی نەشکەوتەکە نەمڕۆکەش بەرچاو دەکەوێ

و پاش چەندین هەزار ساڵ بانگهێشتی مرۆڤی هاوچەرخ دەکات بۆ دۆزینەوەی نهێنییە.

***

ودرن ناوی (ماری) لەم کچە بچکۆلەیە بنێین کە ناود ڕاستەقینەکەی شتێکی تر بەهۆی ناودرۆکی نەخۆشییەکەی و شێوەی چاردەرکردنەکەی، نەخۆشخانە نەیدەویست کە ناود ڕاستەقینەکەی ناشکرا بکرێت. لێرەدا باس لە بەسەرهاتە سەرسوڕهێنەرەکەی ئەم کچە دەکەین کە لە نەرشیڤی نەخۆشخانە وەرگیراوە. کاتێ کە ماری تەمەنی یەک ساڵ بوو دوچاری نەخۆشییەک بۆود کە پێی دەڵێن (نەخۆشی خەو) بۆ چەندین هەفتە نەو لە نێوان مەرگ و ژیاندا پەلەقاژەی دەکرد و کاتێ کە قۆناغی مەترسیداری نەخۆشییەکەی تێپەڕاند بۆیان دەرکەوت کە نیوەی جەستەی لەسەردود تا خوارەوە لە کار کەوتوود. جگە لەود ئەم کچە بچکۆلە چاوشین و قژ زێڕینە جوانە گۆڕانکارییەکی زۆر لە کەسایەتیدا ڕووی دابوو. نەو کە پێشتر وریا و هار و هاج بوو، نێستا مۆن و تووڕ بەرچاو دەکەوت، بەبەردەوامی دەیقیژاند و هەموو جارێک کە دەستی بگەیشتایە بووک شووشەکانی لەت و پەتی دەکردن. خراپتر لە هەمووان دوچاری لەرزێک بوو کە ڕۆژانە ١٠ تا ٢٠ جار هەموو جەستەی دەکەوتە لەرزین. بۆ نەو پزیشکانەی کە ناشنای ئەم جۆر نەخۆشییە بوون زۆر ڕوون و ناشکرا بوو کە پێویستە نەو کچە ڕەوانەی نەخۆشخانە بکرێت. کاتێ کە نەوان کەوتنە ڕاوێژکردن و تێکڕا بڕیاریان دا کە ڕێگەیەک هەیە شانسێکی کەم بۆ ماری بچکۆلانە تاودکو بتوانێ لە بەربەردکانێ لەگەڵ نەخۆشییەکەید سەربکەوێ. کاتێ کە توانای سەفەری هاتەود بەر گواستیانەود بۆ نەخۆشخانەی (وێسلی) لە (شیکاگۆ). بەسەرنجدان بەودی کە نیوەی مێشکی بەرپرسیاری نەو نەخۆشییە بوو پزیشکەکان بیریان لەود کردەود کە نەشتەرگەری لەسەر نەو بەشەی مێشکی ماری دەتوانێ یارمەتی چاکبوونەودی بدات. بەڵام نەگەر لە نەشتەرگەرییەدا بەزیندوویی بمێنێتەود! نەشتەرگەری نزیکەی ٤ کاتژمێر و ٣ دەقیقەی خایاند. لە ڕۆژی ١٤ی مانگی نایاری

ساڵی ١٩٥١ نەوان بەشی ڕاستی مێشکیان هەڵگرت و ناکامی نەشتەرگەرییەکە لەوە زیاتر بوو کە پزیشکەکان چاوەڕێیان دەکرد. لە ماوەی سێ هەفتە ماری بچکۆلە بەردو پێشەوەچوونێکی باشی بەخۆوە بینی. نەخۆشخانە ڕایگەیاند کە لەو بڕوایەدان کە نەو نیوە مێشکەی کە ماوەتەوە دەتوانێ کۆنترۆڵی هەموو جەستەی بکات. هەموو هەستەکانی بەباشی کاری دەکرد و لەرزینەکان کۆتایی پێهات. کچەکە هێشتا بەشی چەپی جەستەی کاری نەدەکرد بەڵام نیشانەی چاکبوونەوەی تێدا بەرچاو دەکەوت و لە هەمووان گرنگتر نەوە بوو کە منالە تووڕە و هار و هاجەی چەند مانگ لەوەوبەر دووبارە بووەوە بەمنالێکی هێمن و دەم بەخەندەی جاران. نەوت وانی تەنیا بەنیوەی مێشکی دووبارە بەدەم ژیانەوە پێ بکەنێ و نەمەش بەواتای موعجیزەیەکی زانستی سەردەمی نێمەیە.

***

نەپارتمانێکی گەورە لە باکووری شار، دزی لێکرابوو و چەندین بەڵگەنامەش بۆ کۆتایی هێنان بەدۆسیەی نەم دزییە لەبەردەستدا بوو. دوو شاهید لە شوێنی ڕووداوەکە پۆلیسیان دڵنیاکردەوە لەوەی کە دزەکەیان لە کاتی هەڵاتندا ناسیوەتەوە. کات ڕۆژی ٤ی نیسانی ساڵی ١٩٥٣ بوو و هەوڵی دزی کردنەکە لە کاتژمێر ٥ر١ی پاش نیوەڕۆی ڕۆژێکی ساماڵ و ڕووناک درابوو نەو کاتەی کە شاهیدەکان توانیویانە بەبێ هەڵە و بەڕوونی دزەکە بناسنەوە. نەوان بەپۆلیسییان ڕاگەیاند دزەکە (ویلیام بروکز)ی تەمەن ٣٢ ساڵە بووە، هەروەها ڕایانگەیاند کە نەویان بینیوە کە پاش نەکرانەوەی دەرگای نەپارتمانەکە لە باڵەخانەی تەنیشتییەوە ڕایکردووە. نایا نەم وتانە ڕاست بوون یاخود درۆبوون؟ کۆمیسەرەکانی پۆلیسی شیکاگۆ دەسبەجێ دزەکەیان دۆزییەوە. نەوان دەرنەفیزێکیان لە نۆمۆمبیلەکەیدا دۆزییەوە کە بەتەواوی لەگەڵ پاشماوە بەجێماوەکانی سەر دەرگای نەپارتمانەکە وێک دەهاتەوە. لە دادگاییەکی ڕەمزیدا دادوەر بەدادگای گوت کە نەو تاوانبارێکە کە پاش نەوەی بەڵێنی شەرەفی لێ وەرگیراوە نازاد کراوە و جەختی کردە سەر نەوەی کە چونکە لەسەر دزی ڕاهاتووە سزای زیندانی هەتاهەتایی بەسەردا بسەپێنرێ. نەم بابەتە بۆ تاوانبارە گەنجەکە زۆر لێڵ و تار بوو. (برو کز) کە پێشینەی خراپی هەبوو و هەروەها پارەشی نەبوو چاوەڕێی هیچ نومێدێکی بەزەیی لە دادگا نەدەکرد و خۆشی هیچ کارێکی لەدەست نەدەهات. لە بەختی باشی نەو لە ناکاودا و لەم کاتەدا وەستانێک لەکاری دادگادا ڕووی دا و نەویان گەڕاندەوە بۆ زیندانەکەی تاوەکو چاوەڕێی بڕیاری کۆتایی دادگا بکات کە ڕۆژی پاش نەوە دەردەچوو. بەڵام نەم کاتە بۆ نەو کارەی کە نەو

دەیویست نەنجامی بدات بەس بوو. چونکە پارێزەردەکەی لەلایەن دادگاوە دانرا و کاتێکی باشی بۆ لێکۆڵینەوە لەو بەسەرهاتە سەرسوڕهێنەرە کە بروکز بۆی گێڕایەوە لەبەردەستدا بوو و کاتێ کە تاوانبار لە ڕۆژی دوایی لە دادگا نامادە بوو پارێزەردەکەی بەسەرهاتێکی سەرنج ڕاکێشی گێڕایەوە لەسەر نەو بنەمایەی کە (بروکز) نەیتوانیوە نەو تاوانەی کە داویانەتە پاڵی نەنجامی بدات چونکە لە کاتی ڕوودانی تاوانەکەدا لە ڕووی یاساییەوە بەمردوو لەقەڵەم دراوە. (بروکز) لە نەخۆشخانەیەکی تایبەتی سەربازانی پێشووی جەنگ لە ژێر چاودێری برینی گەدیدا بووە و کاتێ کە لە مانگی ناداری ١٩٥٣ لە نەخۆشخانە هاتۆتە دەردەوە بەڵگەنامەکانی لەگەڵ سەربازێکی تردا کە هەمان ناوی هەبووە گۆڕاوە. لەو ڕۆژەدا کە نەو دزییەی کە پێی تاوانبار کرابوو نەنجام درابوو (بروکز) چووبووە فەرمانگەی جێبەجێ کاری سەربازانی جەنگ لە باشووری شاری شیکاگۆ تاوەکو بیسەلمێنێ کە نەمردووە و هێشتاش دەتوانێ مانگانەی کەم نەندامی جەنگی خۆی وەربگرێ. لە کاتژمێر یەک و ٤٤ دەقیقەی پاش نیوەڕۆی نەو ڕۆژەی کە (بروکز) هێشتا لە فەرمانگەکە دانیشتبوو بروسکەیەک گەیشتە نەوێ لەسەر ڕوونکردنەوەی ناسنامەکەی و دەیسەلماند کە نەو بەڕاستی نەو پیاوە نییە کە چەندین میل دوورتر و چواردە دەقیقە زووتر لەشوێنی ڕوودانی دزییەکە نامادەبووە. بەسەلماندنی نەم بەڵگەنامەیە دەوڵەت بۆی ڕوون بۆوە کە نەو نەمردووە و نەویش بەدادگای سەلماند کە لەم تاوانە بێ بەرییە.

***

نەگەر نێوە سەفەرێکتان بۆشاری (ستانتۆن) لە ویلایەتی ویرجینیا کردبێت لەوانەیە نەو بابەتە سەرسوڕهێنەرەتان بینیبێت کە نەویش گۆڕێکی کۆنە کە لە نزیکی جادەیەکە کە بەرەو شار دەڕوات. نەم گۆڕە ٧ میل لە شارەوە دوورە و لەناو کێڵگەی کۆنی (ساموێل فریم) دایە. (فریم) و هاوسێ جوتیارەکانی ڕاهاتبوون لەسەر نەوەی کە گەنمەکەی خۆیان ببەن بۆ ناشێک کە خاوەنەکەی پیاوێک بوو بەناوی (پالمێر) تاوەکو بۆیان بکات بەنارد. نەوان وەکو ساڵانی ڕابردوو لە ساڵی ١٨٧٠ گەنمەکەی خۆیان لە ناشەکەدا دانا و چاوەڕوانی بارانی پاییز بوون تاوەکو ناوەکە زۆر بێت و پالمێر بتوانێ گەنمەکانیان بۆ بکات بەنارد. لەو شەوەدا کە (ساموێل فریم) گەنمەکەی دەبرد بۆ ناشەکە خەوێکی زۆر سەرسوڕهێنەر و زیندووی بینی. نەو ڕۆژی پاش نەوە بەخێزانەکەی گوت کە نافرەتێکی بەجلوبەرگێکی نوورانی لە خەودا بینیوە کە ناگاداری کردووە هەرچی زووتر گەنمەکەی لە ناشەکە بێنێتە دەردەوە. چونکە لەو ڕۆژانەدا لافاوێک ناشەکە وێران دەکات. (فریم) ڕۆژی

پاش نەوە بەپەلە خۆی گەیاندە ناشەکە و گەنمەکەی وەرگرتەوە. کاتێ کە بەهاوڕێکانی خۆشی گوت کە گەنمەکانیان وەربگرنەوە گاڵتەیان پێکرد. نەو شەوە تۆفانێک هەڵیکرد و بارانێکی زۆری بەدواوە بوو و لافاو هەستا و ناشەکە و هەرچی گەنمێکی کە تێیدا بوو لەگەڵ خۆی بردی. لەسەر بەردی گۆڕەکەی ساموئیل فریم نەم بابەتە هەڵکەندراوە: ساموئیل فریم کە لەم کێڵگەیەدا ژیاوە و لێرەشدا مردووە و بەخاک سپێردراوە لە ڕۆژی ٢٢ی نەیلولی ساڵی ١٨٧٠ی زایینی فریشتەیەک لە خەودا ئاگاداری کردۆتەوە کە گەنمەکەی لە ناشەکەی پالمێر کە نێستا بە(سپرینگ هیل) ناسراوە بێنێتە دەرەوە و نەو ڕۆژی پاش نەوە نەم کاردی نەنجام دا.

لە دوورگەی جامایکاش بەردی گۆڕێکی لەم شێوەیە هەیە کە لەسەری نووسراوە: لێرەدا (لیوایز گالدی) کە ڕۆژی ٢٢ی کانوونی دووەمی ساڵی ١٧٣٦ لە تەمەنی ٨٠ ساڵیدا مردووە، بەنارامی نوستووە. نەو لەناوچەی (مون پێلیەر)ی فەرەنسا لە دایک بووە کە بەهۆی نایینەکەیەوە نەوێی بەجێ هێشت و لەم دوورگەیەدا نیشتەجێ بوو. لێرەدا بوو کە لە ساڵی ١٧٧٢ زەوی زاری کردەوە و نەوی قوت دا بەڵام بەهۆی بەزەیی و توانای لە ڕادەبەدەری پەروەردگار بەلەرینەوەیەکی تر لە زەوی هاتە دەرەوە و کەوتە دەریاوە. بەڵام تا کاتێک کە سەرنشینانی پاپۆڕێک بینییان و ڕزگاریان کرد مەلەی کرد و بەم شێوەیە و بەموعجیزە لە مەرگ ڕزگاری بوو. بەردی گۆڕی کەسێکی نەناسراویش بەناوی (سیمانتا لێمێر) لە گۆڕستانی کەنیسەی (پرۆڤینس تۆڤن) لەویلایەتی (ماساچۆسێت)ی ویلایەتە یەکگرتووەکانی نەمریکا چەندین ڕستەی سەرسوڕهێنەری لەسەر هەڵکەندراوە کە تاوەکو نێستاش وەکو نهێنییەک ماوەتەوە. لەسەر نەم کێڵەدا نووسراوە: (سیمانتا لێمێر)ی هاوسەر و دایکی ٩ منالی من. دڵی نەو پاک بوو بەڵام بە تانە و سەرزەنشتەکانی ژیانی لە من تاڵ کردبوو. لە ڕۆژی ٤ی حوزەیرانی ساڵی ١٧٧١ی زایینی نەو لەلایەن پەروەردگاردوە هەڵکێشرایە سەردەوە... زۆر باش بوو).

ڕووناکییە ترسناکەکان

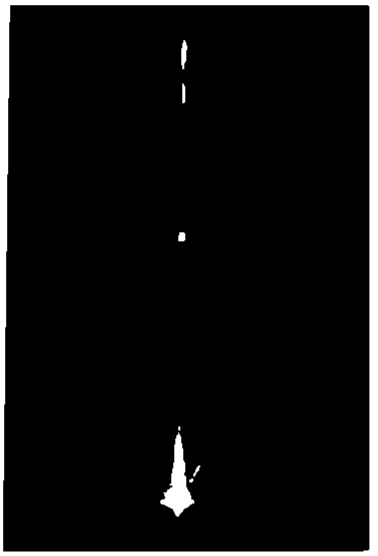

ڕووناکییە نەناسراوەکان، بابەتێکن کە جار بەجار لە هەواڵەکاندا دەبیسرێ. لەوانەیە بەناوبانگترین نموونەی نەو ڕووناکییانە، ڕووناکییەکانی (کوێستانی قاودیی) بێت لە ویلایەتی کارۆلینای باکوور لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی نەمریکا. نەو ڕووناکییانە بەدرێژایی ١٥٠ ساڵ و هەندێ جار لە نزیکەوە بینراون، نەوانە وەکو بازنەیەکی ڕووناکی مەیلەو زەرد یاخود هەندێ کات مۆر لە بەشی سەرووی نەو کوێستانە دا بینراون، نەو کەسانەی کە نەو ڕووناکییانەیان لە نزیکەوە بینیوە دەڵێن کە دەنگێک وەکو کوڵانی ناو یاخود سور کردنەوەی شتێک لەناو ڕۆن گەرمییان لێ بەرز دەبێتەوە و هەندێ لە زانایانیش کە بینیویانە بەڕەنگدانەوەی ڕووناکی لایتی نۆتۆمبیلی دەزانن، بەڵ نەوەی جێگەی سەرسوڕمانە نەوەیە کە نەم ڕووناکییانە بەر لەوەی کە نۆتۆمبیل لایتەکانی دروست بکرێت لەم شوێنەدا بینراون. شاری (هۆرنیت) لە ویلایەت (میسوری) نەمریکا کە شوێنی بینینی یەکێکی تر لەم ڕووناکییانەیە ناوبانگێکی باش لەم ڕووەوە بەدەست هێناوە. نەو ڕووناکییانەی شاری هۆرنیت بۆ یەکەمین جار لە ساڵ ١٩٠١ بینرا. بەپێی وتەی نەو کەسانەی کە بینیویانە تۆپێکی پرتەقاڵی و دردوشاوەیە ک هەموو ساڵێک لە شەوەکانی هاویندا لەناوچەیەکی دیاریکراودا دەدردوشێتەوە. نەگ بتانەوێ شوێنی دردوشانەوەی نەو ڕووناکییە نەناسراوە ببینن لە ١٢ میلی باشوور ڕۆژناوای (جۆیلین) یاخود ڕاستتر بڵێین لە دوومیلی باشووری ڕۆژناوای شاری هۆرنیت لە تەنیشت جادەیەکی خۆڵ و بەدروستی لە تەنیشت جادەی ویلایەتی ژمارە ٤٣ میسورییە. تاوەکو نەمڕۆ چەندین جار لە ڕووناکی هۆرنیت وێنەی فۆتۆگرافی گیراوە بەفیلمی خێرایی زۆر کە کاردەکە ناسانتر دەکا گەیشتوونەتە نەو ناکامەی کە تەنیا خاڵێکی بازنەیی و ڕووناکە و نەمەش تەنیا نەوە دەسەلمێنێ کە نەوە بەڕاستی ڕووناکییە بەڵ

سەرچاوەکەی نادیارە. ئەم ڕووناکییە بەشێوەی ئاسایی بەدرێژایی جادەیەک کە نزیکەی یەک میل و نیو لە باشووری سنووری ویلایەتی میسوریییەوە دوورە بینراوە. ئەو جادە خۆڵە لەو خاڵەدا دەگاتە دارستانێکی بەڕوو کە لە نزیکی جادەکەدایە. ئەو ناوچەیە لە کاتی شەواندا شوێنێکی زۆر ترسناکە و ئەو ڕووناکییەش ئەو ناوچە تاریک و سەرسوڕهێنەرە ترسناکتر دەکات.

***

شێوەی دەرکەوتنی ئەو ڕووناکییە هەموو شەوێک لەشەوی پێشتر جیاوازبوو و بەشێوەی گشتی ئەم ڕووناکییە بەسەر جادەکەو بەبەرزایی ٤ تا ١٠ پێ دەردەکەوت. کە تەنیا تۆپێکی سپی درەوشاوە بەقەد تۆپێکی تێنس دەبوو. هەندێ کات بەخێرایی فیشەک لە جادەکەدا دەڕۆیشت لە کاتێکدا کە ڕەنگەکەی لە زەردەوە دەبووە پرتەقاڵی بەشێوەیەک دەوەستا کە وا دەزانرا کە لە دیوارێکی بلۆک دراوە. وا دەهاتە پێش چاو کە ئەم ڕووناکییە لە ئۆتۆمبێل یا ئەو کەسانەی کە بەوێدا تێدەپەڕن بێزار بێت چونکە کاتێ کە ئۆتۆمبێل یا کەسێک دەهات ئەو ڕووناکییە هەڵدەهات یاخود ون دەبوو و ساتێک پاش ئەوە سەدان پێ لەوڵاتر لە خاڵی یەکەمدا دووبارە دەردەکەوتەوە.

بەسەرنجدان بەوەی کە ئەم دەرکەوتنە لەسەر جادەیەکی خۆڵ ئەنجام دەدرا زۆر کەس هەوڵیان دەدا کە ئەوە بسەلمێنن کە ئەم ڕووناکییانە ڕەنگدانەوەی لایتی ئۆتۆمبیلەکانە. بەڵام ئەمە سەبارەت بەکوێستانی قاوەیی دوور لە ڕاستییە. لە هۆرنێت تاوەکو ساڵی ١٩٦٢ هەندێ کەس توانیویانە کاتێ کە ئەو ڕووناکییە دەردەکەوێ گەمارۆی بدەن. ئەگەر ئەم دیاردەیە جگە لە ڕەنگدانەوەی لایتی ئۆتۆمبیلەکان شتێکی تر نەبێت دەبوایە تەنیا ئەو کەسانە ببینن کە بەرەو سەرچاوەی ڕووناکییەکە واتە لایتی ئۆتۆمبیلەکە دەڕۆن بەڵام لە ڕاستیدا ئەم ڕووناکییە لە هەموو ئەو شوێنانەی کە دەیڕوانیە ئەو جادەیە بەرچاو دەکەوت. ئەو کەسانەی کە توانییان ئەو ڕووناکییە گەمارۆ بدەن گەیشتنە نزیکی ٢٠ تا ٣٠ پێی ڕووناکییەکە بەڵام لەناکاودا کوژایەوە و بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر چەند چرکەیەک پاش ئەوە بەسەر خاڵێکی تر لەو نزیکانە دەستی بەدرەوشانەوە کرد.

***

لەماوەی شەڕی جیهانی دووەمدا بەشی ئەندازیاری سوپای ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا چەند کەسێکی بەکەرەستە و پێداویستی تەواوەوە نارد شوێنی دەرکەوتنی ئەو ڕووناکییە لە هۆرنێت. ئەوان سوودیان لە تەلیسکۆپ، دووربین. کەرەستەی پشکنین و

سیخوری پیشکەوتوو وەرگرت. نەوان چەندین تاقیکردنەوەیان لە نەشکەوتەکان و سەرچاوەی ناوە کانزاییەکانی نەو ناوچەیە نەنجام دا و هیچ شتیکیان جگە لەو ڕووناکییە بزۆک و سەرسوڕهێنەرە نەدۆزییەوە کە لەسەردەمی سوورپێستەکانی خێڵی (کواپاو)دوە دەردەکەوت. بەسەرنجدان بەوەی کە سوور پێستەکان هیچ نۆتۆمبیلێکیان نەبوو تاوەکو نەو ڕووناکییە بەڕەنگدانەوەی لایتەکانی بزانن زۆر بەساکاری ناوی (ڕووناکی ڕۆحەکان) یان لێ نابوو بەهەر حاڵ نەو ڕووناکییە هەرشتێک بێت هەمیشە و لە هەموو کاتێکدا لەوێ بووە.

***

لەنێوان نەو ڕووناکییە سەرسوڕهێنەرانەی کە هەندێ کات لە هاوینە هەواردکاندا دەبنە هۆی سەر لێشێوانی خەڵک، بازنەیەکی ڕووناک لە گۆڕستانی (سیلڤەرکلیف) لە ویلایەتی کۆلۆڕادۆ بەرچاو دەکەوێ. نەم ڕووناکی یا ڕووناکییانە بۆ یەکەمین جار لەلایەن ڕێبوارێکەوە لە ساڵی ١٩٥٦ دا بینرا.

تۆپێکی ڕووناک مەیلەو شین و بەقەد تۆپێکی یاری سەبەتە. هەندێ کات ٢ دانە لەم تۆپە ڕووناکانە دەبینرا و هەندێ کاتیش ٣ دانەیان لەیەک کاتدا لێ بینراوە. (ڕال دوال) کە گۆڤاری (وێت مۆنتاین تریبۆن) لە شاری وێست کلیف لە یەک میلی ڕۆژئاوای سیلڤەرکلیف بڵاودەکاتەوە یەکێک لەو پەنجا کەسە بوو کە شەوێکیان لە دەورووپشتی گۆڕستانەکە بەشوێن نەو ڕووناکییەدا ڕۆیشتوون. هەوڵەکانیان بێهودەبوو چونکە تاوەکو دەیانویست لەو ڕووناکییانە نزیک ببنەوە بەناسانی ون دەبوون تاوەکو دووبارە لە خاڵێکی تردا کەمێک دوورتر لە خاڵی یەکەم دەریکەونەوە. نەو گۆڤارە بەم شێوەیە نووسی: ڕووناکییەکان لەسەر کێڵی گۆڕەکاندا و لەنێوان بۆشاییدا وەستابوون بەڵام هەندێ کات لەسەر زەوی و هاوشانی باڵای مرۆڤ دەردەکەوتن، نەم ڕووناکییانە بەوشێوە پڕ نهێنییەی کە هاتبوون ڕۆیشتن و نهێنیەکەشیان لەگەڵ خۆیاندا برد.

***

پێویستە نەو ڕووناکییانەش کە لە شارەکانی (گۆنزالیس) (لوییزیانا) و (سافولک کانتی) لە ویلایەتی ڤیرجینیا بینراون بخرێنە ناو نەم لیستە سەرسوڕهێنەرەوە. ڕووناکییەکەی لوییزیانا بۆ یەکەمین جار لە مانگی نیسانی ١٩٥١ لە نزیکی جادەی خۆڵی نێوان (گۆنزالیس) و (گالۆز) سەرنجی خەڵکی بولای خۆی ڕاکێشا. سەرۆکی پۆلیس (هیکلی واگیۆسپاک) لەنێوان نەو دەیان کەسەدا بوو کە نەو تۆپە ڕووناکە

ترسناکەیان بینی کە نزیکی جادەکە و بەسەر دردختەکانی نزیک لەودڕگاکەدا دەدردوشایەوە. نەم ڕووناکییەش کاتێ کە چەند کەسێک لێی نزیک بوونەوە دەکوژایەوە و چەند چرکەیەک پاش نەوە لە شوێنێکی دوورتر دەردەکەوتەوە. لە ٥ی ناداری ١٩٥١ دانیشتوانی (سافولک کانتی) لە ویرجینیا شەوانە پەلەیەکی ڕووناکییان دەبینی کە نزیکەی پێنج پێ لەسەر جادەی نەو گوندەی کە بە(جاکسۆن رود) بەناو بانگە دەردەکەوت. نەوانەی کە تەمەنیان هەبوو دەیانگوت کە نەم ڕووناکییە نوێ نییە و نەوان و باو و باپیرانیشیان نەم ڕووناکییەیان پێشتر ناسیوە. پۆلیسێکی ویلایەتی بەناوی (دامرون) لە ویرجینیا کە بۆ لێکۆڵینەوە لەم باردیەوە دەستنیشان کرابوو دەڵێ ڕووناکیەکە نەوەندە بەهێز بوو کە لە شەمەندەفەرێک دەچوو کە لە جادەوە بێت. (سی. نێس. هاوڵ) کە لێپرسراوێکی هێڵی شەمەندەفەر بوو لە (نۆرفۆلک) کە نەم دیاردەیەی بینیبوو ڕاستی قسەکانی نەو پۆلیسەی دەسەلماند نەو نۆتۆمبیلانەی کە لە شارچکەی ژمارە ٩٠ی نێوان مارفا و نالپاین لە تەگزاس تێدەپەڕین زۆر جار ڕووناکییەکی ترسناکیان دەبینی کە لە دەوروپشتی لوتکەیەکی بچووک لە کوێستانی (چی ناتی) دەسووڕایەوە. نەو کەسانەی کە لە ڕێگەی دووربینی بەهێزو تەلیسکۆپەوە نەم ڕووناکییەیان بینیوە دەڵێن کە بەشێوەی ناسایی وەکو خاڵێکی بچووک دەردەکەوێ پاشان هەندێ کات بەشێوەی تۆپێکی درەوشاوە دەردەکەوێ کە ڕووناکییەکی سپی بەهێزی وەکو لایتی پێشەوەی شەمەندەفەر هەیە. هەندێ کات لەناکاودا دەکوژێتەوە بەڵام بەشێوەی ناسایی درەوشانەوەکەی لاواز دەبێت و پاشان دەکوژێتەوە و هەڵدەبێتەوە تاوەکو لەبەرچاوان ون دەبێ.

***

نەم ڕووناکییە زیاتر لە ٨٠ ساڵە کە دەبینرێ و وا دەردەکەوێ کە سوور پێستەکان پێشتر ناسیویانە و بەڕۆحی سەرۆکی خێڵی (ناپاچی) دەزانن کە بۆ هەتا هەتایە لەو کوێستانە دا سەرگەردانە. زۆر ڕوونکردنەوە سەبارەت بەم دیاردەیە لە نارادایە وەکو غازی زەلکاو و نیشتەنەکانی یۆرانیۆم و ڕەنگدانەوەی ڕووناکی مانگەشەو لەسەر نیشتنەکانی میکا. جێگەی سەرسوڕمانە چونکە هیچ زەلکاوێک لە کوێستاندا نییە و هیچ پێکهاتەیەکی یۆرانیۆم لە لوتکەکاندا نەدۆزراوەتەوە و سەبارەت بەڕەنگدانەوەی تیشکی مانگەشەو نەو شەوانەی کە مانگ لە ناسماندا نادردوشێتەوە نەم ڕووناکییە چۆن دەبینرێ؟ نەم ڕوونکردنەوانە لە خودی دیاردەکە سەرسوڕهێنەرترن.

***

نەفرەتی سیحرباز

لەماوەی سەردەمی (ڕاوکردنی جادووگەران) کە زیاتر لە ٣ سەدە هەموو نەوروپای گرتەوە هەزاران کەسی بێ تاوان بەتایبەتی نافرەتانی بەتەمەن کە بەبیانووی نەوەی کە بەهۆی سیحر و جادوودوو ڕێگە لە بەختەوەری کەسانی تر دەگرن خرانە ژێر نەشکەنجە و کوژران. بە وتەی دکتۆر (چارلز ماکای) نەم شێوە لە تاوانە یاساییە بووە هۆی کوژرانی زیاتر لە ٦٠٠ کەس تەنیا لەوڵاتی نەڵمانیا و جگە لەوە نەفسانەیەکیشی هێنایە سەر زاری خەڵکی سەباردت بەنەفرەت دژی بنەماڵەی بەهێز و دەوڵەمەندی (دوک بیدفۆرد). یەکێک لە نەندامانی نەم بنەماڵەیە بەپێی ڕاپۆرتە بەدەست گەیشتوودکان لە سووتانی نافرەتێکی بەتەمەن بەتۆمەتی جادووگەری ڕۆڵی سەردکی هەبووە. شاهیدەکان نەو کەسانە بوون کە ڕقیان لەو پیرەژنە بووە و هەروەها هەندێ کەسی نیوە شێت و گومان لێکراویش بەقسەکانیان دژی نەو نافرەتە بوونە هۆی سەپاندنی سزای مەرگ بەسەریدا. بەسەرنجدان بەوەی کە تەنیا بەرگری کردنی نەو نکۆڵی کردن و ڕەتکردنەوەی نەو تاوانە بوو کە بەسەریدا سەپابوو تەنیا نومێدیشی بەزەیی (دوک بیدفۆرد) بوو کە نەویش تەنانەت بچووکترین هەوڵی بۆ ڕزگارکردنی نەو پیرەژنە بەدبەختە نەدا. پیرەژنەکە لە کاتێکدا کە دڵی پڕبوو لە نێش بەردو شوێنی سووتانەکە بەڕێ کەوت و لەوێدا بەهەمان شێوە کە ناگریان لەو دارانە بەردەدا کە لە دەوروپشتی هەڵچنرابوو ڕایگەیاند کە داوای مەرگێکی ترسناکی بۆ نەو بنەماڵەیە لەخوا کردووە.

***

هەندێ کەس لەو بنەماڵەیە کە ژمارەیەکی زۆریش بوون بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر یەک لە دوای یەک گیانیان لەدەست دا و نەمەش بەتایبەتی لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە ڕووی دا: لە ساڵی ١٩٣٧ (دۆشێس بیدفۆرد) بەهۆی بەکارهێنانی زیاد لە پێویستی حەبی خەو مرد. دایکی (دوک) کە لەتەمەنی ٦٤ ساڵیدا فێری فڕۆکەوانی دەبوو و بە(دوشێسی باڵندە) ناسرابوو کاتێ کە لە تەمەنی ٧١ ساڵیدا بەفڕۆکەکەی لە زەوی بەرز بۆوە نیتر هەرگیز نەگەڕایەوە. چاردنووسی (دوک بیدفۆرد) یش بەبەردەوامی چیرۆکی (نەفرەتی جادووگەر) وەبیر خەڵکی دێنێتەوە. چەندین ڕۆژ بوو کە باڵندەکانی دوک لەلایەن بازێکەوە هێرشیان دەکرایە سەر. دوکیش بڕیاری دا کە نەو بازە بکوژێ. نەو

ڕاوچییەکی زۆر شارەزا بوو. تفەنگەکەی پڕ کرد و ڕۆژێک سەرلەبەیانی چوود کەمینەود بۆ کوشتنی بازدکە بەڵام لە کاتێکدا کە بەشێودیەکی سەرسوڕهێنەر بەفیشەک کوژرابوو لاشەکەی دۆزرایەود. ڕاگەیاندنی ڕەسمی باس لەود دەکات کە نەو بەهەر شێودیەک بێت کەوتۆتە خوارەود و بەتفەنگەکەی خۆی کوژراود بەڵام کاتێ کە سەرنج دەدەینە هەموو لایەنێکی نەم ڕووداود نەودەمان بۆ دەردەکەوێ کە دوک بەهەر شێودیەک کوژرابێت مەرگێکی سەرسوڕهێنەری تر چوود سەر لیستی مەرگە پڕ لە نهێنی و سەرسوڕهێنەردکانی بنەماڵەی (دوک بیدفۆرد). نەو بنەماڵەیە دروشمێکیان هەبوو کە ترس لە نەفردتی نەو پیردژنە تیایدا بەرچاو دەکەوێ نەو دروشمە دەڵێ: نەودی بڕیارد ڕووبدات، ڕوو نەدات.

***

(دۆن نانتۆنیۆفلیز) خاودنی زەویوزارێکی زۆر بوو کە لە ڕێگەی وڵاتی مەکسیکەود پێی بەخشرابوو. نەو پیاوێکی سەرکەوتوو و یەکێک لە دەوڵەمەندترین پیاوانی کالیفۆرنیا بوو لە سەردەمی خۆیدا. نەو تەمەنێکی درێژی بەسەر برد نەگەرچی ژیانیشی زۆر شاد نەبوو و لەکاتی مردنیدا هیچ وارسێکی لە پاش خۆی بەجێ نەهێشت. فلیز بەهیچ شێودیەک خۆشەویستی خۆی سەبارەت بەبرازایەکی بەناوی (دونا پترانیلا) نەدەشاردەود دونا لەو بڕوایەدا بوو کە بەشێکی زۆر لە دارایی فلیز بەر نەو دەکەوێ و فلیزیش لە کاتی ژیانیدا نەمەی دەسەلماند بەڵام تەنیا وەسیەت نامەیەک کە لە فلیز دۆزرایەود بەهیچ شێودیەک باس لەو نافردتە ناکات و بەسەرنجدان بەودی کە نەم وەسیەت نامەیە تەنیا شتێک بوو کە بۆ بڕیاردان لەسەر بڕیاری دادگا لە بەردەستدا بوو دوناپترانیلا جگە لە نەرکی هاتوچۆی بەردەوام بۆ دادگا هیچ شتێکی تری پێ نەبڕا. دونا پترا نیلا هاواری کرد گوتی کە فیتلی لێ کراود و لەوانەشە وا بووبێت بەڵام نەو هەرگیز نارامی نەگرت. نەو لە ساڵی ١٨٦٣ واتە لەکاتی مردنیدا زۆر پیر ببوو و چەندین ساڵ بوو کە باری نەو ناکامییەی بەشانەود بوو. دونا پترانیلا لە جێگەی مەرگدا نەفردتی خۆی بۆ (دۆن نانتۆنیۆ کورونل) واتە نەو کەسەی کەسامان و دارایی فلیزی پێگەیشتبوو نارد، لە دوایین ساتەکانی ژیانیدا دونا هاواری کرد کە وشکسالییەک بەسەر زەویوزاری نەو دا دێت!

***

نەم نەفردتەی دونا پترانیلا بەشێودیەک (دۆن نانتۆنیۆکورونل) ی دوچاری ترس کرددود کە دەسبەجێ خاودندارێتی نەو زەوییانەی گواستەود سەر ودکیلەکەی تاودکو ڕێگە لەم

نەفردتە بگرێ. وەکیلەکەی کورونل بەهیچ شێوەیەک بڕوای بەنەفردتی پیرەژنان نەبوو دەسبەجێ هەموو سەرچاوەکانی ناوی نەو زەویوزارانەی بەنرخی ٨٠٠٠ دۆلار فرۆشت. دۆن نانتۆنیۆ کورونل کە هەمان شەو بەبۆنەی سەرکەوتنی لەم بازرگانییەدا ناهەنگێکی سازدابوو. لە کاتێکدا کە هەمووان مەست بوون لە خانوەکەی خۆیدا کوژرا. کێڵگەکەی فلیز پاش نەو ڕووداوە بووە ملکی (لیۆن بالدوین)ی دەوڵەمەند بەلام نەویش کاتێ کە بەروبوومی یەک ساڵی ناگری گرت و سووتاو نەخۆشییەکی نەناسراو مەڕومالاتەکەی قڕکرد چیتر هیچ شتێکی بەدەستەوە نەما و خۆی لە قوولایی چاڵی هەژاریدا بینییەوە. نەو نەفردتەی کە دونا پترانیلا لە دوایین، ساتەکانی ژیانیدا بەسەر زەویوزارەکانی دۆن نانتۆنیۆفلیزی داباراند لە ساڵی ١٨٨٤ بووە ڕاستی. بارانێکی ترسناک ڕێژەیەکی زۆر ناوی ڕەوانەی ناو ڕووباری لۆس نەنجلۆس کرد و بەیەکجاری هەموو خاکی نەو زەویوزارانەی لەگەڵ خۆیدا برد. پاش نەوە بەشێکی زۆری نەو کێڵگەیە بووە پارکی (گریفیس) کە تاوەکو نێستاش هەرماوە. بەلام نەو نەفردتە هەر بەردەوام بوو لە ڕۆژی ٣ی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٣٣ بەهۆی پرۆژەیەکی دەوڵەتییەوە دەست کرا بەپاککردنەوەی پارکەکە بەلام ناگر کەوتنەوەیەکی تیایدا ڕووی دا و ٢٧ کرێکار لە ناگرەکەدا نابلوقە درابوون کە لە نەنجامدا هەر ٢٧ کرێکارەکە بەزیندوویی لە ناگرەکەدا سووتان و گیانیان لەدەست دا. لەو کاتەوە تاوەکو نێستا چیتر هیچ کارەساتێکی تر لەو شوێنەدا ڕووی نەداوە و وایپێدەچێ کە نەفردتی دوناپترانیلا تەنیا بۆ ماوەی ٧٠ ساڵ کاریگەر بووبێت نەو نەفردتەی کە لە نەنجامی خواردنی مافی نافردتێکەوە سەری هەڵدا و کورد گوتەنی (خوا حەقی بزنی بێ شاخ بەسەر بزنی شاخدارەوە ناهێڵێ) تەنانەت نەگەر دوای مردنیش بێت.

سانسۆر و دەفری فڕیو

سەرسوڕهێنەرترین بابەتی چاپەمەنی لە ساڵەکانی کۆتایی سەدەی بیستەم بڵاوکردنەوەی ساڵنامەی چاپەمەنی هێزی ئاسمانی ئەمریکایە و ڕای گشتی دڵنیا دەکاتەوە کە هێزی ئاسمانی چەندین ملیۆن ڕاپۆرتی سەباردت بەدەفرە فڕیودکان خستۆتە ژێر لێکۆڵینەوە بەڵام هیچ ڕاستییەکی تێدا نەدۆزیوەتەوە. بڵاوکراوەکانی هێزی ئاسمانی بەوردی و سەرنجەوە داڕێژراوە و خەڵکانێکی زۆری فریوداوە بەڵام نەیتوانیوە بەهیچ شێوەیەک ڕاستییەکان بگۆڕێ. تەنیا پەردەیەکی گومانی بەسەر ڕاستییەکاندا داوە. ئایا بەڕاستی هیچ شتێک لە ئاسماندا هەیە؟ ئایا بەڕاستی شتێک وەکو دەفری فڕیو یا شتە فڕیوە نەناسراوەکان بوونیان هەیە یاخود زادەی بیری نەفسانە خوڵقێنی مرۆڤە؟ فڕۆکەوان و سیناتۆری ویلایەتە یەکگرتوودکانی ئەمریکا (باری گۆڵدواتەر) وەڵامی ئەم پرسیارانە دەداتەوە. ئەو لە نامەیەکیدا بۆ کۆمیتەی لێکۆڵینەوەی ئەتەوەیی سەباردت بەدیاردە ئاسمانیەکان ڕایگەیاند کە: دەفرە فڕیودکان یا شتە فڕیوە نەناسراوەکان یا هەر ناوێکی تر کە دەتانەوێ لێیان بنێن، ڕاستەقینەن. یاریدەدەری دەریاسالار (هیلێن کوێرتێر) خانەنشینی هێزی دەریایی ئەمریکا و سەرۆکی پێشووی (C.I.A) لەم بابەتە دا لەگەڵ سیناتۆر گۆڵدواتەردا هاوڕایە چونکە لەو کاتەدا کە ئەو سەرۆکی (C.I.A) بوو واتە لە زستانی ساڵی ١٩٥٢ چەندین دەفری فڕیوی لە دەوروپشتی کۆشکی سپیدا بینیوە.

دەریاسالار (دێلمار نێس، فارنی) خانەنشینی هێزی دەریایی ئەمریکا دەڵێ: ڕاپۆرتە بڕواپێکراوەکان باس لەوە دەکەن کە هەندێ شتی نەناسراو بەخێراییەکی لە ڕادەبەدەر دێنە ناو کەشی گۆی زەوی و شێوەی بزاوتنیان ئەوە دەردەخات کە ئەوان لە ژێر فەرماندەیی بوونەوەری زیرەکدان. جەیز هاوارد کە ئەفسەرێکی فڕۆکەوانی شارەزای سوپای بەریتانیایە لە کاتێکدا کە لەئێوان دوو کەناری ئۆقیانوسی ئەتڵەسیدا بەفڕۆکەکەیەوە دەفڕێ لەگەڵ کارمەندانی فڕۆکەکەو ئەو کەسانەی تریش کە لە فڕۆکەکەدا بوون دەفرێکی فڕیوی گەوردو ٦ دەفری فڕیوی بچووکتریان بینی. ئەو دەڵێ: ئێمە لەو بڕوایەداین کە ئەو شتانەی کە بینیومانە دەفری فڕیوبوون کە شێوەی داڕشتن و کرداریان لە توانای مرۆڤ بەدەرە. ئەستێرە ناسانیش ڕاگەیاندنی ڕەسمییان سەباردت بەم بابەتە بڵاوکردەوە. پێری ویکلینز کە لێکۆڵەرەوەیەکی بەناوبانگە دەفرێکی فڕیوی دردوشاوەی لە نزیکی ئەو

فڕۆکەیەدا بینی کە نەوی تێدا بوو نەو دەڵێ: من دەفرێکی فڕیوم بینی کە شێوەی دەردکی و شێوەی کارکردنی بەهیچ شێوەیەک لە دروستکراوی دەستی مرۆڤ نەدەچوو. فرانک هالستید کە بۆ ماوەی ٢٥ ساڵ سەرۆکی ڕوانگەی ناسمانی درالینگ بوو لەشاری (دولوت) کە سەر بەزانکۆی (مینەسوتا)یە چەندین جار نەم شتە نا ناساییانەی بینیوە و کردوویەتی بەڕاپۆرت. نەو دەڵێ: قەبارەی نەو دەفرە فڕیوانە زۆر زۆر گەورەبوو کە بینیان منی دوچاری سەرسوڕمان کردەوە. مرۆڤایەتی دەبێ خۆی بۆ نەو ڕاستییە نامادە بکات کە نێمە دەبینە میوانداری میوانە نەناسراوەکانی نێو بۆشایی.

***

کلارید تۆمبۆ نەستێرەناسی پێشووی ڕوانگەی ناسمانی (لۆول) لە (فلاگستاف) لەگەڵ هاوسەر و کچەکەیدا مانۆڕی دەفرێکی فڕیوی سەرسوڕهێنەرو درەوشاوەیان بەسەر دەشتی نزیک ماڵەکەیانەوە بینی نەو دەڵێ: لە هەموو نەو ساڵانەی کە دەمڕوانیە نێو بۆشایی شتێکم نەبینیوە کە بچکۆلەترین لێکچوونی لەگەڵ نەو دەفرە فڕیوەدا هەبووبێت. نەم شتە کۆنترۆڵ دەکرا من دڵنیام. هەستم کرد کە نێمە خەریکی بینینی کەشتیەکی ناسمانین. (گۆردۆن کوپەر)ی بۆشاییگەر کاتێ کە نەم وتانەی خواردەوەی دەربڕی لە ڕاستیدا بەختی خۆی لە بەرامبەر سنوورەکانی سانسۆردا تاقی کردەوە: من بڕوام بەچیرۆکی دێو و فریشتە نییە بەڵام تا نەو شوێنەی کە پەیوەندی بەمنەوە هەیە ژمارەی ڕووداوی باس نەکراوی بینینی دەفرە فڕیوەکان لە هەموو دنیادا زیاتر لەوەیە کە نێمە بمانەوێ نەگەری هەبوونی جۆرێک لە ژیان لە دەرەوەی جیهان لە بەرچاو نەگرین. نەگەر نێمە بمانەوێ نامادەبوونی دەفرە فڕیوە نەناسراوەکان کە بینراون و لە سەرانسەری جیهاندا وێنەیان گیراوە قبوڵ بکەین کەواتە ناکامێکی ژیرانەیە کە بڵێین کە نەوانە کەشتی ناسمانی کۆنترۆڵ کراون و لەلایەن بوونەوەرانێکی زیندوو و تایبەت لە شوێنێکی جیهانەوە نەم کۆنترۆڵ کردنە زیرەکانەیە نەنجام دەدرێ. لە کۆتاییەکانی ساڵی ١٩٦٢ دکتۆر (کارل ساکان) ڕاوێژکاری ژیانی سەروو زەمینی لە ڕاژەی سوپای ویلایەتە یەکگرتوەکان لەبەرامبەر کۆمەڵەی موشەکی نەمریکا وتی: نێمە پێویستە بۆ نەم گریمانەیە کەلەلایەن بوونەوەرانی زیرەکەوە لە بۆشاییدا بەسەر دەکرێینەوە خۆمان نامادە بکەین و نەم گریمانەیە کە بۆ نەم سەردانە نهێنیانە سوودیان لە پایەگاکانیان لە سەرمانگ وەرگرتوود بخەینە ژێر لێکۆڵینەوەوە.

***

دکتۆر هارۆلد نوردی نەندامی نەنجومەنی مەریخ ناسی و زانای ناوەکی بەناوبانگ لە بڵاوکراوەیەکدا بەم شێوەیە ڕایگەیاند کە: نەگەری نەمە سات لەدوای سات زیاترە کە ژیانێکی تر لە جیهانێکی زیرەکتر لە ئێمە بوونی هەیە. دکتۆر (هارلۆ شاپلەی) بەڕێوەبەری ڕوانگەی (هارڤارد) لەبەرامبەر وتەکەی دکتۆر نورە دا دەڵێ: ئێمە ئێستا پێویستە نەوە بزانین کە چەندین جیهانی تر بەبوونەوەری زیرەکەوە بوونیان هەیە.

لە ڕۆژی ۹ی کانوونی دووەمی ۱۹٦۳ سەرتیپ (جان مەک دەیڤید) یاریدەدەری فەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکان کە لە زانکۆی (میلی کین) لەشاری دیکاتۆر وتاری دەخوێندەوە بەنامادەبوونی ڕاگەیاند: خەڵک ناچار دەبن لە داهاتوویەکی نزیکدا ئەم ڕاستییە قبوڵ بکەن کە زەوی دەنکە هەرزنێکی تەنیا نییە لە گەردوونی بێ کۆتاییدا. مرۆڤ تەنیا یەکێک لە شێوەکانی ژیانە کە لە ژێر ڕەحمەت و چاودێری پەروەردگاردایە و پێویستە نەوەش بزانین کە بوونەوەری تر هەیە کە زۆر لە ئێمە سەرووترە لە هەموو ڕوویەکەوە. کەشتییە ئاسمانییە سەرسوڕهێنەرەکان کە لە ئاسماندا دەسووڕێنەوە و خاوەن تایبەتمەندی کرداری زۆر پێشکەوتووترن لە کەرەستەکانی دروستکراوی دەستی مرۆڤ زانا هەڵکەوتوو و لێپرسراوە پایەبەرزەکانی ئەمریکای بێزار کردووە. ئەگەر بمانەوێ بڕوا بەپرۆپاگەندەی هێزی ئاسمانی بێنین لەسەر ئەو بنەمایەی کە بوونەوەر و کەرەستەی لەم جۆرە بوونیان نییە پێویستە ڕای ئەو کەسایەتییە هەڵکەوتووانەی کە باسمان لێوە کردن بەدرۆ لەقەڵەم بدەین. سەرەڕای پرۆپاگەندەی هێزی ئاسمانی بەڵگەی نکۆڵی لێ نەکراو لەبەر دەستدایە کە دەیسەلمێنێ کە ئەوان مەبەستیان تەنیا چەواشەکردنی ڕای گشتییە چونکە خۆشیان بڕوایان بە وتەکانی خۆیان نییە و کار بەنامۆژگارییەکانی خۆیان ناکەن بۆ نموونە: هێزی ئاسمانی نکۆڵی لەوە دەکات کە لە شەوی ۱۳ی ئابی ۱۹۵۲ چەندین شتی فڕیو و ئەناسراو بەسەر شاری واشنتۆندا بینراون ماوەیەک پاش ئەوە دامەزراوی فڕۆکەوانی مەدەنی ڕاپۆرتی (پێشکەوتنی هونەری) بەژمارە CAA - ۱۸۰ بڵاوکردەوە کە هەموو ئەو ٦۸ دەفرە فڕیودی ڕیزبەندی کردووە کە لەشەوی ۱۳ی ئابی ۱۹۵۲ لە ئاسمانی پایتەختی ئەمریکادا بینراون و هەروەها چۆنیەتی مانۆڕیان لەسەر پەردەی ڕادار و لیستی فڕۆکە بازرگانی و ئەو فڕۆکەوانانەی کە لەو شەوەدا دوچاری ئەو ڕووداوە بوونەتەوە نیشان دەدات.

***

تەنانەت هێزی ئاسمانیش بڕوای بەبوونی دەفرە فڕیودکان هەیە چونکە لە کتێبی

ڕێنمایی زانیاری هێزی ئاسمانی بۆ ڕێنمایی ئەو کارمەندانەی کە پەیوەندییان بەلێکۆڵینەوە لەسەر دەفردفڕیودکان هەیە وێنەی دەفرێکی فڕیو بەرچاو دەکەوێ.

ئەم بەڵگەنامەیە لە ژێر ناونیشانی (شتە فڕیود نەناسراودکان بابەتێکی جیدین) بەم شێوەیە دەست پێدەکات: شتە فڕیود نەناسراودکان کە هەندێ کات لە چاپەمەنیدا بەهەڵە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێ و بەدەفری فڕیو ناسراون پێویستە دەسبەجێ و بەوردی ودکو کێشەیەکی جیدی بۆ هێزی ئاسمانی ئەمریکا لە قەڵەم بدرێن. ناودڕۆکی ئەم بەڵگەنامەیە تایبەتە بەوەی کە بە چ شێوەیەک مامەڵە لەگەڵ دەفری فڕیو بکرێ و هەندێ نموونە لە شتێکی ئەو دەفرە فڕیوانە بۆ لێکۆڵینەوە کۆبکرێنەوە. ئەگەر دەفری فڕیو بوونی نەبێت بە چ شێوەیەک دەتوانرێ زانیاری و نموونەی لێ کۆبکرێتەوە؟

***

ئەگەر لە شەوێکدا فڕۆکەیەکی نەناسراو بچێتە نێو ئاسمانی ویلایەتە یەکگرتوودکانی ئەمریکا لە کاتێکدا کە لەچەندین ویلایەتی ترەوە بەهۆی ڕادارەوە بینرابێت و ئەگەر ئەو فڕۆکە یا شتە نەناسراوە لە تەنیشت وێستگەیەکی کاربا بێتە خوارەوە و بۆ ماوەی ٤٠ دەقیقە لەکاری بخات ئەم بابەتە بەدڵنیاییەوە لە سەرانسەری وڵاتدا دەبێتە مانشێتی یەکەمی سەرجەم ڕۆژنامەکان. ئەگەر ئەو شتە نەناسراوە دووبارە لە زەوی بەزربێتەوە لە کاتێکدا کە فڕۆکەیەکی جەنگی شوێنی کەوتووە لەسەر خاکی نێڤادا لە ئەمریکا بتەقێتەوە بەدڵنیاییەوە ئەم بەسەرهاتە دەبێتە یەکێک لە گەوردترین بەسەرهاتەکانی ساڵ. هەموو ئەو ڕووداو و بەسەرهاتانەی باسمان لێوە کرد لەشەوی ١٨ی نیسانی ١٩٦٢ ڕووی دا و لەلایەن وتەبێژێکی ڕەسمی فەرماندەیی لۆجستیکی هێزی ئاسمانی و سوپای ئەمریکاش جەخت کرایە سەری. بەڵام ئەم هەواڵە لە گۆڤارو ڕۆژنامەکاندا سانسۆر کرا. خۆشبەختانە ڕۆژنامەی (لاس ڤێگاس سۆن) لەو هەواڵەی کۆڵیوەتەوە و لە لاپەڕەی یەکەم و بەمانشێتێکی گەورە بڵاوی کردۆتەوە. لێرەدا ئەم هەواڵە سەرسوڕهێنەرە بەدرێژی باسی لێوە دەکەین کە بەهۆی ئەوەی کە ڕاگەیاندن خەڵکی لێ ئاگادار نەکردۆتەوە و یا بەهۆی ئەوەی کە ڕۆژنامە ناوچەییەکان لەسەر بنەمای ترس لە سانسۆر تامەزرۆییان بۆ چاپکردنی نەبوو پێویستی بەچاپکردن هەبوو.

***

نزیکەی کاتژمێر ٥ر٧ی شەوی ١٨ی نیسانی ١٩٦٢ بوو کە شتێکی نەناسراو لە ئاسمانی بەشی باشووری ڕۆژئاوای ویلایەتی نێڤادا تەقییەوە. ئەم تەقینەوەیە زەوی

لەراندەوە و بەقەد تەقینەوەیەکی نەتۆمی ڕووناکی بەدەوروپشتدا بڵاوکردەوە. دەنگی تەقینەوەکە بووە هۆی لەرینەوەی زەوی لە چەندین میل لەولاترەوە. بەڵام ئەم ڕووداوە بە چ شێوەیەک ڕووی دا؟ ڕۆژنامەی ناوبراو ڕاستەوخۆ ڕووداوە سەرسوڕهێنەرەی بڵاوکردەوە. ئایا ئەو شتە یەکێکی تر لەو شتە سەرسوڕهێنەرانە بوو کە بەناوی بەردی ئاسمانی ناسراون کە بەهۆی خێرایی لە ڕادەبەدەر بەهۆی لێدانی لە ئەتۆسفێری زەوی تەقیوەتەوە و گڕی تێبەر بووە؟ ئەو ڕۆژنامە نووسەی کە سەباردت بەم ڕووداوە لە پایەگای ئاسمانی (ئێلیس) کەوتۆتە پرسیار بۆ ڕوونکردنەوەی بابەتەکە ببووە هۆی سەرسوڕمانی کاربەدەستانی پایەگاکە چونکە پێی وتبوون کە: تەنیا لایەنێکی بیرۆکەی بەردی ئاسمانی هەڵەیە و ئەویش ئەوەیە کە ئەم بەردە ئاسمانییانە لەسەر ڕادار ئابینرێن بەڵام ئەم شتە ئەناسراوە بینراوە. بینران لەسەر پەردەی رادار؟ ئەمە هەمان ئەو شتە بوو کە وتەبێژی پایەگای ناوبراو باسی لێوە کردووە. تا ئەوکاتەی کە ئەم شتە دردوشاوە سەرسوڕهێنەرە لەسەر ئاسمانی (مێسکویت ڕەنج) لە نێڤادا تەقییەوە چ ماوەیەک بەهۆی ڕادارەوە ڕەوتەکەی دیاری کراوە؟ شوێنی لە بار بۆ لێکۆڵینەوە بارەگای فەرماندەیی بەرگری ئاسمانی ئەمریکای باکور بوو لە (کۆلۆرادۆ سپرینگز) لە ویلایەتی کۆلۆرادۆی ئەمریکا. کە بەناوەندی پشتیوانی ئاسمانی لە خاکی ویلایەتە یەکگرتووەکان لە قەڵەم دەدرا. لەم شەوە لەیاد نەچووە واتە شەوی ١٨ی نیسانی ١٩٦٢ وتەبێژی ئەم ناوەندە (هێربێرت ڕۆڵف) بوو. ئەو بە ڕۆژنامەنووسانی ڕاگەیاند ناوەندی پشتیوانی ئاسمانی لەو شوێنانەدا کە ئەو شتە ئەناسراوە وەکو ئاگر بەئاسمانەکەیاندا تێپەڕبووە لە ئامادەباشی تەواو بوون. یەکەمین ڕاپۆرت لە شاری (ئۆنیدا)ی نیۆیۆرکەوە گەیشت، ئەو شوێنەی کە بینەران تەنێکی دردوشاوە و سووریان بینی کە لە بەرزاییەکی زۆرەوە هاتبووە نێو سنووری ئاسمانی ویلایەتە یەکگرتووەکانەوە. ئایا ئەم شتە ئەیزەک بووە؟ ئایا موشەک یا فڕۆکەی دوژمن بووە؟

***

لەبەر ئەوەی کە ئەو شتە نە ئاسراوە لەسەر ڕادار دەرکەوتووە کەواتە بەردی ئاسمانی نییە. ئایا موشەک بووە؟ زۆر هێمنتر لەوە دەڕۆیشت کە بتوانێ موشەک بێت و خێراییەکەی زۆر لە موشەک کەمتر بوو. ئایا فڕۆکەیەکی دوژمن بوو؟ فڕۆکە ئەیدەتوانی لەو بەرزاییەدا بێت چونکە تەنانەت فڕۆکەی ١٥ ـ X کە بەهێزی موشەکی دەفڕێ ناتوانێ زیاتر لە چەند ساتێکی کەم لەو بەرزاییەدا بێت کەواتە لە ڕووی هونەرییەوە

شتێکی فڕیوی نەناسراو بووە کە پێویست بوو بخرێتە ژێر چاودێری لە نزیکەوە. لەوانەیە نەمە بەتەواوی بەشێوەیەکی ڕێکەوت بووبێت بەڵام دەستەوڵژەی (شتی فڕیوی نەناسراو) لە هێزی ئاسمانیدا تەنیا بەدەفرە فڕیودکان دەگوترێ. بەهەمان شێوە کە نەو تەنە نەناسراوە زیاتر ڕۆ دەچووە بەشی ناوەندی ڕۆژ ئاوای ویلایەتە یەکگرتوودکان، ناوەندی بەرگری ئاسمانی پایەگاکانی خۆی بەتایبەتی پایەگای (نێلیسی) گۆڕی و فڕۆکەکانی دەستێوەردان بەخێرایی لە پایەگای (فونیکس) بەردو ئاسمان بەرزبوونەوە تاوەکو ڕێگە لەو شتە نەناسراو و هێرشبەرە ئاسمانییە پڕ مەترسییە بگرن. بەیاننامەی ڕەسمی ناوەندی بەرگری ئاسمانی جەخت دەکاتەوە سەر ئەوەی کە ئەو شتە نەناسراوە کە لەلایەن فڕۆکەکانەوە چاودێری دەکرێ بەردێکی ئاسمانی نییە ـ بەهەمان شێوە کە ئەم شتە نەناسراوە بەخێرایی بەردو ڕۆژئاوا بەردو پێشەوە دەڕۆیشت هەواڵەکان یەک لەسەر یەک گەیشتن. لەشاری ئۆنیدای نیۆیۆرک پاشان لە گریدلی لە تەکساس و پاشان لە یوتا، مۆنتانا، نیومەکزیکۆ، ڤایۆمینگ، ئاریزۆنا و کالیفۆرنیا بەبەردەوامی هەواڵ دەگەیشت.

لەشاری نێڤی لە یوتا لە نزیکی ٩٠ میلی ڕۆژئاوای (سالت لیک سیتی) بینەران گوتیان کە ئەم تەنە درەوشاو و سوورە ڕاستەوخۆ لە ڕەوتێکی ئاسۆیی لە ڕۆژهەڵاتەوە بۆ ڕۆژئاوا بەسەر سەریاندا تێپەڕیوە و دەنگەکەی لەلایەن زۆر کەسەوە بیستراوە.

***

ئەگەر فڕۆکە ئەمریکییەکانیش گەیشتبنە ئاستی ئەو شتە نەناسراوە بەدڵنیاییەوە لەناو چوون چونکە هیچ کەسێک باسی لە بینینی هیچ فڕۆکەیەک نەکردووە.

ئەمەش ئابێتە بەڵگە بۆ ئەوەی کە لەو کاتەدا فڕۆکەیەک لەوێدا ئامادە نەبووە چونکە لەو کاتەدا بەتەواوی شەو باڵی بەسەر ئاوچەکەدا کێشابوو و لەوانەیە ئەو دەنگە لە کاتی تێپەڕینی ئەوان بیستراببێت. ناوەندی بەرگری ئاسمانی ڕایگەیاند کە ئەو تەنە نەناسراوە لە خاڵێکدا لە نزیکی ٧٠ میلی باکووری ڕۆژئاوای (لاس ڤێگاس) لەسەر ڕادارەکاندا نەماوە کە ئەم شوێنەش بەدروستی (مسکیت ڕەنج) لە ناوچەیەکی چۆڵ لە باشووری (ڕینۆ) واتە ئەو شوێنەیە کە تەقینەوە گەورەکە لە ئاسمانەکەیدا ڕوویدابوو. درەوشانەوەی تەقینەوە ئەوەندە بەهێز بوو کە شەقامەکانی ڕینۆ وەکو ئەوەی کە فلاشێکی گەورەی لێدرابێت ڕووناک بۆوە. ئەم ڕووناکییە ئەوەندە بەهێزبوو کە لە هەندێ شوێنی تری کالیفۆرنیا وایاندەزانی کە تاقیکردنەوەیەکی ناوەکی لە ئاسمانی نێڤادا دا ئەنجام دەدرێ. لەگەڵ ئەمەشدا ئەمە لەڕاستی بەدوور بوو چونکە ڕێکخراوی وزەی ناوەکی بەڕاشکاوی

ڕایگەیاند کە هیچ تاقیکردنەوەیەکی ناوەکی لە هیچ شوێنێکی ئەمریکای باکوور نە لە زەوی و نە لە ئاسماندا ئەنجام نەداوە. تاوەکو ئێرە تەنیا بەڕەسمی لەلایەن لێپرسراوانەوە جەخت کراوەتە سەر ئەوەی کە، شتێکی فڕیوی ئەناسراوی سووری درەوشاوە لە نیوێۆرکەوە تاوەکو بیابانی نێڤادا لەلایەن ڕادارەکانەوە بینراوە و فڕۆکە جەنگییەکان شوێنی کەوتوون و پاش ئەوە تەقینەوەیەکی بەهێز و ترسناک لە ئاسمانی بەشی ڕۆژئاوای ویلایەتی نێڤادا ڕوویداوە بەشی دووەمی ئەم چیرۆکە گرنگ و سەرنج ڕاکێشە چەند کاتژمێرێک پاش ئەوە بلاو بۆوە.

***

ڕۆژنامەی (لاس ڤێگاس سۆن) دووبارە کەوتەوە پرسیار کردن لە وتەبێژانی هێزی ئاسمانی کە هەندێکیان هیچ گرنگییەکیان بەدرێژە پێدانی ئەم بابەتە، ئەدا بەلام وتەبێژی پایەگای ئاسمانی (ستید) لە ڕینۆ دانی بەوەدانا کە هەواڵەکەی (یونایتدپرێس) سەباردت بەم هاتنە خواردەوەیە بەتەواوی دروستە. ئەم وتەبێژە ڕاینەگەیاند کە ئەو شتە ئەناسراوە چی بووە بەلام دووبارە جەختی کردەوە سەر ئەوەی کە ئەو شتە ئەناسراوە لە وێستگەیەکی کاربا نیشتۆتەوە و بەهۆی ئەو نیشتنەوەیە ئەو وێستگەیە لە کار کەوتووە. ئەو هەروەها جەختی کردە سەر ئەوەی کە هەواڵی ڕووداوەکە تا ئەو کاتەی کە وێستگەکە چاک ئەکرایەوە بەنهێنی مایەوە و ڕانەگەیەندرا. شتێکی ئەناسراو لەو شەوەدا لە ئاسمانی بەشێکی زۆری ویلایەتە یەکگرتوەکان تێپەڕیبوو. شتێکی ئەناسراوی تر لە نزیکی وێستگەیەکی کاربا لە (یورکا) لە ویلایەتی یوتا نیشتۆتەوە و زیاتر لە نیوکاتژمێر ئەو وێستگەیەی لە کار خستبوو. ئەزانرا کە ئەو شتە ئەناسراوە چی بووە چونکە ماوەیەکی زۆر لەو شوێنەدا ئەمایەوە و فڕۆکەکان بەشوێن شتێکی فڕیوی ئەناسراوی ترەوە بوون بەسەر ئاسمانی باشووری ڕۆژئاوای نێڤادا کە، شتێک بەڕووناکییەکی زۆرەوە تەقییەوە کە وەکو ڕووناکی تەقینەوەیەکی ناوەکی بوو ئەمەش بەدروستی پاش ڕووداوی وێستگەی کاربا کە بوو لە یورکا. بەسەرهاتێکی سەرنج ڕاکێش و لەهەمان کاتدا گرنگ، بەلام جگە لە خوێنەرانی ڕۆژنامەی (لاس ڤێگاس سۆن) و چەند ڕۆژنامەیەکی ناوچەیی تر ڕای گشتی ئەمریکا هیچ کات لێی ئاگادار ئەکرایەوە. هەموو دەزگاکانی ڕاگەیاندن لەلایەن دەولەتەوە بەڕێوەناچن بەلام تەنانەت لە هەندێ کاتدا کۆمپانیاکان و ئاژانسەکانی بلاوکردنەوەی دەنگوباسیش یا بەهۆی نەبوونی بەڵگەنامەی پێویست یاخود بەهۆی حەز نەکردنیان بەبلاوکردنەوەی هەواڵی لەم جۆرە تەنانەت لەکاتی گەیشتنی تەواوی هەواڵەکە بەبەڵگەنامەشەوە خۆیان دەپارێزن. بۆچی؟

سەرەداوێک لە کتێبی پیرۆزدا

لەم ساڵانەی دواییدا لێکۆڵەردوە زانستییەکان لەو ناکامەی کە لە کتێبی پیرۆزی نینجیل بەدەستیان هێناوە سەریان سوڕما. سەرزەمینی پیرۆز یا نەو شوێنەی کە نێستا بەخاکی فەلەستین لە قەڵەم دەدرێ لە کەم ناویدا بەناوبانگە بەڵام لە ڕابردوویەکی دووردا چەندین سەرچاوەی ناوی زۆری تێدابووە کە یەکێک لەوانە سەرچاوەی گیبیۆن بووە کە لە نینجلیدا باسی لێوە کراوە.

دکتۆر جیمز پریچارد لە زانکۆی مۆزەخانەی (پنسیلڤانیا) بەدۆزینەوە و بەدواداچوونی نەم سەرچاوە و بەسەرۆکایەتی دەستەیەکی پشکنین تەنیا لە دووری ٨ میل لە باکووری نۆرشەلیم نەم سەرچاوەیەی دۆزییەوە، دێرین ناسان بەدژواری چاڵێکیان بەپانتایی ٣٧ پێ و قووڵایی ٣٥ پێ لەسەر نەو زەوییە کە هەمووی بەردی بۆرەک بوو هەڵکەند. لەوێدا نەوان پلیکانەیەکیان بۆ بنی چاڵەکە دروست کرد و پاشان تۆنێڵێکیان تاودکو ناستی ٨٢ پێ هەڵکەند و گەیشتنە ڕێژەیەکی زۆر لە ناوی پاک کە لە پاشاندا لە دروستکردنی خواردنەوە جۆراوجۆرەکاندا ناوبانگێکی زۆری بۆ گیبیۆن بەدواوە بوو. کاتێ کە سوپای (نەبوخەد نەسر) لە ساڵی ٥٨٧ی بەر لە زایین نەم سەرزەمینەیان داگیر کرد یەکەمین کاریان نەوە بوو کە تا دەتوانن سەرچاوە سروشتییەکانی نەو ناوچەیە لەناو ببەن بۆیە سەدان تەن بەرد و خۆڵیان ڕشتە نێو نەم سەرچاوە ناوییە مەزنە و لەگەڵ تێپەڕبوونی کاتدا بەتەواوی لەناو چوو و خەڵکیش لەبیریان کرد.

بەڵام نینجیل نەوەی لەبیر نەکرد چونکە چەندین سەرەداوی دایە دەست لێکۆڵەرەکانی زانکۆی پنسیلڤانیا. نەمڕۆ سەرچاوەی گیبیۆن دووبارە ژیاوەتەوە پاش نەوەی کە بۆ ماوەی ٢٥ سەدە ون ببوو.

***

لە بەشی هەشتەم و نایەتی نۆیەم لە کتێبی دووەمی تەورات هاتووە: (خوای مەزن نێوە دێنێتە سەر زەمینێکی پڕ لە نیعمەت... سەرزەمینێک کە بەردەکانی لە ناسنە و دەتوانرێ لە گردەکانیدا مس دەربهێنرێ)

دکتۆر نێلسۆن گلونێک سەرۆکی کۆلیژی عیبری یونیۆن لێکۆڵینەوەی لەسەر نەم بەشەی تەوراتدا نەنجام دا و گەیشتە نەو ناکامەی کە نەگەر نینجیل لە ڕووی مێژووییەوە

بڕواپێکراو بێت کـه لە زۆر شـوێن نەمـە سـەلماوە کـەواتە گـەڕان بەشـوێن دۆزینـەوەی کانگایەکی ونبووی مـس لەوانەیە ناکامێکی هەبێت. نەو خۆی هاوێشـتە نێو بابەتێکی پڕ گفتوگۆوە چونکە زانایانی هەڵکەوتوو لەم سـەردەمەدا باسـیان لەو بیرۆکەیەی خۆیان کردبوو کە حەزرەتی سـلێمان هیچ کاتێک کاری دەرهێنانی مسـی نەنجام نەداوە. دکـتۆر گلۆنیک سـەرنجی دایە نەم بابەتە کە لە نینجیلدا هاتووە کە کەشـتییەکانی حەزرەتی سـلێمان بۆ بارزگانی کردن چوونەتە لای پاشاکانی نێران و زێڕ و داوودەرمانیان بردووە بۆ نێران. بەڵام نەوان لەبەرامبەر نەم شـتانەدا چیان وەرگرتووە؟ نایا مسـیان وەرگرتووە؟ دکـتۆر گلۆنیک بەگرنگانی نەوەی کە مس یەکێک لە هەنارەدەکانی حەزرەتی سـلێمان بووە بەشـوێن بەندەری (نەزیون گەبەر) دا گەڕا کە لە سـەردەمی حەزرەتی سـلێماندا بەندەرێکی گەوردبوو. لەم کردارە پۆلیسـییەدا کە لە ڕاسـتیدا گەڕانێکی دێرین ناسـی پڕ وردەکاری بوو نەم بەندەرە ونبووەی مێژوو ناسـرایەوە و شـوێنەکەی دیاری کرا. تەنیا قۆناغی دۆزینـەوەی کانگاکان ماوەتەوە نەکەر کانگای لەم جۆرە لە بنەڕەتدا بوونی هەبێت.

لەو وێنە ڕەنگاو ڕەنگانەدا کە بەهۆی فڕۆکەوە گیران یەکەمین نیشـانەکانی بوونی مس لە زەوییـــە وشکەکـــاندا دەرکـــەوت. گـەڕانێکی بەوردی لەلایەن دەسـتەکـانی پشـکنینی سـەرزەوی بوونی چەندین چاڵی ناوی کـۆنی لە هەندێ شـوێندا سـەلماند. دکـتۆر گلۆنیک و دەسـتەکـەی بەنارام و تاقـــەتێکی زۆر و کـــۆکـــردنەوەی بەڵگەنامەکان گەیشـتنە نەو ناکامـەی کە دوو بـەرزایـی لـەو نـاوچەیـەدا بـوونـەتـە جێگای سـەرنج و لە ناکامدا بەلابردنی یەکێک لەو بەرزاییـانە دەیتوانی پشـکنییەکانی خۆی لە بەرزاییـیەی تر کە بە(وادي العربة) ناسـرابوو سـنوردار بکات. لە ناکامـدا نەم گرووپی پشـکنینە توانیـیان نەم کانگایانە لەگەڵ پاشماوەی چەندین نامێرو کەرەسـتەی تواندنەوەی کـانزا بدۆزنەوە لەوێدا واتە لە (وادي العربة) تەنانەت سـەرچاوە دەسـت لێ نەدراوەکـانی مس و هەروەها چەندین قولـنگیـان دۆزییـەوە وا پێـدەچێ کـرێکارەکـان بۆ هەڵاتن لە لەشکری دوژمن بەخێرایی قولـنگەکانیان فڕێ دابێت و هەڵاتبن.

***

نیستا نەو کانگایانە دووبارە مسیان لێ دەردەهێنرێ چونکە دکتۆر گلۆنیک لە ساڵی ١٩٥٧ گەیشتە نەو ناکامەی کە وتەی کتێبی تەورات سەباردت بەدەرهێنانی مس لەو ناوچەیە بەتەواوی دروستە. نەگەرچی پاشماوە هەڵکۆڵدراوەکانی (بحر الميت) باس لە ٦٠ گەنجینەی گرانبەها دەکات کە لە نزیکی ٥٠ میلی نەو ناوچەیەدایە بەڵام تێپەڕینی کات زۆر لەو نیشانانەی سەر زەوی لەناوبردووە و بەشێکی زۆری نەو ناوچەیەی بەشێوەیەک گۆڕیوە کە ناناسرێتەوە، دەستەیەکی گومناو کە نەم پاشماوانەی لێ بەجێ ماوە و نەو گەنجینە گرانبەهایانەی شاردۆتەوە بۆ نەو بەشەی کە باس لە گەنجینەکان دەکات گرنگییەکی زۆری داناوە. چونکە نەوان بەدژواریەکی زۆر نەم زانیارییانەیان بەشێوەی کون لەسەر لاپەڕەی ناسکی مس بەجێ هێشتووە کە بەڕاستی کارێکی دژوار بووە. بەڵام هەوڵەکانیان بێهوودە نەبوو چونکە ٩٥٪ پەیامەکەی نەوان پاش دوو هەزار ساڵ دەخوێنرێتەوە.

***

نەم نووسراوە دێرینانە شوێنی شاردنەوەی نزیکەی ٢٠٠ تەن زێڕ پیشان دەدەن، نەو گەنجینەیەی کە نەمڕۆ زیاتر لە ٢٠٠ ملیارد دۆلار نرخی هەیە نەگەر بدۆزرێتەوە دەستنووسێکی سەرسوڕهێنەریان نەم وشانەی تێدا نووسراوە:

لەم ژێر زەمینەدا کە لە ژێر چاودێری سەربازیدایە لە بەشی ڕۆژهەڵاتیدا شوێنێک هەیە کە لە بەرد هەڵکەنراوە لەوێدا ٦٠٠ پارچەی گەوردی زێڕ هەیە لەو نزیکانەدا لە گۆشەی باشووری گۆڕی زادۆک و لەژێر ستوونێکی لاکێشەیی دوو قایی زێڕین هەیە. لە چاڵێکدا لە بەشی باکوور و لە تەنیشت گۆڕەکە و لە کونێکدا کە بەردو باکوور دەکرێتەوە نوسخەیەک لەم کتێبە هەیە کە هەموو زانیارییەکی وردو دروستی سەباردت بەم گەنجینەیە تێدایە.

زانایان لەو بڕوایەدان کە زادۆک کە ناوی لەم تۆماردا هاتووە لە ڕاستیدا قەشەیەکی پایەبەرز بووە لە دەرباری حەزرەتی سلێمان. هەروەها لێکۆڵەران لەو بڕوایەدان کە شوێنی نەم گۆڕە دەزانن چونکە لە چەند دەستنووسێکی کۆنی تردا باس لە گۆڕی زادۆک کراوە. بەکەڵک وەرگرتن لە نامێرە نەلکترۆنییەکان لەوانەیە بتوانرێ نەو ٦٠ گەنجینەیە و کتێبی زانیاری و نەندازەکان بدۆزرێتەوە گەر پاش تێپەڕبوونی چەندین هەزار ساڵ هێشتا هەر لەوێ مابن.

***

ژیانەوە پاش مەرگ

نایا نەگـــەری نەوە لە نارادا هەیە کـــە بوونەوەرێکی خوێن گەرم کە بەهۆی بەستن لە سەهۆڵدا هاتبێتە دۆخی مردن دووبارە ژیانێکی نوێی پێ ببەخشرێ و زیندوو بکرێتەوە؟ بەدڵنیاییەوە بابەتێکی سەرنج ڕاکێشە. نەگەرچی لەوانەیە زۆر لە ڕاستییەوە بەدوور بێتە بەرچاو بەڵام زۆر زیاتر لەوەی کە خەڵک چاوەڕێی دەکەن هەوڵی بۆ درابێت. لە مانگی شوباتی ١٩٦٣ ئەم هەواڵە لەلایەن ناژانسەکانی هەواڵەوە ڕاگەیەندرا کە زانایانی یەکیەتی سۆڤیەتی پێشوو توانیویانە دوو بوونەوەر بەناوی سەمەندەر کە لە ناوچەی توندرای سیبریا دۆزراونەتەوە و لە سەرمادا ڕەق بوونەتەوە دووبارە زیندوو بکەنەوە. ئەم ڕاپۆرتانە لەسەر بنەمای وتارە چاپکراوەکانی گۆڤارێک لە مۆسکۆ بەناوی (نۆڤا) بووە کە ناوی پرۆفیسۆر (گیب لۆزینۆلۆژینسکی) ئەندامی ئەنجومەنی سیتۆلۆژی لینینگرادی وەکو یەکێک لەو زانایانەی کە دەستیان لەم کردارەدا هەبووە هێناوە. سیتۆلۆژی بەشێکە لە بیۆلۆژی کە پەیوەندی بەناناتۆمی، ژیان و کاری خانە زیندوودکانەوە هەیە.

بەپێی ئەم ڕاپۆرتە ئەو دوو سەمەندەرە کە لە جۆری (تراتیول) بوون لە دۆخی بەستراودا لە قووڵایی ٢٥ پێی ژێرزەوی سیبریادا دۆزراونەتەوە. پێدەچوو کە نزیکەی ٥ هەزار ساڵ لەو دۆخەدا ماونەتەوە بەڵام کاتێ لە گەرمای ژوورەکەدا سەهۆڵەکەیان توایەوە لەناکاودا هەردووکیان زیندوو بوونەوە کە یەکێکیان تەنیا یەک هەفتە ژیا و پاشان مرد و ئەوی تریان تەنانەت تا سێ هەفتە پاش ئەوەی کە گوزرایەوە بۆ تاقیگەکانی زانکۆی مۆسکۆ هێشتا هەر زیندوو بوو.

***

بەڵام دوابەدوای بڵاوبوونەوەی ئەم هەواڵە پرۆفیسۆر لۆزینۆلۆژینسکی ئەم هەواڵەی بەدرۆخستەوە و بەنازانستی و نادروستی لە قەڵەم دا. لەوانەیە ئەم ڕاپۆرتە درۆ بووبێت

بەڵام بەنازانستی لە قەڵەمدانی نەم هەواڵە چاو بەستنە بەڕووی ڕاستییەکاندا چونکە چەندین نموونەی تر لەبەر دەستدایە کە بوونەوەری خوێن گەرم کە بەهۆی سەرماوە مردبوون سەرلەنوێ زیندوو بوونەتەوە. نموونەیەک لە پرۆسەیەکی لەم جۆرە لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی نەمریکا نەنجام دراوە. لە ڕۆژی ٦ی نیسانی ١٩٣٥ لە شاری لۆس نەنجلۆس پزیشکێک بەناوی (رالف ویلارد) مەیموونێکی لە جۆری (ریزوس) پیشانی خەڵک دا کە دوچاری نەخۆشی سیل ببوو نەو توانی نەو مەیموونە لەناو دۆخی سەرمادا بگەیەنێتە ناستی بەستن و پاش سێ ڕۆژ بەهۆی گەرماوە دوبارە زیندووی بکاتەوە. نەو، مەیموونە تەنیا یەکێک لەو بوونەوەرە تاقیگەییانەیە کە بەم شێوەیە دوبارە زیندوو کراوەتەوە. دکتۆر ویلارد لەو بڕوایەدایە کە بەستن و دووبارە زیندوو کردنەوە لەوانەیە بۆ دۆزینەوەی ڕێگە چارەیەک بۆ چارەسەری تووش بووانی سیل سوودمەند بێت.

شێوەی کارکردنەکەی نەو لە ڕۆژنامەکاندا بڵاوکرایەوە و چەندین کەسی خۆبەخش نامادەیی خۆیان دەربڕی تاوەکو تاقیکردنەوەیان لەسەر نەنجام بدرێت. دکتۆر ویلارد پیاوێکی لاوی هەڵبژارد، کە کوڕی مامۆستایەکی زانکۆی کۆلۆمبیا بوو تاوەکو لەسەرمادا بیبەستێ و دووبارە زیندووی بکاتەوە، بەڵام لیپرسراوانی دەوڵەت ڕێگەیان لەم کارە گرت و دکتۆر (ویلارد) یان بۆ نەنجامدانی تاقیکرنەوەی کەم مەترسیتر هەڵبژارد. بەم شێوەیە یەکێک لە دەستکەوتە زانستییەکانی ویلایەتە یەگکرتوەکانی نەمریکا بۆ هەتا هەتایە فەرامۆش کرا.

***

لە دنیادا هیچ بەسەرهاتێکی ڕاستەقینە سەرسوڕهێنەرتر لەو ڕێگە دراماتیک و چاوەڕوان نەکراوە نییە کە شەڕێکی ناوخۆی لە وڵاتی نیکاراگوا کۆتایی پێ هێنا. ساڵی ١٩٠٧ بوو و بەهەمان شێوە، کە بەبەردەوامی لە سەر زەمینەکانی نەمریکای لاتیندا ڕووی دەدا، گرووپێکی سەربازی هەوڵی دەدا تاوەکو بەزۆری چەک دەسەڵات بگرێتەوە دەست. یاخیبووان لەژێر ڕێبەرایەتی ژەنەرال (پابلۆ کاستیلیانۆ) پێشکەوتنی بەرچاویان بەدەست هێنابوو. نەو چەکی زۆر و پاردیەکی فراوان و پێشینەیەکی دردوشاوەی لە زانستی سەربازی هەبوو. ژەنەرال کاستیلیانۆ و هێزەکانی هەنگاوێکیان بۆ سەرکەوتنی یەکجارەکی مابوو. هێزەکانی دەوڵەت دووجار شکستێکی گەوردیان خوارد بوو و زۆربەی سەربازەکان هەڵاتبوون و پاشماوەکەشیان لەکاتی سەرکەوتنی یاخیبووان نامادەی خۆ بەدەستەوەدان بوون. ژەنەرال کاستیلیانۆ و نەفسەرەکانی هێزەکانی خۆیان بەشێوەی

ستراتیژیک له بەرزاییەکانی دەوروپشتی دوژمن بلاوکردەوە. کاتژمێر سفری لێدانی کۆتایی و سەرکەوتنی یەکجاری بۆ سپێدەی ڕۆژی پاشتر دیاری کرابوو. ژەنەرال کاستیلیانۆ شەو باشی لە هێزەکانی کرد و چووە ناو خێوەتەکەی خۆی تاوەکو بۆ ڕۆژی پاشتر ساز و نامادە بێت و ڕووداوەکانی نەو ڕۆژە لە دەفتەرەکەیدا یاداشت بکات. نزیکەی کاتژمێر ١٠ی شەو بوو کە مۆمی خێوەتەکەی کوژاندەوە و چووە نێو جێگەکەیەوە.

***

چەند دەقیقەیەک پاش نەوە نۆردووگاکە وەکو نەوە بوو کە بەهۆی گرێکی گەورە ڕووناک بووبێتەوە ناگرێکی زۆر گەورە خەریک بوو دەکەوتە سەر نۆردووگاکەیان. پاسەوانەکەی خێوەتەکەی ژەنەرال هاواری کرد و خۆی دا بەزەویدا. تۆپە ناگرینەکە ڕاستەوخۆ و بەدروستی لە خێوەتەکەی کاستیلیانۆ درا و دەنگێکی گەورە هەموو شوێنێکی گرتەوە، چاڵێکی گەورە بەقووڵایی ١٠ پێ و پانتایی ١٥ پێ لە شوێنی خێوەتەکەی ژەنەرال دروست بوو و دسبەجێ ژەنەرالی کوشت. پاسەوانەکەی ژەنەرال دوو ڕۆژی تریش زیندوو مایەوە و وتی کە نەم ڕووداوە بەهۆی کەوتنە خوارەوەی ناگرێکی ناسمانی ڕوویداوە هەموو پاسەوانەکانی تریش کە لەو شەوەدا پاسەوان بوون قسەی نەو پاسەوانەیان سەلماند. ماوەیەک پاش نەوە پارچەی وردبووی نەیزەک لە چاڵەکەدا دۆزرایەوە و نەو وتانەی زیاتر لە جاران لە ڕاستی نزیک کردەوە. مەرگی نالەبار و سەرسوڕهێنەری ژەنەرال کاستیلیانۆ وەی هێزەکانی ڕووخاند. نەوان نەم ڕووداوەیان بەنەنجامی نەوە زانی کە نەوان نەم شەڕە لەسەر ناحەق نەنجام دەدەن و خوا دژی نەم کردارەیانە. سەر نەنجام دوابەدوای نەمە یاخیبوونەکە کۆتایی پێهات. نەمڕۆ تەنیا شەڕێک کە بەهۆی دەستێوەردانی ڕاستەوخۆی ناگرێکی ناسمانییەوە کۆتایی پێ هاتبێت نەم شەڕەیە.

***

هەستی پڕ لە نهێنی

ڕۆژگارێک زانست نەوەی بۆ ڕوون دەبێتەوە کە مرۆڤ لە کاتی گوشاری دەروونیدا ڕێگەیەکی هەیە کە دەتوانێ لەوێوە پەیوەندی بکات. نەگەر نەمە ببێتە ڕاستییەکی نکۆڵی لێ نەکراو لەوانەیە نەو ڕووداوەی کە بۆ (فرێدتراستی) ڕوویدا کە دانیشتووی خانووی ژمارە ٩٦ی جادەی ریڤەرساید لەشاری (باینسڤیل) لەویلایەتی نۆهایۆ و لەنزیکی شاری کلیڤلاند شی بکرێتەوە. بەرواری ڕووداوەکە لە پاییزی ساڵی ١٩٥٨ بوو. فرێد کە لەو ساڵەدا لەتەمەنی ٣٠ ساڵاندا بوو خەریکی دروستکردنی چەند قادرمەیەک بوو لەسەر گردەکەی پشت خانووەکەی. لەبەر هۆیەکی نادیار، هەستێکی سەرسوڕهێنەرو نامۆ لە دەروونیدا سەری هەڵدا کە بووە هۆی نەوەی کە نەو شتەی کە لەدەستیدا بوو فڕێی بدات و بەوردی بڕوانێتە دەریاچەکەی نزیک ماڵەکەی. لەسەر ناوی دەریاچەکە شتێک وەکو مشکێکی ناوی دەجوولایەوە شتێکی ناناسایی نەبوو چونکە لەو نزیکانەدا مشکی ناوی زۆر بەرچاو دەکەوت. بەڵام کاتێ کە دووبارە ویستی درێژە بەکارەکەی بدات نەو هەستە نامۆیە ناچاری کرد کە جارێکی تر بڕوانێتە نەو شوێنە. نەم جارە کڵاوێکی منالانەی بینی کە بەسەر ناوەکەوەیە. فرێد بەخێرایی لە گردەکە هاتە خوارەوە و خۆی فڕێدایە ناو ناوەکە. چەند ساتێک پاش نەوە نەو منالەی لە بنی دەریاچەکە دۆزییەوە هێنایە سەر ناوەکە نەو منالە، کوڕە دوو ساڵانەکەی خۆی بوو کە ناوی (پۆل) بوو. هیچ ناگادارکردنەوەیەک بەر لە ڕوودانی کارەساتەکە نەنجام نەدرا بوو. تەنیا نەو هەستە سەرسوڕهێنەرە کە پێی دەگوترێ نیلهام یا سروش گیانی نەو منالەی لە مردنی یەکجاری رزگار کرد.

***

لە ڕۆژی یەکشەمە ٢ی نۆکتۆبەری ساڵی ١٩٥٥ (لارنس مانک) خەریکی سەردانی

دایک و باوکی و (ریچارد رایان) بوو کە خەڵکی شاری شیبویگان بوو لە ویلایەتی ویسکانسین. ئەو بەنهێنی بەدایکی ڕاگەیاند کەوا هەست دەکات بەم زووانە دەمرێ. بەشێوەیەک ئەو هەستە نامۆیە لە دەروونیدا بەهێز بوو کە کتێبی ئینجیلەکەی سپارد بەدایکی و پێی گوت: من چیتر پێویستم بەئەمە نییە، دایە! ئێوە نیتر هەرگیز من نابینن بەڵام گوێتان لەدەنگم دەبێ. دایک و باوکی شڵەژاوی ئەو، نەیانتوانی زانیارییەکی زیاتری لێ وەربگرن چونکە تەنیا ئەو پێشبینە شوومەی دووبارە دەکردەوە. لەو ڕۆژی یەکشەممەدا سەر لە بەیانی خاتوو (مانک) و کوڕەکەی درەنگتر، لە جاران چوون بۆ کەنیسە و بەیەکەوە لە خوا پاڕانەوە. لە ڕۆژی پێنج شەممەی پاش ئەوە (لارنس مانک) لە فڕۆکەخانەی (ویلۆڕۆن) لەنزیکی شاری (دیترۆئیت) سواری فڕۆکەیەکی کۆمپانیای ئاسمانی یونایتد بوو تاوەکو بگەڕێتەوە بۆ پایەگاکەی لە کالیفۆرنیا چونکە ئەو لە بواری بۆشاییگەریدا کاری دەکرد. فڕۆکە زەبەلاحەکە لە ویلایەتی (وایۆمینگ) لە کێوێک دراو سەرجەم ئەو ٦٦ کەسەی کە تیایدا بوو مردن یەکێک لەو ٦٦ کەسە (لارنس مانک) بوو.

***

ئەم ترس و هەستە نامۆیە (ئەو جین بۆڤی) تەمەن ٢٣ ساڵی دانیشتووی شاری سیلیۆی ویلایەتی میشیگانی سەباردت بە مامی خۆی نازار دەدا. ئەو ڕۆژە یەکێک بوو لە ڕۆژەکانی مانگی شوباتی ١٩٥٨ و هیچ نیشانەیەک لە نەخۆشی لە مامیدا بەرچاو نەدەکەوت ئەو تەمەنی ٧٠ ساڵ بوو و، برازاکەی نەیدەتوانی خۆی لەم هەستە، نامۆیە ڕزگار بکات. ڕۆژی پاش ئەوە تەلەفۆنی بۆ دراوسێی مامی کرد و، دڵنیایان کردەوە کە پیرەمێردەکە بەوردیەکی بەرزەوە شاد و تەندروستە بەڵام تەنانەت ئەم هەواڵەش نەیتوانی ئارامی بکات چونکە یەک کاتژمێر پاش پەیوەندییە تەلەفۆنییەکە بڕیاری دا کە بچێت بۆ شاری (فلینت) و بەتەواوی دڵنیا بێت. کاتێ کە گەیشتە ماڵی مامی، بینی کە لە لێواری دەرگای دەرەوە کە داخراوبوو دووکەڵ دێتە دەرەوە، بۆڤی بەشەق دەرگاکەی شکاند بەڵام بەهۆی دووکەڵی زۆرەوە نەیتوانی بچێتە ژوورەوە. سەرەڕای ئەو هەموو هەوڵەی کە بۆ ڕزگارکردنی مامی دای تەنیا بەشێکی کەم لە جەستەی سووتا بەناچاری پاش ئەوەی کە نەیتوانی مامی ڕزگار بکات تەلەفۆنی کرد بۆ پیاوانی ئاگرکوژێنەوە. دوو کەس لە پیاوانی ئاگرکوژێنەوە بۆ ڕزگارکردنی پیرەمێردەکە چوونە نێو ئاگرەکە. بەڵام پیرەمێردەکە لە حەمامەکەدا مردبوو.

نهێنی ونبوون

هەموو ساڵێک نەرشیفی پۆلیس لە سەرانسەری جیهاندا پڕ دەبێت لەو ڕاپۆرتانەی کە سەباردت بەکەسانی ونبوو گەیشتۆتە دەست پۆلیس. بەدڵنیاییەوە هەندێ لەم کەسانە بەهۆی ڕووداوێکەوە گیانیان لە دەست داوە و بارودۆخ بەشێوەیەک بووە کە نەتوانراوە لاشەکانیان بدۆزرێتەوە هەندێکی تریان شوێنی ژیانی خۆیان بەنهێنی بەجێ هێشتووە تا لە شوێنێکی تردا ژیانێکی نوێ دەست پێ بکەنەوە و تا ئەو شوێنەی کە بارودۆخی دارایییان ڕێگەیان پێ بدات لە هاوسەرە تووڕە و بیانووگرەکان، سەرۆکە خۆویست و دیکتاتۆرەکان و یاخود لە قورسایی لێپرسراوێتی سەرشانیان دوور دەکەونەوە. بەڵام هەموو ئەو کەسانەی کە وون دەبن بەم شێوەیە نین. لە ساڵی ١٨٥٨ زایینی زیاتر لە ٦٠٠ سەرباز لە هێزەکانی فەرەنسا بەردو سایگۆن واتە ڤێتنامی ئەمڕۆ کە ئەوکاتە کۆڵۆنی فەرەنسا بوو بەڕێکەوتن. بۆ دوایین جار ڕاپۆرتیان نارد کە لە نزیکی ١٥ میلی شارن. ئەم سەربازانە لە ناوچەیەکی بیابانیدا ون بوون. بەهیچ شێوەیەک هێرشیان نەکراوەتە سەر بەڵام هەمووویان ون بوون، هەرگیز ئەلاشەیەک دۆزرایەوە و نە پارچەیەک لە کەلوپەلەکانیان. ئەم ٦٠٠ سەربازە بۆ کوێ چوون؟.

***

لە ڕۆژی ١٠ی کانونی یەکەمی ساڵی ١٩٣٩ زایینی نزیکەی ٣٠٠٠ سەربازی چینی کە لە باشووری (نانکینگ) دابوون لە ماوەی ٢ کاتژمێردا بەتەواوی ون بوون. یەکەمین نیشانەی ئەم کێشە گەورەیە کاتێک ناشکرابوو کە وەڵامی پەیوەندییە ڕادیۆییەکەیان نەدایەوە. دەستەکانی گەڕان و پشکنین توانییان چەکەکان، کەلوپەلەکانیان بەتەواوی بدۆزنەوە بەڵام هیچ ناسەوارێکیان لە سەربازەکان نەدۆزییەوە... تەنانەت دڵۆپە خوێنێکیشیان بەرچاو نەکەوت کە نیشانەی ڕوودانی شەڕ و کوشتار بێت. چین لەو سەردەمەدا لەگەڵ وڵاتی ژاپۆندا لە شەڕدا بوو. ناوچەی نانکینگ کەوتبووە ژێر ڕکێفی هێزەکانی ئیمپراتۆریەتی ژاپۆن. بەڵام لێکۆڵینەوەکانی پاش کۆتایی هاتنی شەڕ لە نەرشیفی ژاپۆنییەکاندا نەوە دەردەخا کە ڕاپۆرتەکان بەورد بینی و ناگادارییەکی زۆرەوە ڕێکخراوە و هیچ ڕاپۆرتێک سەباردت بەوەی کە ئەو ٣٠٠٠ سەربازە چینییە کوژراون یاخود بەدیل گیراون بەردەست نەکەوت. پێویستە ئەوەش بگوترێ کە ژاپۆنیش وەکو ئەڵمانیای هاوپەیمانی بەوردبینییەوە بەڵگەنامە و ڕاپۆرتەکانی دەپاراست و ئەگەر

بەڕاستی هەواڵێک سەبارەت بەو ٣٠٠٠ سەربازەیان لە بەر دەست بوایە بەدڵنیاییەوە لە نەرشیفەکەیاندا بەرچاو دەکەوت. لەشوێنی نۆردووی نەو سەربازانەدا هیچ نیشانەیەک لەشەڕو پێکدادان بەرچاو نەکەوت و نەمەش زۆر منالانە دێتە بەرچاو کە نەو ٣٠٠٠ سەربازە بەبێ شەڕو پێکدادان خۆیان دابێت بەدەستەوە یاخود لە ناخافڵدا بەدیل گیرابن و ژاپۆنییەکانیش خۆیان کە لەو سەردەمەدا کە شەڕ باڵی بەسەر وڵاتەکەیاندا کێشابوو نەو هەموو کەلوپەل و نامێر و چەکە بەنرخانە لەگەڵ خۆیاندا نەبەن و لەوێ بەجێی بێڵن. لەو ڕۆژگارەدا بەڕاستی چین وڵاتێکی لاواز بوو و ڕێژەی دانیشتوان تەنیا هۆکاری خۆ بەدەستەوەدانەدانی نەو وڵاتەبوو. وردی سەربازەکانی بەتەواوی ڕووخابوو و لێرەدایە کە بیرۆکەی هەڵاتن لە بەرەکانی شەڕ خۆی دەسەپێنێ.

***

بەڵام چ کەسێک بڕوا بەوە دەکات کە ٣٠٠٠ سەرباز لەیەک کاتدا و بەیەکەوە لە بەرەکانی شەڕ هەڵبێن. تەنانەت نەگەر نەم بیرۆکەیەش ڕاست بێت نەم ٣٠٠٠ سەربازە لە چ شوێنێک خۆیان شاردۆتەوە کە تەنانەت پاش کۆتایی هاتنی شەڕیش هیچ کامیان نەدۆزرانەوە. زۆر بەر لەو مێژووە و لە ماوەی شەڕی جێ نشینی لە وڵاتی نیسپانیا ٤٠٠٠ سەرباز بەبێ بەجێ هێشتنی هیچ ناسەوارێک لە ناوچەی پیرنس ون بوون بەڵام نەمجارە نەتەنیا لاشەکانیان نەدۆزرایەوە بەڵکو هیچ پارچەیەک لە کەلوپەلەکانیشیان لەو ناوچەیەدا بەرچاو نەکەوت. نایا دەتوانین بڵێین کە لە مێژووی تۆمارکراوی مرۆڤدا هەزاران مرۆڤ بەبێ جیاوازی نایین و ڕەگەز و فەرهەنگ لە ڕێگەیەکی زۆر نهێنییەوە چوونەتە نەو شوێنەی کە لە بەشەکانی پێشوودا بەناوی (جیهانێکی تر) باسمان لێوە کردووە؟ نایا کون یا درزێکی نەبینراو لە پێکهاتەی جیهانی نێمەدا هەیە بەم شێوەیە و بەکۆمەڵ مرۆڤی نەم سەرزەوییە لوش نەدات.

***

لە نێوان مانگەکانی ناب و نەیلولی ساڵی ١٩٣٠ سەرجەم دانیشتوانی گوندی (نانجیکۆنی) ون بوون. نانجیکۆنی گوندێکی نەسکیمۆنشین بوو کە لەناوچەی چۆڵەوانی باکوور لە تەنیشت دەریاچەی نانجیکۆنی و لە دووری ٥٠٠ میلی باکوورترین پایەگای پۆلیس لە ناوچەی (چورچیل)ی کەنەدا بوو. نەم بەسەرهاتە سەرسوڕهێنەرد لەو کاتەوە دەستی پێکرد کە ڕاوچییەک لە مانگی تشرینی دووەمدا چووە نێو نەم گوندەو بۆی دەرکەوت کە سەرجەم مالۆچکەو خێودەکان چۆڵن. وا دەردەکەوێ کە نەوان لەکاتی نەنجامدانی کاری ڕۆژانەیاندا لەبەر هۆیەکی نادیار بەپەلە نەو شوێنەیان بەجێ هێشتووە.

نەوان هیچ شتێکیان لە گەڵ خۆیاندا نەبردبوو تەنانەت پاڵتۆکانیشیان لە دەردەی خانووەکانیان بەجێ هێشتبوو. ماوەیەک پاش نەود گرووپی گەڕان و پشکنین لە دووری ٩٠ مەتری گوندەکە لاشەی سەگەکانیان دۆزیبەوە کە هەموویان بەدارێکەوە بەسترابوونەود و لەسەرماو برسێتیدا تۆپیبوون. سەرسوڕهێنەرتر لە هەموو ئەم ڕووداوانە لە گۆڕستانی گوندەکەدا ئەو بەردانەی کە سنووری گۆڕەکانی دیاری دەکرد هەمووی لە سووچێکدا کۆکرابوونەود و لەسەر یەک هەڵچنرابوون. هەموو گۆڕەکان هەڵکەندرابوون و سەرجەم مردووەکانیشیان لەگەڵ دانیشتوانی گوندەکە و نبوو بوون. ئەوان لە ڕێگەی دەریاچەکەود گوندەکەیان بەجێ نەهێشتبوو چونکە هێشتا بەلەمەکانیان لە کەنار دەریاچەکە بوو. تەنانەت شارەزاترین شوێن هەڵگریش نەیتوانی لەسەرانسەری ئەو ناوچە سەهۆڵبەندانە بێ دردختەدا هیچ شوێن پێیەک بدۆزێتەود. ئایا جیهانێکی تر دانیشتوانی ئەم گوندەی قووت داود؟ ئایا ئاژەڵ مافی چوونە ژوورەودی بۆ جیهانێکی تر نییە؟ ئایا مردووانیش بۆ دانیشتوانی جیهانێکی تر بەنرخن؟ سەرجەم ئەو شتانەی کە ئێمە دەڵێین چوونەتە ئێو جیهانێکی ترەود کە بەرامبەر بەجیهانی ئێمەیە لەیەک خاڵدا هاوبەشن ئەویش ئەوەیە کە:هیچیان نەگەڕاونەتەود. ئایا هیچ کەسێک گەڕاودتەود؟ ئێستا کاتی ئەود هاتووە کە ئەو پرسیارە بێنینە ئاراود ئایا هیچ مرۆڤێک توانیویەتی لە جیهانێکی ترەود بێتە ئەمبەر. بەڵێ تەنیا یەک کەس.

***

لە ڕۆژی ١٥ی مایسی ساڵی ١٨٢٨ی زایینی پۆلیس پیاوێکی گەنجیان بەناوی (کاسپار هاوزر) لە دەوروپشتی شاری (نۆرنبرگ) لە وڵاتی ئەڵمانیا دۆزیبەود. جلوبەرگێکی هەژارانەی لەبەردا بوو. قاچەکانی ناوسابوون و چاودکانی لە بەرامبەر ڕووناکیدا زۆر هەستیار بوو. کاسپار هاوزر دەیتوانی ناوی خۆی بنووسێت بەڵام نەیدەتوانی بەدەنگێکی بەرز بیخوێنێتەود. لە ڕاستیدا ئەو تەنیا دەیتوانی دوو وشە بڵێت و ئەو دوو وشەیەشی ودکو توتی و بەبێ تێگەیشتن لە ماناکەیان دووبارە دەکردەود. کاسپار هاوزر برسی بوو و زۆر بەخێرایی خواردنەکەی دەخوارد لەگەڵ ئەمانەشدا تەنانەت کاتێ کە شیریان بۆ دانا ئەیدەزانی چییە و پێدەچوو کە گومانی لە ناویش هەبێت.

ئەو نامەیەکی دایکی پێ بوو. لەو نامەیەدا کە لەسەر پێستێکی سەرسوڕهێنەر نووسرابوو و ئەدەزانرا کە پێستی چ ئاژەڵێکە نووسرابوو کە کاسپار تەمەنی ١٦ ساڵە و لە ناودڕۆکی نامەکەدا بەهیچ شێودیەک باس لە ڕابردووی ئەو نەکرابوو. ئەگەرچی لە قاچە ناوساودکانی وا دەردەکەوت کە ماودیەکی زۆر بەپیادە ڕێگای بڕیود بەڵام هیچ کەسێک

نەوی لە جادەکاندا نەبینیبوو نایا ئەم ماوە دوورودرێژەی لە ڕێگاکانی جیهانێکی تردا بڕیوە؟ لە ئەڵمانیادا هیچ کەسێک کاسپاری نەدەناسی. تەنانەت کاتێ کە وێنەکەی لە سەرانسەری ئەوروپادا بڵاوکرایەوە هیچ کەسێک نەیناسییەوە. لێکۆڵینەوەکان دەریانخست کە ئەو هێزی تێگەیشتن و بیرکردنەوەیەکی قووڵی نییە. ئەو ناگری نەدەناسی و نەیدەزانی چییە؟ پاش ماوەیەک و بەهێمنی فێری قسەکردن بوو بەڵام باسکردنی ڕابردوو لەلایەن ئەوەوە ئەم نهێنییەی دژوارتر دەکرد. ئەو لە جیهانێکی سەرسوڕهێنەردا ژیاوە کە تاریکی ڕەها تیایدا حوکمڕانە و پێدەچوو کە هەر لەو جیهانە تاریکەشدا هاتبێتە دنیاوە. کاسپار هەرگیز مرۆڤێکی نەبینیبوو، ڕۆژانە کەسێکی نەناسراو خواردنێکی کەمی پێداوە و ئەو بەهیچ شێوەیەک نەیدەزانی کە لە چ ڕێگایەک و بە چ شێوەیەک گەیشتۆتە (نۆرنبرگ).

***

ئەوانەی کە لەو سەردەمەدا کاسپاریان بینیوە وتویانە کە بەهیچ شێوەیەک مرۆڤی ئەم سەر زەویە نییە و لە جیهانێکی ترەوە هاتووە. سەرەنجام ژیانی کاسپار هاوزر بەمەرگێکی ناشنا، بەڵام سەرسوڕهێنەر و پڕ لە نهێنی کۆتایی هات. کە بەتەواوی لە مەرگی ئەو کەسانەی تر دەچێ کە تانێستا باسمان لێوە کردووە. لە ساڵی ١٨٢٩ی زایینی کاتێ کە کاسپار هاوزر لە ماڵی یەکێک لە پشتیوانەکانی بوو لەلایەن هێرشبەرێکی نەناسراوەوە هێرشی کرایە سەرو بەچەقۆ نێو چاوانی بریندار کراو چوار ساڵ پاش ئەوە لە ڕۆژی ١٤ ی کانونی یەکەمی ١٨٣٣ لە کاتێکدا کە لە پارکێکدا پیاسەی دەکرد دیسانەوە بەچەقۆ هێرشی کرایە سەرو کوژرا. شوێنی برینەکە بیرۆکەی خۆکوشتن ڕەت دەکاتەوە جگە لەوە ئەو چەکەی کە برینەکەی لەسەر جەستەی کاسپار بەجێ هێشتبوو هەرگیز نەدۆزرایەوە و دەتوانین بڵێین کە بکوژ پاش کوشتنی کاسپا ر لەگەڵ خۆیدا بردوویەتی. بەڵام لەو ڕۆژەدا بەفر باریبوو و تەنیا شوێن پێیەک کە لەو بەشەی پارکەکەدا لەسەر بەفرەکە بەجێ مابوو تەنیا جێ پێی کاسپار هاوزر بوو. نایا کەسێک یا شتێک لە جیهانێکی ترەوە خۆی گەیاندۆتە ئەوێ تاوەکو دڵنیا بێت لەوەی کە ئەو پیاوەی هاتۆتە نێو جیهانی ئێمەوە ئەوەندە زیندوو نامێنێ تاوەکو کە ئەندێشەیەکی زۆر سەباردەت بەجیهانێکی تر کە فەرامۆش کراوە بوروژێنێ؟ نایا ئەمە تۆڵەی دانیشتوانی جیهانێکی تر بوو لە ئەو پیاوەی کە هیچ کەسێک نەیزانی خەڵکی چ وڵاتێکە و لەکوێ ژیاوە و لە کوێوە هاتۆتە جیهانی ئێمەوە؟ ئێمە وەڵامی ئەم پرسیارانەمان لا نییە. دڵنیاین کە هیچ کەسێک لە جیهانی ئێمەدا ناتوانێ وەڵامی ئەم پرسیارانە بداتەوە.

دیسانەوە نەفرەت

خەڵکی دەڵێن کۆشکی مەرمەرە نەفرەتی لێکراوە. ئەمە لە چ سەرچاوەیەکەوە دێت. ئەم کۆشکە دڵکەردەوەیە لە کەناری دەریای ئەدریاتێک لە نزیکی (تریستە) بەتەنیا ڕۆژگار تێپەڕ دەکات و زۆر لەو کەسانەی کە ناشنایەتیان لەگەڵ ئەم کۆشکە و مێژووەکەیدا هەیە لەو بڕوایەدان کە بەڕاستی نەفرەتی لێکراوە. لێرەدا وەکو بەڵگە نامەیەک باس لە بەسەرهاتی ئەم کۆشکە دەکەین.

ئەم کۆشکە لە ناوەندی سەدەی نۆزدە لەلایەن ئیمپراتۆری ئەمسا (فرانس ژۆزێف) وەکو دیارییەک بۆ برا گەورەکەی شازادەی ئەمسا دوگ ماکسیمیلیان دروست کراوە. شازادەی ئەمسا تەنیا چەند ساڵێک لەم کۆشکەدا ژیاوە و پاشان بووە ئیمپراتۆری مەکسیک. ئەو کۆشکەکەی بەجێ هێشت و چوو بۆ مەکزیک بەڵام لەوێ لەلایەن دەستەی نیعدامەوە گوللەباران کرا. پاش ئەو ژن خوشکی ماکسیمیلیان واتە شاژنی ئەمسا (ئەلیزابت) و کوڕەکەی (ڕۆدۆلف) لەم کۆشکەدا نیشتەجێ بوون. ڕۆدۆلف بەمیراتگری تاج و تەختی ئەمسا لە قەڵەم دەدرا. لە ساڵی ١٨٨٩ ڕۆدۆلف و خۆشەویستەکەی لە (میرلینگ) لە نزیکی ڤیەننا لە کاتێکدا کە بەچەقۆ کوژرابوون لاشەکانیان دۆزرایەوە. ٩ ساڵ پاش ئەوەش شاژنە ئەلیزابت لە جنێڤ بەچەقۆ کوژرا. لەو سەردەمەدا باس و خواسی نەفرەت لێکراوی کۆشکی مەرمەرە دەم بەدەم دەگەڕا. فرانسیس فردیناند نامۆزای ڕۆدۆلف و میراتگری تاج و تەخت گاڵتەی بەو قسانە دەهات و لە کۆشکەکەدا نیشتەجێ بوو. ئەویش لە نەفرەتی ئەم کۆشکە ڕزگاری نەبوو چونکە لەگەڵ هاوسەرەکەیدا لە شەقامەکانی سارایڤۆ لەلایەن لاوێکی دەمارگیرەوە بەدەمانچە کوژرا. ئەم ڕووداوە پێشکێک بوو کە ناگری شەڕی جیهانی یەکەمی هەڵگیرساند. ماکسیمیلیان، ڕۆدۆلف، ئەلیزابت و پاشان فرانسیس فردیناند و هاوسەرەکەی هەمووان دانیشتوانی کۆشکی نەفرەت لێکراوی مەرمەرە بوون و بەبێ جیاوازی بوونە قوربانی توندوتیژی. قوربانیانی تری نەفرەتی ئەم کۆشکە کێ بوون؟

***

پاش کۆتایی هاتنی شەڕی یەکەمی جیهانی، بەندەری تریستەو کۆشکەکەی وەکو دەستکەوتی جەنگ لەلایەن ئیتالیاوە داگیرکرا. دوک ناوستا بەنارەزووەکەی خۆی گەیشت

و لەو کۆشکەدا نیشتەجێ بوو و بۆ ماوەیەک نایندەی دردوشاوە دەهاتەپێش چاو. ئەو بەپارە پشتیوانی لە مۆسولینی کرد و بووە جێگری حاکمی ئەسیوپیا بەڵام سەردنجام لە بەدبەختی و ئەهامەتیدا وەکو دیلێکی جەنگ لە ئەفریقیای ڕۆژهەڵاتی ژێر دەسەڵاتی بەریتانیا لە هەژاریدا مرد. پاش شەڕی جیهانی دووەم هێزەکانی ئەمریکا بۆ ماوەیەک بەندەری تریسیتەیان داگیر کرد و ئەم کۆشکە بەشێوەیەکی کاتی بووە شوێنی نیشتەجێ بوونی سەرلەشکر (برایان مۆر) و سەرلەشکر (برنیس مەک فارن) بەڵام هەردووکیان ماوەیەک زۆر نەژیان و بەهۆی نۆبەی دڵەوە گیانیان لەدەست دا. هەندێک لەو بڕوایەدان کە هێشتا کۆتایی بەنەفرەتی کۆشکی مەرمەرە نەهاتووە.

***

جۆزیا ویلبارگر مامۆستای قوتابخانە بوو کە لە ساڵی ١٨٣٨ لە (لاگرانج) لە تەکساس دەژیا. لەم کاتەدا واتە لە کاتی ڕوودانی ئەم ڕووداوەی کە باسی لێوە دەکەین ئەو چوو بوو بۆ بینینی هاوڕێکەی بەناوی (ڕۆبن هۆرنزبای) کە لە کێڵگەیەکی نزیک شاری نێستای (ناستین) دەژیا. ویلبارگر حەزی لە نیشتەجێ بوون لە نزیکی هاوڕێکەی بوو بەڵام سەردتا دەیویست سەیرێکی زەوییەکانی دەوروپشتی بکات و پاشان پارچە زەوییەکی باش بۆ دامەزراندنی کێڵگەکەی دەستنیشان بکات. ئەوان ڕۆژێک لەگەڵ چوار کەسی تر بەرێ کەوتن و هێشتا چەند میلێک نەڕۆیشتبوون کە یەکێک لە ئەندامانی قەبیلەیەکی سوور پێستەکانیان بینی کە بەتەنیا لەسەر گردێکی نزیکیان بەسەر ئەسپەکەیەوە سەیریان دەکات. کاتێ کە ئەو سوور پێستە وەڵامی سڵاوە دۆستانەکانی ئەوانی ئەدایەوە ئەوان هەوڵیان دا تاوەکو بزانن بۆچی و بە چ مەبەستێک وەڵامی ئەداوئەتەوە و هەر چواریان بەشوێنی کەوتن. پیاوە سورپێستەکە بەچالاکی ئەسپەکەی تاو ئەدا و لە ماوەی چەند دەقیقەیەکدا لەناو دارودرەختەکاندا کە سەرانسەری ئەو ناوچەیەی داپۆشیبوو خۆی ون کرد. ئەو پیاوانە گەڕانەوە بەردو گوندێکی بچووک ئەسپەکانیان بەستەوە و خۆیان لە سەرزەوی پاڵ کەوتن کە کردارێکی زۆر هەڵەبوو. چەند ساتێک پاش ئەوە لەلایەن ژمارەیەکی زۆر لەو سوور پێستانەی کە لە بێشەڵانەکانی ئەو ناوچەیەدا خۆیان شاردبۆوە هێرشیان کرایە سەر. دووکەس لە هاوڕێکانی ویلبارگر لەوێدا کوژران بەرلەوەی کە سوور پێستەکان هەستنە سەرێ دوو هاوڕێکەی تری ویلبارگر هەستان و چەند فیشەکێکی بێ نامانجیان تەقاند. سورپێستەکان بەبێ ترس دەهاتنە پێشەوە و ئەو دووکەسەش لە ترسی هێرشبەردکان بۆ بێشەڵانەکە هەڵاتن. ویلبارگر کە لەم کاتەدا دوو تیر

لە پشتی چەقیبوو بەهەر شێوەیەک بوو لە هەڵاتندا گەیشتەوە بەهاوڕێکانی. دەنگی فیشەکێک هات و ویلبارگر فڕێ درایە سەر زەوی لە کاتێکدا کە خوێن لە قوڕگی دەهاتە دەردەوە کەوتە سەر قاچی هاوڕێکانی و نەوان وایاندەزانی کە مردووە و لەکاتی هەڵاتن و ڕزگارکردنی خۆیان نەویان لەوێ بەجێ هێشت.

***

سوورپێستەکان گەیشتنە سەر لاشەی نەو دوو کەسەی کە یەکەم جار کوژرابوون کەلوپەلەکانیان هەڵگرت و جلوبەرگەکانیان داکەندن و بەچەقۆ پێستەکانیان لێ کردنەوە. کاتێ کە گەیشتنە سەر لاشەی ویلبارگر جلوبەرگەکانیان لەبەری داکەند و پێستی سەریان هەڵکەند بەڵام سەردەڕای نەو کردارە دڕندانەیە و نەو برینانەی سەر جەستەی ڕووناکییەکی لاوازی ژیان لە ناخیدا مابووە. نەو بۆ چەندین کاتژمێر بەبێهۆشی لەو شوێنە کەوتبوو چونکە کاتێ کە هاتەوە سەرخۆی دنیا تاریک بوو. جەستەی بەخوێن داپۆشرابوو و نەوەندە لاواز و بێ هێز ببوو کە نەیدەتوانی لەسەر پێ بوەستێت لەبەر نەوەی کە هیچ شتێکی لەبەردا نەبوو هەر کاتێ کە لە بێشەڵانەکە دەهاتە دەردەوە لە سەرمادا هەڵدەلەرزی بەڵام نەو بڕیاری دابوو کە زیندوو بمێنێتەوە و خۆی بگەیەنێتە خانووی هۆرنزیای کە نزیکەی ٦ میل دوور بوو. نەو بەدژواری نزیکەی چاردکە میلێک خۆی بەسەر زەویدا ڕاکێشا بەڵام لە هۆش خۆی چوو. بەهەمان شێوە کە نیوە ناگادار بوو و ماندوو و جەستە خوێناوی لەوێ کەوتبوو هەستێکی سەرسوڕهێنەر ناخی داگیر کرد کە زیاتر لە خەو دەچوو. نەو خوشکەکەی کە لە ویلایەتی میسوری دەژیا لەبەرامبەر خۆیدا بینی کە دەیگوت برا خۆشەویستەکەم تۆ زۆر بێ هێز تری لەوەی کە بتوانی بەتەنیا درێژە بەم ڕێگەیە بدەی هەر لەوشوێنە بمێنەوە هاوڕێکانت بەرلە هەڵاتنی خۆر بۆ یارمەتیدانی تۆ دێن ویلبارگر لە خۆشکەکەی پاڕایەوە تاوەکو بەجێی نەهێڵێت بەڵام نەو سەری جوولاند و زەردەخەنەیەکی تاڵ هاتە سەرلێوەکانی و بەردو مالی هۆرنزیای بەڕێ کەوت. لەم کاتەدا دوو هاوڕێکەی کە هەڵاتبوون خۆیان گەیاندە مالی هۆرنزیای و هەوالی مردنی نەو و دوو کەسەکەی تریان دابووە خاوەنی مالەکە. نەوان بەسەرنجدان بەبارودۆخ و برینەکانی جەستەی ویلبارگر دڵنیابوون کە مردووە. لەو شەوەدا هاوسەری هۆرنزیای خەوێکی ڕوون و زۆر ترسناکی بینی نەو لە خەودا بینی کە ویلبارگر لە کاتێکدا کە سەرتاپای لە خوێن هەڵکێشراوە بەڕووتی و لە کاتێکدا کە پێستی سەری پێوە نەماوە بەڵام زیندووە لەژێر دەرختەکاندا لە نێوان خاکو خۆڵەکەدا کەوتووە. نەو لە خەو ڕاپەڕی و وایدەزانی کە دوچاری کابووس

بۆتەوە بەڵام کاتێ کە دووبارە خەوی لێ کەوتەوە دیسانەوە هەمان خەو دووبارە بۆوە. هاوسەرەکەی لە خەو هەستاند و زۆری لێکرد کە لەگەڵ چەند کەسێکی تردا بچن و ویلبارگر بدۆزنەوە هۆرنزبای هەوڵی دا کە پێی بسەلمێنێ کە لە ناکامی ڕووداوە ترسناکەکانی ڕۆژی ڕابردوو دوچاری کابووس بووە بەڵام هاوسەرەکەی نەچووە ژێر باری نەو قسانە و داواکەی خۆی دووبارە دەکردەوە. بەهۆی گوشاری خاتوو هۆرنزبای چەندین پیاو بەر لە هەڵاتنی خۆر لە کاتێکدا کە دەیانزانی بێ سوودە بەشوێن ویلبارگردا دەگەڕان. نەوان بەوریاییەوە هەموو شوێنێکی کەمینی سوور پێستەکانیان پشکنی تاوەکو شوێن پێی خوێناوی ویلبارگریان دۆزییەوە و لە سەر شوێن پێ خوێناوییەکان لە کاتێکدا کە پاڵی بەدرەختێکی سەروو دابوو و زیاتر لە مردوو دەچوو ویلبارگریان دۆزییەوە. نەو پیاوانە جەستە خوێناوییەکەیان بردە لای ڕووبارێک کە لەو نزیکانە بوو و بەجوانی شۆردیان و برینەکانیان تیمار کرد پاشان لە پەتۆیەکیان پێچا و بەردو ماڵی هۆرنزبای بەرێ کەوتن. ویلبارگر چاک بووەوە و ١١ ساڵ پاش نەو ڕووداوەی کە لەمەرگ نزیکی کردەوە ژیا. نەو هەمیشە دەیگوت کە لە ناکامی خەوەکانی خاتوو هۆرنزبای ڕزگاری بووە. لەوانەیە لە هەموو شتێک سەرسوڕهێنەرتر بابەتی دەرکەوتنی خوشکەکەی ویلبارگر بوو لەو بارودۆخەدا بەرامبەر براکەی، چونکە خوشکەکەی ویلبارگر بەدروستی ٢٤ کاتژمێر بەر لەوەی کە بچێتە بەرچاوی برا غەدرلێکراوەکەی لەویلایەتی میسوری مردبوو.

چەپکێک نهێنی تر

هاوارد ویلەر کە بێژەرێکی ڕادیۆ و تەلەفزێون بوو لە شاری شارلۆت لە ویلایەتی کارۆلینای باکوور بەپیاوێکی بەبڕواو نایبندار لە قەڵەم دەدرا. ڕۆژی یەکشەمە ١٠ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٦٣ نەو ڕۆژەیە کە نەو هەمیشە لە یادێتی. بەهۆی نەوەی لەم ڕۆژەدا ڕووداوێکی زۆر سەرسوڕهێنەر تیایدا ڕووی دا کە ناتوانرێ هیچ هۆکارێکی بۆ بدۆزرێتەوە. لەو ڕۆژەدا کە نەو ڕۆژێکی خۆشی بەسەربردبوو چووە نێو جێگای نوستن. کاتژمێر نزیکەی یەکی پاش نیوەشەوی ڕۆژی یەکشەمە بوو و نەو لە تەنیشت تەختەکەی لەسەر نەژنۆ خەریکی پاڕانەوە و دوعابوو. لەناکاودا ڕووی کردە هاوسەرەکەی و گوتی: خەوت لێکەوتووە؟ من دەنگی لێدانی نۆتۆمبیلێکم گوێ لێ بوو! نێستا دێمەوە. نەو لە پاشاندا باسی لەوەکرد کە نەو دەنگەی کە گوێی لێ بوو بەدروستی وەکو دەنگی لێدرانی دوو نۆتۆمبێل بەیەک نەبووە بەڵکو زیاتر لە دەنگی بەیەکدا کێشانی دوو ڤاگۆنی شەمەندەفەر بوو. کاتێ کە هاوارد لە ماڵەوە هاتە دەرەوە و سواری نۆتۆمبیلەکەی خۆی بوو پێویست بوو بڕیار بدات بە چ ناراستەیەکدا بڕوات. نەو هیچ شتێکی لە بەردەستدا نەبوو تاوەکو لەسەری بڕیار بدات. لەو شوێنەدا چەندین شەقام هەبوو و زۆربەیان دەیانتوانی شوێنێکی باش بن بۆ لێکدانی نۆتۆمبێل! بەڵام دەبوایە کام شەقامە هەڵبژێرێت؟ لە ناکاودا بەبێ وەستان بەردو پارکی (رود) نۆتۆمبیلەکەی بەخێرایی لێخوڕی. کاتێ کە گەیشتە شەقامی (ڤود لاون) لە هەورازەکەوە بەردو خوارەوە ڕۆیشت بەڵام لەبەر هۆیەکی نادیار هەستی کرد کە پێویستە بگەڕێتەوە بەردو شەقامی (مونت فۆرد) بڕوات کە بەخێرایی نەم کاردی نەنجام دا.

ڕۆژنامەی (شارلۆت نیوس) لە ڕاپۆرتێکدا سەباردت بەنەزموونە سەرسوڕهێنەرەکەی هاوارد ویلەر نووسیویەتی: نەو ماوەیەکی زۆر لە جادەی (مۆنت فۆرد) بەردو پێشەوە ڕۆیشت پاشان لە لۆفەیەکدا گەڕایەوە و لەوێدا نۆتۆمبیلێکی بینی کە لە عامودێکی کاردبا درابوو و بەتەواوی لە کارکەوتبوو. بزوێنەری نۆتۆمبیلەکە بەتەواوی چووبوود نێو کابینەی شۆفێرەکەوە. نەو هیچ کەسێکی نەبینی بەڵام گوێی لە دەنگێک بوو کە دەیگوت: هامفی یارمەتیم بدە! لێخوڕی نەو نۆتۆمبیلە کە لەناو لاشەی نۆتۆمبیلەکەدا گیری کردبوو و زۆر بەخێرایی خوێنی لەبەر دەڕۆیشت (جۆفاندر بورک) ناسیاوێکی دێرینی هاوارد

ویلەر بوو کە هەمیشە بەهامفی بانگی دەکرد. هاوارد ویلەر توانی هاوڕێکەی لە نێوان لاشەی نۆتۆمبیلەکە بێنێتە دەرەوە و بیگەیەنێتە نەخۆشخانە، لە نەخۆشخانەدا نەشتەرگەرییەکی خێرای بۆ نەنجام درا و بەدڵنیاییەوە نەگەر هاوارد ویلەر بەفریای نەگەیشتایە ئەو مردبوو هەموو ئەم ڕووداوە زۆر سەرسوڕهێنەرە. بە چ شێوەیەک هاوارد ویلەر لە دووری نیو میل لە خانوەکەیەوە گوێی لە دەنگی بەیەکدا کێشانی نۆتۆمبیلەکە و عامودی کارەباکە بووە؟ بە چ شێوەیەک لەو هەموو شەقامەدا توانی نۆتۆمبیلی هاوڕێکەی بدۆزێتەوە؟ نە تەنیا ئەو هاوڕێکەی دۆزییەوە و ڕزگاری کرد تەنانەت ٤٥ دەقیقە پاش هاتنی پۆلیس بۆ شوێنی ڕووداوەکە هاوارد ویلەر تەنیا ڕێبوارێک بووە کە بەو شوێنەدا تێپەڕبووە.

***

تۆماس میهان پیاوێکی تەمەن ٣٨ ساڵە بوو کە ڕوخسارێکی جوانی هەبوو. ئەو پارێزەرێکی لێهاتوو و سەرکەوتوو بوو کە لە کارە پڕ سوودەکەی چێژی وەردەگرت و لە فەرمانگەی کاری کالیفۆرنیاش پۆستی ڕاوێژکاری هەبوو. نووسینگەی کارەکەی لەشاری شوێنی لە دایکبوونی خۆی لە (کۆنکۆرد) بوو. ئەو لە ڕۆژی یەکەمی شوباتی ساڵی ١٩٦٣ پاش نەوەی کە بۆ ماوەی یەک هەفتە گوێی لە گازەندەی کرێکارەکان گرتبوو لە (نیۆرکا) بەردو ماڵەکەی گەڕایەوە. ئەو نزیکەی کاتژمێر ٢ ی پاش نیوەڕۆ نیۆرکای بەجێ هێشت و گلەیی لەوە دەکرد کە گوایە دوچاری (نانفلۆنزا) بووە. ئەو لە چێشتخانەیەکدا لە (مایرز فلات) وەستا تاوەکو خواردنەوەیەک بخواتەوە لەوێوە تەلەفۆنی بۆ هاوسەرەکەی کرد و پێی گوت کە هەست بەنەخۆشی دەکات و لەوانەیە درەنگ بگاتە ماڵەوە. هاوسەرەکەی ئامۆژگاری کرد کە وا باشترە کە لە هوتێلێکی نێوان ڕێگاکەدا بحەسێتەوە تاوەکو ناچار نەبێت کە بەنەخۆشی نۆتۆمبیل لێ بخوڕێت. نزیکەی کاتژمێر چوارو چل و پێنج دەقیقەی ئەو پاش نیوەڕۆیە تۆماس میهان ژوورێکی لە میوانخانەیەک بەناوی (فۆرتی وینکز) گرت لە (ڕیدوای) کە نزیکەی دوو میل لە باکووری شاری (گاربێرسڤیل)ەوە دوورە. پاشان چووە شاری گاربێرسڤیل تاوەکو لە نەخۆشخانەی نەوشارە پشکنینی پزیشکی بۆ نەنجام بدرێ. ئەو بە پەرستارێکی گوت: (وەکو نەوەیە کە من مردبم!) کاتێ کە پەرستارەکە خەریکی نەنجامدانی کاری پێویست بوو بۆ پشکنینی پزیشک، لە ناکاودا تۆماس میهان لە نەخۆشخانەکەدا نەمابوو. لەم کاتەدا کاتژمێر شەش و چل و پێنج دەقیقەی پاش نیوەڕۆ بوو. لەوکاتەدا (ماروین مارتین) و هاوسەرەکەی لە

مایرزفلات ناگاداری پۆلیسی ڕێگەی ویلایەتیان کرد کە لە کاتژمێر ٧ی پاش نیوەڕۆ گلۆپی دواوەی نۆتۆمبیلێکیان بینیوە کە لەسەر شاڕێگەی ژمارە ١٠١ بەخێرایی دەڕۆیشت کە پێدەچوو کەوتبێتە ناو ناوی ڕووباری (نیل) و تیایدا نوقم بووە.

پۆلیسی ویلایەتی بەخێرایی نۆتۆمبیلێکیان نارد شوێنی ڕووداوەکە تاوەکو لە دروستی ڕووداوەکە ناگادار بێتەوە.

***

لەکاتژمێر ٨ی پاش نیوەڕۆ تۆماس میهان دووبارە گەڕایەوە بۆ میوانخانەکە و بە(چیپ نان میلکەر) خاوەنی میوانخانەکەی گوت: (ئایا پێدەچێ کە من مردبم؟ من هەست دەکەم کە مردووم و هەموو دنیاش لەگەڵ منداا مردووە)!

خاوەنی میوانخانەکە سەرنجی دا کە پێلاوەکان و بەشی خوارەوەی پانتۆلەکەی تۆماس میهان قوڕاوی و تەڕە. میهان پاش نەم قسانە بەرەو ژوورەکەی خۆی بەڕێکەوت. شاگردێکی میوانخانەکە لە کاتژمێر نۆ و نیوی پاش نیوەڕۆ بەمەبەستی ناگادارکردنەوەی تۆماس میهان لە ڕوودانی تۆفان و پچڕانی هێڵی پەیوەندی لەگەڵ هاوسەرەکەیدا کە میهان داوای کردبوو چووە ژوورەکەی. شاگردەکە سەرنجی دا کە میهان جلوبەرگەکەی گۆڕیوە و کراسێکی سپی و چاکەت و پانتۆلێکی ڕەشی لەبەر کردبوو. لە کاتژمێر دە و چل و پێنج دەقیقەی شەو نۆتۆمبیلەکەی میهان لە ڕووباری (نیل)دا دۆزرایەوە. نۆتۆمبیلەکەی تا گلۆپەکانی دواوەی چوو بووە ناوەکەوە بەڵام گلۆپەکانی دواوەی هێشتا بەدەردەوە بوون و هەڵکرابوون. لەسەر نۆتۆمبیلەکەدا پەلەی خوێن بەزۆری بەرچاو دەکەوت. شوێن پێیەکی خوێناوی تا لێواری ڕووبارەکە و لەوێوە تا تەنیشت شاڕێگەی ویلایەتی بەرچاو دەکەوت بەڵام لەوێدا کۆتایی پێ هاتبوو. هیچ کەسێک لەناو نۆتۆمبیلەکەدا نەدۆزرایەوە و بەوتەی پۆلیس نۆتۆمبیلەکە لەکاتی کەوتنە ناو ڕووبارەکە خێراییەکی زۆری هەبووە. لەوکاتەدا چیتر میهان لە میوانخانەکەدا نەبوو بەڵام جانتاو جلوبەرگەکەی هەر لەوێ بوون. پێلاو و پانتۆلە تەڕەکەی وشک ببۆوە و هیچ نیشانەیەک لە سرینەوەی قوڕی شەوی ڕابردوو لەسەر پانتۆڵ و پێلاوەکە نەدەبینرا. نەو لە شەوی یەکەمی شوبات ون بوو تاوەکو ٢٠ی شوبات کە جەنازەکەی ١٦ میل دوورتر لەو شوێنەی کە نۆتۆمبیلەکەی کەوتبووە ڕووبارەکەوە دۆزرایەوە. توێکاری لەسەر لاشەی نەو کە خنکابوو دەریخست کە سەریشی شکاوە. میهان لە ڕووداوی کەوتنە ناو ڕووبارەکەوە بەزیندوویی دەرباز بیوو، بەڵام پاش نەوە خنکابوو، نەمە بووە هۆی سەرلێشێوانی لێپرسراوان و مەتەڵێکی پڕ لە نهێنی بۆ بەجێ

هێشتن. نەگەر میهان لە ڕووبارەکە هاتۆتە دەردەوە و پاش تێپەڕکردنی ماوەیەک دیسانەوە کەوتۆتەوە ناو ڕووبارەکە و خنکاوە بە چ شێوەیەک خاوەنی میوانخانەکە و شاگردەکەی بینیویانە؟ بەشێوەیەک نەو گەڕایەوە بۆ هوتێلەکە و خۆی گۆڕیوە و پاشان گەڕاوەتەوە بۆ کەنار ڕووبارەکە و خنکاوە؟ پۆلیسی ویلایەتی هیچ گومانێکیان لە ناسینەوەی نەو لە هوتێلەکەدا نەبووە چونکە هەم بەڕێوەبەرو هەم شاگردی هوتێلەکە بینیویانە و قسەیان لەگەڵدا کردووە. بەڵام بە چ شێوەیەک میهان لەیەک کاتدا هەم لە هوتێلەکەدا بووە و هەم لە ڕووبارەکەدا خنکاوە؟ نایا میهان ناگاداری مردنی خۆی بووە کە پێشتر باسی لێوەکردووە نەمەش نهێنییەکە هیچ کاتێک نەدۆزرایەوە.

***

خاتوو بابینگتۆن دانیشتووی شاری نالکساندریا لە ویلایەتی لویزیانا لە کاتژمێر دوو و چل و پێنج دەقیقەی پاش نیوەڕۆی ڕۆژی ١١ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٨ چووە نێو حەوشەی ماڵەکەیەوە و نۆتۆمبیلەکەی ڕاگرت. کاتێ کە بەردو دەرگای دواوەی خانوەکەی بەرێ کەوت گوێی لە دەنگی ڕژانی ناو بوو بەچیمەنی ماڵەکەیدا. هەروەها لە سەربانی ماڵەکەشیدا دەنگی دەدایەوە. نەمە شتێکی سەرنج ڕاکێش نەبوو جگە لەوەی کە هەتاو دەدرەوشایەوە و بەدڵنیاییەوە باران نەدەباری! نەو وایدەزانی کە نەمە تەنیا هەندێ ناوە کە لە نافوردکەی دراوسێکەیەوە دەڕژێتە سەر چیمەنەکەی. گرفتەکە لەوەدا بوو کە دراوسێکان هیچ کامیان خەریکی ناوپڕژێن نەبوون بەڵام ڕژانی ناوەکە هەر درێژەی هەبوو. لەوانەیە بۆڕیەک تەقیبێت؟ لێکۆڵینەوەکان دەریخست کە بۆڕیەکان هەموویان ساغن و هیچ جۆرە ناتەواوییەکیان تێدا نییە و هیچ سۆندە یا بەلۆعەیەکی ناو لە دەردەوەی خانوەکەدا نەکراوەتەوە. نێستا خەریکە وردە وردە بابەتەکەمان سەرنجڕاکێش دەبێت. خاتوو (سامراڵ) کە لەوبەری شەقامەکەدا دەژیا سەرنجی نەوەی دا کە خاتوو بابینگتۆن بەبەردەوامی بەدەوروپشتی خانوەکەیدا دەسووڕێتەوە کەواتە نەویش هاتە دەردەوە تا بزانێ کە چ باسە و نایا شتێک ڕوویداوە. نەویش دەیتوانی دڵۆپەناوەکان ببینێ کە لە ناسمانی سامالدا دەدرەوشانەوە و دڵۆپ دڵۆپ دەڕژانە سەر خانوەکەی خاتوو بابینگتۆن. (نادراس لابورد) سەرنووسەری ڕۆژنامەی (نالکساندریا دەیلی تاون تالک) بەهۆی چەند کەسێک لەو دەیان کەسەی کە بۆ بینینی نەم دیاردەیە لە ماڵی نەو نافردتە کۆ ببوونەوە، ناگادارکرایەوە خۆی گەیاندە شوێنی ڕووداوەکە.

لابورد بینی کە نەم ناوە ناتوانێ لە نێوان گەڵای دردختەکانەوە هاتبێت چونکە

دردختەکان لەو کاتەدا هیچ گەڵایەکیان پێوەنەبوو. بەسەرکەوتن لە دردختێکی هەمیشە بەهار کە ٢٥ پێ درێژ بوو و لە حەوشەکەدا بوو نەو و کەسانی تر توانییان ببینن کە نەم بارانە لە شوێنێکی بەرزتر لە خانوەکە و بەپانتایی ١٠٠ پێی چوارگۆشە دەباری. بۆ ماوەی دوو کاتژمێر و نیو نەم بارانە بەخێرایی دەباری و پاشان لەناکاودا بەهەمان شێوە کە دەستی بەبارین کردبوو وەستا و خەڵکیش بەسەرسوڕمانەوە چوون بەشوێن نیشوکاری خۆیاندا.

نە پایەگای ناسمانی (نینگلاند) کە لەو نزیکانە بوو و نە فەرمانگەی کەشناسی نەیانتوانی هیچ ڕوونکردنەوەیەک سەبارەت بەم باران بارینە لە ناسمانی ساماڵدا بدەن و هەروەها نەیانتوانی هیچ هۆکارێک بدۆزنەوە کە بۆچی نەم بارانە تەنیا بەسەر ناوچەیەکی زۆر بچووکدا باریوە. نەم دیاردەیە زۆر نایابە بەڵام پێشتریش بەرچاو کەوتووە.

***

شاری داوسۆن لە ویلایەتی جۆرجیا لە دووەمین هەفتەی مانگی نەیلولی ١٨٦٦ لە کەشێکی ساماڵدا باران بارینێکی لەم شێوەیەی بەخۆوە بینی هیچ هەورێک لە ناسماندا نەبوو بەڵام ناو وەکو بارانی بەهار و زیاتر لە یەک کاتژمێر لە ناوچەیەک بەپانتایی کەمتر لە ٢٥ پێ دەهاتە خوارەوە. لە نێوان سەرسوڕمانی زۆری دانیشتوانی شاری چارلستۆن، لە ویلایەتی کارۆلینای باشوور چوار جار لە ماوەی هەفتەیەکدا لە مانگی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٨٦٦ باران بەخێرایی و بۆماوەی چەندین کاتژمێر تەنیا بەسەر خانوویەکدا و چیمەنەکانی دەوروپشتی دا دەباری. بەسەرنجدان بەوەی کە لە کاتی نەم بارینەدا ناسمان ساماڵ و بێ هەوربوو ڕۆژنامەی (چارلستۆن نیوز نەندکۆریەر) بەبێ بینینی شوێنی ڕووداوەکە ڕایگەیاند کە نەمە تەنیا کەوتنە خوارەوەی بوونەوەرە زۆر بچووکەکانە! بەڵام نەو ڕۆژنامەنووسانەی کە چوونە شوێنی ڕووداوەکە بەچاوی خۆیان بینییان کە ناو بۆ ماوەی چەندین کاتژمێر بەبێ وەستان دەڕژایە سەر خانوەکەو دارو دردختەکانی دەوروپشتی. لە ڕۆژنامەی نیویۆرک سان لە بەرواری ٢٤ی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٨٨٦ ڕاپۆرتێکی کورت بەڵام سەرنج ڕاکێش سەبارەت بەبارانێکی سەرسوڕهێنەر کە لەناوچەیەکی بچووکدا لە(چێستەر فیلدکانتی) لەویلایەتی کارۆلینای باشوور باریوە بەرچاو دەکەوێ. بۆ ماوەی ١٤ ڕۆژ باران بەبێ پچڕان بەسەر گەڕەکێکی بچووکدا دەباری و بەشێوەیەک دەباری کە بۆڕی هاتنە خوارەوەی ناو لەسەر بانەکان توانای تێپەڕینی نەو هەموو ناوەیان نەبوو. نەو بارانە لە کوێوە هاتووە؟ نێمە نازانین! چونکە لە هەموو نەو

ڕۆژانەی کە نەم بارانە دەباری ناسمان سامال و بێ هەور بووە!

بارینی باران لە دەردەی مالەوە تەنانەت نەگەر هەوریش لە ناسماندا نەبێت تارادەیەک باشترە لە بارینی باران لە ژوورەوە. لە گەلمان بن.

***

دکتۆر ویلیام واترمان و هاوسەرەکەی لە خانوویەکی ٨ ژووری و جوان لە نزیکی شاری وینسۆر لە ویلایەتی ڤیرمۆنت بەخۆشی دەژیا ن تاوەکو لە مانگی نەیلولی سالی ١٩٥٥ گرفتەکە دەستی پێکرد. یەکەمین جار کە سەرنجیان دا کاتێ بوو کە سەر لەبەیانی ڕۆژێک بۆیان ڕوون بۆوە کە جۆرێک شەونمی سەرسوڕهێنەر و قورس لەسەر کەلوپەلەکانی مالەکەیاندا باریوە. نەم شەونمە وەکو دڵۆپە ڕوون و درەوشاوەکانی ناو یا دڵۆپەکانی ناردقی سەر پێست لەسەر کورسییەکان و هەموو جۆرە کەلوپەلێکی دارین کۆدەبۆوە.

خێزانی واترمان هەوڵیان دا کە کێشەکە بەپاککردنی دڵۆپەکان بەنیسفنج چارەسەر بکەن بەڵام پاش نەوەی کە ١٣ سەتڵ ناویان لە ماوەی دوو ڕۆژدا بەتاڵ کرد تازە گەڕانەوە بۆ سەر شوێنی یەکەمیان و تێگەیشتن کە کارەکەیان بێهوودەیە. پێویست بەگوتن ناکات کە دکتۆر و هاوسەرەکەی لەوە تێنەدەگەیشتن کە بۆچی نەم دیاردەیە لە خانووەکدا ڕوودەدات کە نەوان ٩ ساڵ تیایدا بەبێ هیچ گرفتێک ژیاون. دکتۆر وتی: ڕۆژێک لە کاتی بردنی قاپێک ترێ لە ژوورێکەوە بۆ ژوورێکی تر بۆی ڕوون بۆوە کە قاپەکە لەم ماوە کورتەدا پڕبووە لە ناو. بەهەمان شێوە کە چاودێران دەکرا نەوان داوای یارمەتیان لە شارەزایان کرد. پیاوانی فەرمانگەی کاردبا هیچ جۆرە ناتەواوییەکیان لە هێڵەکانی کاردبادا نەدۆزییەوە. هێڵەکانی ناوی خانووەکەش بەوردی، پشکنینی لەسەر نەنجامدرا بەڵام بێ سوود بوو. کەچی دیوارەکان بەتەواوی وشک بوو هیچ کونێکیش لە بۆڕییەکاندا نەبوو تەنیا شتێک کە هەبوو کۆبوونەوەی دڵۆپە ناوەکان بوو کە لەسەر کەلوپەلی خانووەکەدا بەرچاو دەکەوت و سات لەدوای ساتیش زیاتر دەبوو. دکتۆر ویلیام و هاوسەرەکەی جلوبەرگ و کەلوپەلی مالەکەیان گواستەوە بۆ دەرەوەی مالەکە، تاوەکو وشک ببنەوە و خۆشیان چوونە نێو کەرەڤانەیەکەوە تاوەکو سەرەنجام نەم بارانە ناوخۆیە وەستاو جارێکی تر نەو مالە ژیانی تێدا بەردەوام بوو. بەڵام کەس لە نهێنی نەم بارانە سەرسوڕهێنەرە نەگەیشت.

***

لە ڕووداوێکی تردا (نیدمۆتز) هەورێکی بینی کە دردختە هەڵووژدکانی وشک کرد. نەو خەریکی بڕینی چیمەنی باخچەکەی بوو لە خانووی ژمارە ٤٤٠ شەقامی (بوال) لەشاری (سین سیناتی) لە ویلایەتی نۆهایۆی نەمریکا. کاتژمێر پێنج و نیوی سەرلەبەیانی ڕۆژی ٢٢ی تەموزی ساڵی ١٩٥٥ بوو. ڕۆژێکی هاوین بوو و (نێد) دەیویست بەرلەوەی کە پلەی گەرما بەرزببێتەوە چیمەنی باخچەکەی کورت بکاتەوە. هیچ شتێکی ناناسایی لەمیانەی کاردکەیدا بەرچاو نەکەوت تاوەکو، لە تەنیشت دردختێکی هەڵووژددا لەسەر زەوی دانیشت تاوەکو نەو گژو گیایەی کە لە دەوری بوو و مەکینەی چیمەنەکە نەیدەگەیشتێ لە ڕەگەوە دەربێنێت. بەهەمان شێوە کە خەریک بوو دەستی بۆ هەڵکەندنی نەو گژو گیایە درێژ بکات چەند دڵۆپەیەکی سوور کەوتە سەریشتی دەستی. نەم دڵۆپانە گەرم و لیق بوون و لە خوێن دەچوون. (نیدمۆتز) کاتێ کە دەستی لێدان تێگەیشت کە چەوردو جۆرە ڕۆنێکیان تێدایە. چەند ساتێک پاش نەوە نەم دڵۆپانە وەکو باران هاتنە خوارەوە و نەمجارەیان خەستتر و سوورتر بوون لە خوێن. بەدروستی وەکو باران بوو و نەو بەهەمان شێوە کە لەپاشاندا ڕایگەیاند هەستی دەکرد کە لەژێر دوشێکی ناوی گەرمی سوور و لیقدایە. (موتز) چەند هەنگاوێک گەڕایەوە دواوە و ڕوانییە ناسمان. نەو لەسەر سەری و لە بەرزایی هەزار پێیی هەورێکی بچووکی بەرچاو کەوت کە تا نەو کاتە هەوری لەو شێوەیەی نەبینیبوو. نەم هەورە تێکەڵەیەک بوو لە ڕەنگی سوور و سەوزو گۆشتی و پێدەچوو کە بسووڕێتەوە. ڕەنگە سوورەکەی هەوردکە بەتەواوی لە ڕەنگی نەو دڵۆپانە دەچوو کە دەڕژانە سەر دردختی هەڵووژدکە. نەو لە ڕاستیدا بەچاوی خۆی بینی کە نەم دڵۆپانە لەو هەورە دێنە دەردەوە و دڕژێنە سەر دردختی هەڵووژدکە. لەم کاتەدا (موتز) تێگەیشت کە نەو دڵۆپە سوورانە وەکو گیراودیەکی پاک کردنەوەی برین جەستەی دەسووتێنێتەوە. نەو بەپەلە ڕایکردە ژوورەوە بەناوی گەرم و سابون نەو ناوە سوورەی لەسەر دەستەکانی پاک کردەوە. بەڵام کاتێ کە هاتە دەرەوە چیتر هەوردکە بەرچاو نەدەکەوت نەویش دووبارە کەوتە بڕینی چیمەنی باخچەکەی. بۆ سەر لەبەیانی ڕۆژی دواتر (موتز) بەشی دووەمی نەم بەسەرهاتە سەرسوڕهێنەردی بینی.

***

هەر ٦ دردختە هەڵووژدکەی کە هیچ نەخۆشی و نافاتێکیان نەبوو لەماوەی ٢٤ کاتژمێر وشک ببوون. گەڵاکانیان قاوەیی ببوو و زۆربەیان وەریبوون. هەڵووژدکان کە ڕۆژی پێشتر بەقەد هێلکەیەک بوون هەموویان وشک ببوون. لقی دردختەکانیش سیس ببوون و

چەمابوونەوە و نەو چیمەنەش کە نەو بارانە سووردی بەسەردا باریبوو هەمووی وشک ببوو. هیچ فرۆکەیەک لەکاتی ڕووداوەکەدا لە ئاسمانی نەو ناوچەیەدا نەبوو نەگەریش هەبووبێت نەیدەتوانی نەو شلەمەنییە لە پانتاییەکی کەم و سنووردارى لەو شێوەیە بلاوبکاتەوە. (موتز) نەیدەتوانی نەو پێشنیاردش قبوڵ بکات، کە لە وانەیە کۆمپانیایەکی مادە کیمیاییەکان هەورێکی لە پاشماوە کیمیاییەکان لە ئاسماندا بلاوکردۆتەوە و بەشێوەیەک بۆتە هۆی بارینی نەو مادە سەرسوڕهێنەرە بەسەر درەختی هەڵووژەکاندا. سەرسوڕمانی(موتز) بەرامبەر بوو بەسەرسوڕمانی نەو شارەزا جۆراوجۆرانەی کە هاتن و گوێیان لەقسەکانی گرت و نموونەی درەختەکانیان هەڵگرت و ڕۆیشتن. نەوان بریتی بوون لە چەندین نوێنەر لە لایەن هێزی ئاسمانی ویلایەتی یەکگرتوەکان کە هاتن و درەخت و گژوگیا وشکەکانیان کۆکردەوە و پرسیارێکی زۆریشیان لە (موتز) کرد. نەوان هەموو زانیارییەکیان وەرگرت بەبێ نەوەی هیچ ڕوونکردنەوەیەکیان هەبێت. تەنانەت هێمایەکیان بۆ نەوەش نەکرد کە بۆچی تا نەو ڕادەیە مەبەستیانە کە، زانیاری لەسەر نەو هەورە سەرسوڕهێنەرە کۆبکەنەوە کە درەختی هەڵووژەکانی (نیدمۆتز)ی وشک کردبوو.

***

چەندین وێنە لە نەفرەت و خۆشەویستی

جیمز لینیهان دانیشتووی ویلایەتی فیلادلفیای ئەمریکا لە ساڵی ١٩٤٩ تەمەنی ١٩ ساڵ بوو و وەکو زۆربەی لاوان هەستی دەکرد کە دەتوانێ کرداری ناناسایی و سەرسوڕهێنەر ئەنجام بدات. لەوانەیە وایدەزانی کە چونکە تاکو نێستا هیچ ڕووداوێکی نەهاتۆتە پێشی نیتر هیچ شتێک ناتوانێ ڕێگەی پێ بگرێ بەڵام نەفسوس: چونکە بەتەواوی بەهەڵەدا چوو بوو. ڕۆژێک لە کاتێکدا کە سواری ئۆتۆمبیلێک ببوو لە ئۆتۆمبیلەکە فڕێ درایە دەردەوە و لە دارێکی هێڵی تەلەفۆن درا. ئامبولانسێکی پۆلیس بەخێرایی گەیاندیە نەخۆشخانەی (برین مار) بۆ ماوەی ٩ ڕۆژ لەو نەخۆشخانەیەدا بەبێهۆشی مایەوە. تەنانەت پاش ئەوەی کە هاتەوە سەرخۆی پزیشکەکان بەدایک و باوکی جیمزیان ڕاگەیاند کە ئاژی و دەمرێ. دایکی جیمز کە چیتر نومێدی بەزیندوو مانەوەی ئەمابوو پارچەیەک لە عەبای ئەسقەفی کۆچ کردوو (جان نیومەن) کە چەند ساڵێک لەوەبەر لە فیلادلفیا کۆچی کردبوو خستە دەستی جیمزەوە تاوەکو خوا لە گوناهەکانی خۆش بێت. پێنج هەفتە پاش ئەوە، جیمز کە هیچ نومێدێک بۆ چاکبوونەوەی نەبوو لە نەخۆشخانە هاتە دەردەوە و تەندروستی خۆی بەدەست هێنایەوە بەڵام ئەوان ئەو ئەسقەفە کۆچ کردووە بەهۆکاری چارەسەری موعجیزە ئاسای جیمز دەزانن.

***

لە ساڵی ١٩٥٧ (لیندا کراکت) دانیشتووی شاری لیڤەرپول لە بەریتانیا دوچاری هەڵاوسانی جگەر بوو. سەردەرای ئەوەی کە پزیشکەکان هەر کارێک کە توانیبوویان ئەنجامیان دابوو بەڵام ڕۆژ بەڕۆژ نەخۆشییەکەی مەترسیدارتر دەبوو. پزیشکەکان بەدایک و باوکی لیندایان گوت کە منالەکەیان ئەوشەوە ناگەیەنێتە ڕۆژ. کاتێکی زۆر لە شەو تێپەڕ ببوو و باوکی منالەکە لەسەر کورسییەکەی خۆی لە تەنیشت تەختی منداڵەکەی خەوی لێ کەوتبوو. بەڵام دایکی منالەکە لە کاتێکدا کە لەسەر نەژنۆ کەوتبوو دەستی بەپاڕانەوە کرد. کەمێک لە کاتژمێر ٦ی بەیانی تێپەڕ ببوو کە کچە بچکۆلەکە بانگی دایکی کرد. دایکی بەسەر منداڵەکەیدا نوشتایەوە تاوەکو باشتر گوێی لە دەنگی بێت. کچەکە وتی: دایە نێستا دەتوانی دەست لە دوعا و پاڕانەوە هەڵبگری چونکە ئەو خاتونەی کە جلوبەرگێکی درەوشاوەی لەبەردابوو و لە تەنیشت تۆوە وەستابوو هەر نێستا

بەمنی گوت کە بەتەواوی چاک بوومەتەوە. دکتۆرەکان بەهەڵەدا چووبوون و قسەکەی لیندا بووە ڕاستی. لە ماوەی یەک هەفتەدا بەتەواوی چاک بۆوە لە ساڵی ١٩٦٣ و لە تەمەنی ١٥ ساڵیدا بووە کچێکی جوان و ناسایی و تەندروست. دایک و باوکی لیندا چاکبوونەوەی نەو بەهێزی دوعا و پاڕانەوەکانی نەو شەوە دەزانن.

***

نایا دەکرێ کە مرۆڤێکی ناسایی بەشێوەیەکی کتوپڕ و لە چاوترووکانێکدا و بەبێ هیچ زیانێک ڕێگایەکی زۆر دوور ببڕێ. وەرن پێکەوە بڕوانینە نەو بابەتە کە لە نەرشیفی ڕەسمی حکومەتی مەکزیکدا هەیە و هیچ کاتێک وەڵامێکی دڵنیاکەری بۆ نەدۆزراوەتەوە. سەرلەبەیانی ڕۆژی ٢٥ی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٥٩٣ لە گۆڕەپانی بەرامبەر کۆشکی پاشایەتی لە شاری مەکزیکۆسیتی پایتەختی مەکسیک پاسەوانەکان خەریکی گۆڕینی پاسەوانی نێشکگر بوون. لە ژێر خۆرەتاوی دردوشاوەدا یەکێک لە سەربازەکان لە هەمووان دیارتر بوو و هیچ جێگەی سەرسوڕمانیش نەبوو چونکە جلوبەرگێکی تایبەتی لە بەردابوو کە لەگەڵ جلوبەرگی سەربازەکانی تر جیاواز بوو. تەنانەت تفەنگەکەشی لە مۆدیلێکی جیاواز بوو و دەردەکەوت کە خۆشی سەری لەم بارودۆخە سوڕمابێت. کاتێ کە بۆ لێپرسینەوە بردیانە لای لێپرسراوان بەم شێوەیە کەوتە قسەکردن: ناوی من (گیل پرێز)ە سەباردت بەوەی کە بۆچی لێرە پاسەوانم بەهۆی نەوەیە کە فەرمانم پێدراوە. هەر نەمڕۆ من وەکو پاسەوانی نەسپ سوار لەبەردەم دەرگاکانی کۆشکی فەرمانداری (مانیلا) دەستنیشان کرام. من نێستا بەباشی دەزانم کە نێرە کۆشکی فەرمانداری نییە و منیش لە (مانیلا)دا نیم بۆچی و بە چ شێوەیەک هاتووم بۆ نێرە نازانم بەڵام تازە من لێردم و نێرەش هەر کۆشکە کەواتە من بەپێی فەرمان نەرکی خۆم نەنجام نەدەم.

نەو لە کۆتاییدا وتی: دوێنێ شەو فەرمانداری (فلپین) واتە خاوەن شکۆ (دۆن گۆمزپرێز داسماریناس) لە شاری مولۆکاس هێرشی کرایە سەر و گیانی لەدەست دا. بەو سەربازە فلپینییە گوترا کە نەو نێستا لە شاری مەکزیکۆ سیتیدایە کە هەزاران میل لە مانیلاوە دوورە و وتەکانی نەو جێگەی بڕواپێهێنان نییە. نەو لەلایەن فەرمانداری گشتی و ڕاوێژکارەکەی خرایە ژێر لێپرسینەوە کە نەوانیش وەکو سەربازەکە سەریان لێ شێتابوو. لە ناکامدا لەلایەن کەنیسەوە سەرکۆنە کرا و خرایە زیندانەوە و نەم نهێنییە بۆ هەموو نەو کەسانەی کە پەیوەندیان پێوە هەبوو هەر بەنهێنی مایەوە. نایا نەو بەڕاستی بەیەک شەو لە مانیلاوە گواستراوەتەوە بۆ مەکزیکۆسیتی؟ نەو کاردی کە لە ساڵی ١٥٩٣ کارێکی

نەکردەنی بوو. نایا نەو تاوانبارێکی هەڵاتوو بوو یا شێتێکی سەرگەردان ودیا تەنیا درۆزنێک؟..

بۆ ماوەی دوو مانگ گیل پرێز لە زیندانێکدا لە شاری مەکزیکۆسیتی زیندانی کرا تاوەکو کەشتییەک لە فلپینەوە گەیشت و هەواڵی کوشتنی فەرماندار (داسماریناس)ی هێنا کە لە شاری مۆلۆکاس کوژرابوو. هەروەها نەو کەسانەی کە لە کەشتییەکەدا بوون نە تەنها نەو سەربازەیان ناسییەوە بەڵکو هاتەوە یادیان کە نەو ڕۆژێک بەر لە دەسگیرکردنی لە مەکزیکۆسیتی لە مانیلا بینیویانە. لێپرسراوانی مەکزیکۆسیتی کە هیچ ڕوونکردنەوەیەکیان سەباردت بەم ڕووداوە نەبوو و نەیاندەزانی کە نەو پیاوە چی بەسەرهاتووە بەوردی هەموو لایەنەکانی نەو ڕووداودیان تۆمار کرد و گیل پرێزیان گەڕاندەوە بۆ فلپین. نەم نهێنییە تاوەکو نێستا لەژێر پەردەی نەزانیدا شاراوەیە. فلپین لە کوێ و مەکزیک لە کوێ؟

***

لە شاری باکزیۆرت لە ویلایەتی مین تاوەکو نەمڕۆش یادگارێکی نەمر لەو ڕۆژانەی کە (نیو نینگلاند) لە سەردەمی ڕاوکردنی سیحربازاندا دەژیا ماوەتەوە. لەو ڕۆژانەدا کاتێ کە شار و کۆمەڵگا جۆراوجۆرەکان بەشوێن کەسانێکەوە بوون کە تۆمەتی سیحربازبوونیان درابووە پاڵ سەرهەنگ (جاناتان باک) کە دامەزرێنەری شاری باکزیۆرت بوو بڕیاری دا کە شارەکەی نەو نابێت لەم کاروانە جێ بمێنێ کەواتە ڕایگەیاند کە باگز پۆرت کە نەو سەردەمە تەنیا گوندێک بوو بەشوێن سیحربازاندا دەگەڕێ. بەسەرنجدان بەوەی کە وشەی سیحرباز بەپیرەژنێکی چەناگە درێژ دەگوترێ کە هەڵسوکەوتێکی سەرسوڕهێنەری هەیە ماوەیەکی زۆری پێ نەچوو کە سەرهەنگ یەکەمین قوربانی دۆزییەوە. نەو پیرەژنە ڕایگەیاند کە بێ تاوانە. بەڵام سەرهەنگ بڕوای پێ نەکرد. نەو هاواری دەکرد کە نەو پیرەژنە هەڵسوکەوت و کرداری شەیتانی نەنجام داوە و بەدرۆخستنەوەی تۆمەتەکەی هیچ سوودێکی نییە و تاوانەکانی قورستر دەکات. نەو پیرێژنە تا نەو کاتەی کە دان بەتاوانەکەیدا دەنێ پێویستە نەشکەنجە بکرێت. کاتێ کە بۆ ماوەی چەندین کاتژمێر نەو پیرەژنەیان خستە ژێر نەشکەنجەی قورسەوە و هیچ وشەیەکی سەباردت بەو تۆمەتەی درابووە پاڵی نەدرکاند، سەرهەنگ بێزار بوو و فەرمانی دا کە پیرێژنە بێچارەکە لە سێدارە بدەن. نەو تا کۆتایی کارەکە ناگای لەخۆی بوو و کاتێ کە هەناسەکانی کۆتایی هەڵدەکێشا نەفرەتی خۆی بۆ سەرهەنگ و هاوکارە نامرۆڤەکانی نارد و ڕایگەیاند کە

کاتێ کە سەرهەنگ بڕێت جێ قاچەکانی بەنیشانەی نەوەی کە ژنێکی بێ تاوانی کوشتووە لەسەر گۆڕی سەرهەنگ بەدەردەکەوێ. سەرهەنگ باک هیچ کاتێک نەو هەڕەشەیەی لەبیر نەچوو و لەکاتی مردنیدا بەمیراتگرەکانی خۆی گوت کە دەبێ بەردی گۆڕەکەی بەتەواوی ساف و سپی بێت.

دوو مانگ پاش مردنی کێڵێکی گەوردیان لەسەر گۆڕەکەی دانا. نەم کێڵە بەردێکی سپی بوو کە لە بەفر دەچوو کە لە گۆڕەکانی تر جیای دەکردەوە و دەریدەخست کە نەمە گۆڕی کەسێکی دامەزرێنەر و پێشڕەوی کۆمەڵ و یەکێک لە دەوڵەمەندترین هاوڵاتییانە. بەڵام نەو بەردە سپییە بەو شێوەیە نەمایەوە. مجێوری کەنیسە یەکەمین کەس بوو کە گۆڕانکارییەکی لەسەر کێڵی گۆڕی سەرهەنگ بینی.

***

نەو قەشەی کەنیسەکەی ناگادار کردەوە و قەشەکەش کەسوکاری سەرهەنگی لەو ڕووداوە ناگادارکردەوە، جێ پێی نافرەتێک بەشێوەیەکی کاڵ لەسەر گۆڕی سەرهەنگ بەدەرکەوتبوو و ڕۆژ لەدوای ڕۆژ زیاتر بەدەردەکەوت.

بنەماڵەی سەرهەنگ بەردتاشێکیان بانگ کرد تا بەتەواوی یادگاری نەو پیرێژنە کە بەفەرمانی سەرهەنگ لەسێدارە درابوو لەسەر کێڵی گۆڕەکە بتاشێ. کاتێ کە دووبارە پاش چەند هەفتە شوێن پێی پیرێژنەکە دیسانەوە لەسەر کێڵی گۆڕەکە بەدەرکەوت سەرنجی خەڵکی ناوچەکەی بۆ لای خۆی ڕاکێشا. پاشماوەکانی سەرهەنگ فەرمانیان دا کە بەردی گۆڕەکە بگۆڕن و بەردێکی تر لەشوێنی دابنێن. بەڵام هەوڵەکانیان بێ سوود بوو چونکە شوێن پێی پیرێژنەکە لەسەر دووەمین بەردی گۆڕەکەش بەدەرکەوت و بوود هۆی نەوەی کە میراتگرەکانی سەرهەنگ لەم کارە نائومێد بن. نەم بەردە کە شوێن پێی نەو پیرێژنە بێ تاوانەی بەسەردەدیە هێشتاش هەر لەوێ ماوە و بەیەکێک لەدواین یادگاردکانی سەردەمێکی شێتانە لە مێژووی مرۆڤایەتی و نەو ڕۆڵەی کە سەرهەنگ باک تیایدا گێڕای لەقەڵەم دەدرێ. نەفرەتی پیرێژنەکە تا ڕۆژی کۆتایی جیهان هەر دەمێنێتەوە.

***

روبەرت ماسگرۆ نەندازیارێکی هێڵی شەمەندەفەر بوو کە لە نەنجامی بەرکەوتنی دوو شەمەندەفەر لە ساڵی ١٩٠٤ کوژرا. نەو لە گۆرستانی کەنیسەی بچکۆلەی (متدۆدیست) کە گرووپێکی بچووکی نایینی مەسیحین لە شاری فایت کانتی لە ویلایەتی نالاباما

بەخاک سپێردرا. ئەو لەکاتی مردنیدا دەسگیرانی خانمێکی لاو بوو کە لە شاری (ناموری) لە ویلایەتی (می سی سی پی) دەژیا. بۆ ماوەی چەندین مانگ پاش بەخاکسپاردنی ڕۆبەرت ئەو کچە بەبەردەوامی سەردانی گۆڕەکەی دەکرد و لەسەر ئەژنۆ لەتەنیشت گۆڕەکە دەپاڕایەوە و دوعای دەکرد کە هەندێ کات یەک کاتژمێری دەخایاند. ئەو کچە پاش ئەوە ئەزانرا کە چی لێ بەسەرهات.

تاوەکو ساڵی ١٩٦٠.... بەردی گۆڕەکەی ماسگرۆ بەهۆی تێپەڕینی ماوەیەکی زۆر ڕەش ببوو. خەڵک سەرنجیان دا کە لە سەر بەردی گۆڕەکەی کە نزیکەی ٨ پێ درێژ بوو وێنەی نافرەتێکی لاو بەرچاو دەکەوێ ئەم وێنەیەش بەتەواوی لە ڕەشی بەردی گۆڕەکە جیا دەکرایەوە. ئەم وێنەیە لە نافرەتێکی لاو دەچوو کە بەرگی بووکێنی لەبەردایە. ئەم وێنەیە ئەوەندە ڕوون بوو کە مودێلی قژ و برژانگەکانی بەجوانی دیاربوو. تەنیا دەستەکانی کە هەندێ نادیار بوون پێدەچوو کە شتێکیان گرتبێت. ئەوانەی کە پێشتر ئەم وێنەیان بینیوە هەست دەکەن کە ئەم وێنەیە لە ماوەی چەندین ساڵدا ڕۆژ بەڕۆژ ناشکراتر دەبێت. ئەو کەسانەی کە دەیانەوێ ڕاستی ئەم ڕووداوە بەچاوی خۆیان ببینن دەتوانن لەسەر شارێگەی ژمارە ١٣ لە ٣ میلی باشووری وین فیلد لە نالاباما بەردو ڕۆژ ئاوا بڕۆن و دەگەنە جادەی کەنیسەی ماسگرۆ کە بەدروستی لە تەنیشت گۆڕستانەکەیە. وێنەی سەر گۆڕی ماسگرۆ یادگارێکی نەمر لە عەشقێکی ونبوو بەڵام لەیادنەکراوە.

***

نزیکەی یەک سەدەیە کە بەردی گۆڕێک لە گۆڕستانی کۆنی شاری ویلیا مستۆن لە ویلایەتی کارۆلینای باکوور، سەرنجی خەڵکانێکی زۆری بۆ لای خۆی ڕاکێشاوە. لەسەر ئەو بەردی گۆڕە ناوی (جیمز هاف) هەڵکەندراوە و مێژووی بەخاکسپاردنیشی ١٣ی تشرینی یەکەمی ١٩٠١ نووسراوە. جگە لەوە ئەم بەردی گۆڕە وێنەی سەری ئەسپێکی لەسەرە کە زۆر قووڵیشە. کە ئەگەر بارودۆخی کاتی مردنی هاف لە بەرچاو بگرین زۆر سەرنج ڕاکێش دەبێت. جیمز هاف کاتێ کە زیندوو بوو ئەو ئەسپەی زۆر خۆش دەویست و بەوردبینییەوە ئاگاداری بوو. ڕۆژێک عەردبانەی لێ بەست و بۆ پیاسەکردن بەڕێ کەوت. سەرلەبەیانی ڕۆژی پاشتر لاشەی بێ گیانی هاف لە تەنیشت عەردبانە وەرگەڕاوەکە لە شوێنێکی زۆر دوور دۆزرایەوە. ئەسپەکەش ون بوو و هیچ کات نەدۆزرایەوە. نزیکەی دوو مانگ پاش بەخاکسپاردنی هاف ڕێبوارێک سەرنجی دا کە وێنەیەکی کاڵ لەسەر بەردی گۆڕەکەی بەدەرکەوتووە. ڕۆژ لەدوای ڕۆژ ئەو وێنەیە ڕوونتر دەردەکەوت و لە ماوەی یەک

ساڵدا بەتەواوی دەرکەوت. لەسەر بەردی قەبردکە هیچ درزو ڕووشاوویەک بەرچاو نەدەکەوت کە نەم وێنەیە بەهۆکاری نەوە بزانرێت. تەنیا وێنەی سەری نەسپێک کە زیاتر لە ١٠٠ ساڵ لەبەرامبەر کاریگەری وێرانکەری با و باراندا بەرگری کردووە.

***

کاتێ کە دەنگویاسی نەوە بڵاوبۆوە کە دکتۆر (سپنسر تۆرنتۆن) دەتوانێ چەند ڕۆژ یا چەند هەفتە بەر لەچاپی ڕۆژنامەکان پێشبینی سەردێردکانیان بکات، گومانێکی زۆری هێنایە ناراوە. ساڵی ١٩٥٧ بوو و دکتۆر تۆرنتۆن کەلەو سەردەمەدا تەمەنی ٢٩ ساڵ بوو بەپێی چەندین ڕاپۆرت بەدرکاندنی سەردێری ڕۆژنامەکان بەر لەودی کە لە چاپ بدرێن دەستی ڕۆژنامەکانی لەپشتەوە بەستبۆوە. بەڵام نایا نەمە ڕاست بوو؟ ڕۆژنامەی (تایمز هێراڵد) چاپی (دالاس) لە تەکساس بڕیاری دا کە نەم نهێنییە ناشکرا بکات و بۆ نەم کاردش پزیشکە لاوەکەی خستە ژێر تاقیکردنەوە. نایا نەو دەیوێرا بەشداری لەم تاقیکردنەوەیەدا بکات؟ بەڵێ بەدڵنیاییەوە... (پۆل ڕۆزن فیلد) سەرنووسەری ڕۆژنامەکە دکتۆر تۆرنتۆنی بینی و داوای لێ کرد تا بەڵگەنامەیەک بۆ سەلماندنی پێشبینی و خوێندنەوەی سەردێری ڕۆژنامەکان بەر لە دەرچوونیان بخاتە ڕوو. دکتۆر تۆرنتۆن دەسبەجێ چەند دێرێکی لەسەر لاپەڕەیەک نووسی و خستیە پاکەتی پۆستیەوە و لەسەر پاکەتەکە ناونیشانی سەرنووسەری ڕۆژنامەکە واتە (ڕۆزن فیلد)ی لە نووسینگەی کاردکەیدا نووسی. ڕۆزن فیلدیش پاکەتەکەی داخست و بەناونیشانی خۆی خستیە سندوقی پۆستەوە. پاش نەودی کە نامە خرایە سندوقی پۆستەوە دکتۆر تۆرنتۆن بەڕۆزن فیلدی گوت کە نەو وەلامی سێ پرسیاری داوەتەوە کە هێشتا لێی نەپرسراوە: نەمەش پرسیارە نەپرسراوەکان بوون:

١- چەند پارە لە گیرفانەکانی ڕۆزن فیلدا هەیە؟ دکتۆر تۆرنتۆن نووسیبووی ٤ دۆلار و ٤٥ سنت.

٢- شوێنی لەدایکبوونی ڕۆزن فیلد چ شارێکە؟ دکتۆر تۆرنتۆن نووسیبووی کلارکسویل لە تەکساس.

٣- دکتۆر لە ڕۆزن فیلدی پرسی کە بیر لە ژمارەیەکی بچووکتر لە هەزار بکاتەوە و ڕۆزن فیلد ژمارە ٦٣٢ی لە مکێشدا بوو. کاتێ کە سەرنووسەر نەو نامەیەی کردەوە کە ڕۆژی پێشتر خۆی بەناونیشانی خۆی پۆستی کردبوو بۆی دەرکەوت کە دکتۆر تۆرنتۆن بەر لەودی کە پرسیارەکانی ناراستە بکرێت وەڵامە دروستەکانی لەو نامەیەدا

نووسیوه. هەردوو پرسیاری ٢ و ٣ وەڵامەکانیان زۆر دروست بوو بەڵام لە پرسیاری یەکەمدا تەنیا بەجیاوازی یەک سنت وەڵامی پرسیاردکەی دابۆوە واتە لەجیاتی ٤ دۆلار و ٤٥ سنت نووسیبووی ٤ دۆلار و ٤٤ سنت. بەڕاستی سەیرە.

***

قارەمانانی بۆکس دەزانن کە هەموو یاریزانانی بۆکس لەکێشی ناوەند ژیانێکی کورت و کارەساتاوییان هەیە. یەکەمین قارەمانی کێشی ناوەند (جاک دێمپسەی) بوو کە لە (باب فیت سیمۆنز) شکستی خوارد و لە پلەی قارەمانیەتی هاتە خوارەوە. نەو پاش نەوە چوود شاری پۆرتلاند لە ویلایەتی نۆرگن و پاش تێپەڕاندنی ٦ مانگ ناواردیی بەکەساسی مرد. (ستانلی کیتچەڵ) قارەمانێکی تری پێشووی بۆکس لە تەمەنی ٢٣ ساڵیدا لەشاری (کۆنوای) لە ویلایەتی میسوری بەفیشەکی کرێکاری کێڵگەیەک کوژرا.

بیلی پایکە پاش لەدەستدانی پلەی قارەمانییەتییەکەی چوود شاری نیۆیۆرت لە کالیفۆرنیا. نەو هاوسەری پێشووی خۆی کوشت و بەهەمان تفەنگ کۆتایی بەژیانی خۆشی هێنا.

هاری گرێب یەکێک لە گەوردترین یاریزانانی بۆکس لەسەردەمی خۆیدا نەشتەرگەرییەکی جوانکاری ساکاری بۆ کرا بەڵام پاش ماوەیەک بەهۆی کاریگەری نەم نەشتەرگەرییە مرد. (تایگر فلاورز) جێ نشینی هاری گرێب بۆ هەڵگرتنی شوێنی برینێک کە نەشتەرگەرییەکی سادەبوو لە نەخۆشخانەیەکدا لە نیۆیۆرک خەوت بەڵام چەند کاتژمێرێک پاش نەوە مرد. بە وتەی پزیشکەکان نەگەری مردنی نەو لەم نەشتەرگەرییەدا لەسەد هەزاردا یەک بووە. وینس داندی قارەمانێکی تری کێشی ناوەند بەهەمان نەخۆشی (لۆگریگ) گیانی سپارد، بەڵام سەرسوڕهێنەرتر لە هەمووان کاتێ کە قارەمانی بۆکسی فەڕەنسا لە کێشی ناوەند (مارسیل سێردان) ناونیشانی قارەمانیەتەکەی خۆی بەجاک لاموتا دۆڕاند وتی: (یا پلەی قارەمانیەتییەکەم وەردەگرمەوە یاخود دەمرم) نەمە وتەیەکی چارەنووساز بوو چونکە فڕۆکەکەی نەو لەکاتی گەڕانەوەیدا بۆ فەڕەنسا کەوتە خوارەوە و سەرجەم سەرنشینانی فڕۆکەکە کە نەویشی تێدا بوو کوژران کەواتە مەرگ لە هەموو یارییەکدا براودیە.

***

کاتێ کە دەیڤید بیرمان دانیشتووی شاری سێنترالیا لە ویلایەتی نیلینۆیز تەمەنی ٦

ساڵان بوو لە پایسکیلەکەی کەوتە خوارەوە و بەپێی ڕای پزیشک بە٦ تەقەڵ برینەکەی دوورایەوە. لە تەمەنی ٧ ساڵیدا لە درەختێکی سێو چووە سەرەوە و تەلێکی کارەبا لە نێو گەڵای دار سێوەکەدا بوو، کارەبا گرتی و کەوتە خوارەوە و لەکاتێکدا کە بەشێکی زۆر لە جەستەی سووتابوو دووبارە لە نەخۆشخانەدا خرایە ژێر چاودێری پزیشکییەوە. لە تەمەنی ٨ ساڵیدا پارچەیەک بەردە ڕەژوو بەر سەری کەوت و چەندین تەقەڵیان لەسەر تەقەڵە پێشوودکان لە سەری دا. لە تەمەنی ٩ ساڵیدا کەوتە نێو خەباتەی چیمەنتۆوە و لە چەندین شوێنەوە جەستەی بەقووڵی بریندار بوو کە دیسانەوە پێویستی بەنەخۆشخانەو تەقەڵ بوو. لە تەمەنی ١٣ ساڵیدا ڕووداوێکی تر بۆ ماوەیەک لە نەخۆشخانەدا خستی. پاشان لە هەمان ساڵدا بۆ هەڵگرتنی زیادە گۆشتێکی ناو سنگی بۆ شەشەمین جار ڕێگەی کەوتە نەخۆشخانە. لەتەمەنی ١٧ ساڵیدا و لە ساڵی ١٩٦١ کاتێ کە وایدەزانی چیتر ژیانی پڕمەترسی جێ هێشتووە لەمانگی تشرینی یەکەمدا لەکاتی لێدرانی ماتۆر سیکلەکەی ژیانی لەدەست دا.

جیهانێکی پڕ لە نهێنی

لە پاییزی ساڵی ١٩٦١ لە نزیکی ٣ میلی ڕۆژهەڵاتی شاری (مینا) لە ویلایەتی نارکانزاس و لەتەنیشت جادەی ڕانسۆم، پیرەمێردێک لەگەڵ هاوسەرەکەی و کوڕەزا تەمەن ١٥ ساڵانەکەیدا دەژیا. ئەم پیرەمێردە کە تەمەنی نزیکەی ٧٠ ساڵ دەبوو ناوی (نێدیشن) بوو. بەو تەمەنە زۆردش هێشتا هەر لە کێڵگەکەیدا بەهاوکاری کوڕەزاکەی کاری دەکرد. تا ئێرە هەموو شتێک ئاساییە بەڵام ڕووداوی سەرسوڕهێنەر لە خانوود پێنج ژوورییەکەی ئەم کێڵگەیەدا ڕووی دەدا و لەڕۆژی ٢ی کانونی یەکەمی ئەو ساڵە ئەم ڕووداوانە ئاشکرا بوون.

نێیدشن و هاوسەرەکەی بەدراوسێ و، پەیامنێرانیان ڕاگەیاند کە چەند مانگە خۆیەخۆ کەرەستە و پێداویستییەکانی ناو خانوودکە لە شوێنی خۆیان دەجووڵێن. خاتوو شین وتی کە جارێک کە سەری بەرزکردۆتەوە بینیویەتی کە کتێبی ئینجیلەکەیان بەهێمنی کاتێ کە لە ژووری دانیشتن بەتەنیا بوود لە تەنیشت سەریەوە، لە ناو بۆشاییدا ڕۆیشتووە. تەنانەت سەرینەکان لەژێر سەری خاوەن کێڵگە پیرەکە و هاوسەرەکەی بەشێوەیەک دەهاتنە دەردەوە کە لە دیوارەکە دەدرا. هاوسەری یەکێک لە کوڕەکانی ئەو پیرەمێردە باسی لە ڕووداوێ کرد کە تیایدا سەتڵێکی بەتاڵی خەڵووز و چەند گەغەشامییەک ڕاستەوخۆ بەردو ئەو هاتوون، برای خاتوو شین کە ناوی (جۆرج وتیینبرگ)ە باسی لە قەڵەمێک و قوتوویەکی خواردنی سەگ کردووە کە چەند ساتێک لەناو بۆشایی ژوورەکەدا بینیونی.

دراوسێیەکی ئەم خێزانە بەناوی (جی. نێڵ. پلای) ڕایگەیاند کە بینیویەتی کە شقارتەکان لە شوێنی خۆیان هاتوونەتە دەردەوە و ئەمەش هەندێ کات بەتاک و هەندێ کاتی تر بەکۆمەڵ ئەنجامدراوە.

تایبەتمەندییەکی سەرسوڕهێنەری هەموو ئەم ڕووداوانە هێواشی جووڵانی شتەکانە کە لە هەموو ڕووداوەکاندا بینراوە و هۆکارێکی تایبەتیشی بۆ نییە. پاش ئەوەی کە ئەو پیرەمێردە دەستەوەستان مایەوە سەردەنجام سەباردت بەم ڕووداوانە دەردە دڵی لەگەڵ کاسبکارێکی ئەو ناوچەیەدا کرد و ئەو کاسبکاردش ئەم هەواڵەی دایە کەرتی ڕاگەیاندن و پاش ئەوە خێزانی (شین) بوونە ئامانجی ڕوانین و سەرنجی خەڵکی ناوچەکە. هەندێ کات

١٢ کـــەس بەیەکـــەوە لە دەرگـــایان دەدا و دەیانویست بچنە ژوورەوە و نەو ڕووداوە سـەرسـوڕهێنەرانە بەچاوی خـۆیان ببـینن تاوەکـو نەو خـێـزانە بێـزار بوون و کـوڕەزای پیرەمێردەکە ڕایگەیاند کە نەوانە هەمووی قسـەی هەڵبەستراون و نەو دروستی کردوون.

نەم کردارە بوود هۆی کشـانەوەی سـەرنجی خەڵکی بەڵام نایا نەم کێشـەیەی چارەسـەرکرد؟ (چارلز نۆلبرایت)ی نووسـەر لە ڕۆژنامـەی نارکـانزاس گازەتە کە لەم ڕووەوە دەسـتی دایە لێکۆڵینەوە وتی کە وتەکانی نەو کوڕە چارەسـەری هیچ کێشـەیەکی نەکردووە چونکە نەو ڕۆژنامەنووسـە سـەرنجی دا کە تەنانەت نەو کوڕەش توانای جێبەجێ کردنی شتە قورسـەکانی لەناو بۆشاییدا نییە نەو دەڵێ وتەکانی نەو کوڕە لەکاتی خۆیدا بوو بەڵام نەم کێشـەیە بۆ هەتا هەتایە وەکو نهێنییەک ماوەتەوە.

***

قـەشـەی شـاری (گـراس واردن) ژوزێف دێلانی ڕاهاتبـوو لەسـەر نەوەی کـە خـەوێکی قورسی هەبێت. بەڵام لەشـەوی ٢٧ ی حوزەیران سـاڵی ١٩١٤ بەبێ هیچ هۆکارێک خەو نەچووە چاوانی و نارامی لەبەر بڕا. کەواتە بیری لەوە کردەوە کە کارێکی بەکەڵک نەنجام بدات. ڕۆیشـتە کتێبخانەکەوە و نامادە بوو تاوەکو پاشماوەی شەو بەکتێب خوێندنەوە بباتە سەر و بەهەمان شێوە کە گڵۆپی سـەرمێزی خوێندنەوەکەی هەڵدەکرد سـەرنجیدا کە پارچە کاغەزێکی بچووک کە بەقەڵەمێکی ڕەش لەسـەری نووسـراوە لە تەنیشـت گڵۆپەکە دانراوە.

قەشـەکە نەدەهاتەوە بیری کە نەوەی پێشـتر بینیبێت. کـاتێ کە دەسـتی درێژکرد کە هەڵیگرێت خـەتی (نارشـیـدۆک)ی ناسـیـیـەوە کـە چەند سـاڵ لەوەبەر یەکـێـک لە قوتابییەکانی خۆی بووە. قەشـەکە نووسـراوەکەی خوێندەوە و ناودرۆکی نووسـراوەکە زۆر پەرێشـانی کرد. بۆچی نەم پەیامە پێشـتر بەرچاوی نەکەوتووە؟ بۆچی بەبێ نرخی لەسـەر مێزی خوێندنەوەکەدا فڕێ درابوو؟ قەشـە نامەکەی خسـتەوە نەو شوێنەی کە بۆ یەکەمجار بینیبـووی و زەنگەکـەی لێـدا تاوەکـو خـزمـەتکارەکـە بێت. چەند سـاتێک پاش نەوە خـزمـەتکارەکـە هات. نەو مـاندوو و خـەواڵوو بوو بەڵام کـاتێ کـە قـەشـەکـە باسی لە نووسـراوەکـە کـرد نەو هیچ شـتـێکی نەبینی تەنانەت شـوێنەکـەشی دیار نەبوو. نەم زاناپایەبەرزە بیری لەوە کردەوە کە لەوانەیە دوچاری هەڵەی بینین بووبێت. بابەتێکی زۆر سـەرسـوڕهێنەربوو. بەڵام نەو خەتی نارشـیدۆک فردیناند قوتابی پێشـووی خۆی ناسیبۆوە.

نەو بڕیاری دا تا کاتێ کە ناوەڕۆکی پەیامەکەی لە مێشکدایە یاداشتی بکات کەواتە لەسەر لاپەڕەیەک نەو وشانەی نووسی: خاوەن شکۆ من و هاوسەردەکەم بووین بەقوربانی تاوانێکی سیاسی داوای نەوە دەکەم کە لە دەرگای پەروەردگار داوای لێخۆشبوونمان بۆ بکەی. سارایڤۆ، ٢٨ حوزەیرانی ١٩١٤ کاتژمێر ٤ی بەیانی.

١٠ کاتژمێر پاش نەوەی کە قەشەکە نەو پەیامەی نووسییەوە، فردیناند و هاوسەردەکەی لە شەقامەکانی سارایڤۆ بەفیشەکی لاوێکی دەمارگیری سربی کوژران و بوونە یەکەمین قوربانییانی جەنگی جیهانی یەکەم.

***

١٢ پزیشک بەسەرسوڕمانەوە دەیانڕوانیە نەو کوڕە بچووکە. نەوان چەند ڕستەیەکی درێژ و پێچاوپێچیان لەسەر تەختە ڕەشەکە نووسیبوو و نەو منالە کە دردوشانەوەیەکی سەرسوڕهێنەر لە چاوانیدا بوو بەبێ وەستان و هیچ هەڵەیەک نەو شتەی کە نووسیبوویان بۆیانی خوێندەوە. لەوانەیە نەمە شتێکی ناسایی بێتە بەرچاو بەڵام نەم ١٢ پزیشکە نەو وشانەیان بەچەندین زمانی وەکو لاتین، نیسپانی، فەرەنسی، نەڵمانی و تورکی نووسیبوو. جگە لەوە نەو منالە دەسبەجێ و بەبێ وەستان هەموو وشەکانی خوێندبۆوە. نەو منالە تەمەنی تەنیا ١٢ ساڵ بوو لەوانەیە نەمەش زۆر سەرسوڕهێنەر نەبێت بەڵام نەو منالە منالێکی دواکەوتووی عەقلی بوو، ناوی نەم منالە (بۆبی) بوو و لە ساڵی ١٩٥٧ لە دایەنگای (کنتاکی) لە شاری لیندۆن لە نزیکی لوئیزویل وەرگیرابوو. لەوکاتەدا نەو تەمەنی تەنیا ٦ ساڵ بوو و بەڕای پزیشکەکان هەڵسوکەوتی لە ڕووی عەقلییەوە دواکەوتوو لە قەڵەم درا چونکە دەیتوانی قسە بکات، بجووڵێت و بخوێنێتەوە بەڵام نەیدەتوانی جلوبەرگەکانی لەبەر بکات. نەم منالە بۆ جیهانی زانست وەکو نهێنییەکی لێ هاتبوو. بۆبی کاتێ کە تەمەنی ٦ ساڵان بوو چووە نووسینگەی سەرپەرشتکاری دایەنگاکە کە بەڵگەنامەی پزیشکییەکەی کە بەزمانی لاتین نووسرابووو لە پشت سەریەوە بەدیوارەکە هەڵواسرابوو بۆبی سەیری کرد و بەبێ هیچ گرفتێک یەک بەیەکی وشەکانی خوێندەوە. بەڕێوەبەری نەو دامەزراوە زۆر پێی سەیر بوو. پاشان ٤ وشەی دژواری بەزمانی نەڵمانی لەسەر پارچە کاغەزێک نووسی و خستیە بەرچاوی منالەکە و نەو منالە بەبێ هیچ هەڵەیەک هەمووی خوێندەوە. کاتێ کە دکتۆرێکی میوان لە تورکیاوە بۆسەردانی نەم دامەزراوە هاتبوو و توانای نەم منالەی بینی ڕستەیەکی ٢٦ وشەیی بەزمانی تورکی لەسەر تەختە ڕەشێک نووسی بەڵام بۆبی نەمجارەش کەسی نانومێد نەکردەوە. چونکە

بەپێی وتەکانی نەو دکتۆرە میوانە بەبێ بچووکترین هەڵە هەموو وشەکانی نەوی خوێندەوە. نەو لێپرسراوانەی کە لە پێشینەی بنەماڵەی نەو منالەیان دەکۆڵییەوە بۆیان دەرکەوت کە نەو لە خێزانێکی زۆر هەژار لە لونیزوییل لەدایک بووە.

کاتێ کە بەنەشتەرگەری هاتە دنیاوە زیانێکی زۆر بەمێشکی گەیشت لەگەڵ نەمەشدا پزیشکەکان سەریان سوڕماوە لەوەی کە چۆن نەم منالە توانای خوێندنەوەی قوتابییەکی دواناوەندی هەیە. بەڵام لە تاقیکردنەوەکانی خۆیدا پلەی سفری بەدەست هێناوە. لە هەندێ لایەندا نەو منالە بلیمەتە بەڵام لە لایەنەکانی تر منالێکی دواکەوتووە لە ڕووی عەقلییەوە. نەو پێنج زمانی بیانی زۆر بەباشی دەخوێنێتەوە بەڵام نایا دەتوانی لێیان تێ بگات؟ کەس نازانێ. بۆیی نەم منالە دواکەوتووە پزیشکەکانی تاوەکو نێستاش لە سەرسوڕماندا هێشتۆتەوە.

***

ڕۆژێک سەر لەبەیانی کە دانیشتوانی شاری (نۆوێنزوییل) لە ویلایەتی نیندیانای نەمریکا لە خەو هەستان لەبینینی پەیامێکی پڕ لە نهێنی کە بەپێتی زۆر گەورە لەسەر شۆستەی بەرامبەر قوتابخانەی گشتی شار بەڕەنگی سوور نووسرابوو سەریان سوڕما. ناوەڕۆکی پەیامەکە زۆر ساکار بوو: پرل هاربور بێننە یادی خۆتان. خەڵکی کەوتنە لێکدانەوەی نەم پەیامە شتێکی سەرنج ڕاکێش نەبوو چونکە هێرشی ناسمانی ژاپۆنییەکان بۆ سەر بەندەری پرل هاربور دوو ساڵ پاش نەوە ڕووی دا و ڕۆژی ڕوودانیشی بەرامبەر بەو ڕۆژە بوو کە نەو پەیامە نووسرابوو. واتە بەرامبەر بەڕۆژی پرل هاربور. نەو نووسراوە کێ نووسیبووی و بە چ شێوەیەک پێشبینی نەو ڕووداوەی کردبوو نەمە نهێنییەکە کە تاوەکو نێستاش بەنهێنی ماوەتەوە.

***

سەبارەت بەو کەشێتوانانەی کە شەپۆلەکانی دەریا خستوونیەتە ناو دەریاوە بابەتی زۆر هەیە بەڵام نەو کەشتیوانە بەدبەختانەی کە لە شەودا و لە تەمومژدا بەبێ نەوەی هیچ کەس هەست بەنەبوونیان بکات دەکەونە، دەریاوە شانسێکی زۆر کەمیان هەیە کە لە چنگی شەپۆلەکانی دەریا ڕزگاریان بێت. لێرەدا باس لە کەشتیوانێکی لاوی سویدی بەناوی (پێترسڤالین) دەکەین کە چاردنووسێکی سەرسوڕهێنەر لە شەوی ٢٨ی نۆکتۆبەری ساڵی ١٩٦٢ چاوەڕێی دەکرد. نەو لاوە لەو شەوەدا دێدەوانی کەشتی زەبەلاحی (هۆرن کرۆزدەر) بوو کە ٥٥٧ پێ درێژ بوو. نەمە لێپرسراوێتییەکی پڕ مەترسی بوو. چونکە کەشتییەکە

بەهێمنی دەچوود ناو تەمومژێکی خەستەوە لە ٢٠ میلی کەناری (سانتا باربارا) لە ویلایەتی کالیفۆرنیا و نەگەری بەرکەوتنی بەتاشە بەردەکان زۆر بوو. پێنج دەقیقە بۆ کاتژمێر ٩ی شەو مابوو کە سەرنشینیانی کەشتییەکە بۆیان دەرکەوت کە (سڤالین) ون بوود. دەسبەجێ پشکنین لەناو کەشتییەکە دەستی پێکرد و لە کاتژمێر نۆو نیو کاپیتانی کەشتییەکە (نالفرد یوهانس) هاتە سەر نەو بڕوایەی کە نەم لاوە سویدیە لەناو تاریکی شەو و تەمومژدا کەوتۆتە دەریاوە. بەبێ وەستان کاپیتانەکە فەرمانی دا کە کەشتییەکە بەهێمنی بگەڕێتەوە و هەوڵی دا نەو ڕێگەیەی کە بۆ دواجار (سڤالین) تێیدا بینراوە دووبارە پێدا بڕۆنەوە. کاپیتان بەهۆی تەمومژەوە نەیدەتوانی بۆ دۆزینەوەی ڕێگا سوود لە نەستێرەکان وەربگرێت و هەوڵی دا بەکەڵک وەرگرتن لە ڕادار و قوتب نمای کەشتییەکە بەو ڕێگەیەدا بڕواتەوە. هیچ کەس نەیدەزانی کە (سڤالین) بۆ ج ماوەیەک لە ناوەکەدا بووە بەڵام کاتێ کە کەشتییەکە دەگەڕایەوە بۆ دواوە بەلایەنی کەمەوە ٤٠ دەقیقە دەبوو کە (سڤالین) ون ببوو. کاپیتان دەیزانی کە تەنانەت نەگەر سڤالین زیندووش بێت شانسێکی زۆر کەمیان بۆ دۆزینەوەی هەیە. بەڵام لەگەڵ نەمەشدا هەوڵی خۆیان دەدا. کەشتی (هۆرن کروزدر) میل بەمیل بەو شوێنەدا گەڕانەوە کە لێوەی هاتبوون. کەشتیوانەکان گوێیان هەڵخستبوو بەڵام گوێیان لە هیچ نەبوو. لە کاتژمێر ١٠ و پێنج دەقیقەی هەمان شەو کاپیتان یوهانسن هەستێکی نامۆی تێدا دروست بوو کە ڕەوتی کەشتییەکە ٧ پلە بەرەو ڕاست بگۆڕێت چەند دەقیقەیەک پاش نەوە دیدەوانی کەشتییەکە گوێی لە هاواری (سڤالین) بوو. نەو زۆر لە کەشتییەکەوە دوور نەبوو. زۆر ماندوو بوو بەڵام هێشتا ژیانی تێدا مابوو. بەهەر شێوەیەک کاپیتان یوهانسن نزیکەی ٩ میل لەناو تەمومژو تاریکی شەودا کەشتییەکەی تاو دابوو و کەشتیوانێکی تەنیای لە دەریایەکی بێکەراندا دۆزیبۆوە.

***

زۆربەی لێکۆڵەرەوانی بوارە پڕ لە نهێنییەکان لەو بڕوایەدان کە زەوی بۆماوەیەکی زۆرە لەژێر چاودێری هەمیشەیی و ڕێکخراو دایە. زانایانیش نەوانەی کە وابەستەی دەوڵەتن و نەوانەش کە بەشێوەی تاک درێژە بەلێکۆڵینەوەکانیان دەدەن چەندین توانجیان لەم بیرۆکەیە گرتووە.

کەشتی (لاندۆڤەری کاستل) کە بەهێزی هەڵم کاری دەکرد لە دوایین ڕۆژی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٧ بەندەری (مومباسا)ی بەرەو کیپ تاون بەجێ هێشت. لە شەوی یەکەمی تەموز نەم کەشتییە لە کاتێکدا کە لە تەنگەی (ماداگاسکار) دەپەڕیەوە کاتژمێر نزیکەی

١١ی شەو بوو کە دیدەوان و هەندێ لە سەرنشینانی کەشتییەکە ڕووناکییەکی زۆر دردوشاودیان بینی کە بەخێراییەکی زۆر لە بەرزاییەوە دەهاتە خوارەوە و لە کەشتییەکە نزیک دەبۆوە. ئەم ڕووناکییە بەخێرایی هاتە خوارەوە و پاشان خێراییەکەی کەم بۆوە و تا نزیکی ٥٠ پێ لە ناوەکە نزیک بۆوە پاشان بەرەو خوارەوە خوار بۆوە. پاشان ئەو شتە دردوشاودیە خێراییەکەی خۆی گەیاندە ناست خێرایی کەشتییەکە و لەناوکاودا ڕووناکییەکەی کوژایەوە و ئەو شتە سەرسوڕهێنەرە لە لایەن هەموو سەرنشینانی کەشتییەکەوە بینرا. شتێکی زەبەلاح کە پێدەچوو لە کانزا دروست کرابێت و بەرزاییەکەی پێنج بەرامبەری نەستووری دەبوو. بینەرانی ئەو ڕووداوە گوتیان کە ئەو شتە لە جگەردیەکی زەبەلاح دەچوو کە لە پۆلا دروست کرابێت. هیچ پەنجەرە یا کونێک تیایدا بەرچاو نەدەکەوت، بەڵام بەسەرنجدان بەوەی کە بەناسانی توانیبووی خێراییەکەی بگەیەنێتە ناست خێرایی کەشتییەکە زۆر ڕوون و ناشکرا بوو کە لە ژێر چاودێری کۆنترۆڵێکی زیرەکانەدایە. ئەو شتە زۆر زەبەلاح بوو چونکە ئەوانەی کە بنییویانە بەتایبەتی ئەفسەرەکانی کەشتییەکە دەڵێن کە ٣ تا ٤ بەرامبەری کەشتییەکە درێژ بووە و بەم شێوەیە ئەم شتە ١٠٠٠ پێ درێژ و ٢٠٠ پێ ئەستوور بووە. پاش نزیکەی یەک دەقیقە کە شان بەشانی کەشتیەکە دەڕۆیشت لەناکاودا بەبێ دەنگ بەرزبۆوە تاوەکو گەیشتە بەرزایی ١٠٠٠ پێ لە ناستی دەریا پاشان گرێکی پرتەقاڵی گەورە لە کۆتاییەکەی بەرچاو کەوت و لە چاوترووکانێکدا لەناسماندا نوقم بوو. ئەم ڕووداوەش وەکو ئەرکێک لە ڕاپۆرتی ڕۆژانەی کرداری کەشتییەکەدا تۆمار کرا بەڵام پاش ماوەیەک جگە لە بیرەوەرییەکەی هیچ شتێکی لێ نەمایەوە.

***

خاتوو (نالیس وارن) کارگوزارێکی مامەڵەی خانووبەرە بوو. لە ساڵی ١٩٥٥ لەشاری نیۆیۆرک دەژیا. ئەو خەریکی کڕینی خانوویەکی کۆن بوو کە بەڕووکەش خانوویەکی باش بوو. ڕۆژێک کاتێ کە ئەو لەناو خانووەکەدا خەریکی سەیرکردنی بەشە جۆراوجۆرەکانی خانووەکە بوو و چاودێری هاتنی ئەو دارتاشە بوو کە بڕیار وابوو بێت و نرخی گۆڕینی دیکۆری خانووەکەی پێ بڵێت. بەڵام دارتاشەکە دردنگ هاتبوو. ئەو لەسەر کورسییەکی کۆنی چێشتخانە، کە لە ژووری پێشوازیدا بوو دانیشت بەپێی ڕاپۆرتی (ویتنی بۆڵتۆن) پەیامنێری ڕۆژنامەی (فیلادلفیا ئینکوێرێر) تەنیا چەند دەقیقەیەک لە چاودێرانی خاتوو وارن تێپەڕبوو کە پیاوێک بەبێ هیچ دەنگێک و بەهێمنی لە ڕێڕەوەکەوە هاتە ناو ژووری

پێشوازییەکە و لە بەرامبەر نەودا وەستا. خاتوو وارن زۆر ترسابوو. کاتێ کە نەو پیاوە بەنیشانەی ڕێز کڕنۆشێکی برد خاتوو وارن سەرنجی دا کە نەو پیاوە جلوبەرگی سەردەتاکانی سەدەی نۆزدەیەمی لەبەردایە. بەر لەوەی کە خاتوو وارن بتوانێ قسەیەک بکات نەو بەر لەو کەوتە قسەو وتی: ناوی من (جۆن دێلمان)ە نێوە بەتەمان خانوویەک بکڕن کە نەگەر مۆڵەتم پێبدەن پێویستە پێتان بڵێم کە بۆڕی ناوی نەم خانووە بەکەڵک نایەت و بۆ چاککردنەوەی دوچاری زیانێکی زۆر دەبن. پاش کۆتایی هاتنی نەم قسەیە دیسانەوە کڕنۆشێکی برد و چووە دەرەوە و کاتێ کە خاتوو وارن بەخێرایی بەشوێنیدا چووە دەرەوە نەو ڕۆیشتبوو. خاتوو وارن شاردزایەکی لوولەکێشی بانگ کرد و نەویش پاش پشکنینی تەواوی بۆڕیە ناوەکان ناگاداری خاتوو وارنی کردەوە کە گۆڕینی هەموو بۆڕیەکان نزیکەی ٤ هەزار دۆلاری دەوێ کەواتە خاتوو وارن لە کڕینی خانووەکە پەشیمان بۆوە. خاتوو وارن پاش ماوەیەک تەنیا بۆ زانیاری لێکۆڵینەوەیەکی لەسەر خاوەنە پێشووەکانی نەو خانووە کۆنە نەنجام دا و گەیشتە نەو ناکامەی کە لە نێوان ساڵەکانی ١٧٩٨ تا ١٨٠٨ی زایینی خاوەنی نەو خانووە پیاوێک بووە بەناوی (جۆن دێلمان). بەڕاستی سەیرە.

****

پێرست

شاری (جێنا) ساڵی ١٧١٥ی زایینی 5
هەنگاوەکانی شەیتان 10
بەسەرهاتی نەمجارە: خوێنمژی مانیلا 16
عیسا دەگەڕێتەوە 23
فڕین بەرەو هیچ 25
نۆتۆمبیلی نەفرەتلێکراو 33
ڕازی دوورگەکان 37
دەفرەفڕیوەکان نەفسانەن یان ڕاستن 45
بوونەوەرە کورتە باڵاکانی مەریخ 47
تابووتەکان بێ نارامن 58
کرمی دۆزەخ یان شەیتانی دەریاکان 78
پرۆگرامی بۆشاییگەری یا گەڕان بەدوای کارماتدا 88
بارانی خوێن 98
مەیموونی زەبەلاح یا مرۆڤی درندە 108
دەنگێک لە بۆشاییەوە 119
سەفەر بۆ نەودیوی زەمەن 128
سیحربازێکی فەرەنسی 137
سەفەرێ بۆ جیهانی ژێرەوە 146
دەیڤید لانگ بۆکوێ چوو؟ 153
سوتانی خۆبەخۆی مرۆڤ 160
چەپکێک ڕووداو.. چەپکێک نهێنی 174
ڕووناکییە ترسناکەکان 179
نەفرەتی سیحرباز 183
سانسۆر و دەفری فڕیو 186
سەرەداوێک لە کتێبی پیرۆزدا 193
ژیانەوە پاش مەرگ 196
هەستی پێ لە نهێنی 199
نهێنی ونبوون 201
دیسانەوە نەفرەت 205
چەپکێک نهێنی تر 209
چەندین وێنە لە نەفرەت و خۆشەویستی 217
جیهانێکی پڕ لە نهێنی 225